

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

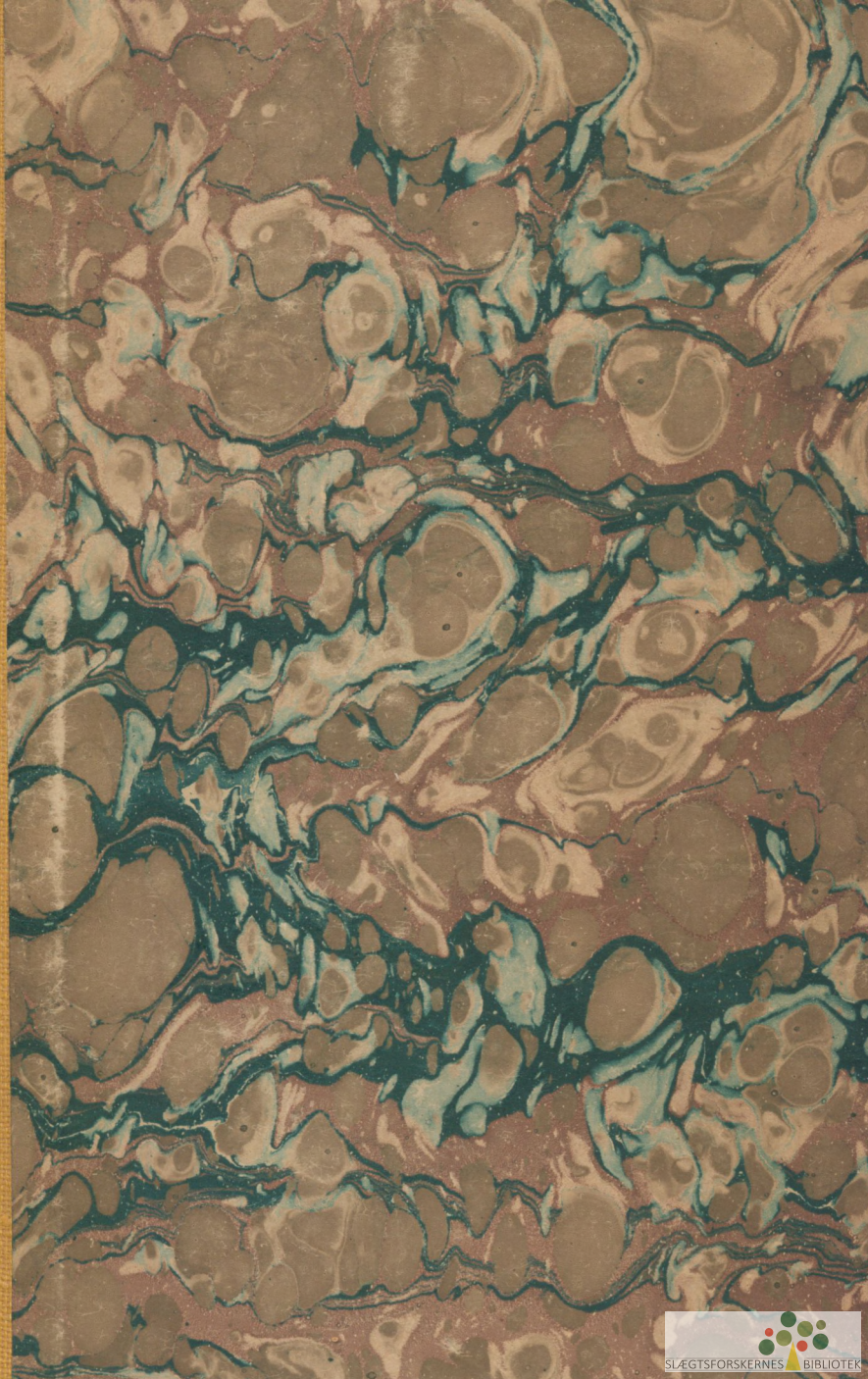
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GEHEIMERAADINDE ANDRÆS POLITISKE DAGBØGER

UDGIVNE

MED BIDRAG TIL BELYSNING
AF DE I DAGBØGERNE NÆVNTE PERSONER
OG BEGIVENHEDER

AF

POUL ANDRÆ.

FØRSTE BIND
FRA MAI 1855 TIL MARTS 1856.

KJØBENHAVN.
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1914

GEHEIMERAADINDE ANDRÆS
POLITISKE DAGBØGER.

HANSINE POULINE ANDR E

GEHEIMERAADINDE ANDRÆS POLITISKE DAGBØGER

UDGIVNE

MED BIDRAG TIL BELYSNING
AF DE I DAGBØGERNE NÆVNTE PERSONER
OG BEGIVENHEDER

AF

POUL ANDRÆ.

FØRSTE BIND

FRA MAI 1855 TIL MARTS 1856.

KJØBENHAVN.
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1914

TRYKT I 500 EXEMPLARER

KØBENHAVN — GRÆBES BOGTRYKKERI

FORORD.

Naar jeg, uanseet ofte større Lyst til at beskjæftige mig med mere aktuelle, tildels personlige Emner, har paa- taget mig en Udgivelse af Fru Andræs politiske Dag- bøger, skyldes dette ikke blot, at jeg er den, der med Benyttelse af Andræs Efterladenskab af Breve og origi- nale Aktstykker fortrinsvis er istand til at ledsage dem med de oplysende Kommentarer, som deres korte Frem- stillingsmaade ofte gjør ønskelig, men ligesaa meget, at ved Henvendelse til en i Memoirers Udgivelse saa kyn- dig Forfatter som Oberst Rist modtog jeg fra ham en meget varm Udtalelse om den Interesse, hvormed han havde læst dem — «jeg har lige fra igaar Aftes til ud paa Natten og atter i Dag fordybet mig i Dagbøgerne, og de har interesseret mig i den Grad, at jeg beder Dem om at laane mig hele Resten til Gjennemlæsning nu» — med dertil knyttet Opfordring: «Sikkert er det, at Udgivelsen af disse Dagbøger bør og skal finde Sted». Denne Opfordring har jeg ment personlig at burde efterkomme ved herved at

VI

forelægge et 1ste Bind, omfattende Tiden fra «Tilblivelsen af Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855 i Foraaret 1855» til «den første Sammentræden af Oktoberforfatningens Rigsraad d. 1ste Marts 1856».

Dagbøgerne ere gjengivne nøiagtigt efter Originalen, ogsaa saaledes, at hvor der — iøvrigt mærkelig undtagelsesvis — foreligger Unøiagtigheder, ogsaa disse ere medtagne, og en Berigtigelse hidsat, være sig ved Brug af kritiske Klammer i selve Texten (til Ex. S. 141) eller i en Fodnote (til Ex. S. 48); udeladt er kun nogle Fru Andræ mere personligt vedrørende Smaabemærkninger om modtagne eller aflagte Besøg hos nærstaaende Slægtninge. En ligefrem bogstavret Udgivelse har derimod ikke kunnet finde Sted; dertil er der, henseet til at Optegnelserne, som af Fru Andræ bemærket, ere skrevne sent om Aftenen, naar større Lyst til at gaa til Hvile end til at skrive¹⁾, altfor ofte «Feilskrift» og Forkortelser af Navne, ofte kun betegnede med et Begyndelsesbogstav, ligesom ogsaa Uensartethed i Retskrivningen, baade i Brugen af stumme Vokaler og afvejlende «c» eller «k», «ai» eller «æ» i Ord af fremmed Oprindelse; ogsaa Afbrydelser til Overskuelighed af Stoffet med nye Linier samt Udhævelsen af i Sammenhængen betydningsfulde Ord og Navne skyldes for største Delen mig.

Som det af Indholdet sees, er Udgivelsen ledsaget ikke blot af en Række forklarende Smaabemærkninger i

---

¹⁾ Omst. S. 23, jfr. Biogr. om Andræ vol. I, «Tillæg», S. 295.

VII

Noter under Texten, men yderligere med en Række «Tillæg» af saare forskjelligartet Indhold — «Tillæg», der for den overveiende Deel skyldes Andræs Efterladenskab af Breve og originale Aktstykker, men stundom ogsaa Datidens politiske Litteratur, særlig af Andræs Svoger H. E. Schack, til Begrundelse af et eller andet kort Udsagn eller en skarp Dom om Tidens politiske Personligheder.

Maaske man vil formene, at vel meget er medtaget i disse «Tillæg», men jeg har ei kunnet finde mit Arbeide fyldestgjort efter eget Ønske, med mindre jeg, ialtfald af Andræs Papirer, medtog Alt, hvad der kunde fremme Forstaaelsen af Dagbøgernes jevnlig saa kortfattede Bemærkninger, og tør herved vel ogsaa betænke det kjendte Ord: «Wer vieles bringt, wird manchem etwas bringen». Netop dette Ønske at kommentere Dagbøgerne saa omfattende som skeet i det foreliggende Bind lader mig imidlertid betvivle, om Aar og Helbred vil tillade mig at udgive følgende Afsnit af dem paa lignende Maade; Studiet af Breve og Aktstykker med deres saare utydelige Skrift eller foreliggende i stærkt rettede Udkast er jo destoværre istand til at tage paa Øine, der længst føle Alderens Brøst; en Forudfølelse heraf har ladet mig begaa et lille Brud paa Kronologien, idet blandt «Tillæg» til dette 1ste Bind er medtaget en Anekdote om «Frederik VII som Regnemester», skjøndt dette Vidnesbyrd om Kongens muntre Stemning ved Taflerne først hidrører fra Mai 1858.

Endnu blot: At alle i det foreliggende Bind, være sig heelt eller deelvis benyttede Breve og Aktstykker ere, med

VIII

Undtagelse af Breve fra Andræ til hans Hustru, afgivne til Rigsarkivet.

Ogsaa dennesinde er der fra forskjellig Side godhedsfuldt ydet mig Bistand, for hvilken jeg herved bringer min erkjendtlige Tak.

August 1914.

P. A.

INDHOLD.

	Side.
INDLEDNING: BIDRAG TIL CHARAKTERISTIK AF FRU ANDRÆ	3
FØRSTE AFSNIT: FRA TILBLIVELSEN AF FÆLLESFOR- FATNINGEN AF 2. OKTBR. 1855 I FORAARET 1855 TIL DENS GODKJENDELSE AF DET KONGEVALGTE RIGS- RAAD I JULI SAMME AAR	23
ANDET AFSNIT: FRA JULI 1855 TIL UDSTEDELSEN AF FORFATNINGSLOVEN FOR DET DANSKE MONARKIES FÆLLESANLIGGENDER AF 2. OKTBR. 1855	69
TREDIE AFSNIT: FRA OKTBR. 1855 TIL DEN FØRSTE SAMMENTRÆDEN AF OKTOBERFORFATNINGENS RIGS- RAAD D. 1STE MARTS 1856	101

TILLÆG	169
------------------	-----

Af Tillægene fremhæves:

Raasløffs «dissentierende Bemærkninger» (S. 171—179).

H. E. Schack om Slesvigs Deling (S. 179—185).

- Prinds Ferdinands Gjæld* (S. 188—191).
- Decemberministeriet og A. W. Scheel* (S. 198—206).
- Andræ og «Dagbladet»* (S. 208—212).
- Breve fra Krieger om slesvigske Forhold* (S. 215—223).
- Andræ om Tilstande i Slesvig* (S. 223—226).
- Høiskolens Jubilæumsfest* (S. 234—236).
- Prinds Ferdinand og Fællesforfatningen* (S. 238—240).
- Krieger og Sprogsagen i den slesvigske Stænderforsamling*
(S. 240—250).
- Krieger om den holstenske Stænderforsamling* (S. 251—253).
- Frederik VII som Regnemester* (S. 253—255).
-

PERSON-REGISTER 261

Min Broder tilegnet.

INDLEDNING.

**BIDRAG TIL CHARAKTERISTIK
AF FRU ANDRÆ.**

Bidrag til Charakteristik af Fru Andræ.

Medens Fru Andræ kun nærrede mindre Interesse for hvad der nærmest henregnes til kvindelig Syssel, være sig i Retning af Haandarbeide, Tilsyn med Husførelse etc., og Selskabelighed i Hjemmet ud over de faa af Andræs politiske og militære Venner, der hørte til de faste, ugentlige Gæster, ogsaa nærmest var hende til Byrde, følte hun i Modsætning hertil en levende Glæde ved Læsning af væsentlig æsthetisk og historisk Art. Og med den sproglige Uddannelse, Fru Andræ havde modtaget i et Pensionat hos en da anset Institutbestyrerinde, Jfr. Zeuthen, gjorde det intet Skaar i Nydelsen af det Læste, om Sproget var Dansk, Fransk eller Engelsk; Byron og Walter Scott og blandt Historikere Macaulay hørte til den fortrinsvis yndede Læsning, — «Macaulay's *History of England*», lyder en Optegnelse (Febr. 1856), «har jeg hjemme i denne Tid; den er meget interessant». Og blandt franske Forfattere mindes jeg særlig hendes Beundring af George Sands Noveller, og hvorledes hun ikke mindre end Andræ fordybede sig i Thiers og Vaulabelle og priste en formentlig nu mindre kjendt Forfatter, Louis

Vitet, hvis historiske Dramaer fra Religionskampene i Frankrig, *les Etats de Blois*, *les Barricades* og flere, hørte til det Ypperste, hun havde læst af den Art.

Med denne daglige Sysselsættelse forenede sig fra Andræs Indtræden i det politiske Liv en fremtrædende Interesse for vore politiske Forhold, ikke blot for de paa-gjældende Personligheder, men for Begivenheder og Sager. Under Andræs Gjerning som Formand i Folkethinget og senere som Minister var Fru Andræ da ogsaa en stadig Tilhører ved Rigsdagens og Rigsraadets Forhandlinger, og var hun forhindret fra selv at være tilstede, beredte det hende en sand Nydelse at høre, hvad Andræ livfuldt fortalte om det i Møderne Passerede. Hvor ofte har ikke de smaa Sønner, naar deres Fader kom hjem fra Gjerningen i Folkethinget, hørt ham, saa at sige uafbrudt fra han satte sig ved Middagsbordet og til han reiste sig, fortælle om Sager og Forhandlinger i Thinget, seet deres Moder med største Opmærksomhed lytte til, medens de Smaa sad uforstaaende og kjedede sig ved ikke at faae Leilighed til at komme frem med de smaa Oplevelser fra Skole og mellem Kammerater, som det kunde more dem at fortælle og høre Forældrenes Mening om.

Ved Siden af denne vanlige Sysselsættelse var der dog særlig i senere Aar en Sag, der som et uafviseligt Retfærdighedskrav for Kvindens Vedkommende optog Fru Andræs inderste Sind: Kvindesagen, m. a. Ord Kvindens Ligestillelse med Manden i forskjellig Retning. Ikke mindst følte Fru Andræ sig paa Kjønnetts Vegne indigneret over det for Kvinden Nedværdigende ved Løftet i det da gjældende Vielsesritual om at «være deres egne Mænd underdanige i alle Ting». Denne Hustruens Underordnelse, «ligesom Menigheden er Kristo underdanig», forekom med Rette

Fru Andræ ikke blot forargelig, men henseet til «den store Masse af lavere stillede Mænd med instinktmæssige og nedarvede Lyster til Tyranni» ligefrem skadelig; og da der — saavidt vides i Slutningen af 70erne — var kommet en Bevægelse i Gang mellem Kvinderne om at faae Ritualet i saa Henseende underkastet en Revision, rettede Fru Andræ sin Bestræbelse paa at faae Vielsesformularen afløst af en anden, i hvilken der blot indskærpedes gjensidig Kjærlighed og Endrægtighed under alle Livets Omskiftelser, uden Tale om et Over- eller Underordningsforhold mellem Ægtefæller. Til dette Øiemed optraadte Fru Andræ i Foraaret 1879 imod et Forslag til et ændret Vielsesritual, som var sendt «Dansk Kvindesamfund» til Underskrift, og henvendte sig særlig til en ældre Veninde, Fru Casse, den tidligere Justitsminister Casse's Hustru, som skjøndt ikke mindre sympathiserende for Kvindesagen dog i denne Retning havde udtalt sig til Gunst for en Ændring i Ritualet, der langtfra forekom Fru Andræ fyldestgjørende.

«Den 11. April 1879.

«Kjære Fru Casse.

Jeg troede, De interesserede Dem for et Vielsesritual saaledes omtrent som det Mynster har forfattet til Brug ved borgerlig Vielse, eller saaledes som A. C. Larsen antyder at ønske det i hans «Breve om kirkelig Vielse»¹⁾, som jeg sendte Dem. Døm derfor om min Forbauselse, da jeg seer Dem, den dygtige, frisindede Fru Casse, udtrykke skriftlig og offentlig som sit, og som hun haaber, Kvindens Ønske, «at det maa være nok med at det siges een Gang, at Hustruen skal være sin Mand underdanig».

---

¹⁾ Bibliothekar A. C. Larsen, der under Navnet «Theodorus» i 1877 udgav «En Brevvexling i Anledning af den kirkelige Vielse».

Hvad er Forskjellen mellem at det siges een eller ti Gange? I Loven har man jo dog ogsaa kun een Gang sagt: «Du skal ikke ihjelslaae, Du skal ikke stjæle», og det gjælder endda.

Mig forekommer det, at naar Kvinderne ville ansøge om en Forandring i Ritualet, bør de ubetinget fordre enhver Sætning om Underdanighed udelukket.

Jeg troer, at det nuværende Ritual i de senere Aar saa almindelig er anset for anstødeligt, forargeligt og smagløst, at det om lidt kortere eller længere Tid vil blive forandret. Men bliver det nu efter Kvindernes Ansøgning saaledes forandret, at det, at Hustruen skal være sin Mand underdanig, stadig bibeholdes, saa vil det maaske leve i 100 Aar til. Kvinden har jo saa selv ansøgt om at være Slave og har derved fraskrevet sig Ret til at klage.

Det er underligt, at jeg, der ellers er saa indolent [d. e. tilbageholdende, sky for at træde frem], med saadan Iver strax har grebet Pennen; men jeg troede saa vist, kjære Fru Casse, at De ligesom jeg havde følt den kvindelige Værdighed saaret ved denne Lydigheds og Underdanighedstalen; at De, ligesom jeg følte, at var der et Forhold, hvor der skulde være Ligeberettigelse, da var det i Ægteskabet. Jeg troer tilmed, at Udelukkelsen af Underdanighedsbudet saalangt fra at formindske den større Bøielighed og Føielighed, som findes i den kvindelige Natur, tvertimod vil stærkere udvikle den.

Al frivillig Hengivenhed og Opoftelse er kjær, den tvungne skammer man sig over.

Deres osv.»

I sin Tak for Brevet forsikrer vel Fru Casse, at hun ikke er blind for det Ufuldkomne i det Forslag til et nyt Vielsesritual, som var sendt Kvindesamfundet til Underkrift, men mener at maatte «bøie sig for Nødvendigheden og tænker, at Noget er bedre end Intet». Fremdeles

maatte dog Fru Andræ tage Afstand fra hendes Ræsonnements:

[April 1879].

«Kjære Fru Casse.

Tak for Deres Brev. Et Par Bemærkninger vilde jeg gjerne søge at imødegaae.

De siger: «Jeg er ikke blind for det Ufuldkomne i det nye Forslag, men jeg bøier mig for Nødvendigheden og tænker, at Noget er bedre end Intet».

Men hvad er Noget? Vi kan jo dog ikke mene, at der er Noget vundet ved at en Gjentakelse af Underdanighedsbudet undgaaes, det er i det Høieste en Stilrettelse. De siger: «Den Opgave at forandre Ritualet vil aldrig blive givet Kvinderne, og Mændene ville jo altid holde paa Skriftens Ord, det vil sige paa dem, som tale til deres Fordeel, derfor have de naturligviis udsøgt disse af Bibelen».

Directe ville Kvinderne vel endnu ikke kunne forandre Ritualet, men indirecte kan ogsaa virkes. Og hvad Mændene angaaer, da er jo allerede det store, første Skridt gjort, og det af den Mand, som almindelig regnes for den meest fremragende yngre Theolog [fornævnte A. C. Larsen]. Han har følt og udtalt sig for den kvindelige Værdighed, og skammet sig over den mandlige Forfængelighed og Egoisme. Husk hans Ord i hans sidste Brev om den Skamrødme, han syntes var berettiget paa den unge Bruds Kinder ved Yttringen om Lydighed og Underdanighed ligeoverfor hendes Herre.

«At den Stærkeres Ret altid vil gjøre sig gjældende», og at der «findes endeel Kvinder, som lydig bøie Nakken under Aaget», er en Selvfølge; det vil altid være saaledes. Men man vil jo ikke røre ved personlige Forhold, man vil kun ikke længer som Kvinde høre til Parias. Man vil være lige for Loven. Det er det Hele, Store, man vil gjøre Noget for, og som man maa vogte sig for at bringe ind paa et galt Spor; det Personlige er ligegyldigt. De siger: «Skulde

Ritualet forelægges yngre Mænd til Overveielse, vilde jeg med megen Kraft have modsat mig Underdanighedsbudet, men da det er gamle Præster, Provster og Biskopper, som ville holde paa det som paa en Salighedssag, har jeg sagt, Lidet er bedre end Intet».

Det er nu, hvad jeg aldeles ikke kan holde med Dem i.

For en Snøs Aar siden ankede Kvinder og Forældre over, at Pigebørn ikke gik i lige Arv med Drengene. Imidlertid sagde de ikke, «Lidet er bedre end Intet». De følte, der burde være Ligeberettigelse, og det varede ikke længe, saa følte Mændene det Samme, og ved deres Bistand blev der en ligelig Fordeling.

Med Hensyn til Kvindens Myndighed skete noget lignende. Den ugifte Kvinde var tidligere hele sit Liv umyndig. Man sagde da ikke: «Lad os blive myndige lidt senere, lidt anderledes end Mændene». Nei, man følte, at det Retfærdige var, at de bleve det som disse, og ikke længe efter blev ogsaa dette sat igjennem»¹⁾).

Neppe behøver det at siges, at den lille Meningsudvexling ikke medførte mindste Skaar i det kordiale Forhold mellem de tvende for Kvindesagen varmt sympathiserende Damer. Tvertimod, i sin Tak for Fru Andræs varme Optræden svarer Fru Casse tilbage:

«Den 15. April 1879.

«Kjære Fru Andræ! Jeg takker Dem ret meget for Deres Brev, som jeg har læst med stor Fornøielse, og jeg maa tilstaae det, De har virkelig beseiret mig. Vel er jeg overbevist om, at jeg ikke kommer til at opleve en Forandring i Ritualet, saaledes som De tænker Dem det, og som Kvinderne

---

¹⁾ Slutningen af Fru Andræs Brev, der er gjengivet efter en af hende tagen Gjenpart, er ikke i min Besiddelse.

kunne gjøre Fordring paa, men saa har jeg dog i det mindste ikke selv bidraget til at fremkalde et Udtryk i Ritualen, som er saa nedværdigende for Kvinderne som Underdanighedsbudet.

Jeg vil ikke indsende den Ansøgning, jeg sendte Dem, men kan sige, at jeg ikke vil underskrive den, fordi jeg ikke bifalder Pastor Brandts Forslag. Der vil naturligviis ikke fremkomme noget Ritual, som vi ville kunne bifalde, det vil først de kommende Slægter bevirke; vi maa nøies med at udstrø Frøet, men det er jo Betingelsen for at der kan komme Frugt, saa vores Gjerning er ikke unyttig. Jeg sender Dem indlagt Fru Roeds Brev til mig; jeg vil nu fortælle hende, at hun ikke kan gjøre Regning paa Deres Underskrift, og jeg vil gjøre hende bekendt med Deres Yttringer desangaaende.

Jeg haaber, at disse Linier vil vise Dem, kjære Fru Andræ, at vi forstaae hinanden, og idet jeg beder Dem modtage Bevidnelsen om min allerhøieste Høiagtelse, er jeg

Deres

Severine Casse».

At Fru Andræ ved Siden af den varme Interesse for Sagen var i Besiddelse af en logisk og kritisk Sands, større end formentlig i Reglen hos Kvinder, tør fremgaa af de hidsatte Smaabreve.

Faa Aar senere blev der Anledning for Fru Andræ til at fortsætte sine Bestræbelser i Retning af den ønskede Reform, og dennesinde traadte hun frem for Offentligheden ved, omend anonym, at sende det af Fru Elfride Fibiger redigerede «Tidsskrift for Kvinder» (Nr. 3, 10. Febr. 1882) nedenstaaende Artikel:

«Om Vielsesritualet.

Længe før noget af vore Blade havde behandlet eller nogen Mand offentlig havde omtalt Spørgsmaalet om Kvindens

undertrykte Stilling i Samfundet og i Lovene om Ægteskabet, havde mange Kvinder følt denne Underkuelse og skammet sig over den, saa meget, at de endogsaa gik til den Yderlighed at benægte den, naar den leilighedsvis bragtes paa Bane af de enkelte Kvinder, som havde Mod til at udtale deres Overbevisning derom.

Ligesom der for Negerlavernes Frigjørelse behøvedes et saa stærkt Middel¹⁾ som en blodig Krig, saaledes maatte der i denne Sag, blot for at Kvinden skulde fatte lidt Haab og Mod, en Banebryder til som Stuart Mill.

Hans Udtalelser i «*The subjection of women*» blev, da de fremkom, saavidt muligt tiede ihjel herhjemme, hvilket var saa meget lettere, som der da ikke var nogen kvindelig Læseforening, hvor Opmærksomheden kunde henledes paa Skriftet, og fremmede Blade, som omtalte det, meget sjældent holdtes i Familier. Den danske Kvinde maa derfor være Dr. G. Brandes taknemmelig, som ikke alene oversatte det, men gjorde dets Ord til sine.

Vi skulle dog ikke idag komme ind paa dette store Spørgsmaal i dets Almindelighed, men ønske blot at sige et Par Ord om Vielsesritualet, hvor en Reform synes paatrængende nødvendig for Kvindens Værdigheds Skyld. Foretages ikke en saadan Reform i en nær Fremtid, ville sikkerlig flere og flere Kvinder forsone sig med Tanken om borgerligt Ægteskab, ved hvilket de undgaa Ritualet og istedetfor vies efter en virkelig smuk Formular, der i det væsentlige skal være forfattet af Biskop Mynster²⁾. Det synes imidlertid ikke heldigt,

---

¹⁾ Saaledes er Sætningen rettet af Fru Andræ selv i hendes Exemplar af Artiklen.

²⁾ «Ægteskabets Betydning indskærpes her saaledes: «Det Løfte, De her skulle give hinanden, indeholder et uigenkaldeligt Tilsagn om Kjærlighed, Troskab, gjensidig Hjælp og Bistand igjennem hele Livet, i alle dets Forhold, under alle Omskift-

om det skulde blive nødvendigt at melde sig ud af Folkekirken og give Afkald paa den i mange andre Henseender smukke og høitidelige Vielse. Langt bedre vilde det sikkerlig være, om et nyt Ritual indførtes, der var befriet for det nuværendes Pletter. Og at det har saadanne, maa vist Enhver, der tænker over Sagen, indrømme. Vi skulle ikke trætte vore Læsere med at citere hele Rituallet eller fremhæve alle dets Skrøbeligheder, men nøies med at anføre det Sted, som særlig forekommer os forargeligt og som for sig alene er tilstrækkeligt til at gjøre en Forandring ønskelig. Det lyder saaledes: «I Kvinder, værer Eders egne Mænd underdanige som Herren; thi Manden er Kvindens Hoved, og han er sit Legems Saliggjører. Men ligesom Menigheden er Kristo underdanig, saaledes skulle og Kvinderne være deres egne Mænd underdanige i alle Ting».

Her stilles Manden og Kvinden i et saadant Over- og Underordningsforhold til hinanden, at det, naar man lægger Mærke til Ordene og forstaar dem, som de i Rituallet ere

---

ninger; dertil forpligte De Dem i denne Stund og kalde Øvrigheden til Vidne derpaa. Agtelse for dette Løftes Hellighed er Betingelsen for Familiernes Lykke og Grundvolden for den sædelige Orden; Overtrædelsen deraf vil undergrave Deres Livs Fred og Deres Samvittigheds Ro, om den end ikke altid medfører Ansvar efter den borgerlige Lov. I det Haab og den Forudsætning, at De begge vel have overveiet dette, og ere komne hid med det faste Forsæt at holde det Løfte, De aflægge, og at leve med hinanden som det sømmer sig rette Ægtefolk, i Kjærlighed, Endrægtighed og Ærbarhed, tilsiger Øvrigheden Dem i Statens Navn alle de Rettigheder, der følge med et lovligt Ægteskab, men paalægger Dem tillige alle de Forpligtelser, som Ægtefolk have mod hinanden indbyrdes og mod Andre, og indskjærper Dem alvorligen Opfyldelsen af disse Forpligtelser».

mente, nemlig ikke som Ord udtalte i en ganske anden, længst forsvunden Tidsalder og under ganske andre Forhold, men som Ord, der skulle følges af alle de Brudepar, til hvilke de rettes, — utvivlsomt maa saare enhver Kvinde og frastøde enhver veltænkende Mand. Man indvende ikke: det er Ord af Bibelen (Apostlen Pauli Brev til de Efeser V Kap., 22—24); thi Enhver vil sikkerlig indrømme, at det er ikke alle Ord i Bibelen, der passende kunne siges ved en Brudevielse. Eller mener man, at man uden Forargelse kunde henvende til Bruden f. Ex. Ordene i 1ste Mose-Bog XVI Kap., 2—3: «Sara sagde til Abraham: Se, Kjære, Herren har nægtet mig Børn, gaa du derfor til min Tjenestepige, maaske jeg kan faae Bod ved hende, og Abraham laante Sara Øren. Da tog Abrahams Hustru, Sara, sin ægyptiske Tjenestepige Hagar og gav hende til sin Mand Abraham som Hustru»? Eller til Brudgommen rimeligt kunde anføre Pauli Brev til de Korinthier VII Kap., 32—33: «Den Ugifte bekymrer sig om, hvad der angaar Herren, hvorledes han kan behage Herren; men den Gifte bekymrer sig om, hvad der angaar Verden, hvorledes han kan behage sin Hustru»? Nej, Valget af hvad Vielsesritualet indeholder, er foretaget af Mennesker og bør derfor forandres af disse, naar det findes, at det ikke længere passer eller aldrig har passet.

Og det er ikke blot forargeligt, det er skadeligt, at Ritualet fremhæver Hustruens Underdanighed lige overfor hendes Ægtefælle, og endog sammenstiller hendes Forhold til ham med Kristi Forhold til Menigheden. Blandt de dannede og blandt de rettænkende i alle Klasser gjør det vel ikke nogen Skade. De vide godt, at skal Ægteskabet blive lykkeligt og til Velsignelse, saa maa der ikke være Spørgsmaal om Underdanighed i alle Ting af den ene Ægtefælle mod den anden, men tværtimod om Lighed i det væsentlige, om at gaa Side om Side Livets lange Vandring, hvad der naturligvis ikke udelukker, at Manden kan raade mest i en Retning,

Hustruen i en anden, Manden i de ydre Forhold, Hustruen i Hjemmet. Men den store Masse af lavere stillede Mænd, der have instinktmæssige og nedarvede Lyster til Tyranni, ville tro at vinde en guddommelig Bekræftelse paa deres ubetingede Enevælde i det Ritual, der indvier deres Ægteskab. Det er derfor ikke blot af Hensyn til det i og for sig stødende, men ogsaa af Hensyn til det ligefrem skadelige i det nuværende Ritual, at vi ønske det afløst af et andet, i hvilket der — ligesom i den korte Tale ved Indgaaelsen af det borgerlige Ægteskab — indskærpes gjensidig Kjærlighed og Endrægtighed under alle Livets Omskiftelser, uden at der tales om et Over- eller Underordningsforhold, der, hvor det findes, netop vil hindre, at Ægteskabet bliver, hvad det bør være.

Hvor træffende siger ikke den bekendte religionsfilosofiske Forfatter, der skriver under Pseudonymet «Theodorus», i sit Skrift «En Brevvevling i Anledning af den kirkelige Vielse», et Skrift, vi varmt ville anbefale alle dette Blads Læsere at gjøre sig bekendt med, og som vi have benyttet i det foregaaende: «Jeg begriber ikke, at ikke enhver ung Piges Hjærte betages af Forargelse over, at hun for Guds Alter højtidelig skal beskikkes til Trælkvinde. En saadan Uvilje vilde i mine Øjne være det forstaaeligste af alt. Hun er ikke i Strid med noget helligt, men i Pagt med det ædleste i sin Natur, naar hun vil være mere end en Tjenestepige, naar hun forlanger, at Ægteskabet skal æres og agtes som en fri Overenskomst mellem frie, jævnbyrdige Mennesker».

d.»

Først efter mange Aars Forløb og kun i ringe Grad opnaaede Fru Andræ at se sine Bestræbelser bære Frugt. I det formentlig nugjældende Ritual ved Brudevielse af 22. Marts 1897 («Brudevielse i forordnet Alterbog for Danmark», Kbhavn. 1901, S. 460) er der vel ingen stærk Fremhævelse af Kvindens Underordning under Manden, men

det hedder dog i Ritualiet . . . «Og Apostlen Peter skriver: I Kvinder! værers eders Ægtemænd underdanige, paa det og», o. s. v.¹⁾).

Til Fru Andræs Bestræbelser i Retning af Kvindesagen hører ogsaa hendes Virken for Kvinders Adgang til lige med Mænd at kunne underkaste sig Studentereksamen. Oftere mindes jeg hende ved Torsdags-Sammenkomsterne med Hall og Krieger foreholde dem det Uretfærdige i, at Kvinder vare udelukkede fra at kunne erhverve akademisk Borgerret ved Universitetet og derved fra at dyrke et Fagstudium, for hvilket de følte Kald og Interesse. Længe lød dog Fru Andræs Røst forgæves, og det gik hende som naar hun berørte Reformer i det lærde Skolevæsen, eller til Ex. en Torsdag (Juli 1857), da Samtalen faldt paa de forskjellige Professorer, der examinerede saa slet og bedømte Examinandernes Svar endnu slettere, «og jeg», fortsætter Optegnelsen, «som altid synes, at der maa gjøres en lille Smule for at raade Bod paa Forkeertheder, som Alle indrømme, spurgte, om de da ikke fik en Reprimande, eller om ikke En eller Anden i Ministeriet blev tilforordnet at

---

¹⁾ Ovennævnte «Alterbog», S. 463, jfr. Bekendtgjørelse af 24. Marts 1897 ang. «allerh. Autorisation af en revideret Liturgi for Brudevielse». — I «Forslag til Ritualer, udarbejdet af den danske Folkekirkens Biskopper», Kbhavn. 1910, bemærkes S. 10, «at der ofte har været klaget over den stærke Fremhævelse af Kvindens Underordning under Manden», og i et hidsat Forslag til Ændring af Vielsesritualet (l. c., S. 17) er Formaningens herom da ei heller optaget. Iøvrigt henvises med Hensyn til Autorisationen af og den valgfri Brug af det foreslaaede nye Brudevielsesritual til Bekendtgjør. af 26. Juli 1912 «ang. Autorisation af nye Ritualer for Daab, Nadvere og Brudevielse».

overvære Examen, men som sædvanlig af den gode Hall fik kun det Svar, at det kunde ikke nytte, der var virkelig ikke Noget at gjøre for Øieblikket, man maatte see Tiden an».

Først i 1875 under Fischer som Kultusminister opnaede Fru Andræ at se sine Bestræbelser bære Frugt, idet kgl. Anordning af 25. Juni 1875 gav Kvinder Adgang til at erhverve akademisk Borgerret ved Kjøbenhavns Universitet («Aarvog for Kjøbenhavns Universitet» m. m., 1873—75, S. 19), og i Forening med for Kvindesagen lige sympathiserende Damer havde Fru Andræ da den Glæde økonomisk at bistaa den første kvindelige Læge ved Erhvervelsen af denne Borgerret.

Lad mig afslutte dette lille Bidrag til Charakteristik af Fru Andræ ved at hidsætte de smukke og sande Ord, hvormed en Nærstaaende, Frk. Annette Vedel, mindes hende kort efter hendes Død i Marts 1898 i en lille Nekrolog i «Kvinden og Samfundet»:

Hansine Poulina Schack, født den 5te April 1817 i Senge-løse Præstegaard, var den næst yngste af sex Sødskende og blev opkaldt efter sin Stamfader, den berømte Hans Egede, og hans ligeledes berømte Søn, Poul Egede.¹⁾ Hendes yngste Broder var «Fantasternes» Forfatter, Hans Egede Schack. Hun bevarede stedse en dyb og taknemlig Erindring om dette Hjem, hvor hun tilbragte sine Barndomsaar og de længselsfuldt imødesete Ferier, efterat hun sammen med sin noget ældre Søster, Marie (senere Fru Rovsing), var bleven sat i Pension i Kjøbenhavn hos den ansete Institutbestyrerinde

---

¹⁾ Til Oplysning om Slægtskabet er hidsat en lille Stamtavle i Vol. I af Biografien om Andræ, S. 4.

Jomfru Zeuthen, hvor hun forblev, indtil hendes Fader udnævntes til Sognepræst ved Frelser's Kirke paa Christianshavn.

1842 ægtede hun Kapitain Carl Georg Andræ, hendes Næstsødskendebarn, hvis mange Interesser hun fuldtud delte, særlig de historiske og politiske. Saaledes var hun f. Ex., medens Andræ fra 1849—52 var Folkethingets 1ste Formand, og senere under hans Ministertid en stadig Tilhører ved Rigsdagsforhandlingerne. I hendes Hjem, hvor Hall og Krieger i en Aarrække hver Uge mødtes, for sammen med hendes Mand at drøfte alle vigtige Begivenheder i det offentlige Liv og lade de forskelligste Anskuelser komme til Orde, var det helt naturligt, at denne Interesse stadig holdtes i Live, og de nøjagtige og værdifulde Dagbogsoptegnelser fra denne Tid, som hun har efterladt, bære Vidne om den Forstaaelse, hvormed hun overværede disse Samtaler.

Hendes inderste, varmeste og aldrig svækkede Interesse dreiede sig dog imidlertid om Kvindens Stilling i Samfundet og da især den gifte Kvindes. Hun arbejdede ufortrødent, omend, i Overensstemmelse med sin Natur, i al Stilhed, for alle Reformer, der gik i den Retning, og det var derfor ogsaa hende, der pecuniært bidrog til, at Bajers Bog «Om Ægtefællers formueretlige Ligestillelse» kom frem, skønt hun afværgede, at den blev dediceret til hende, saaledes som Forfatteren ønskede¹). Hendes fine Skyhed og fornemme Reser-

---

¹) Saaledes som den ønskede Dedikation blev forelagt Fru Andræ lød den:

«Nordens Kvinder
i almindelighed
og
i særdeleshed
Fru H. P. Andræ, f. Schack
med taknæmmelighed og højagtelse
tilegnet
af
Forfatteren»,

verthed gjorde, at hun altid holdt sig tilbage og kun virkede i det skjulte, idet hun lod sin mere udadvendte og aktive Søster, Marie Rovsing, være hendes Talsmand for Offentligheden. Hun hilste med den største Glæde G. Brandes Oversættelse af Stuart Mill: «The subjection of women» ligesom A. C. Larsens: «En Brevvevling i Anledning af den kirkelige Vielse»; thi det forældede Vielsesritual, mod hvilket hun endog selv — naturligvis anonymt — skrev en Artikel i Elfride Fibigers «Tidsskrift for Kvinder», Februar 1882, stod for hende som en af de vægtigste Grunde til Kvindens — især den uddannedes — stumme Underkastelse for Mandens utallige Magtmisbrug. Hendes Opfattelse var, efterat den lille Lov af 7. Aug. 1880 om Kvindens Selverhverv var gaaet igennem, varmt anbefalet af hendes Ægtefælle¹⁾, at naar Kvinden først uddannedes til selvstændigt Erhverv og til at staa paa egne Ben, vilde hun mindre tankeløst indgaa ægteskabelig Forbindelse, og hvis hun indlod sig derpaa, da vilde hun staa ganske anderledes fri overfor Manden og paa lige Fod med ham. Det Mindelegat paa 20,000 Kr., som hendes

---

men blev efter Fru Andræs Anmodning ændret til at lyde blot som den foreligger: «Nordens Kvinder tilegnet af Forfatteren».

I øvrigt havde Fru Andræs ældste Søn alt Aar forinden til sin Moders Glæde skrevet tvende Artikler om «Kvindens formueretlige Stilling i Ægteskabet, lidt populær Jus ved L. R., cand. jur.» (Tidsskriftet «Theori og Praxis», udg. af Paril Burmeister, Kbhvn. 1870, S. 1—13 og S. 122—44).

¹⁾ I saa Henseende henvises til Andræs Foredrag i Landstinget, fremhævende bl. A. «den moralske Virkning», det har, at en vis Handling [Mandens at ville berøve Hustruen den frie Raadighed over hvad hun har erhvervet ved selvstændig Virksomhed] er stemplet som lovlig eller ulovlig. «Det er jo aldeles tydeligt, at manges en Mand vil skræmmes tilbage, naar han veed, at det, han er ifærd med at gjøre, er stemplet af Lovgivningen som ulovligt, der [medens han] ellers maaske, naar han har Lovens Beskyttelse, vil berolige sin Samvittighed med at sige: Saaledes handler jeg, thi det er lovligt at handle paa denne Maade» (Forhandl. paa Landsth. 1879—80, Sp. 1158).

to Sønner saa smukt og pietetsfuldt have oprettet i hendes Navn, er derfor netop bestemt «til Hjælp til danske Kvinders Uddannelse til selvstændigt Erhverv»¹⁾).

Selv efterat hun i 1892 rantes af et apoplektisk Anfald, vedblev hendes Tanker at sysle med hendes Yndlingsinteresser, og netop under det lange, smukke og fredelige Sygeleie var det ligesom om alt det, som hidtil havde været bundet og tilsløret i hendes Væsen, frigjorde sig og traadte frem i en bred, varm Velvillie, der kastede som et Solskin over Sygeværrelset i alle de lange Aar, indtil hun den 17. Marts 1898 glad og stille, baaren af lyse Drømme, gled ind i Døden.

Annette Vedel.

Ja i Sandhed — mindes begge Sønner taknemmelige — et «smukt og fredeligt Sygeleie», som om et naadigt Forsyn, Naturen, havde villet bøde paa hvad Fru Andræ, uden i en første Aarrække af sit Ægteskab at have en kjær Veninde at slutte sig til, nok kan have følt af lidt ensomme, mindre lyse Stunder. Thi som om Fru Andræ, fri for Smerter under sit lange Sygeleie, end ikke var sig bevidst at være fængslet dertil, færdedes hun i Tanken ude i det Frie, holdt af at fortælle den Besøgende, hvorledes hun lige kom op fra Haven og dér netop havde mødt den eller den, som kom paa Tale; kunde fremdeles smile og le ad en lille Anekdote, til Ex. den om hendes yngste Søn Victor, der i Egenskab af Volontær i Udenrigsministeriet skulde fuldkommengjøre sig i Fransk ved Ophold hos en Lausanne-Familie og ved Maaltiderne derfor sad ved Siden af Husets Frue; en Middag hørte han da denne udtale sin Uro over Sønnernes Udebliven, men

---

¹⁾ Udhævelsen saaledes som den foreligger i Nekrologen. Iøvrigt er det nævnte Legat i Aaret 1903 af Sønnerne forøget til 30,000 Kr.

ved kort efter at see dem komme anstigende glad udbryde: «*Ah, voilà mes fils*», hvortil den franskkyndige Victor forbindtlig istemmer: «*Desjà!*» (*Déjà*), men indigneret afbrydes af Værtinden: «*Oh non Monsieur, mes fils ne sont pas des chats!*» Hvor ubetydelig end den lille Anekdote, kunde den stedse aflukke Fru Andræ Smil, om end fortalt for tyvende Gang. Som om unge Dages Erindringer voxede frem under det rolige Sygeleie kunde Fru Andræ ogsaa selv fortælle smaa Oplevelser fra Opholdet i Jomfru Zeuthens Pensionat og med en mærkelig Hukommelse citere lange Stykker af, hvad hun dér havde lært udenad, til Ex. af La Fontaine's Fabler:

*Maître corbeau, sur un arbre perché,
Tenait en son bec un fromage,
Maître renard, par l'odeur alléché,
Lui tint à peu près ce langage:*

— — —

Til det fredelige Sygeleie i mere end 5 Aar bidrog ikke lidet, at Fru Andræ i tvende Kvinder — «Søster Jane» særlig at mindes — havde omhyggelige Sygepleiersker, der i de mange Timer, hvor de sad ene med Fru Andræ, fortræffelig forstod at bevare Ro i Sindet ved at føre Talen hen paa forhaabningsfulde, religiøse Emner. Jeg mindes, at «Søster Jane» en Dag spurgte min Moder om, hvilken af Herrens Forjættelser hun syntes var smukkeste, og at Fru Andræ svarede: «Ja det maa vel være den: «I min Faders Hus ere mange Boliger, jeg gaer bort at berede Eder Sted», for det er dog saa godt at vide, at der er beredt Sted for os». Og naar stundom urolige Stunder kunde indfinde sig, formaaede Søstrene virksomt at kalde Hvile tilbage ved at recitere smukke, stemningsfulde Salmer.

Af alle Salmer og Vers var der da ingen, som selv i de uroligste Øieblikke bragte Hvile tilbage som den, der begynder:

«O Herre, kommer Sorgens Stund hernede,
Lær mig i Tro at haabe fromt og bede;
Eet Ord af dig min Trængsel, mit Elende
Til Fryd kan vende.

Har Jorden ei den Urt, som kan mig kvæge,
Har Verden ei den Haand, som kan mig læge,
Paa dig, o Herre, jeg i Nøden haaber,
Til dig jeg raaber»¹⁾.

Ogsaa selv kunde jeg i slige Stunder bidrage til at kalde Ro tilbage ved fra et nærliggende Værelse at lade min Moder høre de smaa Schubert'ske Melodier, som i de raske Aar frydede saa meget. Og «Fru Andræ spurgte Søster Jane: «Er det ikke smukt?» «Jo, overordentlig smukt». «Ja, men De kan dog ikke føle det som jeg, for jeg føler det her», sagde Fru Andræ og pegede paa Hjertet»²⁾.

Af al Kunst var der ingen, der tilnærmelsesvis glædede Fru Andræ som Musik, og taknemlig føler hendes Søn i Arv fra sin Moder at have modtaget den samme dybe Glæde ved Tonernes betagende Magt.

¹⁾ Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt (Kbhavn. 1859), No. 478.

²⁾ Optegnelser fra Fru Andræs Sygdomsaar af en hende nærstaaende Veninde, Frøken Meta Rist.

FØRSTE AFSNIT.

FRA TILBLIVELSEN AF FÆLLESFORFAT-
NINGEN AF 2. OKTBR. 1855 I FORAARET
1855 TIL DENS GODKJENDELSE AF DET
KONGEVALGTE RIGSRAAD I JULI
SAMME AAR.

I.

*Fra Tilblivelsen af Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855 i
Føraaret 1855 til dens Godkjendelse af det kongevalgte
Rigsraad i Juli samme Aar.*

«Efterfølgende Optegnelser ere skrevne om Aftenen Kl. 11—12, naar jeg havde mere Lyst til at gaae i min Seng end til at skrive. Jeg har den ene Aften aldrig gjennemlæst, hvad jeg skrev den anden, og de ere derfor naturligviis fulde af Gjentakelser og Feilskrift; men da de ere bestemte for mig alene, have de en skaansom Dommer.

Fællesforfatningen begynder nu at interessere for Alvor; flere store Møder ere allerede afholdte, og her i Huset holdes de smaa. I Ministerconferencen kom det paa Bane, at der nu maatte vælges en Comité for nærmere at udarbejde den. Dertil blev nævnt Bang, Andræ, Scheele¹⁾ og Hall; Scheele refuserede og Andræ, som syntes, det var for tydeligt at vise de Andre, de ikke betydede Noget, foreslog, at der slet ikke skulde nedsættes noget Udvalg, men at det Hele skulde overdrages Premierministeren. Dette gik igjennem. Dette blev afgjort om Løverdagen [14de April], som Bangs Datter skulde confirmeres om

---

¹⁾ Fru Andræ skriver stedse «Scheel», og saaledes kaldte og skrev Scheele sig ogsaa dengang, men fødte faa Aar senere et «e» til Navnet.

Søndagen; Bang sagde derfor, at han ikke kunde begynde paa noget Udkast før Mandag. Da vi imidlertid den næste Dag (Søndag) sidder ved Thebordet, faaer Andræ et Brev fra Bang, hvori denne siger, at han ifølge sin Natur ikke har kunnet opsætte det ham paalagte Arbeide til efter Confirmationen, men strax har paabegyndt det og nu sender det til sin Collega og Hjælper for at høre hans Raad¹⁾. Andræ læste det strax igjennem. Af et Hastværksarbeide var det meget upaaklageligt, men der var dog en saa stor Deel, der maatte forandres baade i Indhold og Form, at Andræ syntes, det var bedst, de kom sammen og i Fællesskab redigerede det. Bang kom da om Tirsdagen op i Andræs Ministerium, og dér foreslog Andræ, at Bang skulde skrive, og han dictere efter Bangs Udkast med de Forandringer, som forekom ham nødvendige. Bang mukkede en Deel over de mange Forandringer og sagde, at Andræ saamænd gjerne kunde lægge hans Papir bort, da det dog ikke blev brugt, — naturligviis i det allerbedste Humeur, begge to, især Andræ, som hvert Minut kom til at synge: «Det er et Mesterstykke, det kan jeg sige Dem; det gjør en Fandens Lykke», etc. etc. —

Hall kommer, deels her deels i Ministeriet, hvor han og Andræ saa blive enige; de sige tidt, at saalænge de ere rigtig enige, kunne de sætte igennem, hvad de ville.

15. Mai [1855]. Nu da Udkastet er ganske færdigt fra Andræs Haand, er her idag en lille Comité, bestaaende af Hall og Egede [Andræs Svoger, Hans Egede Schack], som skulle høre det, inden det kommer for i Minister-conference. I det Hele vinder det Bifald; det er ubetyde-

---

¹⁾ Nærmere i «Tillæg».

lige Anker, der gjøres fra begge Personer. Imorgen gaar Andræ op hos Scheele og læser det for ham.

17. [Mai]. Ogsaa fra Scheeles Side gaar det fortræffeligt; da han har hørt det, siger han: «Ja, dette Udkast er ganske vist ikke i alle Henseender efter mit Ønske; men naar der ikke er væsentligere Anker, mener jeg, det er den Enkeltes Pligt at underkaste sig». Bang raabte nu paa, at der var saameget fortræffeligt deri, at det kunde man godt.

20. [Mai]. 2 Ministerconferencer har nu fundet Sted, i hvilke Fællesforfatningen er blevet forelagt. Raasløff, Simony, Lüttichau, som ere politisk ganske udygtige eller uvidende, have gjort mange Vanskeligheder, og dette har igjen gjort Bang noget ængstelig, saa at han har proponeret et 3die, 4de endeligt Møde, hvori han møder med et Udkast og Finantsministeren med et andet, saa kan det afgjøres ved Majoritetsbestemmelse, hvilket der skal gaae igjennem.

22. [Mai]. Efterat begge Udkast ere oplæste og discuterede, giver Bang Løsenet til at votere. Scheele begynder og erklærer at ville henholde sig til Finantsministeren. Michelsen: «Jeg ogsaa», Hall: «Jeg ogsaa», Andræ: «Jeg ogsaa», Bang: — — — «Jeg ogsaa».

Herover opstod som begribeligt et stort Skraal; Lüttichau, Raasløff og Simony udtalte endogsaa halvhøit, at de ikke vilde lade sig regjere af Finantsministeren. Endelig lagde Larmen sig noget, og Andræ sagde, at de jo umulig kunde have ventet, at Alle strax skulde blive enige. Forslag til Modificationer og heelt nye Forslag kunde jo indleveres endnu, og de, som saa ikke kunde underordne sig Majoriteten, maatte man finde sig i ud-

traadte. Den næste, 2den og 3die Gang, man var sammen, gik imidlertid Alt bedre. Oppositionen havde udtalt sig, og det lod til at have været de Fleste nok. Et Forslag af Raasløff skulde imidlertid forelægges Geheimstatsraadet¹⁾.

De forskjellige Blade give hver Dag deres Besyv om Fællesforfatningen; dersom den bliver saadan, eller dersom den bliver saadan, saa maa vi paa det Bestemtteste, etc. «Kjøbenhavnsposten», men især «Morgenposten» (Bondevennebladet) er aldeles ude af sig selv af Raseri²⁾; thi de begynde at kjende lidt til den Census, der er sat for Vælgerne, nemlig 1200 Rdlr. fast Indtægt eller 200 Rdlr. Skat. Efter en saadan Valgmaade kan der heldigviis ikke komme mange Bønder, og det exaspererer dem.

Forleden Dag i Statsraadet fandt en ret komisk Scene Sted³⁾. Andræ modsatte sig en meget forkeert Valginddeling for Slesvig, som Raasløff proponerede. Scheele fandt den ogsaa forkeert og holdt med Andræ paa den, han foreslog, skjøndt af ganske andre Grunde. Andræs Anker vare nemlig især, at Valgene vilde falde ud i slesvig-holstensk Retning, dersom det gik efter Raasløffs Hoved, og Andræ vilde derfor saavelsom Scheele have deres separate Votum indført til Protokollen. Bang,

---

¹⁾ Nærmere om dette Forslag i «Tillæg».

²⁾ Exempelvis «Morgenposten» 15. og 22. Mai (1855).

³⁾ Det oven omtalte Statsraadsmøde fandt først Sted en af Dage mellem d. 18de og d. 24de Juni, jfr. Forestillingen af 18de Juni om Kongens Vedtagelse af Udkastet til foreløbig Lov ang. Valgene til Rigsraadet (Andræ og Forholdstalsvalgmaaden, 2den forøgede Ud-gave, S. 268); som det sees af det omst. S. 33 Anførte, er det paagjældende Stykke af Optegnelserne da hidsat paa urette Sted i Dagbogen, mulig foranlediget ved, at netop dér nogle Sider i denne ere ladet ubeskrevne.

som i denne Tid sidder lidt søvngigt og kun tænker paa sin Reise til Marienbad¹⁾), havde kun hørt, at Andræ og Scheele vare enige i at fordømme Raasløffs Forslag. Motiveringens Forskjellighed derimod havde han ikke lagt Mærke til. Da han nu efter Forhandlingen læste op, hvad der skulde tilføres Protokollen, lod han dem begge tale skjønt i anti-slesvig-holstensk Retning. Scheele hvidskede til Andræ: «Har jeg sagt det? Min Gud, aldrig i mine Dage har jeg talt saa», og vilde til at protestere; men Andræ fik ham til at lade være: «Lad det gaae! Det er jo meget fortræffeligt!», og Scheele lod det gaae.

Scheele har i mange Aar været nøie inde i alle Forhold og fortæller meget interessant. Blandt Andet om Carl Moltkes Forblindelse i 1848. De havde altid været gode Venner og omgaaedes meget, men i 48 var Moltke i Kjøbenhavn som Minister, Scheele derimod i Holsteen, hvor han bedre var istand til at see, hvorledes Stemningen var, og hvorledes Oprørsaaenden tog Overhaand. Han skrev Brev paa Brev til Moltke, hvori han bestandig stærkere og mere indtrængende skildrede Tilstanden og det complet nødvendige i, at der gjordes Noget for at føre det [rolige Forhold] tilbage, medens det endnu var Tid; han skrev i stærkere og stærkere Udtryk, at «hvis Moltke ikke vilde have det paa sin Samvittighed, at Oprør og Anarchie ødelagde Holsteen, maatte der inden 24 Timer sendes Tropper over, og han [Scheele] Fuldmagt til at handle efter Omstændighederne». Paa alle disse indtrængende Depecher blev kun een à to

---

¹⁾ Ved Resolution af 13. Juni 1855 blev der meddelt Bang Tilladelse til at foretage en Reise paa 6 Uger til et Bad i Udlandet (Dep. Tid. 1855, S. 505).

Gange svaret: «Vi ville see til; vi troe, der er meget overdrevet i Skildringen», etc. I den sidste Uge svarede Moltke Intet og nævnede kun i Forbigaaende Brevene i Statsraadet. Da kom endelig Efterretningen, som tog Sløret fra hans Øine, og da kjendte hans Fortvivlelse ingen Grændser; han bragte selv Efterretningen til Statsraadet, som i den Tid var samlet hver Dag; dér græd han, vred sine Hænder og bebreidede sig selv, hvad der var skeet, men hans stive Selvklogskab kan lade ham vise en lignende Opførsel ti Gange endnu.

Før den Tid havde Scheele og Moltke, som før sagt, altid været Venner; men disse Begivenheder forårsagede et Brud. Senere hen, da Moltke i 1852 igjen blev Minister i Slesvig, misbilligede Scheele ogsaa ganske hans Opførsel dér.

I Martsdagene blev Scheele engang af Kongen anmodet om at indfinde sig i Statsraadet og deeltage i Forhandlingerne. Der opstod om en eller anden Gjenstand en Strid mellem Tscherning og Monrad, der var saa hæftig, at Scheele saae at forføie sig bort saa snart muligt, idet han yttrede, at han vilde komme igjen naar denne lille Divergents var bilagt. Der forefaldt ret curieuse Scener.

Monrad var i det Hele ikke fornøiet med Tscherning. Og en Manevreren fra Monrad for at faae Tscherning ud af Ministeriet bidrog rimeligviis mere end alt Andet til at faae Martsministeriet sprængt. Thi da Monrad først havde begyndt at intrigueere for en partiel Opløsning, saa var det ikke saa let, som han havde troet, at standse. Hans bedste Venner, der begyndte at ane Sammenhængen, bleve vrede over en saadan Troløshed og vilde vist have

vendt ham Ryggen, dersom han ikke havde dreiet Stemningen og Stillingen ved selv at gaae med.

Under Martsministeriet var en Periode, hvor man med megen Lethed kunde have sat en god og billig Deling istand, saaledes at vi omtrent fik $\frac{2}{3}$ af Slesvig, men Ministeriet lod sig imponere af Flyvepoststemninger. Det er første Gang jeg har seet Følgerne af denne usynlige Magt, Opinionen; selv de dygtigste og uafhængigste Folk, som i deres Hjerter nærrede den største Sympathie for den Idee, satte forfærdede eller misbilligende Ansigter op, naar en af de Enkelte vovede at trække den frem¹⁾. Egede, som i den Tid udgav et Blad «1848»²⁾, var den Eneste, der baade offentlig og privat forfægtede den Sag. I flere udmærket godt skrevne Artikler kæmpede han for dens Realisation³⁾, men Eduard Meyer [Redaktør af Dagbladet «Flyveposten»] og Consorter vare for stærke. Andræ var ogsaa for Slesvigs Deling og holdt aldrig sin Mening tilbage, men udtalte den privat høit og lydeligt; men da han ikke skrev om Sagen og heller ikke talte offentlig om den, blev han ikke saaledes lagt for Had af Bladene som Egede. Skjøndt han [Schack] ikke havde hverken Pengefordeel eller Anerkjendelse i Øieblikket, har han dog havt Fornøielse og Ære af det [Bladet «1848»]; det var hos os her en sand Glæde, naar det kom om Søndagen, og det var Tilfældet med alle fornuftige Folk, som ikke vare politisk-fanatiske. Hvad mig angaaer, har jeg aldrig læst et interessantere Blad, og den Mening deelte Andræ ganske.

---

¹⁾ Herom henvises til Neergaard, «Under Junigrundloven» I, S. 320 ff., jfr. S. 470—71 og S. 553—54.

²⁾ «1848, Ugeblad for Politik og Litteratur, redigeret og udgivet af H. E. Schack».

³⁾ Nærmere i «Tillæg».

Vi kom iaften til at tale om Frederik VI's Død og det Indtryk, det havde gjort paa Andræ at komme op paa Amalienborg om Morgenen og dér ganske uventet høre det. Strax da han kom, var Ingen i Forgemakket, men Lakaier løb uroligt omkring. Andræ gik efter et Øiebliks Venten op til Bülow; han var ikke hjemme, men hans gamle Tjener kom ham ganske forskrækket imøde og sagde: «Ja, De har vel hørt, at Kongen er død?» I det Samme kom Bülow til og sagde, idet han saae Andræ: «Ja, hvad siger De? — Hvilken Ulykke!» — «Skynd Dig, Hans, giv mig min Uniform, jeg skal til Kongen» [Chr. d. 8de]. Disse Ord stødte Andræ meget. Imidlertid havde Bülow sagt: «Bliv, til jeg kommer igjen», og snart fyldtes Forgemakket med forskjellige Notabiliteter. Derfra skulde nemlig Christian VIII træde ud paa Altanen og lade sig hylde af Folket. Da han traadte ind ad Døren, fulgt af Adler¹⁾ og nogle Andre, ilede Mynster ham imøde og fremførte en meget pompeus og sentimental Smiger, afbrudt af Taarer og Hulken. Andræ var indigneret ved at see den Maske, som Mange strax paatog, og Kongen selv fandt det upassende og tyssede lidt paa Mynster. — Nu blev det ham meldt, at Folket vilde hylde ham; men istedetfor strax at gaae ud paa Altanen, rendte han ind i Værelset ved Siden af og rettede paa sit Haar og sine Flipper.

De første otte Dage vedblev Bülow at fungere som Generaladjutant, og i den Tid foreslog han Andræ to Gange til at blive Capitain; men Kongen refuserede begge

---

¹⁾ Johan Gunder Adler, Kongens Privatsekretær som Prinds, senere Kabinetssekretær og Chef for Statssekretariatet for Naadessager (Dansk biogr. Lexikon I, S. 105).

Gange. Endelig, den sidste Gang han [Bülow] havde Referat for ham, udbad han sig som en Naade, at Andræ maatte blive forfremmet, da han med Sikkerhed vidste, at Frederik VI vilde have gjort det i de Dage. Kongen samtykkede da endelig. Da de sagde Farvel til hinanden, og Kongen, som sædvanlig, brugte nogle favre Ord, rakte Bülow, som han var vant til med Frederik VI, sin Haand frem, men Kongen fik i Hast sin paa Ryggen.

Lige efter Frederik VI's Død kom Bülow en Dag ind i et Værelse, hvor adskillige Cavalerer, der ellers pleiede at springe for ham, sad. Bülow var træt og saae sig om efter en Sopha, i hvilken Adler sad langstrakt med Benene op; men Adler forandrede ikke i mindste Maade sin Stilling, men lod Bülow, efter at han [Bülow] et Øieblik havde seet paa ham, vende sig og forlade Stuen, — so geht's in der Welt. Ogsaa senere hen, da Kongen var kommen paa *lit de parade*, forefaldt en lille Scene, som viste Christian VIII's Forfængelighed i et smaaligt Lys. Hele den kgl. Familie skulde tage Afsked med Frederik VI, og hele Hoffet var til Stede. Staben, som altid havde fulgt Frederik VI, var ogsaa tilsagt. Først kom Christian VIII og Dronningen, knælede ned og laa som aldeles fortabte i Sorg og Bøn. Da Kongen endelig reiste sig, vare Alle, eller lode til at være, bevægede, og to Cavalerer, som efter Etiketten skulde gaa foran Kongen, glemte det og kom bag efter. Ikke saaledes Kongen. Med kjendelig Uvillie raabte han et Par Gange med dæmpet, men vred Stemme: «Foran, foran!» til de forskrækkede Syndere, som ikke strax hørte det, da de gik med sænket Blik. — Andræ, som altid havde holdt af Frederik VI og aldrig af Christian VIII, fik ved disse Smaaligheder endnu mere imod ham, og Christian VIII var endvidere saa

smaalig at tage Hensyn hertil og ved mange Leiligheder forbigaae Andræ, blot fordi han ikke kunde lide ham. Det var altsaa en gjensidig Antipathie.

I den Tid blev der udgivet et militairt Tidsskrift, der, saavidt jeg erindrer, blev redigeret af Baggesen. Deri havde Læssøe i Forening med Andræ og Trepka¹⁾ skrevet et Stykke, som vakte Christian VIII's høieste Opmærksomhed og Mishag²⁾. Han lod Baggesen kalde og spørge, hvem det var af. En Redacteurs Pligt at fortie Sligt burde og maatte være Baggesen fuldkommen be- kjendt; ikke destomindre havde han den ubegribelige Taktløshed at sige, det var Læssøe. Herover opstod en stor Larm. Læssøe, som var heftig, fordrede en eclatant Undskyldning eller en Duel med Baggesen. Baggesen var virkelig, da det var skeet, og han var kommen til at indsee sin Uret, meget bedrøvet derover og erkjendte fuldkomment, hvor forkeert han havde baaret sig ad. Andræ og Capitain Wilster³⁾ bleve udvalgte som Secundanter og skulde see at faae det bilagt i Mindelighed. Det var ingen let Sag ligeoverfor Læssøes Hefthighed og Baggesens Taktløshed, der gjerne ved sin Tale begyndte med at gjøre det galt, som de Andre havde gjort godt. Blandt Andet endte han flere Gange Sammenkomsterne med at sige, at «nu vare de da igjen ligesaa gode Venner som før». Derimod protesterede Læssøe: «Paa ingen Maade, — jeg kan indlade mig paa en Forsoning, naar jeg faar

---

¹⁾ Den senere Oberst Trepka, der faldt i Slaget ved Isted; oftere omtalt i vol. II. og III. af Biografien om Andræ.

²⁾ Nærmere omtalt i mit lille Skrift: «Læssøe, Bidrag til Charakteristik», S. 3 ff.

³⁾ Den senere General Wilster (Dansk biogr. Lexikon XVIII, S. 621).

en Undskyldning, en Beklagelse over det Forefaldne, men ligesaa gode Venner som før, ere vi ikke». Dette vilde Baggesen nu drøvtygge, men afholdtes, skjøndt med stor Møie, af Andræ og Wilster.

Flere smaa Bredouiller hændte i den Tid med Kongen, som een Gang endte med en allerhøiest Mishagsyttring, som man ikke tog sig nær. Trepka var dog noget afficeret derover, og da han blev forlovet med Frøken Falbe, gjorde han sig en Leilighed til at gaae op til Kongen, fortælle ham det og haabe paa hans Naade. —

Pintselørdag [26. Mai] vare Hall og Egede her til Middag. Vi talte endeel om Schovelins Udnævnelse til Departementschef og Etatsraad¹⁾; det var samme Dag, saa endnu vidste Ingen Noget derom uden Etatsraad Bruun²⁾, som Andræ havde sagt det til. Denne syntes overmaade godt derom, da han kjender Schovelin og godt kan lide ham; han morede sig forud ved Tanken om de Ansigter, som hans Colleger i Høiesteret vilde sætte op. — Andræ tog ud til Frederiksborg for personlig at referere Sagen for Kongen og derved undgaae mulige Vanskeligheder. Kongen var meget charmant; noget forundret blev han rigtignok: «Fra Capitain til Departementschef og Etatsraad, det var da Fanden til Spring; men naar De synes det, mig kan det være ligemeget». Efterat Sagen var afgjort, blev

---

¹⁾ Nærmere i «Tillæg».

²⁾ Juristen og Politikeren P. D. Bruun, Landstingets første Formand (Dansk biogr. Lexikon III, 178).

Kongen munter og snaksom og fortalte Andræ en heel Deel forskjellige Ting. Prindsen af Augustenborgs Udnæv- nelse til Statholder [i Hertugdømmerne 1842¹⁾] kom f. Ex. paa Bane. «Da jeg hørte det», sagde Kongen, «blev jeg uhyre opbragt, jeg løb ud til Stemann og spurgte, om han syntes, det var rigtigt». Stemann trak paa Skuldren og sagde, han ansaae det for meget uheldigt, men Kongen vilde det.

Kongen: «Ja, da er det usselt at give sit Samtykke til Sligt».

Stemann: «Ja, hvad skal man gjøre, vi kunne kun give Raad».

Kongen: «Ja, da taaler jeg det ikke, jeg vil ikke tjene en meensvoren Konge».

Stemann søgte at berolige mig; men jeg gik strax til Prinds Ferdinand og Prinds Vilhelm. Den Sidste vilde ikke, da han ikke hørte til Kongehuset. Ferdinand der- imod gik strax med til Kongen, rigtignok i mit Køl- vand, thi han var noget bange og flov. Da vi kom ind, gik jeg strax til Sagen og sagde gjentagne Gange, og med rene Ord, min Mening. Kongen gik meget agiteret op og ned i Stuen og sagde af og til: «Og det vil Du, Frederik, at jeg skal taale, — Ferdinand, kan Du høre paa det?» —

Men nu tog Ferdinand Ordet, og det skal jeg aldrig glemme ham, hvor fornuftigt og frit han talte den Dag. Da han var færdig, vilde Kongen ikke mere høre paa os, men lod os gaae. Den næste Dag blev Statsraad sammenkaldt. I dette begyndte Kongen med at sige, at Prindsen af Augustenborg var udnævnt til Statholder, det var afgjort; men ikke destomindre vilde han dog høre,

---

¹⁾ Dansk biogr. Lexikon XV, S. 288.

om nogen af de Herrer havde nogen Betænkeligheder derved. Jeg reiste mig og sagde omtrent som den foregaaende Dag. Da jeg var færdig, indtraadte der en Pause, og da jeg ikke troede, Nogen vilde tale, reiste jeg mig og sagde til Stemann, som sad ved Siden af mig: «Ja, her er ikke mere for mig at gjøre». Men Stemann trak mig ned paa min Stol, reiste sig selv og holdt nu en brilliant Tale med en saadan Djærvhed og Varme, at jeg aldrig havde tiltroet ham at kunne det. Da han var færdig, var Kongen flov».

Ogsaa om Christian VIII's Død talte Kongen saaledes:

«Jeg var kaldt op til Kongen om Eftermiddagen Kl. 6, som han døde Kl. 10. Da jeg kom ind til Kongen, syntes han, jeg lignede min afdøde Moder saa meget, og da han tillige laae i Feberfantasier, raabte han flere Gange, med høi Røst: «Bort, bort, gaa!» Da han imidlertid var bleven noget roligere, kaldte han mig hen til sig og sagde: «Husk Constitutionen, Frederik, husk Constitutionen, og grib strax Statens Ror, — Gaa nu, gaa!» — Dette var en Befaling, og jeg maatte gaae. Jeg kjørte strax til Stemann».

Kongen: «Hvad skulle vi nu gjøre?»

Stemann: «Er Kongen død?»

Kongen: «Nei, men han har sagt, at jeg skulde gribe Statens Ror».

Stemann: «Ja, det er dog det rigtigste at blive med Alt, til Kongen er død. Deres kgl. Høihed bør installere Dem paa Amalienborg og vente dér, og derpaa strax sammenkalde et Statsraad».

«Det gjorde jeg da. Det var nogle uhyggelige Timer, jeg sad dér fra Kl. 7—10. Hver Vogn, der kjørte fra

Slottet, tænkte jeg: Nu er det forbi, og ligeledes, naar Døre gik hurtigt op og i. Tilsidst, da Klokken var 10, bankede det paa Døren, og Irminger¹⁾ traadte ind med de Ord: «Maa jeg melde Deres Majestæt!» — — «Ved disse Ord «Deres Majestæt» var det som et Lyn- glimt gjennemborede mig; jeg foer op af min Stol og vilde have styrtet om, om ikke Irminger var kommen hen til mig. Jeg fattede mig imidlertid strax, og da jeg kom ud, kunde Ingen see Noget paa mig. I disse faa Øieblikke siden Kongens Død vare imidlertid Lysekroner, Lys og Lamper tændte, baade i Værelser og paa Trappegange, hvilket gjorde et besynderligt Indtryk, da der før havde været som halvmørkt allevegne».

Kongen fortalte tillige den Dag endeel om Ministeriets Sammensættelse i 48²⁾. De Ord, hvormed Lehmann havde svaret, da han bad ham gaae ind i det nye Ministerium, vare: «Lad gaae!».

29. [Mai]. Idag kom der en Person fra Arveprindsen, der bad, om Finantsministeren [Andræ], dersom han havde Tid, vilde see op til ham den Formiddag. Prindsen var meget agiteret paa Grund af et Afslag, han havde faaet paa en Ansøgning om kun at afbetale det Halve af det aarlige Afdrag, som han egentlig skulde³⁾. Andræ havde anbefalet det, men imod Forventning var Kongen særdeles øm over Statskassen og syntes ikke, det kunde gaae an at tilstede Ansøgningen. I Afslaget, som kom til Prindsen gennem Kabinettet, var der antydet, at Finants-

¹⁾ Daværende Kapitaïnlieutenant i Marinen, Carl Ludvig Chr. Irminger (Dansk biogr. Lexikon VIII, S. 316).

²⁾ Nærmere i «Tillæg».

³⁾ Nærmere om Prinds Ferdinands Gjældsforhold i «Tillæg».

ministeriet havde andraget paa Afslag. Dette vidste Prindsen nok ikke var sandt; imidlertid ønskede han dog at tale med Andræ derom. Han fortalte tillige, at Liebenberg¹⁾ havde brugt Ordet: «Supplicanten», og at han strax i den Anledning havde skrevet en Billet til Kongen, der omtrent lød som følger:

«Det har undret mig, at Du har refuseret mit Andragende, men endnu meget mere har det forundret, ja fornærmet mig, at Din Cabinetssecretair har kunnet gjøre det i en saa upassende Form. Du er vistnok uvidende herom, men jeg haaber, at Du strax efter dette Brevs Modtagelse vil give ham en streng Irettesættelse for en saadan Mangel paa Høflighed og Takt mod den nærmeste Thronarving og Kongens Oncle.

Din Ferdinand».

Efter denne Billet kom intet Svar fra Kongen, men en Skrivelse fra Liebenberg, hvori han gjorde Undskyldninger.

30. [Mai]. De tvende sidste Nr. af «Kjøbenhavns-posten» [d. e. 29. og 30. Mai] have været meget spydige paa Grund af Schovelins Udnævnelse, isærdeles var den slaaet af hans Udnævnelse til virkelig Etatsraad.

Hall var her idag til Middag; han var som altid livlig og underholdende; han har isinde at holde Soiréeer paa Bakkegaarden i Sommer en bestemt Aften om Ugen. Han fortalte, hvorledes Grosserer Suhr skumlede over Schovelins Udnævnelse ved at bede En besørge Noget til Etatsraad Madvig, dersom han da ikke er blevet «Admiral».

---

¹⁾ Høiesteretsadvokat, fra 1854 til 1856 Kabinetssekretær hos Frederik VII (Dansk biogr. Lexikon X, 274).

Chr. Brix¹⁾ syntes ogsaa, det var temmelig stærkt, skjøndt han selv billigede det.

Etatsraad David²⁾ var idag hos Andræ for at tale om en Reise, som han ønskede at gjøre ud paa Sommeren; han var noget bange for, at Rigsraadets Forhandlinger skulde tage saa megen Tid, at det vilde forhindre ham deri. Andræ beroligede ham i den Henseende, sagde, at det vilde jo være urimeligt af de Herrer at sinke sig længe med det Samtykke, da Enhver af dem jo havde bedre og nyttigere Forretninger at varetage. Andræ talte til David om en statistisk Undersøgelse af Embedsmænds Stilling og henviste til en Bog, som var udkommet i Paris for nogen Tid siden og kom det nærmest, som han mente. David fandt det meget interessant og vilde gjøre Alt muligt for at bringe noget Saadant i Gang. Et Kort, som Andræ engang udarbejdede, hvor Indbyggerantallet de forskjellige Steder var betegnet³⁾, yttrede han megen Lyst til at see. Hr. David sees deraf at være saa behagelig, naar man er sammen med ham; i Forening med Hr. Algreen-Ussing⁴⁾ kan det jo nok være, han iagttager en anden Holdning. Disse to Herrer synes nemlig, at de blive overmodne ved at vente længer paa at indtræde i et Ministerium. Begge have bestandig besindig holdt sig tilbage og sagt: «Vi

¹⁾ Skolemanden og Politikeren Chr. Brix, paa mødrene Side beslægtet med Andræ (Dansk biogr. Lexikon III, S. 65).

²⁾ Politikeren og Nationaløkonomen David, Finantsminister i 1864 (l. c. IV, S. 213.)

³⁾ De saakaldte «Populations Kaart over det danske Monarki», nærmere berørte i Biografien om Andræ vol. I, S. 61.

⁴⁾ Politikeren og Juristen, Generalprokurør Tage Algreen-Ussing (Dansk biogr. Lexikon XVIII, S. 130).

vente til vor Tid kommer»; men i December 54 fandt de, den var kommet, og de, som gik dem i Forkjøbet, ere Usurpatorer.

Hall var samlet med Ussing hos Rottbølls kort efter Afskedigelsen [d. e. som constitueret Generalauditør ved Landetaten i April 1854]. Han [Ussing] lod bevæget over dette Feilgreb fra Ministeriets Side og raadede Hall som Ven til at trække sig tilbage fra det politiske Liv: «Veed De hvad, De er for god». Efter at Hall var bleven Minister, vare de atter sammen, f. Ex. hos Tryde¹⁾ til Bispestads, men der saaes han [Ussing] kun med et mørkt og truende Ansigt, skarpt iagttagende Hall under Ørsteds, Martensens og andre Skaaler. Halls blev dog udbragt først, saa «Gamle Anders» [A. S. Ørsted]. «Gamle Anders», som Egede kalder ham, var meget vred paa Hall i Begyndelsen; da han skulde aflevere Ministeriet til Eftermanden, som Skik og Brug er, var han ganske ude af det og sagde gjentagne Gange, «at det var meget ubehageligt; han maatte tilstaae, det var ikke noget, man syntes om, at forlade en Stilling, hvori man virkede», etc. Da dette forekom 3die Gang, svarede endelig Hall: «Nei, det har De Ret i; jeg kjender det godt af Erfaring», og dette fik ham endelig til at tie med Beklagelser. Hos Tryde opførte han [Ørsted] ogsaa en latterlig Scene. Tryde udbragte hans Skaal meget net ved omtrent at sige: «Det var glædeligt, at en Mand, der havde virket saa uendeligt meget, nu fik en velfortjent Hvile, hvori han kunde see tilbage paa sit svundne Liv med Stolthed», etc. Ørsted svarede ganske gnavent, at «det slet ikke var efter hans Lyst, at han havde hørt op at

---

¹⁾ Daværende Stiftsprovst og kgl. Konfessionarius Tryde (Dansk biogr. Lexikon XVII, S. 550).

virke; dertil havde han følt for megen Kraft og var bleven formeget paaskjønnet af sine Venner».

I. [Juni]. Andræ er igjen idag hos Arveprindsen. Megen Møie havde Tjeneren med at skaffe Vogn, da der var forskjellige store Ligbegængelser, hvortil alle Karether vare optagne. Endelig efter en Times Venten kom den, og han kjørte ud til Prindsen. Denne havde om Morgenen været hos Kongen og havt en fortrolig Samtale. Prindsen havde spurgt ligefremt, hvorfor han var vred paa ham, og bedt ham dog endelig sige sig det reent ud. Kongen havde ogsaa gjort det, idet han beklagede sig over, at hans Fjender vare velkomne hos Prinds Ferdinand, f. Ex. Dirckinck-Holmfeld¹⁾. Ferdinand benægtede dette og sagde, at Holmfeld ikke havde været i hans Huus siden denne Pieces Udgivelse²⁾, at Holmfeld rigtignok havde viist ham Manuscriptet, som han flygtigt havde seet igjennem og derefter raadet ham fra at udgive. Samtalen var derpaa endt cordialt. Kongen havde tillige samtykket i denne Afkortning af Afdragningssummen, dersom Finantsministeriet ikke satte sig derimod, og i denne Anledning var det, at Prindsen gjerne vilde tale med Andræ.

Egede har idag spist her til Middag og hjulpet Andræ med at redigere Fællesforfatningen. Hos Hall har han sat igjennem, at P. L. Møller og Levin³⁾ have

---

¹⁾ Constant Dirckinck-Holmfeld, politisk Forfatter (Dansk biogr. Lexikon IV, S. 276).

²⁾ Formentlig ikke den af Constant Dirckinck-Holmfeld udgivne Brochure «Danmarks indre Kamp eller den politiske Selvindbildning i Strid med Religion og Fornuft», idet denne Brochure først udkom i Juni 1855, men derimod et anonymt af ham i Februar s. A. rettet «meget nærgaaende Angreb paa Grevinde Danner: «Grevinde Louise Danner, født Rasmussen, Danmarks Genius» (l. c. IV, S. 278.)

³⁾ Forfatteren Peder Ludvig Møller, dengang bosat i Paris, og Litteraten, Sprogmanden J. S. Levin (l. c. XII, S. 85 og X, S. 248).

faaet livsvarig Understøttelse. Han gaaer saa lunt fra den ene Minister til den anden og faaer sin Villie sat igjennem. Andræ skammede ham forførdeligt ud, fordi han havde protegeret P. L. Møller. Dog Hall mente, at P. L. Møller kunde betale det med velskrevne Artikler i franske Blade.

Prinds Ferdinand spurgte idag Andræ, hvorledes det nu gik med Fællesforfatningen, naar den kom, etc. «Ja», vedblev han, «det er besynderligt; det er, hvad de Gamle vilde have gjort, men for dem vilde det ikke gaae». Andræ gav ham Ret; det har nemlig altid været hans Taktik at lade Folk blive i deres Tro, som paastode, at det afgaaede Ministerium vilde lige til at begynde paa Fællesforfatningen og gjøre den aldeles constitutionel.

Andræ var i Mandags hos Suhrs; Hejbergs og Rottbøll vare der. Fru Heiberg skal igjen i denne Sommer reise til et Bad. Om Aftenen, da Selskabet efter en Kjøretour vendte hjem, spadserede Familien Bluhme i Suhrs Have. Andræ og han vare meget venlige. De talte adskilligt om Rigsretssagen, og Bluhme mente, det meget let kunde hænde, at han blev dømt. Andræ derimod mente, det kun kunde træffe Hansen og maaske Sponneck og Bille. Dér, som sædvanligt, tog han Leilighed til at beklage, at de saalænge vedblev at have Hansen i deres Midte, da han ved sin Uforsigtighed og fuldkomne Mangel paa politisk Begreb havde været den fornemste Grund til disse ubehagelige Historier.

4. [Juni]. Alle Ministrene have været bortreist, men ere nu komne hjem. Hall fra Sorø, Scheele fra Holsteen, Raasløff fra Slesvig¹⁾, hvorhen Thora [hans Hustru] fulgte

---

¹⁾ Næppe faldt det i Raasløffs Lod som Minister at foretage yderligere Reiser til Slesvig. Krieger, der med saa

ham, og Bang fra Jylland. Alle meget tilfredse. — Idag har der været Ministerconference, Udkastet til Fællesforfatningen er foreløbig antaget, blot nogle Redactionsforandringer at gjøre. Andræ og Hall gjøre til Dato meget af Scheele¹⁾, ogsaa af Michelsen. Raasløff og Simony gaae derimod ned ad Bakke. Simony er lidt fangen af Balth. Christensen²⁾, hvilket viser sig ved flere

---

stor Mistillid saae paa hans slesvigske Styrelse, formaaede at afværge dem. «Idag» [formentlig d. 1. Novbr. 1855], skriver han til Andræ, «kom jeg da efter den egentlige Reiseplan. Hensigten er jo aabenbart at tilfredsstille det gamle Hjertensønske selv at være Commissær. Da det ei kan skee i Navn, skal det skee i Gavn (eller Skade); ved at opholde sig derovre i Stændertiden vindes Leilighed til at give alle mulige Instruxer, uden at Colleger eller andre mere underordnede Redskaber genere. Skal det virkelig tilstedes? Ogsaa her kan man jo sige *vogue la galère!* Men jeg tillod mig idag mundtlig, da han [Raasløff] meddelte mig Reiseplanen, at udtale min Mening om Ønskeligheden af, at en af de her-værende Ministre [kun ikke Scheel] blev constitueret i hans Fraværelse». Saare sandsynlig har Udsigten til en saadan Constitution, der jo vilde unddrage Raasløff Myndigheden «til at give alle mulige Instruxer» i Egenskab af fungerende Minister for Slesvig, mindsket Ønsket om den tilsigtede Reise, jfr. iøvrigt Bladet «Dannevirke» af 5. November, hvoraf sees, at Raasløff ventedes at ville indtræffe i Haderslev d. 8de eller 9de, men i Bladet af 7. November meddeles, at «han ikke kommer hertil i disse Dage, da Reisen er bleven udsat indtil videre». Stænderforsamlingen var indkaldt til at møde i Flensborg d. 15de November.

¹⁾ Om det dengang venskabelige Forhold mellem Andræ og Scheele henvises til Bemærkninger i «Tillæg».

²⁾ Politikeren Balthasar Christensen, dengang Formand for Bondevennernes Selskab og Medlem af Landstinget (Dansk biogr. Lexikon III, S. 455).

Leiligheder. Blandt Andet interesserer baade Hall og Andræ sig meget for de Coninck, der søger et Embede herinde i Kjøbenhavn¹⁾, men Simony tør ikke indlade sig paa at give ham det, da han nok er fangen af Balthasar.

Denne Morgen tidlig var Cabinetssecretairen her for at tale med Andræ; der er nemlig igjen Historier med den ulykkelige Prinds Ferdinand, som til syvende og sidst nok kommer til at betale. Liebenberg vilde bruge som Grund, at Kongen kun havde lovet, dersom den var godt anbefalet af Finantsministeren. Dette, sagde Andræ, vilde være complet upassende, om han anbefalede Thronarvingen til Kongen. Han indstillede, og Kongen svarede Prindsen directe. Derpaa havde Liebenberg ikke tænkt, som han da overhovedet sjældent tænker paa anden end Procuratormaneer.

5. [Juni]. Grundlovsdagen feires iaar ved Procession igjennem Gader, Afsyngning af Sange for Kongen paa Slotspladsen og stor Lystighed i Tivoli, hvor det efter Sigende gik temmelig broget til. Kongen kom dér Kl. 10 med Gemalinden og blev, ligeledes efter Sigende, godt modtaget. Han har i flere Dage været i Byen, deels i den Anledning, deels for at see de gamle kgl. Skuespillere til Afsked i «Slottet i Poitou». Nielsen, Wiehe, Høedt ere alle gaaede fra Theatret, og den Beneficeforestilling var rimeligviis deres sidste for lang Tid, dersom Heiberg ikke salig henover; thi Hall tør for Fru Heibergs Skyld ikke afskedige ham, hvilket han ellers tilfulde fortjente, da hans Dygtighed længst er forsvunden, men som saa Mange

---

¹⁾ Daværende Bureauchef ved Rigsdagen, Adolphe de Coninck, der søgte Embedet som Justitssekretær ved den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret i Kjøbenhavn og under 26. Juli erholdt dette Embede (Dep. Tid. 1855, S. 616).

lever han af, hvad han har været. Hele denne lange Theaterstrid har oprindeligt reist sig af, at Høedt ikke vilde spille i «Hamlet» med Ferslev og Jfr. Müller istedetfor Familien Nielsen. Høedt bliver i Almindelighed dadlet for sin pretentive og lunefulde Opførsel og blev ogsaa udpebet den Aften, man gav «Slottet i Poitou». Ligeoverfor de Andre derimod giver man vistnok med Rette Heiberg Skyld¹⁾.

8. [Juni]. Igaar vare vi hos Halls til Middag. Jeg synes meget godt om Fru Hall; hun er maaske ikke altid saa eens, men den Dag var hun meget behagelig; hun og jeg vare enige i, at politiske Samtaler uden Sammenligning vare de behageligste, hvilken Mening Fanny [den gang gift med Fru Andræs Broder, H. E. Schack] ogsaa i den senere Tid, da hun bestandig hører Politik, er kommet til at dele. Hun og Egede havde ogsaa den Dag et nyt Landsted, vi skulde see paa. De tage sig saa varmt af os; komme vi paa Landet i denne Sommer, bliver det alene deres Skyld, da jeg holder mig passiv, og Andræ blot har Lyst til at blive i Byen, Sommer og Vinter.

9. [Juni]. Idag ere Børnene deres Skovtour med Skolen, hvortil de have glædet sig en heel Maaned. De skulle besøge Fortunen og Søllerød og have hver Dag talt om, hvormange Stykker Smørrebrød og Glas Toddy, de behøve paa hvert Sted.

11. [Juni]. Kl. 7 imorges vare vi oppe; Andræ skulde til Frederiksborg og hentede Hall paa Bakkegaarden. De havde 4 Heste for Vognen, for at komme

---

¹⁾ Nærmere om Ovenstaaende i Fru Heibergs «Et Liv gjenoplevet i Erindringen» vol. III, passim; om Opførelsen af «Slottet i Poitou» særlig S. 244.

rask afsted, da de vilde hjem samme Aften. For 4 Dage siden har Kongen faaet [Udkastet til] Fællesforfatningen tilsendt og i den Anledning nu tilsagt dette Statsraad. Det begyndte Kl. 11. Kongen havde sat sig meget godt ind i det og havde endeel at indvende mod Adskilligt. Han har i det Hele lidt ondt ved at huske, han ikke er [absolut] Souverain: «Jeg maa selv kunne udskrive saa mange Mand, jeg synes; jeg maa selv kunne bestemme Dit og Dat». — «Med Hensyn til at udskrive Mandskab (sagde Andræ) maa jeg som Finantsminister gjøre opmærksom paa, at dette i alle Tilfælde ikke vil faae nogen praktisk Betydning, da Pengene dertil ganske vist ikke vil blive bevilligede i den Udstrækning». Kongen: «Aa, Finantsministeren kommer altid med Pengevanskeligheder; ja lad os da gaae videre!».

Raasløffs Forslag¹⁾ var under Forhandling og Afstemning derude, men blev forkastet, hvilket han forresten optog med meget mere Moderation, end man skulde have formodet efter hans stærke Opposition ved visse Leiligheder. Hvad Kongen havde meget imod vare de Rettigheder og den Sikkerhed, som er given Embedsmændene i Fællesforfatningen, hvilke efter mine Tanker ikke ere store nok. Men Kongen vilde som sagt have Lov til ganske anderledes at have Hals og Haand over dem. Han var forøvrigt lidt generet engang imellem ved at tænke paa Andræ og Hall og tilføiede derfor, «og skulde det ogsaa engang gaae galt og misbruges, saa kan man jo nok faae fat paa dem igjen — ikke sandt, Finantsminister?».

Dette Punkt var Andræ, og jeg troer Hall

---

¹⁾ Det omstaaende Side 26 berørte Forslag, hidsat i «Tillæg».

ogsaa, aldeles bestemte paa ikke at ville fravige. Dette vidste de Andre, og Bang og Scheele talte meget bestemt derimod, hvorpaa Kongen meget godmodig lod det falde, idet han sagde: «Ja, jeg veed ikke bedre, end at min slesvigske Minister og jeg tage hinanden under Armen og gaae». Scheele taler meget smukt baade Tydsk og Dansk, og altid i de allerærbødigste Former; imidlertid er han ikke saa fuldkommen hjemme i det Danske, at han kan unnlade undertiden at bruge Ord og Vendinger, som ere ret pudsige, som naar han f. Ex. i et høitideligt Foredrag siger: «Bei Gott, es geht nicht, — Det gaaer sku ikke, Deres Majestæt».

Samme Dag, da Statsraadet holdtes derude, var den russiske Minister [Ungern-Sternberg] tilsagt; han maatte vente derude, til man var færdig, og han kom derfor først ind til Kongen Kl. 3^{1/2}. Da Audientsen nu var forbi, sagde Kongen til ham: «Nu har jeg opholdt Dem, saa nu kan De blive og spise hos mig». Da han nu med Kongen kom ind ad Døren, var Selskabet allerede samlet, og Kongen hentede derfor Grevinden, for hvem han præsenterede den russiske Minister. Denne var ganske perplex og kunde ikke besvare Grevindens Artigheder. Først ved Bordet gjenvandt han sit Humeur og besluttede at gjøre *bonne mine à* etc.¹⁾ Corps diplomatique har nemlig aldrig været præsenteret for Vedkommende og ignorerer saaledes Kongens Giftermaal. Et Par Dage efter var Andræ hos Scheele, som fortalte ham, at Dotézac, Buchanan og de andre udenlandske Ministre vare i Hentykkelse, fordi Russeren (Ungern-Sternberg) saaledes havde

---

¹⁾ Den lille Episode berørt i Bodenhoff, «Kongesorger», S. 127—128.

ladet sig narre. Denne havde nemlig i høi Grad været ubehagelig mod de Andre, fordi Dundas¹⁾ og ... [Navnet ei hidsat] havde ladet sig narre til at blive præsenterede og derefter dejeunere med Kongen og Grevinden, og nu gjorde han det blot een Maaned efter meget værre.

14. [Juni]. Valg til Folkethinget skeer idag Landet over. Hall stiller sig paa Frederiksberg og kommer her til Middag tilligemed Egede. Andræ stiller sig ingen Steder. Middagsamtalen gik meget godt. Hall havde talt med Monrad og fortalte, hvilket godt Indtryk Beretningen om Forfatningsudkastet havde gjort paa ham. Census'en syntes han meget fornuftig og Valgmaaden og hele Aanden i Udkastet fortræffelig. Balth. Christensen derimod er aldeles ude af sig selv, hans Blad (Morgenposten) er fuldt af Udtryk som «infam Troløshed, afskyelig Uredelighed» etc.²⁾. Især er det bestandig Andræ, som det gaaer ud over: «Hall bør ikke sammenlignes med Andræ; det vilde være at gjøre ham for megen Uret, Hall er langt dygtigere, især i parlamentarisk Henseende og langt folkeligere end Andræ, der er aldeles ufolkelig og bondefjendsk»³⁾.

Naar Bladene ere rigtig fjendske, blive de gjerne læst høit ved Bordet med den behørige Kraft og Høitidelighed, og derefter sendt ud til min Svigermoder, som ogsaa skal glæde sig derover. Hun kan forresten bedre lide Roes og synes, al Daddel er høist uforskammet og uberettiget.

---

¹⁾ Formentlig den engelske Admiral Dundas, der under Krigen mellem Vestmagterne og Rusland var Kommanderende over Østersøflaaden.

²⁾ Til Ex. Artikel af 9. Juni, overskrevet «Ministeriet og politisk Troløshed», jfr. «Flyvende politiske Blade af Sincerus [de Coninck], Nr. 2, Bondevennerne», S. 9.

³⁾ Jfr. «Morgenposten» 14. Juni 1855.

16. [Juni]. Steinmann¹⁾ har været her idag. Han er bleven en reen Flensborger og talte for et Theaters Beskyttelse derovre, hvilket Finantsministeren ikke kunde indlade sig paa. Han vilde gjerne vide lidt om Fællesforfatningen, men fik ikke noget at vide. Han fortalte om Thora Raasløffs Ubehagelighed og den liden Yndest, hvori hun stod i Flensborg, og den overordentlig stødende Tone, hvori hun talte til sin Mand. — Scheele sagde forleden i en Ministerconference til Andræ: «Har De mærket, at Raasløff er meget behageligere i de senere Dage end sædvanlig? Hans Kone er i Ems, hvor min ogsaa er, og jeg har isinde at skrive til hende, at hun mager det saa, at Fru Raasløff bliver der hele Sommeren igjennem; Badelægen vil det ikke være vanskeligt». —

Valgene [til Rigsdagen] denne Gang ere faldne meget godt ud, og havde man blot havt flere ministerielle Candidater, havde det været let at sætte dem igjennem, men Grundlovsforeningen gjorde aldeles Intet. Egede var saagodtsom den Eneste, der gjorde Noget, og han er jo ikke just blandt de meget active. Grev Moltke overvandt Søren Jensen-Rude²⁾, og baade unge og gamle Grev Moltke vare meget fornøiede derover. Derimod ikke Hr. Rude, der i eet væk raabte: «Men har jeg da inte fuldt,

¹⁾ Andræs Samtidige som Elev paa den militære Høiskole, dengang Stabschef ved Generalkommandoen i Slesvig (Dansk biogr. Lexikon, XVI, 377).

²⁾ I Ovenanførte foreligger en Feiltagelse. Forholdet er nemlig det, at «Grev Moltke» (Frederik M. til Thurebyholm, den senere Lehnsgreve og Udenrigsminister i 1875) ved omtalte Folkethingsvalg besejrede ikke «Søren Jensen-Rude», men Kaptajn, Farver N. Lind af Kbhavn (H. C. D. Müller, «Valgene 1848—1866», S. 15, Sp. 3), medens Smeden Søren Jensen af Rude faldt igjennem overfor Proprietær G. Brøndsted til Gyldenholm (l. c., S. 19, Sp. 4).

hvad jeg lovede sidst?». Gamle Grev Moltke var forresten lidt misfornøjet med Reventlow-Farve til Rigsraad¹); han sagde til Hall, at dersom Reventlow skulde have været Vicepræsident, vilde han ikke have været Præsident.

18. [Juni]. Idag vælges til Landstinget. Andræ kom hjem til Kaffe fra Valget med Madvig, som var kjed af ikke at være bleven valgt. Han ønskede igrunden at vælges baade til Landsting og Rigsraad, fornemlig naturligviis for den behagelige Stilling, han under det nuværende Ministerium kunde vente, men han havde forresten desværre altfor godt Brug for 1000 Rdl. til om Aaret²).

19. [Juni]. Idag har jeg tilligemed Poul og Victor tilbragt Dagen hos Fanny og Egede. Andræ var paa Sølyst og skulde have været til Statsraad, men Kongen er styrtet af Hesten og har faaet en Skulderforvridning.

---

¹) Istedetfor Kmhr., Landraad C. v. Buchwald, der paa Grund af Svagelighed entledigedes fra sin Funktion som Medlem af det kongevalgte Rigsraad, blev Kmhr. Ernst Chr. Greve Reventlow til Farve under 14. Juni udnævnt til Medlem af Rigsraadet (Dep. Tid. 1855, S. 489).

Ogsaa Krieger synes at have sét med Mistillid paa denne Udnævnelse, idet han i et Brev til Andræ udbryder: «Og saa er De endnu saa Eiderdansk, at De indstiller en Mand som R.[eventlow]-Farve til Rigsraad!» Mistilliden viste sig jo forsaavidt begrundet, som Reventlow-Farve blev den Ene af de Tvende, der d. 21. Juli stemte imod det Rigsraadet forelagte Udkast til Fællesforfatningen.

²) Jfr. Udtalelser af Madvig selv om trykkende økonomiske Kaar («Livserindringer», S. 131—132).

saa det maatte opsættes. Han er forhaabentlig udenfor al Fare¹⁾).

21. [Juni]. Hall, som var her i Middags, var meget fornøiet med «Dagbladet», maaske lidt formeget endda, skjøndt med Hensyn til dets aabne Bryden med Bondevennerne er det ogsaa høist fortjenstligt. Forresten bestaaer det gode Blad meest af umodne Raisonnements om Ting, det ikke forstaaer. Andræ er det især altid meget ilde stemt imod, hvilket overhovedet alle Bladene uden Undtagelse ere, mere eller mindre. «Dagbladet» river ned for Mynteenhedshistorier, for Embedsbesættelse i tydsk Retning, for uhøfligt Væsen, en vis ubeskrivelig Stemme, etc. etc.²⁾. «Kjøbenhavnsposten» raser over Schovelin, «Morgenposten» over den høie Census, og «Fædrelandet» giver meer eller mindre fine Stik, naar det kan.

22. [Juni]. Aviserne bringer daarlige Efterretninger iaften. Moltke [A. W.] er falden igjennem som Landsthingscandidat for Hr. Lüders³⁾), og de Allierede have vovet et stort Angreb mod Sebastopol, men ere slagne tilbage med stort Tab. Lieutenant Ravn [den senere Admiral og Marineminister], Andræs Medhjælper i topographisk Henseende og Husets Ven, var her, og naar han er her, er Samtalen gjerne matematisk, skjøndt han paa

---

¹⁾ Paa en Ridetour den 18. Juni fra Skodsborg til Kjøbenhavn var Kongen bleven kastet af Hesten ved at denne udfor «Constantia» paa Strandveien blev overfaldet af en glubsk Hund, og i Faldet forslog han den ene Skulder saa stærkt, at han til Maanedens Udgang var underkastet Lægebehandling (Thorsøe, «Kong Frederik den Syvendes Regering» II, 432).

²⁾ Exempelvis «Dagbladet» 26. Febr. 1855.

³⁾ Selveier Ferd. Lüders af Nyrup (Müller, «Valgene 1848—1866» S. 46, Sp. 3); Valget nærmere omtalt i «Dagbladet» 23. Juni 1855.

ingen Maade er blottet for Interesse baade for uden- og indenlandsk Politik og i det Hele en ganske sjelden dannet Søofficer, som i Reglen ikke ere blandt de meest Dannede.

Det russiske Spørgsmaal, som for nogle Maaneder siden og endnu længere tilbage var det vigtigste og interessanteste af alle, er nu, dels ved vigtige indre Begivenheder, dels ved den stygge, uhyggelige Maade, hvorpaa Krigen bliver ført, bleven mig ganske ubehageligt. Bestyrelsen saavel fra engelsk som fransk Side er dum og samvittighedsløs. Den ene Ladning Folk sendes over efter den anden, men nødvendige Klæder, Tæpper, Victualier etc. etc., det glemmes, saa at Soldaterne derovre idetmindste ligesaa meget døde af Kulde og Sult og Cholera som af Kugler. Keiser Napoleon er en Person, som Ingen kan have synderlig Godhed eller Agtelse for, og som jeg idetmindste gjerne undte et lille Stød, og dog er det naturligviis Vestmagterne, man holder med. Rusland maa gjerne heelt og holdent opluges.

23. [Juni]. Hver Dag i lang Tid har der været Ministerconference. Idag blev det afgjort, at Slesvig deles i 5 Kredse; endeel havde holdt paa 3 (Raasløff, Krieger), men Andræ fik det forandret til 5, hvilket var bedre, men dog ikke det, han oprindelig ønskede (een Kreds)¹).

Prinds Ferdinand er meget vel fornøjet med Forfatningen, men han troer, at Thingene og Bondevennerne in specie ville sætte sig imod den, saa den ikke kommer

---

¹) Herom henvises til «Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden», Anden forøgede Udgave, S. 203—4, og bemærkes iøvrigt, at den originale Forestilling til Valgloven af 2. Oktober 1855, der er aftrykt i «Tillæg» til nævnte Skrift, S. 266 ff., nu af mig er afgivet til Konseilspræsidiat.

igjennem. Han har i den Anledning endogsaa væddet med Hall; Prindsen skal give en Fest, dersom den kommer istand, hvortil hele Ministeriet skal indbydes. Tiden vil vise, etc. etc. —

Schovelin, som er her iaften, er meget tilfreds i sin nye Stilling; han undrer sig lidt over de ringe Oplysninger, han faaer, hver Gang han spørger, hvorledes eller hvorfor dette eller hint er. «Jo, saadan har det altid været; det brugte Conferentsraad Fog»¹⁾, etc.

Jeg besøgte igaar Mülertz; de havde gjort dem megen Umage med at opspørge en Leilighed for os, men vi ere komne for sildigt; alle større Leiligheder ere udleiede, og vi ville endydermere boe ganske ene og have Have ganske for os selv.

Søndag 24. Juni. Capitain Recke²⁾ var her i Formiddags for at faae et godt Raad af Andræ med Hensyn til et Ønske, han har, nemlig forlade den militaire Stilling og gaae ind i den diplomatiske. Andræ lovede at tale for ham til Scheele, og sagde, at hans Mening om den Sag, hvilken han ogsaa havde sagt til Scheele, var, at unge Officerer fra Høiskolen vare de, som skulde recrutere vort slette Diplomatie. —

Egede fortalte i Middags nogle Historier, han havde hørt af Visby³⁾ om Tillisch's Troløshed i Decbr. 54.

¹⁾ Ludolph Fred. Fog, Departementschef i Finantsministeriet fra 1848 til sin Død 15. Mai 1855 (Dansk biogr. Lexikon V, S. 226).

²⁾ Johan Ditlev Zepelin v. d. Recke, dengang Lærer i Militærgeographi og Krigshistorie ved den militære Høiskole. Efter hvad godhedsfuldt meddelt mig indtraadte han ikke i diplomatisk Tjeneste, men forblev i militær Tjeneste.

³⁾ Den philanthropiske Præst Carl Holger Visby, Medlem af den grundlovgivende Forsamling (Dansk biogr. Lexikon XIX, S. 88).

Visby sagde, at Tillisch var af Kongen diverse Gange bemyndiget til at sammensætte Ministerium, at han var reist til Kjøbenhavn for at tale med Andræ, Hall og Flere, men istedetfor at gjøre noget Skridt var han blot kommen hjem og sagt, at Intet kunde gjøres. Andræ sagde imidlertid, at dette var kommet ganske naturligt derved, at Meningen var at beholde nogle af de gamle Ministre, at disse imidlertid bestandig tvivlraadige mente, at Carl Moltke og Hansen dog tilsidst kunde slaae lidt af, hvad de holdt paa, saa at de Alle kunde blive, og Ingen af dem troede, det kunde gaae an at lade Criminil¹⁾ og Moltke²⁾ gaae paa eengang. Criminil vilde nemlig ikke blive efter Moltke, og det var de to Portefeuilleer, som vare vanskeligst at faae besatte. Under alle disse Pourparlers toge endelig Kongen og Scheele en fast Beslutning, som endte med, at Kongen modtog den Demission, som Ministrene truede med at indgive, dersom nogle Punkter skulde gaae igjennem.

25. Juni. Der har idag været Ministerconference. Atter nogle Historier med Grevinden. Kongen vil nemlig, at Berling skal sendes til Paris for at overbringe Keiseren Kongens Portrait. Talen havde oprindelig været om, at Gesandten Moltke skulde være den, der afleverede det, og Berling skulde blot bringe ham det. Men uheldige eller heldige Misforstaaelser havde bragt det til, at Scheele ikke troede, han kunde refusere Kongen sligt, især i denne Tid, da han endnu laa efter Faldet³⁾. Andræ beklagede

---

¹⁾ Reventlow-Criminil, Minister for Holsten og Lauenborg under Ministeriet Ørsted (Dansk biogr. Lexikon IV, 107).

²⁾ Carl Moltke, Minister for Slesvig under Ministeriet Ørsted (l. c. XI, 400)

³⁾ Omstaaende Side 50.

meget disse saa ofte tilbagevendende Historier, og Hall, som ellers er overmaade tolerant, naar Talen er om Grevinden, var den Dag fortræffelig. Han udtalte ogsaa sin Misfornøielse med denne Sag, sagde, at det jo vist paa en Maade var værst for Scheele, om hvem man sagde, at han bestandig stod i Forbindelse med Grevinden, men at det dog ogsaa for de Andre var meget ubehageligt. Man vil sige, at Geheimeraad Scheele har narret sine Colleger godt til at gjøre, hvad han vilde, og holdt paa dem, saalænge han havde Brug for dem. Dette sagt spøgende og venskabeligt, men dog tydeligt nok for en fiffig Fyr som Scheele, der imidlertid naturligviis satte et sødt smilende Ansigt op.

28. [Juni]. Da jeg kom hjem, og vi skulde spise, kom Andræ alene uden Hall, som pleier at spise hos os Torsdag. Det var nemlig Dronningens [Enkedronningen Caroline Amalie] Fødselsdag, hvortil alle Ministre vare indbudne, men Andræ var blevet hjemme for at modtage Rigsraader, som den Dag kom fra alle Verdens Hjørner. De andre Ministre havde imidlertid tilbragt en meget behagelig Dag; Hall havde en ung Frøken Danneskjold tilbords, som han syntes godt om, og desuden morede han sig med at observere forskjellige Personer. Prindsesse Louise [Prinds Christians Gemalinde] f. Ex. sad imellem Tillisch og Scheele, to Fjender; i Begyndelsen holdt hun sig til Tillisch, men siden kom Conversationen rigtig i Gang med Scheele, som paa sin spøgende Maneer var begyndt med at sige, at «han jo meget godt vidste, Hendes kongl. Høihed nærede Had og Ringeagt for ham, at han fandt sig deri, men idag kunde det maaske i Anledning af Festen glemmes», hvilket skeete saa godt, at Tillisch paa den anden Side endte med at see

meget spansk ud. — Martensen, som var der, hændte et curieust Uheld; han gik statelig omkring i sin Fløielskjole og vilde finde sig en rigtig god Plads ved Bordet, men inden han vidste af det, vare alle Pladser besatte, og Martensen høist urolig vankede fra Sted til Sted for at komme ind. Hall og hans Dame havde egentlig gjort Ulykken; en Couvert ved Siden af dem, som længe blev ubesat, havde de flyttet bort for at faae bedre Plads, og derfor var Martensen ogsaa uophørlig vendt tilbage dertil som til det Sted, hvor der var meest Udsigt til at komme ind. Hall havde imidlertid hver Gang spist og converseret saa ivrigt for at lade, som han ikke saae ham. Tilsidst fik Martensen en Lakai med sig, som skaffede ham Plads, hvor han dybt greben nedlod sig.

Rigsraad.

29. [Juni]. Idag er Rigsraadet sammentraadt. Kl. 11 samledes de paa Amalienborg, og Andræ oplæste [Udkastet til] Fællesforfatningen for dem og holdt en forklarende og oplysende Tale¹⁾. Den gjorde naturligviis forskjelligt Indtryk, men i det Hele ret godt. Til Scavenius, som dadlede et og andet Punkt, sagde Andræ, at det ikke var besynderligt, at en Astronom opdagede Pletter i Solen²⁾. Ussing var alvorsfuld og betænkelig og David noget taus; han skulde først tale med En og Anden, inden han vilde sige sin Mening. Tscherning var vred. Forresten syntes Andræ i det Hele meget godt om den hele Tone, som fra Alle gjensidig var meget venskabelig. Scavenius

¹⁾ Nærmere i «Tillæg».

²⁾ Peter Brønnum Scavenius, der paa sit Landgods Gjorslev havde indrettet et astronomisk Observatorium (Dansk biogr. Lexikon XV, S. 12).

vilde saamænd gjerne antage det hele Snavs, dersom disse lumpne 500 Rdl. kun vare borte¹⁾); men de vilde paaføre dem Folk som Balthasar Christensen²⁾), hvilke ikke burde være der. Om Formiddagen var Andræ hjemme til Kaffe, men da Frk. Mülertz var hos mig, fik jeg ikke noget rigtigt at vide. Først ved Middagsbordet hørte jeg, hvorledes det var gaaet til. Hall og Egede vare hos os, og Krieger kom om Aftenen. Han raadede Andræ til ikke at stole for meget paa Ramus³⁾), som var en Lux, og sagde ligesom Egede og jeg, at Levy⁴⁾) vilde være en Modvægt imod Ramus-Sponneck. —

Krieger fortalte noget om Scheeles sidste Reise i Holsten, hvorledes han bestandig var blevet courteret af Alle og hver Dag havde havt en 70 à 100 Mennesker ved sit Bord. Da Scheele kom hjem med Dampskibet, blev han modtaget derude af alle høiere Embedsmænd i sit Ministerium, Departementschefer, Contoirchefer etc. etc. Scheele var selv meget fornøiet med sin Reise; alle Holstenere vare loyale, og de nuværende holstenske Rigsraader, for hvilke Andræ frygter lidt, ere Alle fuldkommen correcte. Hall ønskede i den Anledning, at det ikke maatte være af

---

¹⁾ Ifølge § 36 i Forfatningsloven af 2. Oktbr. 1855 nød Rigsraadets Medlemmer et fast aarligt Vederlag af 500 Rd.

²⁾ Nærmere i «Tillæg».

³⁾ Den senere Generaldirektør for Skattevæsenet, dengang Sekretær hos Finantsministeren (Dansk biogr. Lexikon XIII, S. 387). Saavidt jeg veed, var Andræ særdeles tilfreds med Ramus som indsigtfuld og arbejdsdygtig Embedsmand, og Forholdet mellem dem var stedse det bedste.

⁴⁾ Martin Levy, den senere Statsgjældsdirektør og Chef for Finantsministeriets 1ste Department, dengang Fuldmægtig i Generalpostdirektoratets 2det Sekretariat (Dansk biogr. Lexikon X, S. 258); under 22. Novbr. 1855 beskikkedes han til Fuldmægtig i Finantsministeriets Expeditions-Sekretariat (Dep. Tid. 1855, S. 952).

den Art, som Scheele i sin Tid (December) ogsaa tillagde [General] Krogh og Wulff [Scheel-] Plessen¹).

30. [Juni]. Første Møde i Rigsraadet, hvori imidlertid Intet blev bestemt. Ussing havde en privat Samtale med Andræ, hvori han meget ønskede, at Valgloven maatte blive fast Lov strax, og ikke provisorisk. Andræ mente, det var ganske rigtigt, at Rigsraad og Rigsdag dér [d. e. paa det Omraade] fik Lov at yttre en Mening, men Ussing fandt den saa god, at det vilde være Synd at underkaste Tilfældigheden, om den skulde gaae igjennem: «Ja, dersom dette Ministerium altid holdt sig, dersom vi turde haabe det, men desværre», etc. etc.

3. [Juli]. Rigsraadet har idag havt sit første store Møde; det varede meget længe. Andræ og Hall skulde bagefter tale med Treschow²) og spiste derfor til Middag hos ham; om Aftenen spillede vi Kort hos min Svigermoder. Jeg skriver adskillige saadanne Bagateller, fordi de sætte En bedre ind i Tiden og minde om adskillige Smaascener, som ikke kunne opskrives.

En Scene forefaldt den første Dag i Rigsraadet. Raasløff, som stødtes ved at man altid henvendte sig til Finantsministeren, selv naar det var om slesvigske Gjenstande, og ikke til ham, kunde ikke længer styre sin saarede Følelse, men begjærede Ordet og sagde, at «han maatte dog protestere imod, at Finantsministerens Ord bestandig bleve forstaaede, som om han udtalte dem paa hele Regjeringens Vegne; der var naturligviis forskjellige Meninger, han f. Ex.

---

¹) Nærmere i «Tillæg».

²) Politikeren, Geheimekonferentsraad Frederik Wilhelm Treschow, Eier bl. A. af Grevskabet Laurvig i Norge (Dansk biogr. Lexikon XVII, S. 497).

var af en anden» (Talen var navnlig om Afstemning *en bloc* over alle Paragrapher). Denne Tale vakte naturligviis stor Glæde hos David, Ussing og endeel Andre, som gjerne saae smaa Skandaler. De to Nævnte toge strax Ordet: «Det var meget vigtigt, at man vidste Regjeringens Mening i sin Heelhed, ellers var ingen Discussion mulig; forinden Ministeriet var enigt, var det maaske slet ikke værdt at udtale sig», etc. Andræ svarede meget koldsindigt derpaa, da der nemlig tages overordentlig lidt Hensyn til Raasløff, men han altid har Lov til at vaase lidt paa egen Haand i Ministerkonferencen og i Statsraadet. Efter at Andræ havde svaret, tog Scheele Ordet og sagde, at «Ministeriet i det Hele var enigt med Finantsministeren, og at hvad Rigsraadsministeren sagde naturligviis var uomstødeligt». Raasløff forsøgte derpaa en Tilbagegang. Hos Treschow, hvor Andræ og Hall vare om Middagen, blev dette nu nærmere drøftet og besluttet saavidt muligt at sige til Raasløff, at han skulde tie stille; men da han er temmelig snakkesalig og endydermere tiltroer sig at være en elegant Taler, saa er det meget vanskeligt at betyde ham. Den følgende Dag var han taus under Discussionen, men mod Slutningen, da Moltke ansatte Dagsordenen til næste Gang og spurgte, om der fra Regjeringens Side var Noget til Hinder for, at det blev Mandag, reiste han sig og sagde meget naivt: «Ja, der var den Fugleskydning». En saadan privat, jævn Yttring midt i disse offentlige Foredrag, som have en ganske anden Tone, frembragte en voldsom og ondskabsfuld Latter fra en stor Deel, som endnu er noget fjendsk.

5. [Juli]. Møder holdes hver Dag, og Forholdet bliver alt høfligere og høfligere. Man samles om Middagen

hos Levetzau¹⁾, Moltke [A. W.], Treschow etc. etc. I Møderne ere David og Ussing smigrende, omtale med den største Aerkjendelse det Nye og Skarpsindige, som findes i denne Fællesforfatning, Valgmaaden f. Ex., Lovenes Behandling, etc. — Tscherning raser i høieste Grad imod Alt, siger, Forfatningen er det fordærveligste for Danmark, som kan tænkes; især bekæmper han af alle Kræfter, at Embedsmænd skulle derind, da det er en [politisk] fordærvet og usurperende Stand, etc. etc.²⁾. Han høres imidlertid ikke synderligt paa uden af Reventlow-Farve, som ikke lader korrekt, men har ladet sig endeel bestikke af Tscherning. Andræ troer ikke, han stemmer for, naar det kommer saa vidt.

7. [Juli]. Saaledes som Sagerne nu staae, troer Andræ, at følgende ere ministerielle: 3 Slesvigere, 4 Excellencer, desuden Carlsen [til Gammelkjøgegaard], Mourier [Assessor i Høiesteret], 2 Holstenere; David og Ussing usikkre. Scavenius [omst. S. 55], Sehestedt-Juel [til Raunholt], Tscherning, Reventlow-[Farve] imod, Berckemeyer [Landraad i Lauenborg] uvis. Bladene begyndte godt strax efter Fællesforfatningens [d. e. Udkastets] Udkomme, men blive mere og mere dystre. «Dagbladet» dadlende endeel, rosende lidt, undskyldende endeel, men altid meget glad, hvor det kan faae Andræ frem alene. Hall vil gjerne cedere et eller andet Punkt, saavel som ogsaa Egede; de troe, at «Fædreland» og «Dagblad», uagtet alle deres Indsigelser kun vente en lille Indrømmelse for at gaae ind paa det med Jubel; men Andræ paastaaer «Nei, — Vil det ikke med

---

¹⁾ Daværende Overhofmarskal Joachim Godske Levetzau (Dansk biogr. Lexikon X, 244).

²⁾ Nærmere i «Tillæg».

det Gode, skal det gaae med det Onde, og vil det saa ikke heller, saa har man gjort, hvad man kunde, og vadsker sine Hænder». Hall har været oppe hos Treschow for at tale med ham, og Treschow fraraadede ogsaa at give efter.

Andræ var igaar i Comitteen, som Treschow præsiderer, og David er Ordfører for; dér udtalte Andræ igjen bestemt, at der skulde gives et bestemt «Ja» eller «Nei»¹⁾. Algreen-Ussing tog nu Ordet og sagde omtrent: «Han var kommen ind i Forsamlingen med den Overbeviisning, at han vilde komme til at svare et bestemt «Nei»; men efterat have sat sig rigtig ind i Forslaget, saa — skjøndt der var adskillige Punkter han var imod — vilde han svare et ubetinget «Ja». Nogle (David, B[ardenfleth?]) sluttede sig til ham, Nogle talte imod. Holstenerne maa have En eller Anden, som bearbejder dem paa en ufordelagtig Maade. Efter de to første Møder vare de Alle fornøiede, men lidt efter lidt forandres de; Reventlow-Farve, som i Begyndelsen var fortræffelig, er nu komplet imod. —

Børnene ere i denne Tid hver Dag til Examen; det gaer dem ret godt, uagtet de ikke læser synderligt, men blot snakke om at komme paa Landet, hvorhen jeg ogsaa meget gjerne vilde have dem i denne varme Tid; men Andræ kan slet ikke, og vi savne dem meget, naar de ere borte.

19. [Juli]. Paa Amager vare vi igaar²⁾. Andræ skulde have været med, men blev tilsagt til Kongen paa Skodsborg. Veiret var meget uheldigt.

20. [Juli]. Hall og Egede vare her igaar; de talte

---

¹⁾ Nærmere i «Tillæg».

²⁾ Fru Andræs ældste Søster var gift med daværende Sognepræst i Taarnby paa Amager, Johansen.

begge for nogle Forandringer i Fællesforfatningen, ikke saa meget, fordi de selv ønskede Forandringer, som fordi de vilde aabne en Vei for alle disse klynkende og klagende Partier, «Dagblad» og «Fædreland» især, som de paastaae gjerne ville gaae med, naar der blot kommer nogle Smaaforandringer. Jeg derimod mener, de have dadlet Alting saa heftigt, at de ikke kunne være bekjendt at gaae over for ubetydelige Forandringer.

22. [Juli]. Igaar, Lørdag, var der Statsraad paa Skodsborg. Kongen blev contrarieret med Hensyn til Rugaard¹⁾, som han vilde have aldeles frigiven sin Straf. Han henvendte sig til Prinds Ferdinand, raadede ham til at lade det være glemt og sagde, han gik i Forbøn for ham. Prinds Ferdinand trak sig ud deraf ved at henvise til Ministrene. Disse raadede allesammen fra at eftergive Straffen, medmindre Rugaard henvendte sig til Kongens Naade. Kongen svarede herpaa, at «da han saae, hele hans Raad var imod ham, maatte han give efter», men tilføiede med en alvorlig Mine, at «de selv vare ansvarlige for de deraf flydende Ubehageligheder». Simony troede, dette var at forstaae som en Trusel om Afsked, men dette mente Scheele ikke, da de siden hos Michelsen kom til at tale derom. Derimod vare de enige i, at der arbeidedes fra flere Sider paa at danne et nyt Ministerium, dels fra Bondevennernes Side, dels fra Tillisch, Bluhme, Sponneck. Scheele mente, at Kongen osv. ikke endnu vilde indlade sig med Bondevennerne, og at Grevinden havde personligt Fjendskab til Tillisch. Han (Tillisch) var forleden Dag kommen ud til

---

¹⁾ Skolemanden og Politikeren, D. E. Rugaard, dengang Redaktør af «Morgenposten»; i Oktbr. 1854 dømtes han til 3 Maaneders Fængsel for Fornærmelser mod Arveprinds Ferdinand (Dansk biogr. Lexikon XIV, S. 414).

Kongen af sig selv og gik strax lige ind til Kongen i hans Telt; men da Grevinden, som spadserede i Haven med Scheele, havde seet det, sagde hun strax til ham: «Jeg troer, jeg bør forlade Dem, da jeg seer, at Tillisch er gaaet ind til Kongen». Sponneck har været derude to Gange nyligt, og Bluhme er kommen ind fra Helsingør.

Igaar [21. Juli¹)] er Fællesforfatningen antagen af Rigsraadet. Alle stemte for, undtagen Reventlow-Farve og Tscherning. Scavenius vilde nok gjerne have gjort Selskab, men lod sig nøie med at holde et vredt Foredrag, hvori han klagede over den store Ringeagt, der var viist Rigsraadet fra Regjeringens Side, hvorledes de hverken havde faaet den ene eller anden af de simpleste Rettigheder etc., og endte derpaa til Alles Forundring med at sige, at han stemte for det. Andræ og Hall vilde forresten gjerne havt, han skulde have stemt imod.

23. [Juli]. David og Ussing gratulerede til det heldige Udfald, og David især mente, det var saa særdeles fortræffeligt. «Aa», sagde Andræ, «jeg vilde dog hellere havt et Par til imod os». «Saamænd, ligeoverfor Rigsdagen», smidskede David, «vilde det ikke være saa galt». — «Nei, vistnok ikke; men nu maa vi til at gjøre en Forandring; ligesom Bladene hidtil have revet Forfatningen ned, saaledes maa de nu til at rose den». Ligeoverfor David gav Andræ sig Mine af at have dirigeret Bladene, uagtet ikke een Linie var flydt af en heel- eller halvministeriel Pen.

Skjøndt nu Alt er gaaet saa overordentlig godt med Rigsraadet, og det er Andræ, som bestandig har været

---

¹) Rigsraadets «Beslutning i Anledning af det Rigsraadet forelagte Udkast til Forfatningslov for det danske Monarkies Fællesanliggender med tilhørende Udkast til foreløbig Lov angaaende Valgene til Rigsraadet» er dateret 24de Juli 1855 (Dep. Tid. 1855, S. 593 ff.).

ene ordførende Minister, saa gjør «Dagbladet» dog mange sure Miner og taler om, hvor uheldigt at Andræ er bleven valgt til en saadan Stilling, da han uagtet al parlamentarisk Dygtighed er af dem, der irritere istedetfor at forson¹⁾. Maatte nu bare de andre Ministres Personlighed have samme Resultat i Rigsdagen.

26. [Juli]. Hall og Andræ vare idag lidt uenige om Rugaard. En daarlig Person, Redacteur af «Morgenposten» og Partiets Helt, Nikkedukke etc. Andræ vilde ifølge den Dom, som er fældet over ham, have ham i Arrest, men B. Christensen, Tscherning og Grevinden ere i Bevægelse for ham, og Simony, under hvem Slight sorterer, er en Stakkel, der ikke tør sige hverken «Ja» eller «Nei». Scheele, som privat Ven af Kongen og Grevinden, tier, og Hall, ifølge sin fredelige Natur, vil ogsaa helst tie. Rugaard har nemlig indgivet en Ansøgning til Kongen om Benaadning, da han hørte, Statsraadet havde sagt, at dette først og fremmest var en Nødvendighed; men Andræ mente, den kom meget for seent og ikke var i Formerne.

Det Sidste, der var at sætte igjennem i Rigsraadet, nemlig 250,000 Rdl. til uforudseelige Udgifter, blev idag bevilget, men Andræ maatte kæmpe stærkt²⁾; for Forslaget var 10, imod 7. For det var som sædvanligt de 4 Excellencer samt David, Ussing, som efter de tre første Gange have været fuldtro. Den Forandring er der vist imidlertid foregaaet med David og Ussing, at de, som i

---

¹⁾ Exempelvis «Dagbladet» 23. Juli 1855: — — «mindre heldigt, at netop Andræ har været Regjeringens Ordfører, thi al hans parlamentariske Dygtighed ufortalt har Finantsministeren større Talent til at irritere end til at forson»; nærmere i «Tillæg».

²⁾ Nærmere i «Tillæg».

Begyndelsen vare høist fjendske og ikke havde noget kjærere Ønske end at styrte Ministerium, Fællesforfatningen etc., nu virkelig ved et nøiere Bekjendtskab have faaet Agtelse for Andræ som udmærket dygtig og honnet, saaledes at de nu allerhelst vilde indtræde i et Ministerium, hvori Hall og Andræ vare.

Andræ er lidt stolt af, at det er ham og ham alene, der har drevet igjennem, at Intet blev forandret af Rigsraadet; han havde megen Kamp derom og maatte gaae saa sagte tilværks, men som Ordfører for Rigsraadet kunde han jo temmelig let, naar han blot temporiserede lidt, sætte igjennem, hvad han vilde. Hall og Egede syntes, som tidligere sagt, at man burde have indrømmet dem lidt.

En Takkebøn for Kongens Helbredelse skal nu gaae for sig¹⁾; Andræ synes det er en uheldig Idee, men man vil ikke sætte sig derimod.

Simony fortalte sidst i Ministerconferencen, at Balth. Christensen havde været hos ham og været dybt bevæget af Smerte over de skuffede Forhaabninger, som Fællesforfatningen gav Partiet Aarsag til. «Rigsdagen kan, og jeg turde sige, den bør ikke give sit Samtykke; der vil opstaae Ministercrise og hvad deraf følger. Mit Haab er dog endnu — De vil maaske forundre Dem derover — men jeg haaber, at vi kunne beholde Hall; hvad Andræ derimod angaaer, er der ingen Meningsforskjel; han maa gaae, ham vil Partiet ikke taale. Jeg veed, han offentlig udtaler det som sit Haab og Ønske at ødelægge Bondevennernes Magt». Simony fortalte dette i Statsraadet,

---

¹⁾ Circulaire af 31. Juli 1855 og Skrivelse af samme Dag (Dep. Tid. 1855, S. 640 og S. 663).

rigtignok lidt spøgende, men dog igrunden med stor Betænkelighed. Scheele derimod raabte paa et Glas Vand og bebreidede Simony, at han ikke tilbørlig skaanede Andræs Følelser. Det er forresten overmaade snildt udspeculeret af Christensen, at det var Ministeriets ømme Sted, og at dér, mellem Andræ og Hall, maatte Kniven sættes.

ANDET AFSNIT.

FRA JULI 1855 TIL
UDSTEDELSEN AF FORFATNINGSLOVEN
FOR DET DANSKE MONARKIES FÆLLES-
ANLIGGENDER AF 2. OKTBR. 1855.

II.

Fra Juli 1855 til Udstedelsen af Forfatningsloven for det danske Monarkies Fællesanliggender af 2. Oktbr. 1855.

---

26. [Juli]. Idag er udkommet en fortræffelig lille Piece af de Coninck, der meget fornuftigt roser Fællesforfatningen¹⁾. Balth. Christensen gaar i den Anledning om og siger, at Ministeriet har gjort de Conincks Udnævnelse til Justissecretair til et Cabinetsspørgsmaal.

Andræ havde i Middags et Brev fra Bang til Scheele, som Hall læste høit, men han skriver saa utydeligt, at man ikke havde synderlig godt deraf. Bang havde forresten nu det bedste Haab, da Scheele havde skrevet ham et meget oplivende Svar paa et foregaaende Brev, hvori han var meget svagmatisk og gjerne krøb i Skjul for I. A. Hansen, B. Christensen og Konsorter. Vi loe ved Tanken om, at han nu vilde blive lidt skuffet, naar han kom hjem igjen, thi de Fleste nære megen Skræk for Rigsdagens Optræden, og ligesom de før sukkede over Rigsraadet og ventede sig det Værste af det, saaledes nu med Rigsdagen. Hall gaer altid og beder Andræ endelig være høflig og

---

¹⁾ «I Anledning af og om Fællesforfatningsudkastet. Sendebrev til «Fædrelandets» Redacteur fra A. L. C. de Coninck» (dateret 24. Juli 1855).

aimable mod hvilke af dets Medlemmer, han seer. Han var meget allarmeret over den Maade, Andræ havde svaret Carlsen¹⁾ paa, da denne nemlig sagde: «Ja, nu vilde jeg ønske, det maa gaae ligesaa godt med Rigsdagen, men desværre» etc., sagde Andræ: «Aa hvad, naar de først høre Firehestepidsken, saa gaae de nok, hvor man vil have dem». Men i den Grad, som Andræ lader sikker, er han det dog ikke; der er altfor mange uberegnelige Størrelser i Folkethinget, til at man kan være aldeles rolig, men han mener, det er politisk aldeles ikke at lade nogen Frygt see. Bondevennerne gjøre forresten af og til Avancer; saavel Frølund²⁾ som G[ert] W[inther]³⁾ og Flere have været hos Hall, der har talt meget længe og venligt med dem. Frølund mente rigtignok, «at den Census var svær, men den kunde vel ta'es». Hos Andræ har ogsaa et Par været hans Audientsdage, men det gik mere koldt af. Ploug, hvis hele Optræden i denne Sag har været [politisk seet] malhonnet og dum⁴⁾, var hos Hall forleden Dag, som nok ret alvorligt sagde ham, at naar det Parti, der laa mellem de rene Aristokrater og de rene Demokrater, ikke var fornøiet, saa fortjente de aldrig at blive det, og at han hverken vilde gjøre sig den Umage at svare eller gjendrive dem, da de umulig kunde være *de bonne foi*. Ploug er Svigersøn til Alfr. Hage⁵⁾, en skvadronerende, riig Konsul, som strax

---

¹⁾ Politikeren, Stamhusbesidder Carlsen til Gammel Kjøgegaard (Dansk biogr. Lexikon III, 380).

²⁾ Skolemanden og Politikeren Frølund, dengang Medlem af Folkethinget (l. c. V, 482).

³⁾ Politikeren og Brandforsikringsbestyrer Gert Winther, dengang Medlem af Folkethinget (l. c. XIX, 64).

⁴⁾ Bemærkning i «Tillæg».

⁵⁾ Handelsmanden og Politikeren Alfred Hage (l. c. VI, 452).

efter at Andræ var bleven Finantsminister skrev ham til og tilbød ham sin Assistance og Raad, naar han behøvede samme¹⁾. Men Andræ havde i de Dage ikke Tid at svare og har aldrig benyttet hans gode Tilbud; derfra endeel aigreus mod Andræ fra Ploug. Forresten takkede Andræ mundtlig Hage første Gang, han saae ham.

Hall gjør imorgen, den 27de, en Reise til Knuthenborg, hvor han bliver til den 1ste. Andræ siger, han gjør det for at more sig, da dér Ingen er at omvende; men Hall forsikkrer, det er et Offer for at indvirke paa Knuth²⁾ og Aagaard³⁾, som han ikke mener ganske sikre. Andræ har imidlertid faaet den Commission af ham at tale med Fenger, som Hall udendvidere har stævnet op til ham i Ministeriet. Fenger har nemlig talt om at ville skrive noget om den finansielle Deel af Fællesforfatningen, hvilket fra ham som competent i den Retning vilde være meget godt.

27. [Juli]. Ogsaa I. E. Larsen [den bekjendte Jurist] vilde Hall meget gjerne, at Andræ skulde tale med, da han mente, han behøvede Opmuntring i flere Henseender; men Andræ vilde ikke have det mindste dermed at bestille og forsikkrede, at Larsen stemte «Ja» uden mindste Opmuntring, som han i det Hele mente, at al Opmuntring og Lirken var overflødig, — «ville de ikke stemme, som de skulle, saa skulle de opløses, saa vilde man nok see, der var stor Majoritet for Ministeriet og Forfatningen».

¹⁾ Bemærkning i «Tillæg».

²⁾ Udenrigsminister i Martsministeriet, Lehns greve Knuth (Dansk biogr. Lexikon IX, S. 300).

³⁾ Politikeren, Prokurator i Maribo Amt Georg Aagaard (l. c. I, S. 4).

29. [Juli]. Idag er Djørup¹⁾ kommen tilbage fra en lille Tour til Flensborg. Victor har i den Tid, han har været borte, havt Nældefeber, af hvilken Grund han ikke har maattet gaae i Vandet, til Sorg for sig og mig, som hver Dag har seet ham rulle sig omkring paa Gulvet af Fortvivelse. Djørup havde i Flensborg været til Istedfest, hvor Barfod²⁾ havde prostitueret sig ved nogle Skaaler, saa at Politimester Knudsen stillede Gendarmer bag hans Stol og adskillige Gange hviskede Noget til ham. Til det slesvigske Ministerium er kommen Indberetning derom, og de have raadført sig med Andræ, om de kunde sagsøge ham, hvilket Andræ besvarede med «Ja»³⁾. — Reich⁴⁾ har været her idag; baade han og Djørup fortalte om den særdeles liden Agtelse, Raasløff nyder i Slesvig. Dog er Thora endnu mere ilde lidt, end han. Ved den Fest, som Djørup bivaanede, blev den gl. Løve [Carl Moltke?] omtalt med megen Hæder, og hans Skaal drukkert *en petit comité*. — Rigmønten og Pengeforandringen udgjør forresten det stadigste Thema for alle Danske derovre. Andræ faaer i den Anledning Brev paa Brev fra Venner og Venners Venner⁵⁾. Han har imidlertid selv villet sætte

---

¹⁾ Den senere Stabslæge, Konferentsraad Michael Djørup, dengang Huslæge hos Andræs (Dansk biogr. Lexikon IV, 284).

²⁾ Den historiske Forf. og Politiker Frederik Barfod (l. c. I, 530).

³⁾ Om Barfods forargende Opræden ved en Folkefest i Flensborg til Minde om Istedslaget henvises til 2de Korrespondancer fra Flensborg til «Dagbladet» af 31. Juli og 9de August 1855.

⁴⁾ Den senere Krigsminister, Andræs Kollega som Lærer ved den militære Høiskole (l. c. XIII, S. 586).

⁵⁾ Fremfor Nogen fra Krieger, hvis Paamindelse til Andræ med Hensyn til slesvigske Sager i udateret Brev fra 1855 lyder: «Betænk vel, at det ikke er nok, at Folk

sig rigtig ind deri og har mange Gange udtalt, at det er en meget haard Forholdsregel. Dette vil imidlertid ingen af Skraalerne indrømme, naturligviis fordi de meget sjelden tænke paa, hvad de skrive og skraale over. Men naar det nu først begynder for Alvor med Confiskationer og andre Ubehageligheder, som følge af slige Pengeforandringer, saa ville de begynde at rive ned. Heldigviis har Andræ aldrig taget Hensyn hverken til Bladroes eller Bladdadel. Vi læse dem og more os tidt over «Morgenposten» og andre, som ere meest irriterede.

David var igaar at sige Farvel til Andræ. Han talte om Fællesforfatningen og sagde, at «det, der væsentligst havde bidraget til, at han var gaaet ind paa den saa villig, var Valgmaaden, som var aldeles fortræffelig. Det gik med den som med «Columbus' Æg»; naar En først havde fundet paa den, saa var det aldeles simpelt og maatte være saadan». Monrad havde været hos ham for nogle Dage siden, og da det egentlig kun var nogle statistiske Oplysninger, mente Andræ, at det nok kunde være, den fremsynede Monrad vilde sikkre sig hos saamange formaende Folk som muligt.

Andræ troer om den hele slesvigske Bestyrelsesmaade, at den er saa feilagtig og ruinerende som muligt; despotisk og vilkaarlig i den høieste Grad, er den kun skikket til at vække Had mod Dansk og Danske¹⁾).

---

vide, at den nærmeste Minister [Raasløff] ikke er den afgjørende. Det Folk ikke vide, men hvad de trænge til at erfare, er, at den, der er den Afgjørende, ikke er Scheel, men Andræ». Nærmere i «Tillæg».

¹⁾ Nærmere i «Tillæg».

31. [Juli]. Idag har Fenger¹⁾ været her; han kom egentlig for at læse Noget, han havde skrevet om det Finantsielle i Fællesforfatningen. Han var længe inde i Spisestuen (Kaffetid), og vi talte om allehaande politiske Sager; han syntes, Folk var meget indifferente og forsikkrede, at der var Mange, som ikke rigtig havde gjenne læst Forfatningen. Monrad havde han hørt yttre sig om den med den største Anerkjendelse; han vilde ansee Thingene for vanvittige, dersom de ikke stemte «Ja», — «jeg finder den saadan, at, om intet andet Menneske stemte for den, saa vilde jeg». Andræ var meget veltilfreds med, hvad Fenger havde skrevet; da det var finantsielt, forstod jeg mig ikke derpaa, men Tonen var god²⁾.

3. [August]. Andræ har nu faaet lidt Ro efter Rigsraadets Ophør [26. Juli]. Igaar var Andræ til Statsraad paa Eremitagen og til Middag paa Skodsborg; jeg kjørte med og stod af hos Gusta³⁾ og Vilhelm paa Strandveien; dér var jeg hele Dagen, og Andræ hentede mig om Aftenen. I deiligt Maaneskin kjørte vi hjem. Da vi kom ind ad Døren, havde vi den lille Sorg at høre, at begge de to smaa Katte havde været hjemme for at gjøre os et lille bitte Besøg paa et Kvarteer, og at de vare blevne lidt bedrøvede ved ikke at træffe Nogen. Jeg skrev strax et lille Brev til dem for at trøste dem.

Igaar i Statsraadet var den Rugaardske Sag for. Ansøgning om Benaadning var indgivet, og Ingen vilde

¹⁾ Den kjendte Læge og Politiker, Carl Emil Fenger, omtalt i vol. III af Biografien om Andræ.

²⁾ Nærmere i «Tillæg».

³⁾ Fru Andræs næstældste Søster, gift med Sognepræst til Trinitatis Kirke, Wilhelm Nielsen.

modsatte sig den. Da Andræ imidlertid altid har sagt og holdt paa, at det var forkeert at benaade en saadan Person, udtalte han ogsaa dette i Statsraadet. Han gjorde Kongen opmærksom paa, at Rugaards Presseforseelse var en ganske anden end de andre Redacteurs, at Rugaard bestandig havde trodset og tydelig udtalt, at han ikke vilde bede om Naade; saa snart han imidlertid mærkede, det var Alvor, kom den strax. Hans Blad var tillige saa sandhedsfordreiede og slet i enhver Henseende, at Andræ ikke syntes, han fortjente den kgl. Naade. Andræ vidste imidlertid, at Sagen var saagodtsom afgjort, og det var ikke for at opnaae nogen Forandring heri, men for Principets Skyld, han udtalte denne afvigende Mening. Kongen gjorde en suur Mine og spurgte med en temmelig bøs Stemme, «om andre af Ministrene udtalte sig i samme Retning?» men da Alle taug, sagde han: «Ja, saa er vor Resolution falden». Da Statsraadet var forbi, kjørte man til Skodsborg for at spise. Kongen var yderst charmant, Grevinden ligesaa.

Oxholm¹⁾ var den Dag ankommen fra England, som man formodede for at see Leiligheden til selv at komme i Ministeriet og have Indflydelse paa dets Dannelse i Tilfælde af et forventet Brud med Rigsdagen. Han talte med Andræ, men denne sagde paa sin sædvanlige raske Maade, at der var ingen Fare; man snakkede og klagede, men stemte tilsidst omtrent som Rigsraadet havde gjort. Kongen talte slet ikke ene med Oxholm, men kun i almindelig Samtale. Da man havde spist i en Grotte, spadseredes i Haven, og Kongen viste et Sted, hvor der havde været

---

¹⁾ Diplomaten, den senere Overhofmarskal Vald. Tully Oxholm, dengang Gesandt i London (Dansk biogr. Lexikon XII, 508).

en Løvhytte (Grevindens) med en skjøn Udsigt, men som var bleven tilintetgjort, fordi en Fyr havde skudt sig dér. «Jeg havde jo den allerstørste Grund til Jalousie», tilføiede Kongen, «over at han netop skød sig i min Kones Lysthuus, men heldigviis havde han noget Skriftligt hos sig, som beroligede mig og viste, at det var Forbindelser fra Stedets tidligere Eier». Grevinden var lidt geneert under denne Fortælling og sagde blot: «Ja, det var da godt, Du blev beroliget, Frederik».

4. [August]. Idag har Hall og Frue været her til Middag. Fru Hall vilde tale om en ny Protégé; hun er af disse virksomme Naturer, som ikke lade sig nøie med at beklage Folk, men gjør Noget for dem. Medens vi spiste, kom Børnene fra Amager, hvor de havde moret dem fortræffeligt.

Vi talte den Middag blandt andre Ting ogsaa om Skattevæsenet. Andræ mente, det havde været meget letsindigt af Spønneck at eftergive Landskatten¹⁾, især paa en Tid, hvor Landmænd stod sig saa godt. En gammel Skat, mente han, man overhovedet meget nødigt maatte ophæve, da en gammel, omend ogsaa urimelig Skat, altid taaltes bedre end en fornuftig ny. Der var forresten flere Ting, hvorpaa han havde Lyst at lægge Skat, f. Ex. paa Malt, paa Tobak og paa Kornudførsel, hvilken sidste skulde være en foranderlig Skat efter en vis Scala.

5. [August]. Geheimeraad Bang var her om Eftermiddagen for at tale deels om Kongens Bryllupsdag, hvilken

---

¹⁾ Lov ang. Ligningen af adskillige Skatter, samt angaaende Eftergivelse i Landskattens Beløb af Jorder og Tiender for Aaret 1850 (Dep. Tid. 1850, S. 665).

han mente skulde feires, men som de Andre ikke vilde gjøre Noget for, deels om «Sorgenfri» Slot, som der er Bredouille mellem [Enke]Dronningen (Scavenius) og Kongen om. Bang var lige kommen hjem fra en Badereise og havde faaet den sørgelige Efterretning, at hans ældste Datter ikke kunde leve.

6. [August]. Idag har der været Statsraad; om Aftenen var Hall her, Fru Hall var hos Dronningen. I Statsraadet var Intet af Vigtighed passeret.

10. [August]. Torsdag d. 9de igjen Statsraad, skjøndt et meget kort; det var i Anledning af Rigsdagens Sammentræden paa Lørdag [11te August]. Søndagen derpaa er Taffel, og Kongen vil tale nogle kraftige Ord til Folket, hvori han opfordrer dem til at stemme for Forfatningen. Det var meget hurtigt forbi, allerede Kl. 1 var Andræ herhjemme. Om Middagen var Hall her.

De Coninck har nylig udgivet en Brochure om Fællesforfatningen: «Sendebrev til Fædrelandet»¹⁾. Den er meget velskrevet og meget læst, men roser Ministeriet og af den Grund ikke velseet af «Fædrelandet», som iaften har en ligesaa drengagtig som raa Artikel imod den, eller rettere imod ham, da den er i høi Grad personlig²⁾.

Fenger har ogsaa skrevet et Stykke i «Fædrelandet», som jeg nu først rigtig har læst; det er overmaade rosende, altsaa godt³⁾. Af Egede kommer i disse Dage en længere Piece, som jeg endnu kun har hørt lidt af; men da Egede

---

¹⁾ Omst. S. 69.

²⁾ «Fædrelandet» 10. Aug. 1855.

³⁾ «De finansielle Bestemmelser i Udkastet til en Fællesforfatning af Prof. E. Fenger» i «Fædrelandet» 6. og 7. Aug. 1855; nærmere i «Tillæg».

pleier at skrive sjelden godt for sig, tænker jeg ogsaa, han har gjort det denne Gang. Den er uden Navns Under-skrift formedelst Familieskabet¹⁾.

Idag har jeg faaet to Billetter til Rigsdagen, den ene faaer Tante [Fru Andræs Svigermoder], og hende sendte jeg begge de to, som høre til imorgen (Aabningsdagen), da jeg ikke bryder mig om at komme til saadanne Høitideligheder. I disse Dage regner det med Tilsigelser; en nederlandsk Prinds fra Sverrig²⁾ skal til Taffel hos Kongen paa Tirsdag, og Ministrene skulle da igjen holde for.

II. [August]. Rigsdagens Aabning gik for sig som sædvanligt. Lindberg³⁾ raabte sit Hurra for Grundlov og Valglov, men Mange vare tause. Andræ talte efter Mødet med Tscherning meget amicalt. Fru Tscherning har i disse Dage faaet en Søn, som han var meget glad over⁴⁾. Ogsaa hos Kampmann⁵⁾ var Andræ henne. Kampmann var meget fornøiet med Udkastet, og han saavel som Bregendahl⁶⁾ ere faste Støtter. Kampmann havde faaet en ham ubekjendt Mand til Nabo, som begyndte Samtalen med at sige, «at han formodentligt ogsaa stemte imod, det vilde jo den store Majoritet». Men han var

¹⁾ Nærmere i det Følgende.

²⁾ Prinds Frederik af Nederlandene, den nuværende Enkedronnings Morfader.

³⁾ Præsten Jacob Chr. Lindberg, dengang Medlem af Folkethinget (Dansk biogr. Lexikon X, 303).

⁴⁾ Overkirurg, Prof. E. A. Tschernings yngre Broder, Johan Tscherning.

⁵⁾ Daværende Herredsfoged i Rougsø o. fl. Herreder, Rejsfælle med Andræ og Hall paa deres Schweizerreise i 1854 (Biografien om Andræ vol. III, S. 138).

⁶⁾ Juristen og Politikeren Laurids Bregendahl (Dansk biogr. Lexikon III, 44).

ikke kommen til den rette Mand hos Kampmann, som meget djærvt forsikkrede om det Modsatte.

Schovelin, som har talt med Andræ idag, fortalte en Samtale, han havde ført med [Alfred] Hage og Monrad. Hage havde først henvendt sig til Schovelin og undret sig meget, da han hørte, at Schovelin vilde stemme for, som man i Korthed udtrykker sig: «Det er forbausende; jeg vil til det Yderste holde paa at stemme imod». Monrad: «Næ, De vil ikke, Hage, dertil er De for fornuftig, De vil ikke stemme imod». Hage: «Jo, saamænd vil jeg saa, det skal De faae at see». Schovelin: «Saa bør De ogsaa idag begynde med at stemme paa Grundtvig til Viceformand». Hage: «Det er ikke nødvendigt, det har jeg ikke isinde».

Efter Forlydende vil Hother Hage¹⁾ stemme imod Forfatningen; men han betænker sig nok, da han virkelig er en honnet Fyr og ikke som Alfr. Hage og Ploug slaet af Partilidenskab.

De Conincks lille Skrift er i disse Dage blevet recenseret i «Fædrelandet» paa en mere end sædvanlig raa og kaad Maneer²⁾, rimeligviis fordi 3die Oplag snart skal udkomme.

Sponneck besøgte igaar (d. 10de) Andræ i Ministeriet, rimeligviis for at melde sig som hjemkommen fra en Embedsreise i Holsteen. De talte endeel om Forfatningen, som Sponneck syntes gav Rigsraadet mange for mange Rettigheder. «De vil faae ligesaa mange Ubehageligheder med den som med Rigsdagen, og flere. De troer, De har garderet Dem ved Valgloven; men sand mine Ord om et

---

¹⁾ Politiker og Jurist, Broder til ovennævnte Alfred Hage (Dansk biogr. Lexikon VI, 456).

²⁾ Omst. S. 77.

Aarstid: Det er lettere at regjere med Bønder i Rigsdagen, end med Intelligenten. Hvad mig angaaer, da vilde jeg bestemt forkaste den af disse Grunde, dersom jeg ikke saae, at der bagefter vilde være Chaos». At benytte sig af Forbeholdet¹⁾ fandt han fuldkommen lovligt, og vilde ikke betænke sig et Øieblik derpaa. Stemningen i Holsteen var komplet ligegyldig. Den fuldkomneste Apathie herskede i politisk Henseende, og alle Steder var han bleven modtaget med Høflighed. I 1852 havde han ogsaa været dér; da var der ganske anderledes Liv og Heftighed, og uhøflige og uvenlige Demonstrationer havde det ikke manglet paa. Og da han havde været dér i 1847, da havde uendelig Mange raadet ham til at reise skyndsomst derfra, ja endog anseet det for livsfarligt for ham at være dér, hvilket han heller ikke selv var tilbøielig til at troe, det var.

Andræ har havt den Fornøielse i disse Dage at faae afgjort en Sag til fuldkommen [Tilfredshed] med Rothschild. For at have fornyet nogle Coupons, som bruges ved Rentebetaling af Statsgjælden, havde han [Rothschild] i et Brev yttret, at han haabede Regjeringen betænkte hans Huus med det sædvanlige Provenu [Provision] ved saadanne Leiligheder²⁾. Smidt & le Maire bleve tilkaldte og sagde, at for saa store Huse var det Allermindste $\frac{1}{8}$ procent af Summen og det Almindeligeste $\frac{1}{4}$. Naar det blev $\frac{1}{8}$, beløb

---

¹⁾ Formentlig det i Indledningen til Junigrundloven tagne «Forbehold af at Ordningen af Alt, hvad der vedkommer Hertugdømmet Slesvigs Stilling, beroer indtil Freden er afsluttet»; Meningen med Spønnecks Udtalelse tør da være den, at ligesom Ørsted i 1854 vedkjendte ogsaa han sig den Anskuelse, «at «Forbeholdet» i Grundlovens Indledning gav Kongen Myndighed til at oktroiere saa vel Grundlovsforandringen som Fællesforfatningen» (Dansk biogr. Lexikon XI, S. 451—52).

²⁾ I Tvivl om, hvorvidt Ovenstaaende er rigtig forstaaet, lyder en Marginalbemærkning i Dagbogen: «Veien hedder Snerpe».

det sig til 45,000 Rdl. Dette syntes Andræ for meget; han lod derfor skrive til Rothschild et Brev, hvorunder han satte sit Navn, hvilket ellers ikke skeer, da Brevene directe besørger af en Departementschef; men Hauch [Chef for Finantsministeriets Departement for de udenlandske Betalinger], mente, det vilde nytte mere, naar det kom fra Andræ directe, og 14 Dage derefter havde han Svaret fra Rothschild, som i meget nette Udtryk sagde, at «han satte saa megen Priis paa den danske Regjerings Velvillie, at han gjerne opgav denne forresten meget billige Pretention».

15. [August]. Idag ere Børnene igjen reiste til Amager for at blive dér 5—6 Dage. Deres Stokke, Æsker med Legetøi etc. have de husket at tage med, derimod opdagede jeg til min Sorg, at begge Overbluser, som vare hængte frem til dem, vare forglemte.

Den 14de [13de August] forsamledes Rigsdagen første Gang for at discutere Grundlovsforandringen: I. A. Hansen, Hother Hage, Lindberg, Grundtvig og en Bonde imod, Monrad for. Grundtvig vilde, at man skulde forkaste Grundlovsforandringen; det var det Stadium, hvor Modstand kunde skee. Hall var Ordfører for Regjeringen og svarede godt¹⁾; Scheele vilde endogsaa have foræret ham en Skuepenge.

I Anledning af en nederlandsk Prinds' Besøg²⁾ har der været stort Galla paa Frederiksborg. Prindsen førte Grev-

---

¹⁾ Ovenstaaende Bemærkninger referere sig nærmest til Folkethingets Møde d. 15. Aug. (Forhandl. paa Folketh., extraord. Session 1855, Sp. 22 ff); for Grundtvigs og Halls Vedkommende henvises til henholdsvis Sp. 31—33 og Sp. 38—45.

²⁾ Omst. S. 78.

inden tilbords, og efter Taflet præsenterede Kongen alle de udenlandske Diplomater for hende.

Alle Folk gaae i denne Tid i Skræk, deels for Hundesyge (alle Hunde have Mundkurv), deels fordi Cholera er kommen til Stettin og Stockholm.

16. [August]. Idag er Andræ hos Heibergs i Anledning af Fru Heibergs Hjemkomst fra Marienbad. Hun forærede Andræ et smukt lille Kompas i Pretentionsform. Fru Gyllembourg kom ikke ind, men sad oppe i en Lænestol og havde Andræ og Martensen inde hos sig.

18. [August]. Idag har Grundlovsforandringen været til 2den Behandling. Ingen talte uden Grundtvig, som holdt et milelangt Foredrag¹⁾, men, som jeg troer, uden Nytte.

Vi talte i Middags om, hvor besynderligt det faldt sig, at det for en stor Deel var Monrad og Schovelin, som støttede Regjeringen og bidroge, hvad de kunde for at faae Forfatningen igjennem. Folk sige nu, at de [Regjeringen] have lagt Fiinhed og beregnende Klogskab for Dagen ved at gjøre disse til høitstaaende Embedsmænd²⁾, og dog er det ganske vist, at hverken Hall eller Andræ havde een eneste Tanke paa at skaffe sig Indflydelse paa Rigsdagen gjennem dem; de udnævnte dem blot, fordi de vare dygtige, og maaske tildeels, fordi de vare forurettede.

19. [August]. Hall og Egede, som vare her idag, talte meget for, at Ministeriet skulde give lidt efter for

¹⁾ Forhandl. paa Folketh., extraord. Session 1855, Sp. 81—92.

²⁾ Monrad «constitueredes» under 31. Marts 1855 «til at overtage Embedet som Departementschef for Kirke- og Underviisningsministeriets 3die Departement og Overdirecteur for Borger- og Almueskolevæsenet» (Dep. Tid. 1855, S. 332—333), og Schovelin «beskikkedes» under 25. Mai s. A. «til Directeur for Finantsministeriets 4de Departement» (l. c., S. 471).

Rigsdagens Fordringer; især var der et Par Punkter; dog skulde det ikke omtales strax, men først senere komme frem.

Andræ har idag faaet et meget venskabeligt og livligt Brev fra David i Paris. Han skriver blandt Andet ogsaa om Sundtolden og raader til at faae Spørgsmaalet afgjort jo før jo heller. Det er forresten allerede i god Gang dermed; om en 14-Dagstid vil der rimeligviis begynde Underhandling deresangaaende. I Statsraadet var Talen om at udnævne enten Sponneck eller Bluhme til at føre Forhandlingerne paa Regjeringens Vegne. Andræ foretrak Bluhme dertil, og jeg troer, han bliver udnævnt dertil.

20. [August]. Idag er Grundlovsforandringen vedtagen for 3die Gang i Folkethinget med 70 mod 9¹⁾); Grundtvig, Barfod, A. Hage, Schiern og Ploug talte imod, Alle med megen Iver, men tilsyneladende uden Held. Hall svarede og gjendrev dem tilsidst Alle paa eengang²⁾); efter Andræs Sigende fortræffeligt, men da det var meget seent, var jeg desværre gaet. Andræ bragte med sig fra Thinget en lille politisk Piece af Egede, der er aldeles fortræffelig, klar, skarp og overbevisende. Jeg veed aldrig at have læst noget politisk Forsvar saa godt og interessant³⁾). «Fædrelandet» og Bondevennerne kunne ikke glæde sig over den Omtale de faae, men den er fuldkommen sand og fortjent. Jeg morer mig nu til at see den Kritik, som de andre Blade ville komme med; jeg tænker «Fædrelandet» vil

---

¹⁾ Rettere: 84 imod 10 (Forhandl. paa Folketh., extraord. Session 1855, Sp. 152).

²⁾ l. c., Sp. 143 ff.

³⁾ «Bondevennernes Parti og Forfatnings-Udkastet»; nærmere i «Tillæg».

ignorere den aldeles for ikke at bidrage til at skaffe den Udbredelse.

Andræ talte idag med Capitain Kauffmann¹⁾, som havde besøgt sin Broder i Kiel. Denne var overordentlig fornøiet derovre, og Embedsmændene derovre i høieste Grad charmante. De Eneste, der ikke havde viist den allerbedste Villie, vare nogle faa rige Kjøbmænd.

22. [August]. Spørgsmaal idag i Ministerconference, om man strax skulde spille den Trumf ud at lade Kongen fortolke de omtvistede Paragrafer i Fællesforfatningen (Trykkefrihed, Foreningsfrihed) paa den gunstigste Maade for Thinget. Andræ er ganske enig med de Andre i, at disse Rettigheder skulle beholdes; kun mener han, man skal gjemme denne Naade til Slutningen, naar ingen flere af samme Art kunne fordres. Han bad sine Kolleger lægge Mærke til Følgen, naar man strax gjorde Landstinget denne Indrømmelse; satte sig forresten ikke derimod, da Hall var decideret derfor.

Scheele fortalte Andræ idag, at Bargum var vendt tilbage til Regjeringen som loyal og angergiven Tilhænger, samt at han havde lovet at gjøre sig Umage for at skaffe ham den tabte Advocatur tilbage²⁾.

23. [August]. Idag var Hall og Egede til Middag hos os. En yderst morsom Scene i Landstinget havde fundet Sted mellem Hall og B. Christensen, i hvilken

---

¹⁾ Den senere Krigsminister, General Wilhelm Frederik Kauffmann (Dansk biogr. Lexikon IX, 107), hvis Broder, Heinrich A. Th. Kauffmann, dengang var Amtmand over Kiel m. fl. Amter (l. c., S. 105).

²⁾ Under 25. Oktbr. 1855 blev forhenværende Advokat L. H. C. Bargum i Kiel beskikket til Underretsadvokat for Hertugdømmet Holsten (Dep. Tid. 1855, S. 952, jfr. Dansk biogr. Lexikon I, S. 536).

Sidstnævnte blev aldeles reduceret¹⁾. — Egede blev tagen til Voldgiftsmand, om man skulde lade den kgl. Fortolkning af de omtalte Paragrapher strax komme frem i Landstinget eller blive til Folkethinget. Egede var af samme Mening som Andræ og af samme Grunde som han; men Hall har vist bundet sig lidt overfor En eller Anden, saa Andræ vil ikke sætte sig derimod. Hall havde faaet Brev fra sin Kone, hvori hun var noget ængstelig for, at Ministeriet aldeles tabte sin Popularitet. Hun har nemlig i denne Tid kun Bladene, da hun er paa «Iselingen», og de ere ikke rosende. I Særdeleshed gaaer det ved enhver Leilighed ud over Andræ, navnlig i «Morgenposten», «Fædrelandet» og «Dagbladet». — «Fædrelandet» har idag d. 24de en Artikel om et lille Flyveskrift, som er udgivet af Egede, men anonymt. Imidlertid har Ploug mærket Uraad (fattet Mistanke til den Rette) og lader hverken Egede eller Andræ døe i Synden, men raser mod «Slægtskab og Djævelskab»²⁾.

General Oxholm har idag været hos Andræ ved hans Audients; han talte en heel Deel om de ubehagelige Forhold med Grevinden og raadede Ministeriet meget til ikke at tillade de fremmede Diplomater at komme dér³⁾, da der overordentlig let derved udviklede sig en stor Intrigueren med fremmede Hoffer.

---

¹⁾ Forhandl. paa Landsth., extraord. Session 1855, Sp. 94—96, 101—104 og 107—108.

²⁾ «Fædrelandet»: «Fredagen den 21. August», hvilket imidlertid er en Trykfeil i Bladets Overskrift istedetfor Fredagen den 24. August; iøvrigt henvises til «Andræ og hans Opfindelse Forholdstalvalgmaaden, Anden forøgede Udgave», S. 226—227 og 229—231.

³⁾ Ogsaa i saa Henseende maatte Andræ stundom gribe ind ifølge Opfordring fra Krieger; nærmere i «Tillæg».

25. [August]. Egede var her iaften; han fortalte, at [P. D.] Bruun ved en Feiltagelse havde faaet Manuscriptet til hans Bog og saaledes vidste, han var Forfatteren. Bruun syntes overordentlig godt om den, saavel som I. E. Larsen, der havde udtalt sig meget rosende. De andre Blade have ikke nævnet den.

26. [August]. Hall har været her denne Formiddag. Han fortalte, at Tscherning i en Samtale med Monrad havde meget talt for at omstyrte det Hele.

Prinds Ferdinand er ikke saa fornøiet med Fællesforfatningen nu som tidligere, — «der var Noget, han ikke tilstrækkelig havde lagt Mærke til i Begyndelsen, men som var meget vigtigt og meget betænkeligt». Scheele, til hvem han udtalte sig, svarede skjertsende: «Ja, Deres kgl. Høihed, jeg kan nok mærke, De fortryder det Væddemaal, De har indgaaet med Ministeriet» (dersom Fællesforfatningen kunde sættes igjennem, skulde Prindsen efter et Væddemaal, specielt med Hall, gjøre en Fest)¹⁾. Hall fortalte tillige, at det var gaaet saa tragicomisk i de ærede Folkevenners Klubber og Selskab. I. A. Hansen, Rimestad, Rugaard etc. havde sammentrommet Oldgeseller, Svende, Folkevenner etc. for at faae Underskrifter til de Adresser, som de havde forfattet og vilde indlevere til Rigsdagen. Men i disse Mennesker var der dog saa megen sund Sands, at de ikke vilde indlade dem paa, hvad de ikke forstode, saaledes at Bestyrerne da ikke hos nogen af de forskjellige Samlinger fik over 5 à 7 Stemmer, som de da klogelig

---

¹⁾ Omst. S. 52; nærmere i det Følgende.

udelod og kun lod de forskjellige Adresser underskrive af hele Bestyrelsen¹⁾.

27. [August]. Ministerconference fra 10—2, hvor der taltes vidt og bredt. Simony og Raasløff spurgte ved en Leilighed, om ikke Motiverne [til Fællesforfatningen] skulde trykkes og omdeles. Men Bang svarede dertil ganske gnavent: «Det kan ikke nytte at snakke derom igjen; Finantsministeren har gjort sig reent gal og vil Intet høre derom». Andræ reiste sig da strax meget elskværdig og sagde, «han havde haabet at være aldeles enig med Hs. Excellence», hvilket da forskrækkede Bang, saa han indrømmede, de havde været ganske enige²⁾.

Scheele sagde, at Manteuffel i Berlin havde omtalt Fællesforfatningen som ganske fortræffelig, et stort Værk. Iøvrigt ere de fremmede Blade, engelske, franske, næsten altfor enige i at skildre Forfatningen reactionair.

Idag [29. August] i Statsraadet er Grundlovsforandringen vedtagen af Kongen. Prinds Ferdinand talte i en Vinduesforbygning noget hemmeligt³⁾ med Andræ, hvilket ikke gik ud paa Mindre end, at han ikke kunde underskrive Fællesforfatningen, naar det kom saa vidt. «De kan jo nok begribe», sagde han fortroligt, «at dersom dette gaar godt, saa vilde jeg, naar jeg engang blev Konge, ikke røre

---

¹⁾ Om I. A. Hansens og Rimestads Bestræbelser i ovenanførte Retning henvises til Dansk biogr. Lexikon VII, S. 6 og XIV, S. 115; mulig Allusion til disse Bestræbelser af Hall i Folkethinget d. 28. Aug. 1855 (Forhandl. paa Folketh., extraord. Session 1855, Sp. 147—148).

²⁾ Motiverne ere hidsat i «Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855», Tillæg, S. 390 ff.

³⁾ Jfr. Bodenhoff, l. c., S. 133.

derved, men aflægge Eden og finde mig deri; men dersom det nu ikke gaaer, saa er det godt, at jeg staaer fri». Der var Noget deri, som slog Andræ og gjorde ham lidt betænkelig med Hensyn til, hvorledes han skulde tage Prindsen; men til syvende og sidst mener han dog, han [Prindsen] bør give efter. — Jeg var ude hos Gusta i den Tid, Andræ var i Statsraadet, og han hentede mig Kl. 1; en Dr. Adler, som var der, kørte hjem med os. Talen kom derude paa Madvig. Adler, ligesom nu for Tiden de fleste yngre Politikere, brød aldeles Staven over ham og sagde, det var omtrent den sletteste Minister, vi havde havt. Andræ forsvarede ham og sagde, at «skjøndt han ganske vist manglede Villiekraft og Beslutsomhed i en temmelig høj Grad, var det meget mere hans redelige, honnette Charakter, der foragtede at smigre for Folkemeningen, aldrig frygtede for, selv i en meget uheldig Tid, at udtale sin divergerende Mening, der havde forskaffet ham den Miscredit, hvori han for Øieblikket stod». Ligesom han tillige udtalte, at det, der havde skaffet Sponneck sit Rygte som expedit og dygtig Embedsmand, fortrinsviis skyldtes, at han flere Gange, naar Rigsdag og Blade havde raabt høit paa Et eller Andet, rask havde givet sit Samtykke og ladet skeep, hvad han vitterligt komplet misbilligede, og hvad der flere Gange havde kostet Staten et Par Millioner, f. Ex. Domaineloven [Lov af 8. April 1851], som B. Christensen fremtvang, Møletvangshistorien [Lov af 14. April 1852], Statslaan etc.

30. [August]. Grundlovsforandringen er nu vedtagen baade det ene og det andet Sted, og igaar, endelig, bekræftet af Kongen. Igaar blev [Udkastet til] Fællesforfatningen oplæst af Bang, ledsaget af Forklaringer og Oplys-

ninger¹⁾. Idag skal der i Landstinget nedsættes en Comité²⁾, for at det kan gaae saa langsomt som muligt. Bang erklærede efter Oplæsningen, at det³⁾ var et Cabinetsspørgsmaal for hele Ministeriet.

De andre Ministre ville gjerne kaste saa meget som muligt over paa Finantsministeren. De skjænde paa hans Indgriben og Myndighed, men ville dog bestandig krybe ind under den for at skubbe Ansvaret over paa Andræ. Dette er til det Allerlatterligste Tilfælde med Bang og Simony, som i Almindelighed ende deres Svar paa Ansøgninger om Dit og Dat med at sige, at, «da saa Meget taler for Ansøgenes Ønske, have de med de bedste Anbefalinger henstillet det til Finantsministeriet». Dette gjælder naturligviis især, naar det er Urimeligheder, der søges. — Justitsraad Schiern⁴⁾ sagde igaar til Andræ, at i Regnskaberne, som skulde tilstilles ham en af Dagene, var der iaar indtraadt en Forbedring, som skyldtes den nye Statsgjældsdirecteur Schovelin. — Saavel «Dagbladet» som «Morgenposten» have nu havt Anmeldelser og Kritik over Egedes Bog.

Høiesteret valgte iforgaars Medlemmer til Rigsretten; det har tidligere bestandig valgt efter Anciennet, men denne gang har det oversprunget [P. D.] Bruun og valgt

¹⁾ Forhandl. paa Landsth., extraord. Session 1855, Sp. 168 ff.

²⁾ l. c. Sp. 214—215.

³⁾ d. e.: Vedtagelsen af det af ham som Premierminister forelagte «Udkast til Rigsdagens Beslutning om, at Grundlovsbestemmelsen af 29de August 1855 skal træde i Kraft samtidig med Forfatningsloven for det danske Monarchies fælles Anliggender».

⁴⁾ Dengang Overfinantsbogholder, senere Chef for Finantsministeriets 2det Departement (Dansk biogr. Lexikon XV, 116).

Bretton istedet. Landstinget blev herover vred, forsamlede sine Rigsretsmedlemmer, og disse bleve enige om at vælge En, som skulde vige for at give Plads for Bruun. Valget traf meget heldig Hr. Driefer¹⁾.

Hall og Egede vare her idag. Hall vil have, man skal give efter saa Meget som muligt, Andræ troer, man gjør dem kun værre dermed. Madvig holdt idag [30. August] i Landstinget en Tale, hvori han meget fraraadte en Comités Nedsættelse²⁾. De Fleste vare meget misfornøiede med den, især Lehmann, Bjerring, etc. Den udtalte meget skarpt, at det var Urimeligt for Forsamlingen at tale om Forandringer; Ministeriet kunde ingen Forandringer gjøre, o. s. v. Egede og Hall vare ogsaa misfornøiede. Naar det kommer for i Folkethinget, skal Scheele tale.

31. [August]. Schovelin var her idag; han beklagede saavel som Andræ, at det kgl. Rescript om Foreringsfrihed, Trykkefrihed var kommet frem saa tidligt³⁾; det burde være gjemt til Slutningen, naar alle Indsigelser havde concentreret sig om dette Punkt. Jeg har idag læst Madvigs Tale og synes, den er meget fortræffelig, sand og overbevisende.

Imorgen skal Andræ og Hall spise hos Treschow. Andræ var meget tilfreds dermed, da han mente, at Treschow vilde holde med ham i at vise Fasthed.

¹⁾ Justitsraad og Raadmand Driefer (Müller l. c., S. 46, Sp. II). Iøvrigt bevarede Driefer Stillingen som Medlem af Rigsretten, idet P. D. Bruun ved Grev Knuths Død i Januar 1856 afløste denne som af Landstinget valgt Medlem af Rigsretten.

²⁾ Forhandl. paa Landsth., extraord. Session 1855, Sp. 198 ff.

³⁾ l. c., Sp. 193—196.

19. [Septbr.] I mange Dage har jeg ikke skrevet. Naar jeg en Dag kommer i slet Humeur, skriver jeg ikke, og saa er jeg med det Samme ude af Vanen. Alt gaaer forresten ved det Gamle; der tales om Forkastelse og Antagelse, Aviserne rose idag og rive ned imorgen; dog rive de fleste ned. I Landstinget er det [Udkastet ang. Ikrafttræden af Grundlovsbestem. af 29de August 1855] nu antaget med 40 [38]-Stemmer mod 8 [10]¹⁾, hvoriblandt Borgen, Wessely, B. Christensen og Bønder. Et Slags «Forbehold» blev taget i Landstingets Beslutning²⁾, hvilket er uden Betydning, forsaavidt som det ikke kan faae Betydning uden at være tiltraadt af Ministeriet³⁾.

I Folkethinget er nu Fællesforfatningen for; Alle raabe og tale imod af den venstre Side: I. A. Hansen,

¹⁾ l. c., Sp. 299.

²⁾ Det i ovennævnte Beslutning tagne saakaldte «Forbehold» er saalydende: «Under Overveielsen af denne høist vigtige Sag har Rigsdagen fundet, at det maatte ansees som Selvfølge, deels at den derved tilsigtede Indskrænkning af den danske Grundlovs Virksomhed kun kan gjælde saalænge, som Fællesforfatningen bliver opretholdt i anerkjendt Kraft og Virksomhed, deels at der ved det meddeelte Santykke Intet kan ansees som vedtaget, der kommer i Strid med Grundloven, saaledes som den ved fornævnte Grundlovsbestemmelse er forandret. Under Forudsætning heraf har Rigsdagen besluttet:

at Grundlovsbestemmelsen af 29de August 1855 skal træde i Kraft samtidigt med den ovenmeldte Fællesforfatning, som Hs. Majestæt Kongen i Henhold til Kundgjørelsen af 28de Januar 1852 allernaadigst agter at lade udgaae» (l. c., Sp. 298—299).

³⁾ Udtalelser i saa Henseende af Hall, l. c., Sp. 221—222; jfr. iøvrigt Neergaard, «Under Junigrundloven» II, S. 44.

Barfod, Rimestad, Tiemroth, Tscherning, Ploug, etc. etc.; Monrad, Hother Hage, Steen og nogle Andre have talt for.

20. [Septbr.] Igaar talte Bang imod Tscherning og I. A. Hansen, en ganske fortræffelig Tale, som gjorde udmærket god Virkning¹). Efter ham talte Andræ, ogsaa kort, men hvad han sagde, godt²).

Idag Grundtvig, Tscherning, H. Hage og Ploug, som vilde stille en Dagsorden, som efter Sigende skulde gaae ud paa at opsætte Alting, til Europa var i Orden³). Det var den rette Statsmandsklogskab at udsætte at ordne sine Affairer, til Fremmede kunde gjøre det af for En. Iaften er Møde igjen. Hall og Andræ gik derhen lige fra Bordet, og nu venter jeg Andræ hjem med Beretning om, hvorledes det er gaaet. Vi begynde Alle at være lidt tvivlsomme med Hensyn til Udfaldet af Stemmegivningen i Folkethinget. Tscherning og I. A. Hansen ere aldeles ude af dem selv af Skræk for at det skal gaae igjennem, og benytte alle Vaaben. Tscherning er endogsaa gaaet saa vidt at skrive et meget underfundigt Brev til Scheele for at høre, om han ikke vil være tilsinds at danne et andet Ministerium; i det Tilfælde turde han gjøre Regning paa en stor Majoritet i Thinget⁴).

21. [Septbr.] Idag, da jeg var i Thinget, talte Hall

¹) Forhandl. paa Folketh., extraord. Session 1855, Sp. 391, jfr. Bemærkning i «Tillæg».

²) l. c., Sp. 407—8.

³) Grundtvig: l. c., Sp. 438 ff.; Tscherning: Sp. 407, 409—10, 421; H. Hage: Sp. 451 ff.; Ploug: Sp. 474 ff.

⁴) Herom foreligger Intet i «Af Anthon Frederik Tschernings efterladte Papirer».

først¹⁾); desværre hørte jeg blot Slutningen deraf. Dernæst Aagaard²⁾), som var god, Müllen³⁾), som var slet, og Hr. Zahle⁴⁾), som var original eller idetmindste meget gjerne vilde være det. Iaften er igjen Møde; Andræ sagde, at der var endnu 15 Talere indskrevne. Alle love i Begyndelsen at fatte sig i Korthed; de gode Talere gjøre det ogsaa, de slette derimod ere saa glade ved at have Ordet, at de ikke kunne holde op igjen.

Hall havde igaar Brev fra Treschow. Forinden Treschow reiste til Brahesborg, havde han raadet Ministeriet til at gaae af strax, saafremt Rigsdagen forkastede Fællesforfatningen. Han meente nemlig, at de vilde staae smukkere, dersom de strax gik og ikke lod til at holde paa Portefeuillerne som de foregaaende Ministre. At det vilde være Kongen umuligt at danne et nyt Ministerium, gik han nemlig ud fra, og var derfor vis paa, at Enden vilde blive, at han indtrængende opfordrede dem til at blive, medens Opinionen imidlertid ganske vilde have vendt sig til Ministeriet Andræ—Hall, af Frygt paa den ene Side for Hansen [Generalen]—Sponneck, paa den anden for I. A. Hansen—Rottwitt. Det omtalte Brev fra Treschow gik nu imidlertid ud paa, at han fraaadede dette Skridt, blandt Andet ogsaa formedelst Landstingets almindelige Tilslutning.

22. [Septbr.] Iaften [21de] kom Andræ først fra Thinget, da Kl. var 12; Tscherning havde talt i 2¹/₂⁵⁾),

¹⁾ Forhandl. paa Folketh., extraord. Session 1855, Sp. 581 ff.

²⁾ Prokurator og Politiker (Dansk biogr. Lexikon I, S. 4), l. c., Sp. 616 ff.

³⁾ Officer og Politiker (Dansk biogr. Lexikon XI, S. 564), l. c., Sp. 608 ff.

⁴⁾ Politiker og Præst (Dansk biogr. Lexikon XIX, S. 273), l. c., Sp. 625 ff.

⁵⁾ l. c., Sp. 682—717.

I. A. Hansen i 1^{1/2} Time¹⁾, begge idelige Gjentagelser; Monrad kort, men interessant; hans Omkvæd i hans Tale, som var meget dramatisk, var: «Men hvor vil De da hen!», med den ham egne Betoning og Udtryk²⁾.

23. [Septbr.] Igaar, da jeg kom ind i Tribunen, talte Scheele; denne Tale er længe bleven gjemt som en Hjælp i Nøden. Han skulde staae frem og sige til dem, der ventede, at «han vilde hjælpe til at danne et nyt Ministerium, at saadant vilde han aldrig gjøre, at han stod og faldt med sine nuværende Colleger og aldrig vilde have det Mindste at gjøre med noget andet». Dette sagde han ogsaa meget bestemt, ligesom han ogsaa mindede om det Ukloge, Uforsvarlige at forhale Afgjørelsen af Fællesforfatningen, til Europas politiske Forhold vare ordnede (Plougs Idee), da vi selv saa ikke vilde blive synderlig spurgt³⁾. Hans Tale gjorde et godt Indtryk, hvortil hans Elephantkors ogsaa bidrog noget, idetmindste hos endeel af Auditoriet.

Bang havde om Morgenens været oppe hos Andræ og viist ham den Erklæring, han vilde afgive som Svar paa Plougs Dagsorden; Andræ rettede Noget i den for at faae den kraftigere og mere bestemt. Da han [Bang] havde talt omtrent en Timestid⁴⁾, huskede han pludselig paa, at Fru og Frk. Bang sad nede i Vognen og ventede paa ham, og styrtede saa afsted. — Efterat disse tvende Ministre, Bang og Scheele, havde talt d. 22de, kom et Par Rigsdagsmænd og dernæst Andræ, som i et sjældent godt, klart og be-

¹⁾ Forhandl. paa Folketh., extraord. Session 1855, Sp. 632—667.

²⁾ l. c., Sp. 667—682.

³⁾ l. c., Sp. 729 ff.

⁴⁾ l. c., Sp. 721—729.

stemt Foredrag refuterede dem, som sagde, at Ordningen af de finantsielle Forhold ikke var, som den burde være¹⁾. Det var A. Hage, som fik ham purret, og jeg var meget glad derved, da jeg virkelig troer, den paa fornuftige Folk gjorde megen Virkning. Det er muligt, han ved anden Behandling vil udtale sig om Lovenes Behandlingsmaade²⁾. Uagtet de mange indskrevne Talere gik Sagen dog med Eenstemmighed til 2den Behandling, som skal begynde paa Onsdag d. 26de. Gert Winther tillod sig en meget fræk Impertinence mod Cultusministeren, hvilken Hall kunde have straffet ham for ved at stemple ham som Løgner³⁾; men da det var vanskeligt at forudsee, om det ikke som halv privat Sag kunde blive ubehageligt for begge Parter, undlod han det.

27. [Septbr.] Anden Behandling gik meget hurtigt fra Haanden. Allerede den første Dag kom Andræ utaalmodig hjem fra Aftenmøde over at det ikke var forbi. Den næste Dag, Torsdag, begav det sig da, at det blev antaget med 54 mod 44⁴⁾. Modstanderne vare: Bønder, plus Tscherning, I. A. Hansen, Westenholz, A. Hage og Tiemroth.

Hall og Egede vare her om Middagen, og Alle vare vi meget glade. Udfaldet var ganske efter Ønske; netop alle de Personer, ønskede Andræ, skulde have stemt imod, foruden et Par Andre, som sagde «Ja», Barfod, etc. Jeg var ikke rigtig rask, havde Gigt i Hoften, hvorfor jeg ikke havde været oppe i Thinget de to sidste Dage.

---

¹⁾ l. c., Sp. 761 ff., jfr. iøvrigt «Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855», S. 54 ff., hvor en væsentlig Deel af Talen er hidsat.

²⁾ Herom henvises til nævnte Skrift, S. 119 ff.

³⁾ Forhandl. paa Folketh., extraord. Session 1855, Sp. 889 ff.

⁴⁾ l. c., Sp. 981.

[Oktbr.] Efterat nu Rigsraad og Rigsdag have givet deres Samtykke, kommer Knuder fra en anden Side. Prinds Ferdinand har i længere Tid sagt: «Jeg kan ikke underskrive Forfatningen»; men de Fleste have troet, det kun var en tom Trusel, forresten fremsat i en meget net Form; han fandt det ikke rigtigt at binde sig, han havde desuden aldrig underskrevet Grundloven, saa der var ingen Nødvendighed for at underskrive denne. Nu forleden, da det kom til Alvor i Statsraadet, vilde han først ikke møde, men kom dog efter en udtrykkelig Befaling. Da Turen kom til ham at underskrive, sagde han, «at saa ondt det gjorde ham at gjøre Vanskeligheder, saa kunde han dog ikke Andet». Han anførte forresten ingen Grunde; det var tydeligt at mærke, at han var bunden ved et Løfte¹⁾, og at Grunde og Modgrunde ingen Vægt kunde have for ham. Kongen var i høi Grad værdig under hele Mødet; Andræ sagde, han kunde ikke have baaret sig mere kongeligt ad. Prindsen var meget bevæget, gjengtog flere Gange, at «han var en ubetydelig Person, der gjerne kunde lade være at underskrive; saaledes var det gaaet ved Grundloven, og ingen Mennesker havde lagt Mærke dertil». Kongen svarede blandt Andet hertil: «Det er for Din egen Skyld, jeg raader Dig; for Forfatningen frygter jeg ikke; hvad jeg og mit tro danske Folk har besluttet, det rokker hverken Du eller nogen Oprører». Ved dette Ord foer Prindsen op og sagde: «Det er haarde Ord fra Dig; men Du mener dem ikke, de komme ikke fra Dig, men andetsteds fra»; ved disse Ord saae han stift

---

¹⁾ Bemærkning i «Tillæg».

over paa Scheele. Da han imidlertid ikke forandrede sin Beslutning, sagde Kongen: «Ja, Ferdinand, ovenpaa en saadan Udtalelse kan jeg ikke see Dig længere i mit Statsraad; det har gjort mig særdeles ondt og forundret mig særdeles meget, at noget Saadant kunde komme fra Dig, Arveprindsen, som bestandig under hele Discussionen har siddet i Statsraadet».

Prindsen reiste sig nu og mødtes af Caroline ved Klampenborg, hvor han steg op i hendes Vogn. Dette bidrog til, at Forfatningen udkom d. 2den istedetfor som paatænkt d. 6te October [Kongens Fødselsdag].

TREDIE AFSNIT.

FRA OKTBR. 1855 TIL DEN FØRSTE
SAMMENTRÆDEN AF OKTOBERFORFAT-
NINGENS RIGSRAAD D. 1STE MARTS 1856.

III.

Fra Oktbr. 1855 til den første Sammentræden af Oktoberforfatningens Rigsraad d. 1ste Marts 1856.

Til Kongens Fødselsdag, d. 6te, var der stor Cour og Taffel om Middagen. Det havde været bestemt, at Ministrene skulde have en Decoration; men i Anledning af disse Historier med Ferdinand blev der ikke Noget af, tildeels paa Grund af, at man helst vil have Ministrene med, naar man betænker Grevinden med Avancement. Dette vil imidlertid Andræ ikke paa nogen Maade skal skee; han vil ikke, som han udtrykker sig, «nagles, paa Grevinden», og dersom han altsaa ikke faaer Noget i rette Tid, vil han bestemt afslaae det. Der taltes temmeligt heftigt og høit, og Andræ havde ovenpaa det slet ingen Lyst til at gaae ind at gratulere Grevinden; imidlertid trak Lüttichau og Michelsen ham ind med. De traf Tillisch derinde, og hun var saa vakker, som hun kunde være.

Kongen havde skjænket to Loger i 1ste Etage til Ministrene og deres Familier, og skjøndt Andræ og Hall havde talt om det Mislige i at modtage saadant Tilbud for Fruernes Vedkommende, saa havde Hall dog ved en Slags Misforstaaelse ladet det komme saa vidt, at det, som sagt, var bleven tilbudt og modtaget. Bang havde skrevet en Undskyldning for sin Kone, da hun var syg, Lüttichau,

Scheele og Michelsen ere Enkemænd¹⁾); der var altsaa kun 4 tilbage; af disse havde allerede Fru Simony og Fru Raasløff besluttet at gaae. Herover blev Andræ ogsaa meget vred, sagde, at hans Kone skulde ikke gaae dér, maaske som Trappetrin for Grevinden, men at han paa ingen Maade vilde sige, hun var syg; hun havde Lyst til at gaae i Theatret den Aften og skulde kunne gjøre det uden at generes af denne Indbydelse. Han vilde insistere paa, at Ingen modtog nogen Plads deroppe. Enden paa Sagen blev da, at Bang blev tvungen til at gaae til Levetzau og sige, at kun Ministrene mødte. Levetzau blev ikke stødt, men sagde, at han skulde forebringe Hs. Majestæt det, og at han vel havde tænkt, de vilde svare saaledes.

Om Aftenen gik Andræ altsaa i Ministerlogen, og Tante, jeg og Egede nede i Nummerpladserne. For mig var det høitideligt, da Kongen kom ind; jeg havde aldrig seet ham før, og han gjorde et godt Indtryk paa mig; havde jeg været alene, var jeg bleven rørt blot ved at see ham komme frem og hilse. Da man havde klappet i nogen Tid, gaves Signal til en Sangs Afsyngning, hvilket i mine Øren var simpelt nok; Ordene vare af Hauch og slette. Jeg sad foran Thora Raasløff, som var høist ridicyl. Kongen var meget fornøiet med Modtagelsen og havde Andræ og endeel andre Ministre inde i sin Loge for at spise Iis; han var meget tilfreds med Modtagelsen.

---

¹⁾ «Enkemænd» — Udtrykket rigtigt for Lüttichaus og Michelsens Vedkommende, idet Lüttichaus Hustru døde 1835, og Michelsen først i 1856 blev gift med sin 2den Hustru (Dansk biogr. Lexikon X, 365 og XI, 321); med Hensyn til Scheele derimod at forstaae saaledes, at dennes Hustru dengang formentlig var borte fra Kjøbenhavn.

8. [Oktbr.] Mandagen derpaa var Ministerconference. I denne havde Andræ besluttet, at han vilde begynde med at tale om Ministrenes Pensionering. Han har i længere Tid været vred over, at Bang og Scheele ikke tage sig heraf, men lade sig nøie med at have sørget for dem selv.

Andræ vilde begynde med at udbede sig Ordet for at tale om denne Sag, men Lüttichau var fraværende, saa der maatte et Par Sager foretages først. Endelig kom Lüttichau; ved hans Komme var en Sag for, som egentlig ikke vedkom ham, men imod Sædvane greb han Leiligheden til at tage Ordet og henvendte sig nogle Gange med stor aigreur og Uhøflighed mod Scheele. Hans hele Væsen var meget heftigt og bevæget. Da den Sag endelig var forbi, reiste Andræ sig og bad Premierministeren om Ordet. Han begyndte med at sige, at «han længe havde troet, at Premierministeren eller Geheimeraad Scheele, som dem, der selv havde deres Sager ordnede og vare de Ældste, vilde have følt dem opfordrede til at sørge for deres Colleger, som ikke havde været saa betænksomme; at han imidlertid ikke mærkede, det paatænkes, og at han derfor ligefrem vilde sige, at han nu for sit Vedkommende vilde have denne Sag ordnet». Bang reiste sig derpaa op og sagde med temmelig Selvtilfredshed og Salvelse, «at det var Noget, Enhver maatte finde i sin Orden, at han netop havde tænkt paa at arrangere Sligt, at fremlægge en Forestilling for Kongen, foreslaaende 2400 Rd. for en Minister».

Efterat have udviklet dette temmelig langsomt og selvbehageligt, tog Andræ til hans store Forundring igjen Ordet og sagde, at, «skjøndt han rimeligviis vilde

overraske Excellencen, maatte han dog sige, at han meget langfra fandt det nogen anstændig Pensionering. Han talte ikke om Ministre i Almindelighed, men om dette Ministerium specielt, der, saavidt han vidste var det første, der havde udført sit Program, løst sin Opgave. Den ærede Premierminister havde allerede for mange Aar siden sikkert sig en aarlig Pension af 4400 Rd.; det var derfor besynderligt af denne Mand at høre den gamle Bestemmelse fra 1848 blive proponeret (2400), den, som var tagen under complet extraordinaire Forhold og Tider, Tider paa hvilke Ministrenes Gage kun var 2400, altsaa accurat som Pensionen. Der var imidlertid ikke gaaet mere end 8 Maaneder, inden der var kommet et andet Ministerium, hvis Medlemmer strax havde forlangt 4500 og gradeviis ladet det stige. Da han nu havde lært, at man ikke kunde stole paa Andres Takt, vilde han idetmindste nu have lært Klogskab af sine klogere Colleger og bestemt udtale, at mindre end 3000 fandt han ikke sømmeligt at foreslaae. Dog maatte han endnu engang gjøre opmærksom paa, at det ikke var en Indstilling om en Naadesakt, men simpelt hen en Fordring, der gjordes». Hertil sluttede Hall sig med ganske tydelige og rene Ord. Ogsaa han havde formeent, at «Ministrene i den Tid, de havde været Ministre, havde virket saaledes, at de vel kunde forlange at blive nogenlunde honnet aflagte; den ene Dag at regjere Staten, den næste at være *vis à vis de rien*, var ligesaa upassende for den Enkelte som skadeligt for Stillingen».

Under denne Tale faldt Bang aldeles sammen og kunde derefter kun fremstamme nogle utydelige Ord om, at det jo skulde være Minimum, og at det jo godt kunde blive mere. Lüttichau, som sad med en Mine hele Tiden som Pélissier,

da han commanderede Angreb, sagde med en haanlig Stemme, at det ogsaa havde forundret ham storlig. Simony mente ogsaa, det var et underligt Fald, naar man i mange Aar havde havt 3000.

Skjøndt Andræ gik noget heftig derhen, havde den hele Scene noget for ham saa grundcomisk, at han flere Gange næsten ikke kunde bare sig for at bryde ud i høi Latter: Bang aldeles ude af det, nærved at lægge sig under Bordet af virkelig eller forstilt Sygdom, Scheele ikke tilpas, men urokkelig, og endelig Lüttichau, som om han kun ventede paa den mindste Anledning for at sprænge alle Baand.

Der havde før Pensionsspørgsmaalet blev reist været Tale om Valget til Conseilpræsident. Lüttichau greb Leilighed til at sige, at efter hans Mening maatte det fremfor Alt være en dansk Mand. Da han gjentog det et Par Gange, kunde Scheele, skjøndt han var saa taus som muligt, dog ikke lade det falde, men sagde: «Ja, hvad mig selv angaaer, saa ønsker jeg aldeles ikke den Stilling, men jeg mener dog ikke, man kan sige, at det under ingen Omstændigheder skulde kunne være en Tydsker». «Ja, da mener jeg det dog», svarede Lüttichau med høi Røst og vred Mine, hvortil Scheele tav.

Da de endelig vare færdige, gik Bang med Halen mellem Benene, Lüttichau styrtede ud som en Raket, uden at sige et Ord. Scheele, Andræ, Hall og Michelsen blev lidt og talte sammen, og Scheele beklagede den slette Begyndelse efter Fællesforfatningens Indførelse. Andræ svarede dertil, at det undertiden var ret godt, at man talte reent ud; man kom saa til at kjende hinanden bedre og

kom bedre ud af det senere, naar Tordenen havde rensset Luften. Andræ kom hjem, medens vi sad ved Middagsbordet, og fortalte mig dette. Det var nemlig bleven for seent til at komme hjem og drikke, saa han og Hall gik op i Athenæum og drak dér, under megen Latter over den tragi-comiske Situation, deres Kaffe. Dette var Mandag.

9. [Oktbr.] Tirsdag derefter kom Hall til os om Middagen. Han havde været hos Lüttichau for at berolige og formilde ham og om muligt faae ham til at vælge Scheele til Conseilpræsident. Det var imidlertid løbet uheldigt af; Lüttichau vilde ikke taale Scheele til Præsident, og Hall og Andræ, som syntes, at Scheele ikke havde opført sig fuldkommen loyalt, vilde cedere for ikke at drive det for vidt.

Da Scheele mærkede Stemningen, fik han en lang Samtale med Hall, hvori han udviklede, at det eneste Fornuftige var efter hans Mening, at Hall overtog denne Stilling. Hans Dygtighed, Talent, den store Agtelse, han nød i alle Kredse, gjorde det for ham [Scheele] meget ønskeligt, at det blev ordnet paa den Maade. Hall modsagde ham. «Hvad Andræ angaaer», tilføjede Scheele, «da anseer jeg ham vistnok for den Skarpsindigste iblandt os, men jeg anseer ham tillige for skarp, og det kunde maaske derfor af den Grund være betænkeligt». Hall modsagde (som sagt), udhævede, at det vilde være stødende, om han, som var den Laveste i Rangen, gjorde et saadant Spring, at man dog maatte iagttage et vist Decorum. Scheele syntes slige ydre Tegn og Distinctioner ikke betydede Noget i vor Tid; hvor saa stor Dygtighed var tilstede, var Sligt rene Bagateller. Hall gav ham Ret i, at det i og for sig var Bagateller, men at det var vitterligt, at det ingeniende blev anseet derfor. Det var vistnok Ide-

alet, at kun Dygtighed og Talent fik Betydning, men det maatte saa være noget mere almindelig gennemført; naar det kun var ganske Enkelte, blev det let ridicylt. Han kunde f. Ex. ikke nægte, at det for ham var noget Stødende, at den yngste Kammerjunker ved Kongens Taffel var mere decoreret end Ministrene.

Dette talte vi om ved Bordet, da det i det Samme ringede, og et Brev indbragt fra Scheele til Hall. Deri stod skriftlig, hvad han om Formiddagen havde sagt mundtlig, og endte med en meget smigrende Opramsen af Halls Talenter, Dygtighed, Greb paa at behandle Folk, fordeelagtige Ydre, smukke Person, etc. etc. — Dette blev læst høit og vakte i det Hele lidt Misfornøielse mod Scheele; det var et Forsøg paa at gjøre en Forsømmelse god, der gik langt over Snoren, og tillige ikke alvorlig meent; thi Scheele, som kjendte Hall, kunde ikke noget Øieblik troe, han vilde modtage Sligt. Han (Scheele) selv har altid havt Lyst til at blive Conseilpræsident, og vilde ufeilbarlig være bleven det, dersom Lüttichau ikke var bleven aldeles wüthende. Strax samme Aften gik Hall op paa Andræs Værelse og skrev dér et Brev. Da det var færdigt, blev der kaldt paa mig; det lød omtrent saaledes:

«Deres Excellence!

Jeg maa stedse fastholde det Svar, jeg gav iformiddags; min Beslutning at refusere er kun bleven bestyrket ved at have talt med Andræ. Alle Spring ere efter min Formening forkastelige, og en saadan Bouleverseren af Forholdene nu, at gjøre den, som er Nederst i Rangen, til Øverst, vilde hverken være heldigt for Personen eller Sagen. Efter min Formening maa det være En af de to Excellencer, som overtager Præsidenturen; jeg skulde ønske

Deres Excellence, men har heller ikke Noget imod, at det bliver Geheimeraad Bang», etc. etc. —

Det blev strax besørget til Scheele, og den næste Morgen Kl. 10 kom en lille Epistel fra Scheele til Andræ, et sidste Forsøg:

«d. 1ode October.

Hr. Finantsminister!

Efter det Brev, Hall sendte mig igaar, hvis Udtalelse De deler, seer jeg, de ikke ere utilbøielige til at vælge Bang. I saa Tilfælde skulde jeg blot henstille til Dem, om De ikke fandt det passende, at han opgav Secretariatet i Ølbryggerkompagniet.

Deres hengivne

Scheele».

Kl. 11 gik Andræ i Ministerconference, og Bang blev valgt. Nu syntes man, det var bedst, at Bang vidste det, inden han og Scheele kom paa eengang (først Kl. 12 skulde de To møde), og Andræ gik derfor over for at sige ham det. Da han imidlertid spurgte Budet, om Nogen var inde, blev der svaret «Ja, Geheimeraad Scheele!» Det var mindre behageligt, men da det dog altid var bedre at faae det at vide derinde, end i Alles Nærværelse, gik Andræ ind og berettede sin Nyhed med de behørigte Præludier. Saa gik de Allesammen tilbage, og Alt gik fredeligt og godt. Nu tager Scheele ud til Kongen for at faae Ud nævnelser underskrevet, og saa skal Bang gjøre Indstilling om Pensioner og Forandringer i Finantsministeriet.

10. [Oktbr.] Møde af samtlige Ministre, som udvalgte Bang til Conseilpræsident. Scheele havde Dagen iforveien været ude hos Kongen for at arrangere Pensions-sagen og tillige Præsidenturen. Han sagde, at Kongen havde

bifaldet alle hans Indstillinger, men de vare endnu ikke expederede. Bang var lidt geneert ved sin høie Værdighed.

Torsdag d. 11te var Hall her til Middag; Egede kom ikke. Fru Hall havde den Dag faaet Brev fra Dronningen, som udbad sig Lyngby Præstekald for Rørdam¹⁾; til Kongen havde hun ogsaa skrevet for at udbede sig den Naade at besætte ovennævnte Embede med Rørdam. Men Hall mente, at Monrad ønskede det, og i saa Tilfælde fik han det. — Vi kom siden til at tale om Theatret, og Hall overtalte Andræ og mig til at gaae den følgende Aften at see «Elverhøi». Vi morede os ret godt, sade ved Siden af Hall, Knuth og Suhr og foran Fru Thora Raasløff, som ikke var i Couleur.

Da Andræ idag d. 13de kom hjem fra Ministerconference, sagde han mig, at Ministrene efter al Sandsynlighed vare blevne Excellencer og havde faaet Rang i 1ste Klasse Nr. 4. Jeg holder ikke meget af disse pompeuse Titler, og han var ogsaa misfornøiet med, at det var kommet nu, skjøndt han i det Hele finder det rimeligt, at Ministre nu indtage den samme Rang som før 48.

15. [Oktbr.] Idag intet politisk Nyt uden igjennem Bladene, som dolere over, at de to Ministre [Andræ og Hall], som man skraalte saadan over, at det gamle Ministerium afskedigede, de afskedige nu Prinds Ferdinand.

Rigsretten tales og læses ogsaa meget om; den har begyndt sine Møder. Ved Valg til Præsident gik det curieust til. Rigsdagen vilde vælge [Juristen I. E.] Larsen, Høiesteret Lassen²⁾. Da nu Alderspræsidenten, jeg troer

¹⁾ Præsten Peter Rørdam, der under 14. Januar 1856 beskikkedes til Sognepræst for Lyngby Menighed (Dep. Tid. 1856, S. 64).

²⁾ Høiesteretsassessor Casper Fr. Lassen (Dansk biogr. Lexikon X, 104).

Koefoed¹⁾), læste op, stammede han ved den ene Seddel og sagde: «Ja, jeg kan ikke see, om her staaer «Larsen» eller «Lassen». Alle vare naturligviis i en vis Spænding under denne Oplæsning, og Conferentsraad Nielsen²⁾), der er ligesaa arrig som dum, foer op af sin Stol og sagde: «Men Gud, kan De ikke læse? — Det er jo tydeligt «Larsen», skrevet med hans egen Haand». Alle bleve noget flove, og Lassen ikke mindst, og ved Omvalg stemte han ikke mere paa sig selv.

16. [Oktbr.] Bang har været her idag for at tale med Andræ om forskjellige Sager, Fællesministeriet vedkommende. Imorges Kl. 9 gik Andræ til Statsraad. Inden Forhandlingerne begyndte, gik hver Minister ind til Kongen og modtog Commandeurkorset af hans Haand. Tillige forkyndte han dem, at Ministrene herefter skulde have Rang i 1ste Klasse Nr. 4. Victor og Poul overbragte mig Nyheden, som de vare meget henrykte over. Saadan Noget fornøier altid Børnene og Tjenestefolkene meest. Andræ spøgede deroppe idag med Scheele om, at han nu skulde gaae efter Bang. «Ja», sagde Scheele, «ikke alene efter Bang, men efter alle mine Colleger».

«Hvad for Noget? Paa hvad Maade faae vi saadan vendt op og ned paa det?»

«Jo, derved at Kongen giver Ministrene Rang Nr. 4; jeg som Elephantridder er kun Nr. 6 og som Minister ad interim ikke i Nummer». Det vilde Andræ naturligviis ikke have, og Kongen blev derfor spurgt, som resolverede, at han [Scheele] skulde gaae efter Bang. Prinds Ferdinand

---

¹⁾ Høiesteretsassessor Hans Jacob Koefoed (Dansk biogr. Lexikon IX, 332).

²⁾ Høiesteretsassessor I. C. W. Nielsen.

var ikke i Statsraadet. Om Middagen var Taffel, som Andræ kom hjem fra, medens vi sad og spillede Kort. Tante vidste ikke af nogen Ordenshistorier at sige, men saae det strax, da han kom ind ad Døren, og blev meget fornøjet derover.

18. [Oktbr.] Torsdag var Hall og Egede her. «Kjøbenhavnsposten» er meget vred og synes, de maa synke i Jorden af Undseelse over at have samme Rang som Moltke og Ørsted, etc.¹⁾. Men de have lykkeligviis i saa Henseende en stor Dristighed.

Bardenfleth ligger meget syg efter en Blodstyrtning. Søren Kierkegaard ligger paa Hospitalet, ligeledes meget syg: Lamhed i Benene som en Følge af Rygmarvstæring. Det vækker dobbelt Deeltagelse i denne Tid, da han ved sine Skrifter imod Mynster, Martensen og Geistligheden eller, maaske rettere sagt, mod hele den ydre Gudstjeneste, har vakt en stor Sensation, og vistnok ville hans Skrifter, der have et stort Publicum, og deriblandt mange unge Theologer, engang. tidligere eller sildigere, bevirke Revolutioner i kirkelig Henseende.

19. [Oktbr.] Idag, da jeg var ude at spadserere, mødte jeg Egede, som fortalte mig, at han havde faaet en lille Datter, og at Alt var gaaet godt.

20. [Oktbr.] Idag har jeg været ude at gratulere Fanny og seet hendes lille Pige, som var den deiligste lille Skabning, jeg nogentid har seet. Da Andræ kom

---

¹⁾ «Kjøbenhavnsposten» d. 18. Oktbr. 1855: «Man skulde troe, at de nye Excellencer [Excellencer] maatte synke i Jorden ved Betragtningen af deres eget Intet, naar de tænke paa, at det sidst var Mænd som Poul Christian Stemann, Anders Sandøe Ørsted og Adam Wilhelm og Carl Moltke, der bare den Titel, de nu have erholdt; men vor Tid er visseelig ikke Skamfølelsens eller Ydmyghedens».

hjem idag, havde han «Morgenposten» mellem andre i sin Portefeuille. Det gode Blad var høist indigneret over Excel-lencetitelne og Commandeurkorset; finder det skammeligt, at de ere saaledes lønnede, og i Særdeleshed, da de have behandlet Prinds Ferdinand saaledes, som de have, etc.¹⁾. Andræ er ikke af dem, der sætter Priis paa Titler og Ordener, men han mener, at det var feilagtigt og uklogt, at Ministre ikke havde en Titel, som nogenlunde svarede til deres Stilling, og han mener ligeledes, at Excellence-titlen vil gjøre det vanskeligere for Lykkeriddere at komme ind i en Ministerpost. Forresten synes jeg dog, jeg har paa Følelsen, at selv Venner ikke ret synes om disse store Titler. Man holder mere af at see dem lidt længere nede, skjøndt det jo kun er Ministerstillingen og ikke de enkelte Ministre, som Rangen gjælder.

Andræ har faaet det arrangeret, som han ønskede, med et Fællesministerium, som bestaaer af det, han har udskudt af Finantsministeriet²⁾. Han har tillige havt den Fornøielse, at hans Departementschefer meget nødig see, at han afgiver det, ja Garlieb³⁾ har endogsaa i den Anledning begjært sin Afsked i et Brev idag til Andræ, som nu imidlertid imorgen vil tale med ham for om muligt at faae ham til at blive. Det er unægteligt en stor

¹⁾ «Morgenposten» 18. og 20. Oktbr. 1855.

²⁾ Resol. af 16. Oktbr. 1855 og Bekjendtgjør. af 31te s. Md. (Dep. Tid. 1855, S. 841 og S. 873—875).

³⁾ Garlieb var dengang ikke blot «Chef for Handels- og Konsulat-sagerne under Udenrigsministeriet» (Dansk biogr. Lexikon V, S. 572), men tillige «Kolonialdirektør» (Kringelbach, «Den civile Centraladministration 1848—1893», S. 54), hvilket Embede dengang henhørte under Finantsministeriet, men ved Bekjendtgjør. af 31. Oktbr. 1855 § 8 overgik fra dette Ministerium til Ministeriet for Monarkiets fælles indre Anliggender (Dep. Tid. 1855, S. 875).

Lykke og besynderligt nok, at Andræ er kommet saa godt ud af det med dem Allesammen, han, som var saa ung imod dem og Militair.

I denne Tid er der ogsaa megen Tale om Forandringer med Hensyn til Høiskole, polytechnisk Lærestalt, topographisk Afdeling i Staben og den danske Gradmaaling. Det meste af det ønsker Andræ skal tages fra Cultus- og Krigsministeriet og derimod henlægges, heelt eller for en Deel, under Finantsministeriet.

Bang er med stor Iver gaaet ind i sit ny Heelstatsministerium; derimod lader det til, han glemmer Pensionssagen, som han i Førstningen tog sig saa ivrigt af. Simony havde talt med ham derom igaar, og «han skulde jo nok, men nu var der denne Reise», etc. etc. Onde Tunger sige, han reiser til Jylland som Commissionair for Suhr, der undertiden har Godskjøb og Salg. Bang er en fortræffelig Mand, yderst bøielig og tillige meget virksom, men i høieste Grad taktløs. Uagtet han er Minister, bliver han ved at staae i Forhold til saavel offentlige som private Folk¹⁾, hvorfor han faaer Penge. Da Andræ blev Minister, var han Directeur for den danske Gradmaaling og tillige Consulent for den topographiske Afdeling i Staben —, det vil sige: de unge Adjoints i Staben kom engang imellem og fik et Raad eller en Oplysning hos ham, og han fik derved en stor Indflydelse paa disse Sager, som interesserede ham meget. Som Directeur fik han 1000, fra Staben 200 Rdl. aarlig, men begge Dele afgav han; fra Staben, fordi han fandt det upassende at staae i noget saadant Forhold, og hvad Gradmaalingen angik, blev han rigtignok ved at hjælpe Lieutenant Ravn,

---

¹⁾ Dansk biogr. Lexikon I, S. 499.

for at det kunde fremmes saameget som muligt. Derimod modtog han ikke de 1000 Rdl., som vare ham tilstaaede, fordi det stødte hans Følelse at modtage dem, da det kun var saa lidt, han bestilte derved.

Igaar Aftes var Andræ, efter lang Tids Forløb, hos Heibergs; de vare ene, hvilket i den senere Tid, da der kommer saa blandet Selskab, er bedst.

Oprørerleiren er i denne Tid bestandig i stor Extase; de afgaaede Ministre, Blixen-Finecke, Prinds Ferdinand og Caroline, Alle politisere og intrigue. Et lille Stykke i «Berlingske», underskrevet «R.»¹⁾, har især gjort megen Opsigt; det ansees for et ministerielt Stykke, og man synes, det truer med at gribe til strengere Forholdsregler mod Ferdinand; det er forresten netop af mæglende Natur.

25. [Oktbr.] Madvig har været her iformiddag for at gratulere til de forskjellige Værdigheder, som Ministeriet er blevet begavet med. Han er jo en af Ministeriets Venner; dog har jeg en Følelse af, at han ikke er rigtig fornøiet med dem [Ministrene], især med Hensyn til sig selv; han synes vist, de burde tage ham derind.

26. [Oktbr.] Der er Tale om i denne Tid, at Tillisch skulde ville være Amtmand i Frederiksborg, Noget, som jeg dog stærkt betvivler; det vilde være et for stort Fald. — Rigsretssagen mod de afgaaede Ministre beskjæftiger dels Folk, dels Bladene.

Iovermorgen, d. 28de, skal der være Statsraad paa Frederiksborg; Kl. 7 er Vognen bestilt. Hall og Egede vare her igaar til Middag. Møntreformen i Holsteen og Slesvig²⁾, Sundtoldens Afløsning, Prinds Ferdinand og den

¹⁾ Berlingske Tidende 19. Oktbr. 1855: «Om Øieblikkets Crisis».

²⁾ Udtalelser af Krieger om ovennævnte Møntreform i «Tillæg».

reactionaire Partikel etc. ere Dagens Spørgsmaal. En Sag, som ligger mig specielt paa Hjertet, og som jeg ikke forglemmer at huske Hall paa, er — Skolereformen: Latinens, om ikke hele, saa halve Afskaffelse, færre Skoletimer og flere andre Forbedringer; men desværre har Hall for Øieblikket mere Interesse for Monrads Skolereformer ude paa Landet. Disse gaae især ud paa at gjøre Monrad folkelig ved at øse Penge ud.

28. [Oktbr.] Imorges Kl. 7 kom Hall for at kjøre med Andræ til Frederiksborg. Han fortalte blandt Andet, at Martensen ogsaa var iblandt dem, som vare raadspurgte af Prinds Ferdinand og Clique, hvilket jo vilde lyde meget besynderligt, dersom man ikke vidste, at Martensen bestandig havde bukket for og været patroneret af det gamle Ministerium. Da Andræ og Hall vare kjørte, gik jeg ud til Tante [Andræs Moder, hvis Fødselsdag var d. 28. Oktbr.] for at gratulere i Ro om Morgenens, førend der kom Nogen, men jeg fik ikke Lov til at lade mig nøie dermed, men skulde siden komme igjen med Børnene. De sædvanlige Gjæster vare arriverede, da jeg siden kom Kl. 1. Chr. Brix talte jeg med; han var ikke fornøiet med Hall, som i Skolesager rettede sig formeget efter Hammerich¹⁾.

Kl. 11 kom Andræ hjem. Kongen havde været i meget charmant Humeur, billiget alle Indstillinger og tilstaaet de nuværende Ministre 3000 Rdl., naar de gik af. Det var Jagttid, i hvilken en vis bestemt Maade at være paa finder Sted; forsynder Nogen sig herimod, erlægges Bøder, hvilket ramte alle Ministrene. Kongen faaer i denne Tid en heel Deel anonyme Breve, som især gaae ud paa at

---

¹⁾ Martin Hammerich, Skolemand og Forfatter (Dansk biogr. Lexikon VI, 540).

raade ham til at afskedige Scheele, da han efter Brevskrivernes Mening er en høist farlig Person, som vil berøve Kongen Folkets Kjærlighed, etc. etc. Scheele fortalte Andræ, at han ligeledes havde faaet flere saadanne, hvori han navnlig blev opfordret til at skille sig af med Andræ, da man bestemt vidste, at han underminerede ham [Scheele] og vilde sprænge ham ud ved første gunstige Leilighed. Grevinden og de øvrige Personer derude, som man troer formaae Noget, faae ogsaa venskabelige Raad, og det er paa Alt tydeligt at mærke, at Agitationen er stor i Fjendens Leir.

Andræ talte forleden med Sponneck om nogle Fællesanliggender og om Toldvæsenets Overdragelse til det ny Ministerium, som Andræ har faaet oprettet¹⁾, fordi han var saa overlæst med Arbeide. I denne Samtale var han [Sponneck] naturligviis meget høflig, men det var dog tydeligt at mærke, at han var meget afficeret ved, at Andræ var bleven Excellence og i det Hele ved Situationen, som for de gamle Ministre ikke lader saa fortrinlig, som de gjerne ville give sig Mine af. Sponneck fortalte saaledes Andræ, at [A. W.] Scheel nu havde forfattet et Indlæg til Sagen, hvori han tydelig beviste, at hele Rigsretsactionen var ugyldig, ulovlig og maatte bortfalde. Han [Sponneck] for sit Vedkommende deelte aldeles denne Anskuelse og haabede trygt, at det Samme vilde være Majoritetens [i Rigsretten]. Man siger imidlertid, at han har tilskjødet sin Fader sin Gaard i Kronprindsessegade, og Hansen har allerede for et halvt Aar siden afstaaet «Snertingegaard» til sin Søn, saa de ere da ikke saa ganske sikkre.

---

¹⁾ Ministeriet for Monarkiets fælles indre Anliggender, oprettet ved kgl. Resol. af 16. Oktbr. 1855 (Dep. Tid. 1855, S. 841).

29. [Oktbr.] Mandag Formiddag gik jeg ud til Fanny; hun havde det godt. Egede kaldte mig ind for at tale med mig om et Embede i det nyoprettede Ministerium, som han kunde ønske, og vilde gjerne i den Anledning tale med Andræ. Da jeg kom hjem, talte jeg derom, og Andræ undrede sig over, at Egede, naar han havde Lyst, nu først talte derom, da det ved nye Embeders Oprettelse gjælder om at være lidt tidlig paafærde. Han havde imidlertid allerede for længe siden talt med Bang derom, ikke just nævnet Egede, men dog ladet Bang forstaae, hvad han meente. Men Bang havde allerede bundet sig til en Person, som var i Ministeriet, øvet i Forretningerne og heed Leuning¹). Dette sagde han paa en Maade, som Andræ forstod saaledes: «Uagtet jeg gjerne føiede Dig og tog din Svoger, kan jeg ikke i denne Post». Om han nu har syntes, at Andræ saae noget misfornøiet ud, eller han havde andre Grunde, nok, han kom næste Morgen og sagde til Andræ: «Jeg har nærmere tænkt paa, at det vilde være rimeligt at oprette en Secretairpost for Conseil-præsidenten, og jeg vilde tale med Dem om, hvorledes den skulde være, og om hvad Gage, jeg maatte give ham». Han nævnte ikke udtrykkelig, at Egede skulde have denne nye Post, men efter hans Maade var det Andræ ganske indlysende, at det var en Tak, fordi der ikke blev presset paa med Leuning.

30. [Oktbr.] Da Andræ havde givet Egede Underretning om, hvorledes Sagerne stode, raadede han ham til først at gaae til Hall og bede denne ligefrem spørge Bang,

---

¹) Den senere Justitsminister Leuning (Dansk biogr. Lexikon X, 263), dengang Fuldmægtig i det islandske Departement under Indenrigsministeriet (Dep. Tid. 1855, S. 874).

om det var hans Hensigt at tilbyde Egede Posten. Dette gjorde Egede strax. Da han kom dér, var Scheele dér, og han maatte vente, til denne var gaaet. Da han kom ind til Hall, var denne meget villig til strax at gaae til Bang, og kom snart igjen, sigende, at det var Bangs Mening, men at han ikke vilde gjøre det for Øieblikket, — efter vor Mening af Frygt for Bondevennerne, som han snart skulde samles med paa Rigsdagen. Efter Andræs Mening maatte Egede ikke opgive Landstingssecretariatet, men kunde for det Første have det tiligemed det andet.

31. [Oktbr.] Imorgen er der Stads paa Høiskolen i Anledning af 25 Aars Jubilæum, d. 1. Novbr. Festen var meget net; 4 Ministre vare dér om Formiddagen, om Middagen var kun Andræ dér. Hans Skaal blev udbragt af Reich¹⁾. — Naar Andræ er ude om Aftenen, give Børnene gjerne en lille Festforestilling. De komme seent om Aftenen, naar jeg troer dem i Seng, dandsende ind i Stuen i Natskjorter med Skjærf om Livet og noget, der ligner Tamburiner, i Haanden. Naar Dansen har varet i nogen Tid, vil jeg da i min Henrykkelse belønne dem med Æbler, Sukker eller Andet; men skjøndt de ere gyselig begjærlige i al Slags Slikkeri, saa vil de dog ikke have Noget paa saadanne Aftener, for at det ikke skal see ud, som de gjorde det for at faae Noget. Poul er i den senere Tid baade artigere og venligere end Victor, formodentlig fordi Victor har været *enfant gâté*.

Prinds Ferdinands Adjutant Rømeling har været denne Maaned som sædvanlig for at hente Prindsens Gage som

---

¹⁾ Nærmere om Festen i «Tillæg».

General. Da Lüttichau ikke meente, han skulde have den¹⁾, men dog ikke gerne vilde være den Slemme, vilde han overlade det til Finantsministerens Afgjørelse. Jeg har imidlertid raadet Andræ til at lade det afgjøre i en Ministerconference. Hver Gang der er noget Ubehageligt at afgjøre, kaste de det over paa Andræ.

4. [Novbr.] I en Ministerconference idag blev det besluttet, at Raasløff ikke tager til Slesvig.

6. [Novbr.] Andræ har desværre i disse Dage Tandpine; dog begynder det at gaae over. Han er inviteret iovermorgen hos Knuth.

7. [Novbr.] Bladene ere fulde af Prinds Ferdinand og af slette Raisonnements over Fællesadministrationen. «Dagbladet» har nogle høist næsvise Artikler, hvori der ikke er een begrundet Klage, forresten nok²⁾.

8. [Novbr.] Om Aftenen, da Andræ kom fra Knuths, fulgte Krieger med. Han var meget misfornøiet med Raasløff og gyste ved Tanken om, at han skulde blive valgt til Rigsraad, hvilket Andræ troer, han underhaanden har givet Kranold³⁾ at forstaae vilde være ønskeligt. Jeg troer, Krieger i det Hele er meget misfornøiet med Raasløff

¹⁾ Under 4de Oktbr. 1855 var «General, Hans Kongelige Høihed, Arveprinds Frederik Ferdinand i Naade entlediget fra den ham hidtil betroede Generalcommando over Sjælland og Øerne, og derhos sat *à la suite* i Armeen» (Dep. Tid. 1855, S. 800).

²⁾ «Dagbladet» 6.—13. Novbr. 1855, aftrykt i C. St. A. Bille «Tyve Aars Journalistik» II, S. 5 ff., jfr. «Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855», S. 90—96.

³⁾ Dengang Departementschef under Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig (Dansk biogr. Lexikon IX, 454).

og hellere saae en hvilkensomhelst Anden¹⁾. — Om Flors²⁾ Valg er der ogsaa Tale. Hall talte idag med megen Iver om sin Skolelov og især om en forhøiet Løn for Skolelærerne. Andræ syntes, det maatte hellere være simplere Folk med færre Pretentioner end disse halvstuderede Røvere med Kjole paa, som skammede sig ved at arbeide og leve som Bønder. —

Egede har været oppe hos Bang for at tale med ham om dette Embede [som Sekretær hos Konseilspræsidenten]. Bang vilde ikke strax ansætte Nogen, rimeligviis ikke før til 1. April. Imidlertid kunde han godt strax bruge ham og gav ham i Commission at skrive nogle Bladartikler, en om den jydsk Jernbane, en anden om visse Administrationsforhold. Han [Egede] var ikke synderlig fornøiet med dette. I sine egne Tanker har han bestandig travlt og holder meest af Embeder, hvor der er Løn uden Arbeide, men er forresten den fortræffeligste Fyr. Hall og Andræ syntes forresten, han [Egede] havde den bedste Grund til at være godt fornøiet med Bang, og sagde, at dersom han var klog, vilde han inden 14 Dage have gjort sig uundværlig ude hos ham. Men dette ansprede ikke den kjære Egede, thi 8de Dagen derefter er nu, og han har endnu ikke begyndt paa nogen af sine Artikler.

En slesvigsk og en holstensk Forfatning beskjæftiger ogsaa i denne Tid Ministeriet³⁾. I Slesvig skal nu vælges Rigs-

¹⁾ Bemærkning herom af Krieger i «Tillæg».

²⁾ Christian Flor, Danskhedens bekjendte Forkæmper i Slesvig (Dansk biogr. Lexikon V, 212).

³⁾ Herom henvises til «allerh. Patent» af 28. Oktbr. 1855 «ang. Indkaldelsen af Provindsialstænder-Forsamlingen for Hertugdømmet Slesvig til en overordentlig Sammenkomst (Dep.

raader. Om en ny Eed og dennes Underskriven af samtlige høiere Embedsmænd, civile og militaire, er Talen stærk i Øieblikket. Folk venter og ønsker det, og Ministeriet har det netop idag under Overveielse, men besynderligt nok er baade Kongen og Lüttichau meget derimod.

12. [Novbr.] Lüttichau og General Hansen, som før vare saa gode Venner, ere nu brouillerede. Hansen, siger man, er bleven stødt, fordi Lüttichau forsvarede ham i Rigsdagen —, «han behøvede ikke at forsvares af en Oberst». Reich var her igaarftes; han fortalte om Fibiger¹⁾, hvorledes han var bleven fornærmet ved Høiskolefesten, især i Anledning af, hvad der sagdes om Abrahamson²⁾. Reich fortalte, at da Meza efter Ankjærs³⁾ Tale gik op paa Tribunen, var det løbet ham koldt ned ad Ryggen af Frygt for, at Meza skulde tale imod den Roes, som var givet Abrahamson, der i sin Tid var Fjende saavel af Fibiger som af Meza; men han forbigik det aldeles og holdt blot et net lille Foredrag over, hvad Armeen skyldte Høiskolen. Reich var ude hos ham nogle Dage efter for

---

Tid. 1855, S. 886), samt til «Patent v. 3ten Decbr. 1855 betreffend die Einberufung der Provinzialstände-Versammlung f. d. Herzogthum Holstein auf den 27sten Decbr. 1855» (Gesetz- und Ministerialblatt für die Herzogth. Holstein- und Lauenburg 1855, S. 359), jfr. iøvrigt Thorsøe l. c. II, S. 474—476 og Neergaard l. c. II, S. 77 ff.

¹⁾ Jacob Scavenius Fibiger, Generalmajor (Dansk biogr. Lexikon V, 135); tidligere Andræs Kollega som Lærer ved den militære Høiskole.

²⁾ Den i Biografien om Andræ vol. II og III jævnlig omtalte Undervisningsdirektør ved den milit. Høiskole, Oberst Abrahamson, jfr. iøvrigt Dansk biogr. Lexikon I, S. 64.

³⁾ Daværende Kaptain, senere Generallieutenant Stefan Ankjær (l. c. I, S. 282).

at takke ham derfor og spurgte ved samme Leilighed, om Generalen havde følt sig stødt over, hvad der var sagt og skrevet om Abrahamson? «Nei», svarede Meza, — «jeg finder ham jo rigtignok en Vindbeutel, men det var der jo ingen Anledning til at sige ved en saadan Leilighed», etc. —

14. [Novbr.] Idag har der været Ministerconference, hvor det ikke gik saa ganske fredeligt til. Først imellem Scheele og Andræ om de holstenske Møntforhold, dernæst om Eden, som de Andre, navnlig Lüttichau og Scheele, havde imod for militaire Embedsmænds Vegne. Endelig foreslog Hall, at Bestallingerne skulde indkaldes, og Eds-formularen i dem forandres¹). Dette er nu meget absurd, men bedre end Intet.

Andræ er i den senere Tid meget tidt kjed af det. De fleste Colleger ere daarlige: Bang et stort skikkeligt Vrøvl, men meget traitable; Raasløff derimod er intraitable og i de fleste Forhold complet uvidende og confus; Simony, Lüttichau, Michelsen ere almindelig fornuftige Mænd, men slet ikke Politikere; Scheele aldeles intim med Grevinden og bestandig lirkende for hende. Hall og Andræ sympathisere jo nok i de fleste Henseender, men Hall er saa magelig og vil saa gjerne være i Fred med alle Mennesker, at han gjerne altid tager det Parti at tie og lade gaae. Naar der derfor skal gjøres Noget, saa er det Andræ, der maa frem. Alle almindelige politiske Spørgsmaal, som forekomme saa i det ene, saa i det andet Ministerium, til Ex. Forfatningen for Slesvig, ditto for Holsteen, bliver lavet sammen af det slesvigske og holstenske Mini-

---

¹) «Allerh. aabent Brev» af 28. Jan. 1856 «angaaende Udfærdigelsen af nye Bestallinger» (Dep. Tid. 1856, S. 89).

sterium, men saa maa Andræ sidde og rette paa dem for at faae de værste Feil bort.

Igaar vare Hall, Egede og [P. D.] Bruun her. Bruun talte om sit kjære Landsting, Hall om Cetti¹⁾, og Egede om Scheele foruden andre Sager. Hans Bladartikel er nok nu begyndt, men naar, og om den bliver færdig, [? —] — Andræ og jeg have talt undertiden om at faae Krieger ind i Ministeriet istedetfor en af de mange Udygtige, men det er at befrygte, at Krieger og Hall snart vilde faae Monrad, og saa begge lade sig regjere af ham. I saadant Tilfælde vilde jeg bare raade Andræ til at træde ud, hvilket han vistnok ogsaa vilde, thi han ynder ikke Monrad og er allerede meget kjed af det; og jeg troer ganske vist ikke, det varer 3—4 Maaneder, inden han griber en Leilighed til at gaae sin Vei. — Kongen har i disse Dage skrevet et Brev til Bang, hvori han meget ønsker at see Rotwitt som Amtmand i Frederiksborg²⁾. Bang viste Andræ Brevet, og denne raadede ham naturligviis paa det Stærkeste til strax at skrive, at det slet ikke kunde lade sig gjøre. — Translateur Holm³⁾ i Helsingør har i disse Dage ladet [villet lade] udkomme en Brochure, hvori der bliver anket endeel over hele Toldbestyrelsen; at lade en saadan udkomme just i de Dage, man

---

¹⁾ Formentlig Skuespilleren og Sangeren Giovanni Battista Cetti (Dansk biogr. Lexikon III, S. 435), der ifølge egne ungdommelige Optegnelser «lever i Armod paa Vesterbro».

²⁾ Carl Edvard Rotwitt, dengang Formand i Folkethinget, senere ved Halls Afgang som Minister i Decbr. 1859 Konseilspræsident og Justitsminister (Dansk biogr. Lexikon XIV, 385).

³⁾ «Chef for Øresunds Toldkammers Translationscontoir» C. F. Holm, der under 11te Mai 1855 beskikkedes til «Kasserer ved Øresunds Toldkammer» (Dep. Tid. 1855, S. 438).

vil begynde at underhandle om Toldens Afløsning med de andre Magter, er meget uklogt, og Andræ har derfor gennem Bluhme ladet ham underrette om, at denne Piece ikke maatte udkomme¹⁾).

18. [Novbr.] Den unge Redacteur Bille var her imorges for at tale med Andræ, men kom ikke ind. Kl. 1 kom han igjen og sagde, det var noget meget vigtigt. Han kom ind til Andræ og berettede ham, at han imorges havde været ude hos Prinds Ferdinand (ifølge en Affaire, som var en Hemmelighed), at Prindsen havde talt meget om Forholdene og meget ligefremt discuteret dem med Hr. Bille. Da Bille talte om det Ønskelige i en Forsoning, havde Ferdinand sagt: «Ja, jeg er saa villig dertil, men hvordan skal det skee? Jeg kan dog ikke uden en Foranledning komme til Kongen; dersom en af Ministrene vilde komme til mig, saa kunde vi vist blive enige, men i den senere Tid seer jeg dem jo ikke». Bille: «Jeg kjender Lüttichau; dersom Deres Kgl. Høihed vil have, jeg skal sige Noget til ham, saa skal jeg med Fornøielse gjøre det?» Prindsen: «Nei! — Lüttichau vil jeg ikke saa gjerne tale med, helst med Finantsministeren. Kjender De ham?» Bille: «Nei, jeg kjender ham ikke, men jeg kan dog gjerne gaae op og tale med ham».

Da Andræ havde hørt denne Beretning, sagde han, at han jo ikke efter en saadan Underretning kunde gaae til Prindsen, men da Bille jo kjendte Cultusministeren per-

---

¹⁾ Blot som Curiosum af egne Optegnelser fra 12 Aars Alderen: «Holm ovre i Helsingør havde faaet et Embede paa 3000 Rdl. Fader havde af Bluhme faaet at høre, at han udgav en Bog, som handlede om, hvilke Folk i Toldfaget, der duede og ikke duede. Der var allerede udkommen 11 Ark». Om Bogens Fremkomst og Indhold henvises til «Tillæg».

sonlig, var det jo ret rimeligt at gaae til ham og underrette ham derom. Forresten tilføiede Andræ, at Bille vistnok meget overvurderede Vigtigheden af disse Forhold etc. Hr. Bille forlod ham derpaa temmelig afkjølet.

Sidste Søndag døde Søren Kierkegaard; idag Søndag er han begravet, fulgt af en Mængde Mennesker. Til paa Onsdag er annonceret, at Martensen oplæser en Mindetale over Biskop Mynster.

19. [Novbr.] Egede er nu færdig med sin Artikel, men den er ikke trykt. Poul og Victor have i denne Tid meget travlt med at tegne, hvilket de begge gjøre meget godt.

21. [Novbr.] Idag har der været Ministerconference. Efter saadanne er Andræ altid dobbelt kjed af det og udbryder vel de tyve Gange om Middagen: «Hvor jeg er kjed af det! Jeg maa ud af det rædsomme Sømmensurium; at arbeide sammen med de Mennesker er ikke muligt. Lüttichau, Simony, Raasløff — en reen Prostitution. Jeg venter og ønsker nu blot en god Leilighed til at komme ud deraf, hellere idag end imorgen». — Invitation til Martensens, — Afslag, dito fra Raasløffs med samtlige Ministre. Der er megen Begjæring fra en Almanakudgiver om at faae Andræs Portrait, og vi bede ham meget om at lade sig daguerreotypere, men han kan ikke overtale sig dertil. — Ordningen af den polytechniske Skole staaer i denne Tid paa Dagsordenen; Hall vil gjøre Noget, som er Andræ imod, som han synes forkeert, skjøndt han [Hall] oprindeligt havde en anden Mening. Hall er fortræffelig, men hans Svaghed kjender næsten ingen Grændser, saa hvormeget man end holder af ham, kan man tidt fortvivle over ham som Minister. Han var her i Torsdags, og Andræ sagde blandt Andet til ham, at han havde saa decideret talt imod

Indlæggelsen af polytechnisk Lærestalt under Universitetet, at han ikke kunde lade sligt skee, saalænge han var Minister.

Stort elegant Selskab hos Dotézac [den herværende franske Gesandt] med Canrobert¹⁾. Dagen efter hos Kongen, hvor Prinds Ferdinand var, som bad Andræ komme til ham den næste Dag Kl. 10. Ved Taflet idag var Grevinden nærværende for første Gang i saa stort Selskab.

27. [Novbr.] Andræ var idag hos Prinds Ferdinand, og et Par Rettelser eller Tilføielser bleve gjorte efter Overenskomst til [Fællesforfatningens] § 5 og § 15²⁾. Disse vilde Andræ nu bringe for de andre Ministre. Andræ er kun bange for, at Prindsen, naar han taler med sine andre Raadgivere, skal høre: «Ja, dér har De godt ladet Dem narre; de Forandringer betyde Intet». En Bredouille er forresten allerede indtraadt mellem Prindsen og Kongen i Anledning af et Referat af deres Samtale. Prindsen havde fortalt, at Kongen havde sagt «det [Entledigelsen fra Generalcommandoen] var et Misgreb af Ministrene», hvilket Kongen benægtede. Imorgen er igjen Taffel hos Kongen. Om Aftenen Soirée hos [Enke]Dronningen, hvor alle Ministrene vare; Dronningen gik saa vidt i sin Høflighed, at hun bad Bang maatte dog endelig sige hende, hvad Dag Ministrene kunde komme at spise til Middag hos hende, at det kunde blive den Dag, det ikke gjorde dem Uleilighed. Prinds Ferdinand og Christian derimod inviterede dem ikke. —

---

¹⁾ Den franske General, der under en Sendelse til de nordiske Hoffer paa Tilbageisen fra Stockholm kom hertil d. 24. Novbr., bl. A. for at bevæge Danmark til at følge Sverrigs Exempel ved en Traktat med Vestmagterne.

²⁾ Nærmere i «Tillæg».

30. [Novbr.] Hall og Egede vare hos os i Torsdags. De [Andræ og Hall] vare meget trætte efter et 7 Timers langt Statsraad og gik igjen derhen Kl. 7^{1/2} og blev til Kl. 11¹).

Andræ talte igaar med Treschow og fortalte ham, at han den følgende Dag skulde ud hos Prinds Ferdinand som Ambassadeur og høre, om han endelig havde modtaget Freden med de Forandringer, som Andræ sidst havde arrangeret for ham. «Ja, lad mig see, De faaer det bragt i Orden; for Guds Skyld gjør det selv! Lad Bang ikke komme dér og gjøre Knuder bagefter». Andræ: «Ja, jeg maa jo dog lade Bang som Conseilpræsident afgjøre det Endelige for Formens Skyld». Treschow: «Ja, men først, naar De har arrangeret Alting». Andræ kom da derud imorges Kl. 10. Prindsen var meget fortræffelig, men meget curieus. Panisk Skræk for Statsraadsprotocol og Tilstaaelse af, at det var uheldigt, han havde skrevet: «Ikke lade sig binde» (til Fællesforfatningen nemlig). For dette Ord døde han heller ikke i Synden: «Ja, Deres Kgl. Høihed, det var et høist beklageligt Udtryk; det var at sætte os Kniven paa Struben». Prindsen: «Men De har virkelig dog gjort mig Uret ved at tage Generalcommandoen fra mig²) — De skylder mig en Revanche».

---

¹) At her ikke foreligger nogen Feilskrift, til Ex. Ministerkonference istedetfor «Statsraad», fremgaaer bl. A. af en Notits i «Berlingske Tidende» 30. Novbr. 1855 saalydende: «Hs. Maj. Kongen afholdt Geheimstatsraad igaar Formiddags fra Kl. 9 til 5 Eftermiddag, som fortsattes samme Dags Aften»; «dette» — hedder det i egne Ungdomsoptegnelser — «bragte naturligviis Folk til at troe, at der var Tale om [Krim]Krigen, men om denne blev der slet ikke talt».

²) Omstaaende S. 119, Note 1.

Hall var her iaftes; Fru Hall er reist paa Landet, og Hall boer nu i «Hotel Royal». Han meente ogsaa, der i den senere Tid var en Spænding i Ministeriet, der maatte føre til en eller anden Personalforandring. Kongen gjør sig i denne Tid Umage for at faae Rotwitt til Amtmand i Frederiksborg. Bang har rigtignok skrevet, at han ikke kunde anbefale Rotwitt til Amtmandskabet i Frederiksborg, men forresten hvor det skulde være. Han anerkjendte Rotwitts store Dygtighed og Fortjeneste, især i den senere Tid, af Ministeriet, etc. etc. Kongen maatte jo naturligviis efter en saadan Anbefaling finde det urimeligt at sætte sig imod, at han kom til Frederiksborg, hvor Kongen just ønskede ham, og altsaa vil han rimeligviis faae det¹⁾. Lignende Beter sætter Bang bestandig.

1. [Decbr.] Idag har Bang været ude hos Prinds Ferdinand med de forandrede Paragrapher og ligeledes med Prindsens Svar, begge Dele skrevne af Andræ og allerede igaar af Andræ forelagte Prindsen. — For at forebygge alle Misforstaaelser sagde Andræ til Prindsen: «Deres Kgl. Høihed skal nu slet ikke inklade Dem med Bang imorgen; han faaer blot som Conseilpræsident Deres Underskrift; Bang er nemlig misfornøiet med dette Arrangement, synes, vi cedere for meget for Deres Kgl. Høihed», etc. etc. — Til Bang fortalte han dette og sagde, han gjorde bedst i at see noget misfornøiet ud for ikke at gaae ud af Rollen. Da Bang havde været dér imorges Kl. 10, gik han strax til de samlede Ministre: «Det er da Satans, som den Finantsminister kan gjøre Underværker; Prindsen var ti Gange høfligere mod mig, end han pleier at være, og ordentlig

---

¹⁾ Rotwitt udnævntes 7. Decbr. 1855 til Amtmand over Frederiksborg Amt (Dep. Tid. 1855, S. 1016).

forlegen for at komme til at underskrive». Alle udbredte sig i Lovtaler over Andræs heldige Løsning af Sagen. Nogle vilde, han skulde have en Orden, men Scheele sagde: «Nei, han bør have Medaillen for Druknedes Redning, og dette skal jeg ganske vist ogsaa foreslaae Kongen». Andræ har ganske vist ene og alene Fortjenesten af, at denne Unighed er bilagt; thi Scheele, saavel som Kongen og Grevinden, saae i Grunden hellere, at Kløften gjordes større end mindre, og de andre Ministre, meer eller mindre, syntes ogsaa, at baade Ferdinand og de andre Prindsere havde været saaledes, at det var ligesaa godt at lade dem gaae, som de vilde. Men Andræ, som veed, at det oprindelig var slette Raadgivere og siden Grevindechikane, syntes, at der burde gjøres et Forsøg, saa meget mere som Prindsen vistnok ganske ubevidst er kommen ind i disse Forviklinger.

Der er Tale af Enkelte i Ministeriet om at afskedige to gamle Høiesteretsassessorer, Lowzow og Stellingen. Simony vilde indlede og indtage alle Ministrene for denne Idee, og begynder derfor meget snildt [ironisk ment] at fortælle, at Amtmand Lehmann havde været hos ham og sagt, at Ministeriet jo ikke et Øieblik maatte betænke sig paa at afskedige disse, især efter det «Snude-drag», som Høiesteret havde givet Ministeriet ved sin Kjendelse i Rigsretten¹⁾; det var kun under denne Forudsætning, at han vilde støtte det nuværende Ministerium. Efter en saadan Dumhed [af Simony] var der ikke længer Tale

---

¹⁾ Formentlig saaledes at forstaae, at Medlemmer af Høiesteret som Dommere i Rigsretssagen havde stemt for, at Rigsretten var inkompetent til at fælde Dom i den mod de afgaaede Ministre reiste Anklage, jfr. Thorsøe, l. c., II, S. 485.

om den Sag. — Samme Dag vare Bang, Lüttichau og Raasløff ligesaa heldige med at gjøre Dumheder, saaledes at det blev klart for Hall endogsaa, at Mesterværket ikke længere kunde holde sig.

Andræ talte forleden Dag med Sponneck, der var meget vred over Rigsrettens Kjendelse¹⁾: «Det er Altsammen det gamle Fæ Lassens Skyld, som ikke blev Formand». Siden talte han ogsaa om Folks store Dumhed og Mangel paa Enighed: «Der er nu f. Ex. endeel, der er traadt sammen for at vælge [til Rigsraadet] en af de foregaaende Ministre, men nu vide de ikke, hvem de ville vælge, Scheel [A. W.] eller Bille [Admiralen], og naturligviis bliver Enden derpaa, at Ingen af dem bliver det». Sponneck og Wedel²⁾ ere endnu bestandig i Strid om, hvor de skulle mødes, og ville have Andræ til Voldgiftsmand; jeg synes, det er bedst, de to Narre blive ved at skjændes; de ere hinanden værd.

2. [Decbr.] Hall har været her i Formiddag; Fru Hall er reist til Iselingen, og Hall og Søn boe i «Hotel Royal». Jeg raadede ham til at tale med de Coninck om at avertere Vælgerne til Rigsraadet om at være paa deres Post. Siden blev Statskalenderen taget frem for at see efter, hvem der skulde decoreres og forfremmes til Nytaar. — Ministrene ere tilsagte til [Enke] Dronningen paa Tirsdag; Hall havde Mistanke til sin Kone [d. e. som den, der ved

---

¹⁾ d. e. Rigsrettens Kjendelse af 27. Novbr. 1855 om at den nedlagte Afvisningspaastand ikke kunde tages tilfølg, jfr. Thorsøe I. c., II, S. 486.

²⁾ S. H. A. Wedel, Generaldecisor (Dansk biogr. Lexikon XVIII, S. 311).

sit nære Bekjendtskab til Enkedronningen havde foranlediget Indbydelsen].

3. [Decbr.] I denne Tid har den slesvigske Stænderforsamling sat et Spørgsmaal om Sprogsagen i Bevægelse. Under Tillisch blev et gammelt Sprogrescript sat i Virksomhed¹⁾, hvilket var absurd, thi det paabød dansk Skole- og Kirkesprog i Sogne, som vare tydske. Dette ville Tydskerne nu have forandret; men, skjøndt billigt for nogle Sogne, maa Regjeringen dog sætte sig derimod, da Pretentionerne derovre ere saa store, og det endnu vilde være for farligt at røre og forandre ved, hvad der var gjort i dansk Retning, hvilket ogsaa i det Hele taget snarere er for lidt end for meget. Hr. Raasløff, som imidlertid for Øieblikket er tydsksindet, har beordret Commissarius [Kranold] at forholde sig aldeles taus under disse Forhandlinger (det vil sige tilsyneladende samtykkende paa Regjeringens Vegne). Da det imidlertid gik for vidt, skred de øvrige Ministre ind (Hall, Andræ) og sagde, at en saadan Taushed var for talende. Det var nødvendigt, meente de, at Commissarius paa Regjeringens Vegne gav en Erklæring, antydende, at Forsamlingen skulde Intet gjøre, hvorimod det var muligt, at Regjeringen senere vilde tage Sagen under Overveielse. Efter at Kranold i et Møde havde givet denne temmelig vage Erklæring, tilføiede han en meget mere bestemt af sig selv, hvad jo naturligviis var forkeert, og hvorfor Raasløff gjerne vilde have ham brændt, idetmindste strax rappelleret. Det blev imidlertid til, at Kranold næste Møde

---

¹⁾ Herom henvises til Dansk biogr. Lexikon XVII, S. 409.

igen skulde oplæse Ministeriets Erklæring og dernæst tilføie, at den forrige Tilføining var kun hans eget private Skjøn, han havde udtalt¹).

4. [Decbr.] Igaar var Etatsraad Schovelin her. Han fortalte, at Ankjær var meget virksom for at blive valgt til Rigsraad, og at Abrahamson hjalp ham med at samle Stemmer.

6. [Decbr.] Idag Torsdag vare Hall og Egede her til Middag. Hall begynder mere og mere at interessere sig for Monrad. Krieger, siger han, at han meget gjerne vil have, men Scheele vil aldeles ikke, hvorimod han [Hall] troer, det vil gaae med Monrad. Jeg tog mig den Frihed at sige ham, at Monrad vilde eklipsere ham, dersom han kom ind i Ministeriet. Monrad har nemlig et stort Parti, som Alle vilde skraale, det ene Medlem høiere end det andet, paa hans Roes; Alt, hvad der blev gjort, vilde være Monrads Værk. Det benægtede Hall nu imidlertid paa det kraftigste: Monrad vilde just være i saa høi Grad behagelig (aldeles modsatte Anskuelser for et Aar siden); at han skulde holde for meget med venstre Side, havde man nu mindst at befrygte. Sagen er vist den, at Hall, som

---

¹) Om hele denne Episode henvises til Breve fra Krieger til Andræ i «Tillæg». — Optegnelsen den anførte Dag kunde iøvrigt suppleres med, at der da ogsaa afholdtes Statsraad, om hvilket det i egne ungdommelige Optegnelser hedder: «Om Morgenen den 3. December 1855 var Fader i Statsraad hos Kongen. Før end Kongen aabnede det, sagde han følgende skjønne Ord: «Det er idag den 3. Decbr. at jeg for et Aar siden afskedigede mine Ministre, haabende at finde bedre! Det har jeg fundet! Gud give, at vi mange Aar Allesammen her maatte samles den 3. December!»

omgaaes meget med Centrum (Hammerich, Fenger, Krieger etc.), anseer dets Røst for at være Majoritetens og tør saa ikke modstaae. — Imorgen er der Statsraad paa Frederiksborg; Andræ staaer og overtaler Hall til at komme og hente ham Kl. 12 næste Dag for at kjøre med ham derud til Middag, hvilket skeete.

8. [Decbr.] Kongen var overmaade munter ved Bordet¹⁾, og bagefter ved Cabinetsreferat var Andræ længe derinde, og han overtalte ham til bare at holde Stridigheder borte. Alle, han selv først, vilde og maatte holde tilbage til andre Tider, hvad der ikke kunde gaae nu. Rimeligviis har han gennem Scheele hørt, at Andræ var kjed af det, og har nu villet see at mægle. Andræ og Hall drak The med ham og Grevinden om Aftenen.

9. [Decbr.] Egede hos os om Middagen. Tale om Rigsraadsvalg i Landstinget. Arbeiden for Clausen, [I. E.] Larsen, Lehmann og [P. D.] Bruun efter Bjerrings²⁾ Sigende til Egede. Andræ, mente Bjerring, blev nok valgt udenfor. Han speculerer nok selv paa at blive det af Landstinget og vil derfor have saa faa Candidater som muligt.

12. [Decbr.] Bang lidt kjæk i Folkethinget³⁾. Prøvevalg paa Høiskolen til Rigsraadet. Ankjær flest Stemmer, 81, General Hansen 1.

13. [Decbr.] Selskab hos Treschow, som Andræ var

---

¹⁾ Anekdote i «Tillæg».

²⁾ Sprogmanden og Politikeren Vilhelm Bjerring (Dansk biogr. Lexikon II, 332), oftere omtalt i Biografien om Andræ.

³⁾ Sigter mulig til Bangs Svar til Tscherning under Behandlingen d. 12. Decbr. af Forslag om en Jernbane i Jylland (Forhandl. paa Folketh. 1855—56, Sp. 233 ff.).

med til. Ministeriets eetaarige Fødselsdag drukkert. — Martensen rystet ved Tanken om Grevindens Ophøielse¹). — Hall den Dag hos Knuth.

Morsomt Entrevue mellem Andræ og Lehmann, som kom op til ham i Ministeriet for at bede ham indskrive sit Navn paa en Liste, hvor Simony og Lüttichau ogsaa stode, og som gjaldt Valg af Landstinget til Rigsraadet. Andræ saae paa den og sagde, at han vistnok vilde stemme paa den og den, men ikke vilde skrive sit Navn paa Listen. Ved samme Leilighed sagde han til Lehmann: «At nu da Alt var afgjort, vilde han dog ikke undlade at sige, at det i hans Øine var en Insult, at Landstinget ikke havde valgt ham. Var Nogen i Landet berettiget til at have Plads i Rigsraadet, maatte det først og fremmest være ham og Hall, ham Andræ, som havde ledet Rigsraadsforhandlingerne, som de for Størstedelen skyldte den Fællesforfatning, som de jo nok rev ned paa, men dog igrunnen vare fornøiede over, etc.» — Lehmann hørte lidt betuttet derpaa, sagde, at han maatte jo absolut vælges ved de store [umiddelbare] Valg, o. s. v.; men tilsidst udbrød han: «Ja, De har fuldkommen Ret, saa fuldkommen Ret; jeg begriber ikke, at vi have kunnet bære os saaledes ad; men Intet er forspildt endnu, vi kunne godt faae det forandret». Andræ: «Nei, stop, min kjære Ven, det vilde være en værre Insult, end den første. Uagtet jeg har hørt tale om disse Valg, har jeg ikke villet nævne eet Ord derom, førend nu De selv bringer mig Deres allerede færdige Liste, og Alt maa ansees som complet afgjort». Dette sagde Andræ aldeles bestemt, men da han imidlertid kjender Lehmanns Flyvelyst til at være

¹) Omst. S. 136.

ædelmodig, har han tillige givet Egede i Commission at sige det ganske bestemt i Landstinget, dersom han skulde høre saadanne Planer. — Ravn var her idag og havde hørt, at man ansaae Rotwitts Udnævnelse [til Amtmand] i Frederiksborg som en Betaling for hans ministerielle Optræden under Fællesforfatningen. Andræ meente, at det var dog en Grund, hans Dygtighed vilde derimod ingen være.

14. [Decbr.] Egede var her idag til Middag. Havde igaar havt en længere Samtale med Krieger, som var uhyre opbragt paa Raasløff og tillige dolerede over Halls Indolents.

15. [Decbr.] Krieger og Djørup her om Formiddagen. Tale om det mindre heldige i Ankjærs Valg til Rigsraad. Reich anbefalet.

16. [Decbr.] Kongen er kommen til Byen, og imorgen holdes Statsraad.

17. [Decbr.] I Folkething og Landsting afholdes snart Rigsraadvalg.

18. [Decbr.] Cabinetsreferat. Kongen inviterede til Middag til den næste Dag.

21. [Decbr.] Egede her til Middag. Siden Peter Bang.

22. [Decbr.] Børnene meget travlt til Juletiden; jeg selv ogsaa med et lille Juletræ, hvorpaa der blot hænger spiselige Ting.

24. [Decbr.] Tante her om Aftenen. Børnene meget glade over Presenterne. Af Fader Brevpresser, Bøger, Portemonnaier; af mig forskellige Smaating og Bøger; af Tante Spisevarer og Penge; af Onkel Egede Bøger, Kort; af Tante Fanny to Krukker med Syltetøi.

27. [Decbr.] Sidste Gang Egede var her, fortalte han, at Rygtet gik, at I. A. Hansen skulde være Amts-

forvalter. Vi fandt det jo utroligt, at der i mindste Maade kunde være tænkt paa Sligt; men hvad kan Bang ikke tænke paa.

28. [Decbr.] Da Andræ kom hjem til Middag, var Egede her, og han [Andræ] fortalte da, at han havde talt med Bang og bl. A. yttret sin Vrede over den Bagvadskelse, at I. A. Hansen skulde have Embede af det nuværende Ministerium. Bang forsikkrede, at han aldrig havde tænkt paa Sligt, men at I. A. Hansen forresten virkelig var en skikkelig og forurettet Mand etc. etc., hvoraf Andræ fik ud, at det dog maaske ikke havde været saa grumme langt fra Peters Tanke.

30. [Decbr.] Idag var der Ministerconference, hvor det besluttedes, hvad der skulde gjøres ved Grevinden. Hendes Ægteskab med Kongen offentliggjøres¹⁾, forresten Nichts. Da der ikke forlangtes mere, vare naturligviis Alle enige derom. — Senere kom Bang med nogle Forlangender fra Brock²⁾, Oplysninger, han ønskede, blandt Andet en Skrivelse fra Ex-Minister Hansen (saavidt vides Faneeden betræffende). Denne troede Lüttichau ikke at burde udlevere. Man talte frem og tilbage derom, og tilsidst blev Lüttichau hidsig og sagde med megen Vehements: «Ja, vist er det, at Brock faaer den ikke». «Ja, det er godt nok, at De nu har taget Deres Parti, men nu ville vi Andre see, hvad vi ville gjøre». Lüttichau saae forundret og spurgte, «hvorledes han [Andræ] meente det?» «Ganske simpelt, at vi maa overveie, hvorvidt vi kunne være af samme Mening». «Ja, saa vil jeg

¹⁾ Reskript af 1ste Januar 1856 (Dep. Tid. 1856, S. 1).

²⁾ Juristen og Politikeren Gustav Brock, Aktor i Rigsretssagen imod Medlemmerne af Ministeriet Ørsted-Bluhme (Dansk biogr. Lexikon III, S. 88).

ikke genere Discussionen», sagde Lüttichau meget agiteret og bortfjernede sig. Man lo lidt af hans nervøse Sindstilstand og besluttede, at denne Skrivelse kun skulde udleveres efter en retslig Kjendelse, som Brock jo let kan forskaffe sig.

31. [Decbr.] Igjen idag Ministerconference i det gamle Aar. En Sag om Mølletvangen i Holsteen skulde for, og Andræ meente, det skulde give alvorlig Debat¹⁾. Det gik imidlertid ret fredeligt af, hvilket Bang vilde have Æren for, da han forsikkrede, det kun var gaaet saaledes formedelst hans Mægling med Scheele. — Raasløff reiste sig efter denne Sags Behandling for at gjøre det samlede Ministerium en Meddelelse. Han var af meget — overmaade formaande Mænd opfordret til at lade sig vælge til Rigsraad; dog ønskede man gjerne, forinden Stemmerne faldt paa ham, at vide, om han vilde modtage Valg: «Men — ikke alene vil jeg ikke gjøre noget for at vælges, — men jeg vil slet ikke være Rigsraad». Bang og Simony raabte meget godmodigt: «Aah, hvorfor ikke?» etc.; de Andre tænkte paa Rønnebærrene. — Om Aftenen, Nytaarsaften, var Hall hos os, som vi tilbragte meget behageligt. Han gjennemgik det Meget, som Aaret havde bragt, og hvorledes det havde overtruffet de meest sangvinske Forhaabninger. Men han fraraadede meget endnu at gjøre noget Skridt til Forandring i Ministeriet. Imidlertid tænker han endnu bestandig stærkt paa Monrad og arbeider sagte, men stadig, for at faae ham ind. Bang fortalte forleden Dag til Andræ, at Hall havde talt til ham om Monrad, og det havde været med god Virkning, thi Bang var

---

¹⁾ Nærmere i det Følgende, jfr. iøvrigt Neergaard, l. c. II, S. 94.

ganske entusiastisk for hans Dygtighed og store Popularitet. Imidlertid slog Andræ lidt Vand i Blodet.

Nytaarsdag [1856] var der stort Taffel. De forskellige Ordensuddelinger kommer først ud den 4de, da Kongen vilde udstryge en hel Deel hos Simony, som havde indstillet en Mængde. Blandt dem, der skulde udstryges, vare David og Ussing de Væsentligste. — Idag den 2den Januar var Egede her om Formiddagen; han fortalte, at Schiern¹⁾ og hans Kone ere blevne skilte, hvilket hendes Forældre ere meget glade over.

3. [Januar]. Hall og Egede spiste, som sædvanlig, til Middag hos os idag (Torsdag). Ravn kom, medens vi sad ved Bordet, saa vi fik ikke rigtig talt noget.

5. [Januar]. Statsraad idag, derefter Taffel.

7. [Januar]. Efterretning om Udfaldet af de holstenske Valg [til Rigsraadet]. Temmelig uheldigt. Scheele, som man havde ventet valgt, ikke valgt. (Det er en Misforstaaelse med Scheeles Valg; det er nemlig ikke i Stænderne, men ved de frie [umiddelbare] Valg, man venter Valget af Scheele, som commanderer i Pinneberg).

9. [Januar]. Poul kom hjem idag fra Skole og fortalte, at Henry Petersen²⁾ roste sig af, at nu skulde hans Onkel (Monrad) være Minister. Simony skulde gaae af, Hall være Justitsminister og Monrad Cultusminister. — Den reactionaire Clique vred over Udnævnelserne, over at Grev-

---

¹⁾ Historikeren Schiern; ifølge Dansk biogr. Lexikon XV, S. 119 blev han og hans Hustru først «endelig skilte» i 1859.

²⁾ En Klassekammerat, Søn af Metropolitanskolens Lærer i Matematik, Prof. Petersen.

inde Danner ikke blev Hertuginde, hvilket den havde glædet sig til at skumle over, vred over Rigsretten, vred til syvende og sidst over at være bleven sat *à la suite*, og dette faaer Luft endogsaa i Selskab hos P. Bang, hvor Simony endydermere var. Haagen¹⁾ hylede over al den Jammer, der var truffen Danmark siden 1848, og det blev jo ved at blive værre og værre. Fru Simony maatte tilsidst anmode Selskabet om Huusfred for Conseilpræsidenten. — Grevinde Danner fornærmet efter Tallet sidste Torsdag af En, hun havde talt med efter Bordet, hvilket hun havde skrevet til Scheele; denne spurgte Andræ, om han havde talt med hende, hvilket han ikke havde. — Møntagent Levy²⁾, som idag har været hos Andræ, siger, at Stemningen i Holsteen er høist opbragt imod den holstenske Minister. Scheele lader imidlertid, som om der var det bedste Forhold, som om Alt var fuldkommen «correct». — Efter Forlydende skal Andræ udpeges som Candidat baade af Grundeierne og af Kjøbenhavn. — Her i Kjøbenhavn er ikke virket stort af Nogen, undtagen af Ankjær, som i hele tre Maaneder har hvervet Stemmer for sig, hvilket ogsaa ved denne Anstrængelse skal være lykkedes ham, uagtet han er absolut ubekjendt.

10. [Januar]. Igaar var jeg hos Marie. Jeg talte dér med Ole Bang [den bekjendte Læge]. Bang vred over de 500 Rd. [det faste aarlige Vederlag for Rigsraadets Medlemmer], hvilke skulde reduceres til 5 Rd. Dagen hvert

---

¹⁾ Kongevalgt Medlem af Rigsraadet, Bankdirektør Haagen, dengang «en heftig Modstander af alle frie Rørelser» (Dansk biogr. Lexikon VI, 435).

²⁾ Den senere Nationalbankdirektør Moritz Levy, dengang Møntagent i Altona (l. c. X, S. 259).

andet Aar i 2 Maaneder. Anbefaling af Otto Plessen til Vicepræsident i Rigsraadet.

12. [Januar]. Idag ude hos Tante. Om Aftenen Høedts Aftenunderholdning (*sat sapienti*)¹). — Knuths Død den 8. har foraarsaget megen Misstemning; Andræ og Hall i Særdeleshed have været meget afficerede af den. — Andræ er idag foreslaaet til Rigsraad af Grundeierforeningen øverst paa Listen; de Andres er endnu ikke udkommen, men han vil rimeligviis ogsaa være paa den. Grundeierforeningens Liste var: Andræ, Bluhme, Holstein, Madvig, Haffner, Hansen (Andreas), Fibiger.

Sundtoldspørgsmaalet beskjæftiger i denne Tid Andræ en heel Deel. Bluhme er den, der nærmest fører Forhandlingerne, men Andræ maa jo stadig have et Øie med. Han, Bluhme, Scheele og Sponneck havde forleden en Conference, i hvilken Andræ ikke var ganske fornøiet med, hvad Bluhme troede at kunne opnaae. Nogle Fordringer har Andræ imidlertid gjort, som det er lykkedes fuldkomment med. Bluhme er den, som skulde formodes bedst at kunne føre de Forhandlinger, da han er inde i alle Sundtoldhistorier; saa er der kun det i Veien, at man ikke rigtig veed, om hans Ærlighed [i politisk Retning] svarer til hans diplomatiske Finesse.

14. [Januar]. Krieger var her igaar Formiddags (Søndag). Endeel Tale om Andræs Optræden overfor Finantscomiteen, som syntes, at Andræ var ubillig ved ikke at ville møde i [Folke-] Thinget og ikke have Ansvarret især

---

¹) Under sin Optræden paa Hoftheatret i 1855—56 havde Høedt en Beneficestilling d. 12. Jan. 1856, omfattende de to franske Smaastykker: «Den sidste Nat» og «Berthas Claveer»; Forestillingen nærmere omtalt i «Berlingske Tidende» af 14. s. Maaned.

med Hensyn til Kassefordelingen¹⁾). Andræ paa sin Side, der nærer den største Foragt for Folkethinget som politisk Forsamling, var ved denne Leilighed specielt misfornøiet med Finantscomiteen, som, om den endogsaa ved denne Leilighed havde eet Gran juridisk Ret for sig, dog havde den sunde Fornuft imod sig. Principmæssigt vil Andræ heller slet ikke indrømme Thinget en saadan Indseen og Criticeren af Finantsvæsenet, som Ingen af dem forstaaer sig paa.

I Lørdag Aftes var der Møde og Prøvevalg paa Rigsraader fra en anden Forsamling med omtrent 400 Underskrifter, meest Borgere. Disse have stillet paa Listen først: Fenger, Broberg, Andræ, Ankjær, Steen, Olrik, Thalbitzer.

En ret morsom Scene forefaldt med Alfred Hage, der, for at komme Andræ til Livs, foreslog at kalde de Mænd, som man vilde stemme paa, for sig og høre deres Mening. Monrad meente en saadan Fremgangsmaade upraktisk og for seent taget, Hage meente kun de kjøbenhavnske, især om der blandt dem skulde være Nogen, der havde havt Deel i Fællesforfatningen. Egede, som var dér, sagde, det var tydeligt, hvem han meente, og at det var en meget morsom Scene.

Idag, Torsdag d. 17., er Knuth bleven begravet [bisat i Holmens Kirke]. Andræ fulgte med Landstinget. Hall er bleven Værge for den unge Knuth i Forening med Grevinde Knuth og En til, som jeg ikke erindrer. I Anledning af Knuths Død bliver Patronatet for Herlufsholms Skole og Gods ledigt. Hall ønskede den Post, men der er Fare for, at Tillisch, som meget tidlig har

---

¹⁾ Herom i det Følgende.

gjort Skridt hos Kongen, skal faae den. Hall vil ikke gjøre noget for at faae den; han syntes, at Faae kunne være saa kvalificerede til den, som han.

En Fæsteafløsningslov staaer i denne Tid paa Dagsordenen. Monrad, som altid har interesseret sig meget for en saadan, har gjort det Kunststykke at faae Tutein¹⁾ og I. A. Hansen til at forene sig om et Forslag. Dette skulde (efter Monrads Indskydelse) vises til Ministeriet, og det skulde give en Erklæring om, hvorvidt det var tilfreds dermed og vilde fremme Sagen. Monrad ønsker ikke alene Loven, men ogsaa, at Ministeriet binder sig, og, om muligt, prostituerer sig. Med Hall, Bang og Simony havde han naturligviis talt (beseiret), og idag i Ministerconference kom Sagen for. Bang begyndte med at oplæse og anbefale Forslaget; derefter Hall, Simony, Raasløff, ja selv Lüttichau. Nu begyndte Andræ at sætte sig derimod: «Selv om man fandt Lovforslaget antageligt og vilde gaae ind derpaa, naar det blev fremlagt (i næste Session kunde det først komme frem), saa var der aldeles ingen Fornuft i nu at binde sig og sige, hvorledes man vilde handle om 8 Maaneder, naar flere Forhold maaske vare ganske anderledes, end nu». Dette bifaldt Scheele aldeles, ja talte imod Erklæringen i høie Toner. Da Bang havde hørt lidt paa det, tog han Papirerne til sig og sagde: «Ja, saa er det bedst, at Finantsministeren og jeg tale om den Sag sammen».

19. [Januar]. Endnu figurerer Andræ paa nye Valg-lister. Den ene fra Marinen indeholder kun: Andræ, Ankjær,

---

¹⁾ Peter Adolph Tutein, Godseier og Politiker (Dansk biogr. Lexikon XVII, 580); iøvrigt henvises til Neergaard, l. c. II, S. 255 ff. ang. «Den I. A. Hansen—Monradske Fæstelov».

Olrik; den anden: Fønnesbech, Andræ, Fenger, Broberg, Madvig, Ankjær, Olrik. «Dagbladet» raader fra at stemme paa Andræ under den Grund, at Bluhme faaer godt af hans Stemmer; idetmindste maa han ikke være mere end Nr. 7¹⁾.

22. [Januar]. Hall og Bang have begge været her iaften. Talen er om en Indenrigsminister, som er vanskelig at finde. En vil have Dahl²⁾ (ubetydelig). En Monrad, En Krieger, Bardenfleth o. s. v., Treschow lægger sit Hoved i Blød. Jeg ønsker Bardenfleth, men han er nok for svag til at ville paatage sig dette. Der tales ogsaa om ham til Præsident i Rigsraadet.

23. [Januar]. Ministerconference, hvori Sundtold-sagen kom paa Tale. Bang, Scheele havde antaget Bluhmes Forslag og foreslog det. Raasløff klappede strax i Hænderne, «han havde slet ikke ventet Noget». Andræ syntes derimod, at det var for lidt og under en uheldig Form; han fik saa temmelig Majoriteten paa sin Side, men først imorgen skal det afgjøres.

24. [Januar]. Dagen efter vare de [Majoriteten?] blevne bange.

27. [Januar]. Idag Søndag, Statsraad paa Frederiksborg, som varer til Mandag Aften. Kongen meget huld-
rig. Andræ en lang Samtale med ham, hvori Andræ anker over et Rescript angaaende en Pensionering. Liebenberg bliver i den Anledning noget angrebet, men forsvarer varmt af Kongen, som selv paatager sig al Skyld for blot at dække ham³⁾.

¹⁾ «Dagbladet» 17. Jan. 1856.

²⁾ C. B. A. Dahl, dengang «Direktør for det samlede Indenrigsministerium», senere Stiftamtmand (Dansk biogr. Lexikon IV, 136).

³⁾ Bemærkning om Kongens Godhed for Liebenberg i «Tillæg».

28. [Januar]. Rygter om Heibergs Afgang som Theaterdirecteur og Niensens¹⁾ Udnævnelse dertil udbrede sig bestandig mere; hvad det sidste angaaer, saa antager jeg det for umuligt.

29. [Januar]. Andræ var igaarftes hos Heibergs, efter en lille Billet fra Fru Heiberg. Heiberg og hun vare særdeles misfornøiede med Theatrets Bestyrelse fra Cultusministerens Side. Fru Heiberg især var meget bitter over, at Directeuren ikke blev understøttet fra Hall; denne saae rolig paa, at Disciplinen blev nedbrudt, ja hørte endogsaa paa Planer fra andre Steder (Grevinden). Martensen, som var der, var ogsaa meget indigneret, talte om Mangel paa Princip i Embedsbortgivelse, om at Cultusministeren skulde være et Bolværk mod Immoralitet, etc. etc.

31. [Januar]. Hall, som idag har været her til Middag, fortalte en Samtale, han efter Heibergs Ønske havde havt med ham. Heiberg begyndte med at sige, at han kom for at tale med ham om sin Stilling som Directeur og sin Afgang fra samme Post. Han havde nemlig fra saamange Sider hørt, at Hall allerede havde udnævnt hans Eftermand, at han ansaae det nødvendigt at høre af ham selv, hvorledes det forholdt sig. Hall svarede ham, at Sagerne accurat stod nu som, da Heiberg for 4 Maaneder siden havde sagt til ham, at det var hans Hensigt at forlade sin Stilling, hvorom han senere ønskede at tale udførligere med ham. Dette var imidlertid ikke skeet før idag, og Hall havde derfor intet Skridt kunnet gjøre, uagtet det ganske vist krævede megen Tid og mange Forhandlinger at arrangere slige Forhold, og han ønskede derfor at vide

---

¹⁾ Skuespilleren Nic. Peter Nielsen (Dansk biogr. Lexikon XII, 259).

Heibergs endelige Mening. Heiberg svarede dertil, at han nok kunde ønske at vedblive at staae i et vist Forhold til Theatret for sin Kones Skyld, f. Ex. som Censor, og dersom Hall vilde have en Direction istedetfor en Directeur, kunde han ogsaa have Lyst til at være een af denne¹⁾. Hall gjorde i den Henseende opmærksom paa, at slige Forandringer vilde medføre, at Høedt og Wiehe vilde komme tilbage. At Hall forøvrigt vilde ordne alle Sager paa den for Heiberg behageligste Maade, derom kunde han være overbeviist. — Hall talte derefter med os om, med hvor liden Ret Heiberg beklagede sig over ham, hvorledes ved hans Tiltrædelse [som Cultusminister] allerede Bredouillen med Høedt var begyndt, hvorledes han bestandig havde støttet Heibergs Autoritet og dog mæglet, saa at hverken Skuespillere eller Publicum havde gjort Oprør (Wiehes Mulkt²⁾, Theatrets Ombygning, Billetsjoveriet hævet, etc.) Men da Heiberg selv havde begyndt at tale om sin Afgang, endogsaa skudt sig ind under den for aldeles at slippe for at give nogen Betænkning over det af Skuespillercomiteen indleverede Forslag om Theatrets Omordning, syntes Hall ikke, at det skulde aldeles falde til Jorden og gaae i Glemmebogen, efterat Heiberg havde faaet sin Villie med at saagodtsom tilintetgjøre Comiteen. Hall mindede ogsaa Heiberg om, at det var en heldig Tid at gaae af paa efter en Saison, hvori han havde viist, at Theatret kunde staae sig i pecuniair Henseende, uden baade Høedt og Wiehe.

¹⁾ Herom henvises Theaterinteresserede til Fru Heiberg, l. c. III, S. 266, P. Hansen, «Den danske Skueplads» III, S. 32 og H. Christensen, «Det kongelige Theater i Aarene 1852—59», S. 199.

²⁾ Fru Heiberg, l. c., S. 208 ff., jfr. Overskou, «Den danske Skueplads», VI, S. 217 ff., og H. Christensen, l. c., S. 136 ff.

Andræ fortalte idag, at han haabede, Egede snart vilde blive udnævnt til Secretair hos Conseilpræsidenten. Bang havde været hos ham, og det var kommet paa Tale, at nu, da Finantsloven var antagen, kunde det skee før April, hvilken var den Termin, Bang altid har sat; Andræ syntes, det var bedst, det skeete strax, og Bang samtykkede deri.

1. [Februar]. Idag har der været Ministerconference. Den forhøiede Gagelov for Embedsmænd, som Regjeringen for længe siden er kommen med, som har været til Discussion i Landstinget, den — forkynder Bang — havde Folkethinget nu fundet for godt at cassere og istedetfor skrive en ny, som Bang understøttede¹⁾. Den var ligesaa god som Regjeringens og havde endogsaa den Fortjeneste at tage Ministrene med og lade dem faae 600 Rdl. Indtægt, hvilket Regjeringens ikke gjorde. Dette smagte ikke Raasløff, der fandt det nødvendigt at tage Hensyn til Embedsstanden [den fast ansatte]. Andræ vidste ikke ganske, hvorledes Embedsstanden kunde føle sig afficeret ved, at de, der havde 6000 Rdl., fik Tillæg (det er kun de 7 Ministre, det er Tilfældet med).

2. [Februar]. Scheele, som altid har omtalt sine Holstenere som correcte, har desværre atter taget feil. Han indestod for Reventlow-Farve²⁾, og denne tilligemed

---

¹⁾ Herom indskrænker jeg mig at henvise til Dessau, «Oversigt over Rigsdagens Virksomhed 1849—1884», S. 25 med dér anførte Henvisninger til Forhandlinger i Folke- og Landsting om «Forslag til Lov om Udbetaling af Gager og Lønninger i Finantsaaret 1856—57».

²⁾ Bodenhoff, l. c., S. 138: «Scheele fortalte ogsaa, at Grev Reventlow Farve, førend han kom herover til Staden, havde udtalt, «og derpaa har jeg Sort paa Hvidt», at han vilde gaa ind paa Fællesforfatningen».

Tscherning vare de Eneste, der stemte imod Fællesforfatningen. Men nu er det endnu værre. Han bliver ikke alene nægtet at komme i Forsamlingen, men endogsaa anklaget for Appellationsretten i Kiel. Anklagepunkterne har jeg endnu ikke hørt, men Andræ siger, det vil være umuligt at faae ham dømt. Denne Anklageact er gaaet igjennem i Forsamlingen [med 41] imod — 6 Stemmer¹⁾. Scheele idag hos Andræ for at tale med ham derom, og berørte ogsaa, at Prinds Christian, som nylig har været derovre tillige med Ferdinand og Caroline, rimeligviis havde begaaet Dumheder ved at indlade sig med Ridder-skabet derovre, deels ved at omtale almindelige Forhold, deels Scheele specielt, som Prindsen er en Fjende af. Dette vil nu rimeligviis nærmere blive undersøgt.

Bang, som bestandig gaer paa Rov efter en Indenrigsminister, har idag fundet paa en ny, nemlig Tillisch. Andræ vilde gjerne have ham, men han mener, at Hall vil sætte sig derimod for Folkethingets Skyld, som ikke kan døie ham. Tutein har stor Lyst, Monrad item, men man har ikke Lyst til dem. Den Ene [Monrad] er en intriguant Betydelighed, den Anden [Tutein] en forfængelig Ubetydelighed.

Om Aftenen var Hall hos os. Vi talte om den holstenske Minister [Scheele], der dog er noget afficeret ved den store Demonstration, som han slet ikke havde ventet. Krieger synes, det er velfortjent, og mener, at det er en høi Grad af Personlighed eller Egoisme, der har gjort ham deels saa hadet, deels saa lidet agtet. Alle hans Foranstaltninger, Reformer, Embedsbesættelser udspringe efter Kriegers Mening kun af smaalige og personlige Bevæg-

---

¹⁾ Herom henvises til Neergaard, l. c. II, S. 80 ff.

grunde; men da der er en gjensidig Antipathie, maa billigviis den halve Dadel trækkes fra. Skjøndt jeg ikke har seet ham eller talt med ham, har han for mig noget behageligt tiltrækkende.

Hall fortalte ogsaa lidt om Heiberg iaften. Jeg spurgte, om han ikke snart gik derud for at kunne tale ogsaa med Fru Heiberg, men han foretrak at afgjøre hele dette Mellemværende skriftligt. Da der var Tale om, at Wiehe vilde gaae fra Theatret, havde Heiberg blandt andre Planer ogsaa den at tilbyde Wiehe 300 Rdl. aarlig i fast Gratiale. Dette misbilligede Hall aldeles, idet han syntes, det saae ud, som om man troede, det kunde tilsidst formaae ham til at blive. Heiberg smilede over denne store Delicatesse og forsikkrede, det vilde blive optaget godt. Hall lod ham gjøre efter Behag, men fik fuldstændig Ret, thi Intet stødte Wiehe mere end en saadan Art af Bestikkelse; det satte Kronen paa hans Vrede¹⁾.

Idag har Krieger været her. Tale om en Plan med Examiner, som han spurgte, om Andræ vilde understøtte. En dansk Candidat skulde kunne tage sin Examen i Kjøbenhavn og derefter de slesvigske Discipliner i Slesvig, hvorefter han kunde blive Embedsmand derovre, og ligesaa skulde de slesvigske Candidater, naar de havde taget deres egen Examen derovre, kunne komme herover, tage den danske og derefter blive Embedsmænd i Kongeriget. Dette vilde paa en dobbelt Maade befordre Danskheden, og det er ikke rimeligt, at det vilde møde nogen Modstand.

4. [Februar]. Fastelavnsmandag. Børnene ude hele Dagen. Jeg om Formiddagen hos Fanny, hvor jeg mødte

---

¹⁾ Fru Heiberg, l. c. III, S. 237, jfr. P. Hansen, l. c. III, S. 28—29 og H. Christensen, l. c., S. 156—160.

Vedel¹⁾. Han talte meget om Egedes Befordring, meente, han skulde concurrere til Bergsøes Professorpost (Statistik). Han troede ikke, at nogen af de gamle Ministre vilde blive dømt, men sagde, at nogle af de gamle Assessorer vare meget agiterede, f. Ex. Koefoed; Bretton derimod var bleven stædig og vilde ikke høre om nogen Skyld. Vedel glædede mig ved at sige, at Simony vilde til Jylland som Amtmand. Man vil nemlig gjerne være fri for ham i Ministeriet; men hvad nytter det, der er ingen Eftermand, hverken til den ene eller den anden Post.

5. [Februar]. Egede har været her i Formiddag for at tale med Andræ om en ny Forretningsorden [for Rigsraadet]; det blev opsat til imorgen Middag. Til Andræs Audients idag havde blandt Andre den hollandske Minister, Grev Bylandt været. Han talte først om allehaande Ting, kom endelig til Sundtoldafløsningen. Han var meget fornøiet med de danske Fordringer, kaldte dem meget genereuse, og haabede, at Alt blev afgjort efter Ønske. Andræ meente, det kunde meget hurtig afgjøres, da man havde været saa overordentlig moderat i sine Forlangender. Dette benægtede dog den Anden, — *«il faut toujours marchander»*.

6. [Februar]. Jeg har i denne Tid seet og ladet se paa adskillige Leiligheder; Andræ vil give 800 Rdl. for en Leilighed herinde og 3—400 for en paa Landet i Sommer.

7. [Februar]. Macaulay's *«History of England»* har jeg i denne Tid hjemme. Den er meget interessant, uagtet jeg, idetmindste ikke endnu, sætter Macaulay ved Siden af Thiers eller Vaulabelle.

---

¹⁾ Den senere Direktør for det samlede Udenrigsministerium, Geheimelegationsraad Peter Vedel, dengang Professor ved Universitetet (Dansk biogr. Lexikon XVIII, 306).

Hall her idag. Bang havde været hos ham for at sige, at det var bedst at faae nogle nye Kræfter ind i Ministeriet. Simony gik til Aalborg, han selv gik af som Indenrigsminister, og Raasløff var dog for uanstændig at holde paa. Hall kunde nok høre, hvem der havde instrueret ham, men frabad sig paa det Bestemtteste at faae det Kløverblad, som Bang anbefalede, nemlig: [A. W.] Scheel, Bardenfleth og Tillisch; det var vanskeligt nok at staae for det ærede Folkething nu, men med dem — — Tillisch vilde forresten baade Andræ og Hall gjerne have som slesvigsk Minister. Egede og jeg spaae bestandig, at de ikke vilde blive stort mere fornøiede med Bardenfleth og [A. W.] Scheel, end med Simony-Lüttichau. Lüttichau er borneert og stiv i høi Grad; men de Andre [A. W. Scheel, Bardenfleth og Tillisch] ere det ogsaa, og da de ere noget dygtigere og have mere Autoritet i Ministeriet og i Publicum, maatte der tages desmere Hensyn til deres Mening. Simony er et Siv i Dahlstrøms¹⁾ Haand, men hans Colleger kan dog dreie ham igjen, naar det kniber.

Egede kom igaar og fortalte os, at han var bleven udnævnt til Secretair hos Conseilpræsidenten. Andræ har længe talt med Bang derom og skyndet lidt paa med at faa ham udnævnt hurtigt. Han skal have 1000 Rdl. aarlig foruden Landstingsgagen, som foreløbig nok kan forenes dermed. Andræ siger, at dersom han blot er fornuftig og ikke lader sin Svagelighed og Magelighed faae Bugt med

---

¹⁾ Fred. Chr. Dahlstrøm, Stiftamtmand, dengang Departementschef i Justitsministeriet (Dansk biogr. Lexicon IV, S. 152).

sig, vil han snart drive det til at blive Liebes¹⁾ Adjoint, etc. etc.

8. [Februar]. Andræ har idag haft en Bredouille med Lüttichau. Talen var om den topographiske Afdeling i Staben, som Andræ vilde have skulde staae, idetmindste for en Deel, under Finantsministeriet. Lüttichau gjorde endeel Indvendinger, som Andræ først meget langmodig gjendrev, men da Lüttichau blev ved, blev han noget varm og sagde ligefrem, «at i den Henseende vilde han ikke lade sig belære, at der ikke var Nogen, hvis Mening i den Sag kunde stilles op mod hans, og at han i denne Henseende vilde erklære Lüttichau aabenbar Krig²⁾); det gjorde ham ondt, det tillige vilde gaae ud over Staben». Lüttichau meente, at naar det kom til Penge-spørgsmaalet, maatte Kongen bestemme det. «Nei, ikke saalænge jeg er Finantsminister, jeg viger ikke min Mening». Efter noget mere af samme Slags skiltes man høfligt, men koldt. — Ogsaa med Scheele var en lille Rencontre i Anledning af vore daarlige Diplomater, som Scheele vilde tage lidt i Forsvar; navnlig roste han Scheel-Plessen i Stockholm. Michelsen fortalte idag selv sin Forlovelse med Frk. Duntzfelt.

9. [Februar]. Herlufholmssagen interesserer i denne Tid meget her, især dog Hall, som ønsker at blive Forstander for Stiftelsen. Han er ogsaa absolut den, der bør

---

¹⁾ Chr. Fr. Liebe, Expeditionssekretær under Statssekretariatet og Sekretær hos Premierministeren (Kringelbach, l. c., S. 20).

²⁾ Ved Resolution af 13. Decbr. 1856 blev «Overbestyrelsen af de topographiske Arbeider under Generalstaben underlagt Finantsministeriet» (Dep. Tid. 1856, S. 1151).

være det. Egede har været hos Krieger og Leuning for at tale med dem derom, for at de skulde sætte en Petition igjennem fra Skolens Lærere og nogle af dens udgaaede Elever. Treschow vil nemlig lade en Ansøgning komme fra endeel Herlovianere om at maatte faae W. Oxholm. Tillisch og Carlsen¹⁾ søge det ogsaa stærkt. Conseilpræsident Bang har ogsaa Lyst (skjøndt han holder sig passiv).

Der spores i denne Tid den stærkeste Interesse for Skolevæsenet.

10. [Februar]. Sidste Lørdag fik Andræ den Idee at gaae op i Folkethinget og høre lidt paa dem. Saavidt jeg erindrer, var Kassesagen paa Bane, finantsielt var det idetmindste. A. Hage demonstrerede vidt og bredt imod Monarchiets Finantsminister og om, at den Ordning, han vilde have indført, var aldeles forkastelig. Et Forslag stillet af Steen, Monrad og nogle Andre var paa Dagsordenen, og da Ordføreren [A. Hage] havde anbefalet det, udtalte Bang sig derfor²⁾. Dette kunde efter Andræs Mening ikke gaae an, og han skyndte sig derfor ned i Ministerværelset for at tale med Bang. Andræ brugte temmelig stærke Udtryk; sagde blandt Andet «det var illoyalt at gaae ind paa Sligt uden iforveien at have talt med ham», etc. etc.

Idag, den 11. Februar, er den mærkelige Dag, da Stemmesedler til Rigsraadsvalg oplæses Landet over.

---

¹⁾ Stamhusbesidder H. R. Carlsen til Gammel Kjøgegaard (Dansk biogr. Lexikon III, S. 380).

²⁾ Herom henvises til 2den Behandling i Folketh. d. 8. og 9. Febr. 1856 af «Forslag til Lov om Kongerigets særlige Kassebeholdning» (Sp. 2595 ff. og Sp. 2615 ff.)

Kirstein¹⁾ kom op i Ministeriet og fortalte Andræ, og Egede var den, der først fortalte mig, at Andræ var valgt. Han [Egede] kom lige derfra og havde hørt ham proclameret som Rigsraad. Først den næste Dag blev Nr. 3 valgt, og idag, d. 13de Kl. 2, vides endnu ikke, om Madvig eller Steen²⁾ er den Lykkelige.

Andræ, som saa mange Gange forgjæves har talt med Hall om at reparere Ministeriet itide, medens Reparation var mulig, er nu kommen til den Anskuelse, at det er for sildigt, og at det, der nu maa gjøres, er at opløse Ministeriet.

13. [Februar]. I Anledning af Svaret, som Scheele vil sende fra Kongen over til de oprørske Stænder³⁾, var der Ministerconference. Svaret var temmelig skarpt, men Andræ og Hall billigede det ganske. Raasløff gav sig derimod til at sige imod, ja gjorde det endogsaa til et Cabinetsspørgsmaal for sig. Om dette nu er for at see, for een Gangs Skyld, hvad hans Fasthed kan føre til, eller om det virkelig skulde være hans Mening at ville tage den

¹⁾ Finantsemedsmand og Theaterdirektør C. L. Kirstein (Dansk biogr. Lexikon IX, 186).

²⁾ Matematikeren Adolph Steen (l. c. XVI, 293).

³⁾ «Zeitung für die Verhandlungen der achten Holsteinischen Provinzialstän­deversammlung» (1855—1856) meddeler Ordlyden af Forsamlingens Klage («Beschwerde») af 6. Febr. 1856 over Scheele i «Beilagenheft II», S. 282—285; den kgl. Meddelelse («Eröffnung») til Forsamlingen af 16. Febr. 1856, oplæst af den kgl. Kommissarius, Amtmand Levetzau, i Slutningsmødet d. 20. Febr., forefindes S. 654—656. Iøvrigt foreligger baade Forsamlingens Klage og Kongens Svar i dansk Oversættelse i «Berlingske Tidende» 21. Febr. 1856.

Leilighed til at gaae ud, vides endnu ikke¹⁾. Rigtignok skulde det være besynderligt, om han ikke havde mærket, at man jo gjerne saa ham gaae ud, thi baade hans Colleger og hans Departementschefer have arbeidet paa at aabne hans Øine i saa Henseende. Tiden vil vise det, og vel ikke senere end imorgen.

14. [Februar]. Idag, Torsdag, have Hall og Egede været her til Middag. Hall troede ikke, det var Alvor med Raasløff. Andræ bragte en Efterretning fra Bang, som var mindre behagelig. Han er upasselig og efter hver lille Ærgrelse, som han har i Folkethinget, taler han om at gaae fra Alting. I Regelen er det ikke Alvor; naar han faaer betænkt sig, er det forbi; men igaar havde han udtalt sig meget decideret, saa Andræ var bange for en complet Opløsning, hvilket i disse Dage, een Uge før end Rigsraadets Sammentræden, vilde være meget ubehageligt. Saameget mere, som det lige efter de holstenske Ubehageligheder med Scheele vilde faae Udseende af, at det var dem, der havde forvoldt det.

Hall interesserer sig kun, eller idetmindste fortrinsviis, for at faae Monrad ind; naar man taler om Krieger, Bardenfleth, Tillisch, svarer han: «Det eneste Ministerium, som er vigtigt at faae besat, Indenrigsministeriet, dertil er kun Een dygtig, og jeg vil aldrig staae paa Rigsdagen

---

¹⁾ I saa Henseende lyder en Optegnelse i en lille politisk Dagbog af H. E. Schack: «Raasløff, som mærker, at Jorden vakler, benytter Reskriptet til de holstenske Stænder for at retirere i Kvalitet af ædel, moderat Tydsk; er nærgaaende imod Scheele for ret at vise, at han ikke gaaer i Scheeles Ledebaand».

med Tillisch», etc. — Efter endt Middagsmaaltid her, Bal hos Prinds Ferdinand, hvorover var stor Fortvivlelse.

15. [Februar]. Egede her om Morgen. Igaarftes [havde han havt] Samtale med Bang, som ogsaa til Egede havde sagt, at han vilde gaae. I dette Øieblik havde jeg Visit af Pastor Birkedal¹⁾, der kom fra Monrad. Han spaede Spektakler med Rigsraadet.

Hall fortalte igaar, da han var her, at han atter havde havt en lille Bredouille med Heiberg i Anledning af et Stykke (Figaro)²⁾, de vilde opføre i Hoftheatret. Hall havde paa hans Forespørgsel svaret ham meget høfligt, at det skulde blive undersøgt, hvorvidt Lange³⁾ havde Ret eller ei til at gjøre det. Og herpaa svarede Heiberg saa med en aldeles uhøflig Skrivelse, «at naar Ministeriet aldrig understøttede ham, men derimod Andre, der ikke vare berettigede», etc. Brevet var saaledes affattet, at Hall havde den største Lyst til at svare ham, «at det var med Forundring og Misbilligelse, han havde læst Etatsraadens Skrivelse, da han altid pleiede at omtale Nødvendigheden af Disciplin». Imidlertid lader han det vel gaae for gam-melt Venskabs Skyld.

Idag, da Andræ kom hjem fra Ministerconference, fortalte han, at Hall strax havde taget ham til Side og

¹⁾ Vilhelm Birkedal, Præst (Dansk biogr. Lexikon II, S. 304), omtalt i Biografien om Andræ, vol. I, S. 20 ff. og S. 98 ff.

²⁾ Det omtalte Stykke er Beaumarchais' «Figaros Bryllup». Fru Heiberg og P. Hansen omtale ikke «Bredouillen», derimod H. Christensen, l. c., S. 191—192, henvisende tillige til Overskou, l. c. VI, S. 298—299.

³⁾ Theaterdirektøren Hans Vilhelm Lange (Dansk biogr. Lexikon X, S. 25).

sagt, han havde igaar hos Treschow faaet det mæglet med Bang, som foreløbig blev. Andræ blev derfor forundret, da Bang, saasnart man havde sat sig, tog til orde, «at han havde sammenkaldt Møde for at tale med sine Colleger om et personligt Forhold. Hans Helbred var saadant, at han ikke længere taalte at være i Ministeriet. Hans Ønske var at nedlægge alle Portefeuller, men dersom hans Colleger, i Anledning af Rigsraadets Sammentræden, ønskede, han skulde lade dette være, vilde han indskrænke sig til at afgive Indenrigsministerportefeullen; derimod maatte han strax have 6 Ugers Permission».

Da han havde holdt denne lille Tale, som kom Scheele meget ubehagelig uventet og lod Lüttichau sidde med aaben Mund, lod Andræ nogle Øieblikke gaae for at lade Hall tage Ordet, thi han troede ikke, at det var Arrangementet fra den foregaaende Dag. Da han imidlertid Intet sagde, reiste Andræ sig og sagde, «at dette jo var det Samme som at afgive Portefeuller, og det forekom ham en reen Umulighed, at Ministeriet kunde være i saadan Opløsnings-tilstand, naar Rigsraadet kom sammen; dersom Conseilpræsidenten ikke kunde opsætte sin Reise til det var forbi, var det bedst, de Alle indgav deres Demission, saa maatte Kongen vælge et nyt Ministerium». Nogle Stemmer reiste sig derimod og sagde, «det var ikke værdt for een Portefeulles Skyld». Andræ svarede hertil «at det var tre — og fire, naar man regnede Conseilpræsidenturen for een — thi Ministeren for Slesvig havde jo sagt, at han vilde afgive sin Portefeulle som imorgen». Ved disse Ord saae Andræ spørgende paa ham [Raasløff], og han svarede: «Ja, jeg gaaer paa Lørdag i alle Tilfælde». Efter dette blev Samtalen saa livlig (vrøvleagtig) og almindelig, at Andræ ikke kunde følge med, og da han kom hjem, ikke vidste det

endelige Resultat. — Imorgen, Lørdag, i Statsraadet vil det vel afgjøres.

16. [Februar]. Før Statsraadet havde Kongen havt en Samtale med Bang, i hvilken han havde overtalt ham til at blive. Simony skulde indtil videre besørge Indenrigsministeriet. Raasløff havde skrevet til Kongen, at han troede, det var hans Pligt at gaae, da hans udtalte Anskuelser vare i Strid med det omtalte Rescript til Holstenerne¹).

17. [Februar]. Idag, Søndag, Egede tidlig om Morgen her et lille Løb, før han gik til Bang. Om Formiddagen Andræ til en Sammenkomst med Hall og Treschow. Treschow bad dem dog endelig holde sammen, til Rigsraadet havde været sammen: «Det vil sige, lad Raasløff nu kun gaae; selv om han vilde blive, saa er det ikke værdt nu; ham kan man nok faae remplaceret».

Dernæst taltes om at vælge en Præsident [for Rigsraadet]. Bardenfleth var først paa Bane, men ham havde Treschow meget imod: «De maa ikke, min kjære Ven, see paa Fornemhed; de er sg'u fornemme nok og behøve ikke at bryde dem derom. Nei, Dygtigheden, den holder dog ud i Længden; lad os see Listen igjennem!» Man begyndte paa den og kom sidst til de kjøbenhavnske Valg. Først dér standsede Andræ, som læste op, ved Madvigs Navn og sagde: «Ja, Madvig kunde man jo meget godt tage». Treschow: «Ja, jeg holder ikke af ham, det veed Gud; men jeg siger dog: Tag ham, naar han er den Dygtigste og Troeste, derpaa kommer det an. Saa har man da ogsaa den Fordeel at blive fri for hans forbandet kjede-

---

¹) Herom henvises til omst. S. 153 og til Neergaard, l. c. II, S. 83 og S. 115.

lige Snak». Andræ har altid talt om Bardenfleth eller Madvig, han er fornøiet med dem begge.

18. [Februar]. Idag i Ministerconference afgjort, at Madvig skal udnævnes til Præsident for Rigsraadet. — Gaaer Raasløff af, blev det ligeledes decideret, at Hall fungerer som slesvigsk Minister *ad interim*. — Treschow har fuldstændig intriguert, eller rettere, interesseret sig for Madvig, selv Scheele havde han stemt [gunstig] for ham; Bardenfleth troede man for svag til at styre en saadan Forsamling.

Raasløffs Afgang¹⁾ [18. Februar] staaer idag i Avisen. Ingen har holdt paa ham, men ere tværtimod glade ved hans Bortgang; det er eet Nul mindre. Nogle sige, det er Klogskab; han har troet, at Ministeriet vilde blive ødelagt af det snart sammentrædende Rigsraad, og har derfor retireret før denne paatvungne Opløsning. — Andræ glædede sig iaftes over, hvor snildt Valgene [ved Forholdstal] for Holstenerne vare arrangerede. Ministeriet gjør ogsaa Regning paa at have omtrent 9 af dem²⁾.

Egede var her idag og fortalte meget curieust om sine Begivenheder med Bang. Ved den allermindste Sag, f. Ex. ved Raasløffs Indstilling til Afsked, er der stort Raad. «Hvordan skal vi nu gjøre det?» «Ja, Deres Excellence, jeg mener saadan, det er den sædvanlige Formel». «Ja, er det vist? Dette er jo et andet Tilfælde; lad os faae Bauditz ind, — Bauditz!»³⁾ Den samme Raadslagning. «Lad os faae Blichfeldt, — Blichfeldt!»³⁾. Derpaa kommer endelig

¹⁾ Dep. Tid. 1856, S. 169; Bemærkning i «Tillæg».

²⁾ Neergaard, l. c. II, S. 30, jfr. S. 87, 89.

³⁾ Begge Ovennævnte vare Embedsmænd under Indenrigsministeriet (Kringelbach l. c., S. 142).

en eller anden Fyr med et Ærinde; han bliver ligeledes spurgt, og saaledes staae de ærede fem Herrer, til de Alle ere aldeles vir; saa gaaer Bang, og derpaa hver især af de Andre, hvorpaa da Egede igjen sætter sig til Arbeide. En Time førend Bang har sagt, det skulde være færdigt, er han inde igjen: «Gud, er det ikke færdigt? Det skulde accurat være den Tid, jeg sagde». «Ja, Deres Excellence, det skal være færdigt før den Tid, men det var først Kl. 2». «Nei, nu maa jeg have det Altsammen, lad os selv skrive det!». Egede flyver da ind og tager det fra Afskriverne, Ministeren skriver, og de see til. Forresten er han godmodig og rar.

Der var Tale om, at Raasløff skulde være noget mere, da han gik ud af Ministeriet, men de Andre syntes, da han var i 2den [Rang] Klasse, var det nok. Ligeledes Tale om at vælge Lüttichau til Rigsraad; men man syntes, det ikke kunde gaae an, da han var Minister. Lüttichau var enig deri, men tilstod forresten, at han, naar han gik af som Minister, gjerne vilde være det. — Tale om at besætte Indenrigsministeriet med Unsgaard¹⁾, hvilket Treschow havde raadet Andræ og Hall, da de vare dér. De vilde begge gjerne have Unsgaard, men Andræ syntes, det skulde blive, til Ministeriet rigtig kunde organisere sig.

Andræ interesserer sig for at faae Reich valgt til Rigsraad og kunde vist faae det, naar han tog sig varmt deraf, men Hall er i den senere Tid ikke saa varmt paa hans [Andræs] Parti som tidligere. Han arbeider stadigt

---

¹⁾ Ivar Johan Unsgaard, dengang Stiftamtmand over Fyens Stift og Amtmand over Odense Amt, Indenrigsminister i Juni 1856 (Kringelbach, l. c. S. 9).

for at faae Monrad ind i Ministeriet, og denne har allerede som Directeur gjort stor Skade¹⁾. Han har indtaget den første Plads i Halls Hjerte som Ven og Raadgiver; han er insinuant og intriguant og, som Følge deraf, meget farlig ved Siden af Enhver, men især ved Hall. Den første Gang, Hall talte om Monrad som Minister, sagde jeg, «at jeg da blot vilde ønske, Andræ med det Samme gik ud, thi jeg var fuldstændig vis paa, at Monrad ikke holdt op, før han i den gode Sags Interesse havde sat Dem og Andræ sammen». De loe, og Hall sagde: «De vare da ikke Børn længer»; men nu har han, blot som Directeur, allerede begyndt godt, og det skulde meget undre mig, om det ikke tilsidst lykkes ham at gjøre Andræ og Hall til politiske Uvenner.

20. [Februar]. Idag slutter Rigsdagen. Taffel hos Kongen. Megen Travlhed med at gjøre de Love istand, som skal forelægges Rigsraadet.

23. [Februar]. Idag fortalte Andræ mig, at han haabede at faae Reich valgt til Rigsraad i Reedtz's Sted. De andre [Ministre] patronere rigtignok hver sin, især jydsk Godseiere, store eller smaa, men der er ingen Enighed, saa jeg tænker nok ogsaa, det bliver Reich, hvilket vilde være os begge meget kjær; Reich er dygtig og velsindet i enhver Henseende²⁾.

Scheeles Svar paa de holstenske Stænders Klage til Kongen³⁾ har gjort et meget forskjelligt Indtryk. Fornuf-

¹⁾ Omst. S. 115.

²⁾ Monrad forsaauidt samstemmende som det i hans «Redegjørelse om Deltagelse i Begivenhederne 1864», S. 75 hedder: «Det var en Mand, hvis Sjæl var gjennemdannet indtil dens inderste Kjerne; hans ædle Karakter, hans klare Besindighed var udpræget i hele hans Væsen».

³⁾ Omst. S. 153, jfr. iøvrigt Neergaard, l. c. II, S. 81 ff.

tige Folk synes godt om det, men Raasløff og Consorter ere bange, de [holstenske Stænder] skulle spise os til Gjengjæld; tillige have de [«Raasløff og Consorter»] ogsaa slesvig-holstenske Sympathier.

Scheele har en meget fortræffelig Maade at tale med Prindser og deslige Folk paa. Ved sidste Taffel kom Prinds Christian hen til ham og spurgte: «Hvorledes det kunde gaae til, at han og hans Gemalinde vare invite-rede af den franske Keiser til at komme derover og aldeles ikke havde faaet nogen Underretning derom af ham?» «Deres Høihed vil ganske sikkert nok faae Underretning derom, men ikke af mig, der som Udenrigsminister har faaet denne Indbydelse og meddelt Kongen den». «Ja, jeg beklager meget, Geheimeraad Scheele, at De har troet at maatte slaae ind paa en saadan Vei som den, De har betraadt, og det Forhold, der som en Følge deraf er mellem os». «Deres Høihed, jeg kan ikke Andet end svare, at jeg ligesaa meget beklager Deres Høiheds Handlemaade og maa tilstaae, at jeg troer den overmaade uklog», etc. etc. — Kongen tillader ikke, at Prindsen og Prindsessen reise paa Grund af de Historier og Rygter, der gik efter Prindsens sidste Reise til Kiel til Vilhelmines Fødselsdag¹⁾. Naturligviis er Prindsen ogsaa en intim Ven af Firmaet Hansen-Sponneck, David-Ussing, hvilke to Sidste dog ere saa fornuftige, at de gaae med Regjeringen i vigtige Sager; navnlig vare begge, da Rigsraadet første Gang var sammen, meget honnette i deres Optræden²⁾.

Denne Uge har været meget skæbnsvanger: Hr. v. Raasløff omsider gaet af; Ministeriets Svar til de hol-

¹⁾ Omst. S. 147, jfr. «Fædrelandet» 30. Januar 1856.

²⁾ Omst. S. 60 og S. 63—64.

stenske Stænder paa deres Klage over Scheele; Madvigs Valg til Præsident; et nyt Rigsraadsvalg; forhaabentlig Rigsrettens Dom. Meningerne om den ere endnu høist forskjellige. Andræ troer, de Tre [Hansen, Bille, Spønneck] maa blive dømte; Vedel troer ikke, de bliver det; Krieger har aldeles ingen Mening derom. Endelig til Syvende og Sidst er Monrad falden paa Gaden, og de Lærde ere uenige, om han skal ligge i 2 eller i 6 Uger. — Ravn fortalte forleden Dag, at Byen var fuld af Rygter om, at Monrad skulde være Minister. Kongen havde drukket hans Skaal ved Bordet, etc. etc., hvilket forresten var aldeles usandt. Ravn var meget misfornøiet dermed; han syntes, det vilde forvanske Ministeriets Charakter og Farve.

Hall og Krieger vare her begge i Søndags; de arbeidede paa en smuk Tale for Kongen til Rigsraadet, men de vare selv ikke fornøiede med Udkastet. Tiltaleformen er heller ikke bestemt.

27. [Februar]. Skøndt Andræ holder sig meget fjernt fra Spønneck og kun hvert halve Aar omtrent har en Samtale med ham, og det personlige Forhold ved slige Leiligheder er fortræffeligt, er der dog af og til smaa Ubehageligheder med ham. Han gjør bestandig Forsøg paa at forøge sin Myndighed og Uafhængighed; for Ex. indstillede han forleden Dag Generaltolldirectoratet til selvstændigt at have en Conto til Gratialer, saa at han ikke behøvede hver Gang at indstille disse forskjellige Fyre til Finantsministeren. Ligeledes, at han skulde kunne, naar det behagede ham, nedsætte en Comité for at afgive Betænkninger om Et og Andet, han havde foreslaaet. Ligeledes, at Bluhme herefter skulde have 1000 Rdl. til i Taffelpenge. Alle disse 3 Spørgsmaal bleve udenvidere

besvarede med «Nei», saa jeg frygter meget, at Venskabet fra Sponnecks Side er mindre nu, end før han blev ansat som Generaltolddirecteur.

Reichs Udnævnelse til Rigsraad begynder at blive bekjendt, førend den er afgjort. Andræ er bange, det skal gaae galt, naar man taler om det, før det er skeet, saameget mere, som der fra Statsraadets Side slet ingen Beslutning er tagen. Det var blot Andræ, som talte for ham; men da Scheele havde sagt et Par samstemmende Ord, lod Andræ Sagen falde, for at tage den op, naar de Andre havde havt Tid til at sætte sig ind deri. Egede sagde imidlertid, at Bang strax ansaae det for afgjort, og havde ladet ham indstille dertil, hvilken Indstilling skulde overrækkes Kongen idag.

Egede kom, da vi sade tilbords, og fortalte, at Bretton havde talt i Rigsretten fra 9—1, saa man rimeligviis ikke kunde vente Dommen før næste Dag.

28. [Februar]. Dommen er falden idag (i Nat Kl. 1^{1/2}) og lyder paa fuldstændig Frifindelse¹⁾. Da jeg imorges kom ind til Andræ for at hente Aviserne, stod han, mod Sædvane, allerede inde i sin forreste Stue og læste i «Berlingske». Han var meget misfornøiet med Udfaldet, sagde, at «en saadan Dom undergravede al Retsbevidsthed og var meget fordærvelig i constitutionel Henseende». Jeg derimod var ret godt fornøiet med den og ønskede ikke, at de gamle Ministre skulde staae som Martyrer, og de nye som dem, der havde intimideret Dommerne. Nu har Høiesteret, som længe har været moden til en Reorganisation²⁾, ladet

¹⁾ Rigsretsdommen blev afsagt Natten mellem d. 27de og 28de Februar 1856, Kl. 12^{1/2}; «Berlingske Tidende» d. 28. Februar meddele Dommen in extenso.

²⁾ Bemærkning i «Fillæg».

de meest Nærsynede erkjende dette og maaske banet Vei til en Jurys Nedsættelse ogsaa her i Landet. — Egede var her idag (Torsdag) alene til Middag. Da vi allerede sade ved Bordet, kom et Bud og meldte, at Ministrene spiste hos Hs. Majestæt, da Statsraadet først endte Kl. 5. — Ønske om, at Bang maatte blive Justitiarius i Høiesteret.

29. [Februar]. Reich her iformiddag for at præsentere sig som Rigsraad. Havde i otte Dage været ganske febril over alle de mange Gratulationer, som han ikke vidste, hvad Betydning man kunde tillægge. — Om Middagen Hall her, hvis Humeur og Stemning mindede lidt om de gamle April- og Decembere dage. Han havde Aftenen iforveien været hos Prinds Frederik¹⁾, som havde converseret ham endeel og blandt Andet spurgt, «hvad han syntes om Rigsrettens Dom?» Hall svarede hertil, at «det jo var glædeligt for Ministre i Function at see en saadan Dom fældet over de afgangne», hvortil da Prindsen smilende sagde: «Ja, ikke sandt, det er et glædeligt Resultat!» Hansen var dér og blev feteret og gratuleret. En Inconsequents er det, at Ex-Ministeriet og dets Venner, der lode som om de saae paa Rigsretten med den største Haan, dog nu udstøde høie Jubelraab og lade sig gratulere af Alverden. Det hele Parti, «Kjøbenhavnsposten» til Stjernholm²⁾, ere i Henrykkelse og haabe, at det nuværende Ministerium skal være borte om 8 Dage, og de Gamle i deres Sted. Paa Rigsraadets Optræden stoles ogsaa endeel. Bang og nogle Andre ere temmelig bange. — Hall havde

---

¹⁾ Frederik, Landgreve af Hessen-Kassel (Dansk biogr. Lexikon V, S. 339).

²⁾ Frederik Chr. Stjernholm, Officer; «havde staaet i et nøje personligt Forhold til Krigsminister Hansen» (Dansk biogr. Lexikon XVI, 438).

talt med Raasløff hos Prindsen; han lod saa smaat, som om han nok kunde være tilsinds at træde ind igjen. Treschow har temmelig mange Møder i denne Tid med Tillsch, Bluhme og Consorter. Han ønsker meget Bluhme ind i Ministeriet; Andræ og Hall ønske ham ikke. Siden Andræ talte mere med ham ved Sundtoldsforhandlingerne, har han tabt sin Agtelse for hans Dygtighed; Charakteren [i politisk Retning] har han aldrig vurderet.

Scheele har i denne Tid tabt endeel af sit gode Humeur og Mod; han tænker og plager sig med denne Rigsretssag derovre¹⁾. Blev de andre frikjendt, maa han naturligviis blive dømt. Han besøgte igaar Hall og talte i Begyndelsen om flere forskjellige Ting. «Naar man taler med Scheele og tildeels med Treschow», sagde Hall, «saa sidder man altid og tænker: «Naa, naar kommer endelig det, hvorpaa det kommer an?»

---

¹⁾ D. e.: Processen for Overappellationsretten i Kiel, jfr. Neergaard, l. c. II, S. 83—84.

TILLÆG.

Side 24.

I Betragtning af, at det omstaaende berørte Brev fra daværende Premierminister Bang er saa at sige det første Skridt til Udarbeidelsen af Fællesforfatningen af 2. Oktober 1855, tør det hidsættes, ordret saalydende:

«Frederiksberg, Søndag Formiddag
d. 15. April 1855.

Hr. Minister Andræ,

Rd. og Dbgmd. p. p.

Efter mit Naturel tog jeg strax igaar Aftes fat paa at udkaste en Brouillon til det mig paatvungne — de høflige Ord forandre ei Tvangens Væsen — Forfatningslovs-Udkast. Jeg er dog bleven færdig til Kl. nu er 11 med 27 Paragrapher, men maa min ærede Ven takke sig selv for, at de ei ere blevne bedre redigerede. Jeg vilde nu bede Dem notere Deres Bemærkninger ved samme og derpaa sende G. Raad Scheel dem til Gjennemsyn. Dersom vi da ei splittes ad i Morgen Aften, saa vilde jeg gjerne gennemgaae dette første Ark med de tvende Herrer Tirsdag Morgen, og saa sætte samme Ark i Arbeide til Renskrivning, hvorom vi iøvrigt kunne træffe nærmere Aftale i Morgen Aften. Jeg har foruden min Secretær kun een Mand (udenfor Ministeriet), som jeg kan betroee Afskrivningen af disse Forarbeider, som vi hverken maae ønske i «Fædrelandets»

eller «Morgenpostens» Hænder. Har De en tredie aldeles tro Mand? Vi skulle have 8 Afskrifter, og det var dog kjedsommeligt, at Renskrivningsarbeidet skulde standse os, naar vi selv paaskynde det reelle Arbeide saameget som muligt.

Komme vi, som sagt, ud af det i Morgen Aften, vil jeg tage hele Tirsdag og Onsdagen til Fortsættelsen af min Brouillon — med hvilken jeg ei kan komme videre idag, da De nok i Finantsministeriet har beholdt mine Notater fra de sidste Conferencer om denne Gjenstand. Var De nu saa skikkelig at udkaste Paragrapherne om Skattebevillingen og Regnskabsvæsenet, med Angivelse i Margin af de tilhørende midlertidige Bestemmers Hovedindhold — omtrent som jeg har begyndt, saa haaber jeg, at jeg til Onsdag Middag Kl. 5 skulde levere Dem Rest; og inden Ugens Udgang kunde da hvert af Ministeriets Medlemmer have sit Exemplar af Udkastet i Hænder. —

Ved at komme nærmere ind i Detailler er den noget gigantiske Tanke kommen ind i min Hjerne, uden at jeg kan faae den ud før at være belært af min i slige Sager mere forfarne Collega, — om det gaaer an at indlade sig med Rigsraadet om Ændringsforslag og derved give det en langt større Indflydelse end Rigsdagen, og om man ei bør affordre begge et simpelt «Ja» eller «Nei», henvisende dem til Lovens mellem os omtalte Slutningsparagraf, at Kongen vil forelægge hele Loven for det først sammentrædende Rigsraad til reviderende Betænkning Afgivelse, og foretage de af samme tilraadete Modificationer af Fællesforfatningen, som han finder forenelige med Monarchiets Tarv. — Det var en kortere Proces, og kom man ei længst med den?

Anbefal mig venligst til Deres Frue.

Deres hengivne

Bang »¹⁾.

---

¹⁾ Saavel det anførte Brev og dermed fremsendte saakaldte «Brouillon», der er paategnet Andræs Bemærkninger, samt hvad iøvrigt haves hos mig af Manuskripter vedrørende Udarbeidelsen af Fællesforfatningen af 2. Oktober,

Side 26 og S. 45—46.

I Ministeriets Forestilling af 9. Juni 1855 om allerhøieste Vedtagelse af Udkastet til Forfatningslov for det danske Monarkies fælles Anliggender (aftrykt efter Originalen i «Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktober 1855», Tillæg, S. 390 ff.) henvises der til Raasløffs «dissentierende Bemærkninger» med følgende Ord:

«Medundertegnede Raasløff er vel i det Hele enig i forestaaende allerunderdanigste Forestilling, men med Hensyn til nogle Punkter er jeg dog af en afvigende Mening, og finder dem derhos af en saadan Betydenhed, at jeg har troet at burde allerunderdanigst skriftligen forelægge D. Maj. min Anskuelse af disse Forhold, som derfor herved vedlægges».

Ifølge den hos mig beroende Original lyder Raasløffs «dissentierende Bemærkninger» saaledes:

«Dissentierende allerunderdanigste Bemærkninger fra Ministeren for Hertugdømmet Slesvig til Ministeriets allerunderdanigste Forestilling angaaende Forfatningsloven for det danske Monarkies Fællesanliggender.

ad § 13¹⁾. Den allerunderdanigst undertegnede Minister for Hertugdømmet Slesvig tør ikke tilraade Optagelsen af de i denne §s første Passus indeholdte Bestemmelser i Forfatningsloven for Fællesanliggenderne, fordi den efter min Formening strider imod de for de enkelte Landsdele, in specie for Hertugdømmet Slesvig udgivne Forfatningslove.

---

omfattende bl. A. det Udkast, som Andræ d. 17de April i Finantsministeriet dikterede Bang, — alle disse Aktstykker ere nu afleverede til Rigsarkivet.

¹⁾ § 13 saalydende: «For Rigsretten kan Kongen ogsaa lade Andre tiltale for Statsforbrydelser, som findes særlige farlige, naar Rigsraadet dertil giver sit Saatykke.

Iøvrigt medfører denne Forfatningslov ingen Forandring i de nærværende Domstoles Omraade, ligesom og den dømmende Magts Udøvelse, forsaavidt den er et Fællesanliggende, kun kan omordnes ved Lov».

Naar det i den Allerhøieste Kundgjørelse af 28de Januar 1852 er sagt, at navnlig de tidligere under det slesvig-holsteenlauenborgske Cancellie hørende Sager (altsaa hele Justitsvæsenet) skulle for Fremtiden varetages af Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig, forsaavidt de angaae dette Hertugdømme, — naar det endvidere i den Allerhøieste Forordning angaaende Hertugdømmet Slesvigs Forfatning af 15de Februar 1854 dens § 3 hedder: «I Henseende til de Anliggender, som ifølge Vor Allerhøieste Kundgjørelse af 28de Januar 1852 høre til Vort Ministerium for Hertugdømmet Slesvigs Embeds-Virkekreds, har dette Hertugdømme sin egen Lovgivning og Forvaltning»; fremdeles i § 12: «I Henseende til de Anliggender, der høre til Vort Ministerium for Hertugdømmet Slesvigs Embeds-Virkekreds, skulle Forandringer i Lovgivningen, med Undtagelse af provisoriske Love, ikke foretages uden forudgaaet Samtykke af Provindsialstændersforsamlingen for dette Hertugdømme»; endelig i § 28: «Mulige Forandringer i nærværende Forordning og dens Tillæg, med Undtagelse af de fra Provindsialstændernes Virkekreds udelukkede Bestemmelser i §§ 1—4, skulle behandles ligesom andre Forandringer i Vort Hertugdømme Slesvigs Lovgivning»; — saa turde heraf fremgaae, at der ikke ved nærværende Fællesforfatning tør foretages nogen Forandring i Lovgivningen angaaende Hertugdømmet Slesvigs særlige Anliggender. Men da det nu er notorisk, at de Regler, hvorefter Misgjerninger skulle forfølges i bemeldte Landsdeel, forsaavidt angaaer forum delicti, hvile paa utvivlsomme og i fuld Gyldighed værende Love, turde det være ikke mindre vist, at den foreliggende Bestemmelse, hvorefter ogsaa Andre end Ministeren [Ministre] kunne tiltales for Rigsretten for Stats Forbrydelser, indeholder et Indgreb i de ved de ovenanførte Allerhøieste Tilkjendegivelser givne Tilsagn. Dette bliver endnu mere iøinefaldende ved at sammenholdes med Ministeriets Program, hvor det blandt Andet er udtalt, at «Ministeriet vil følge den Retning, som er anviist ved den Allerhøieste Kundgjørelse af 28de Januar 1852», nemlig: «at der ved Ordningen af Monarchiets Anliggender skal, under Bibehold og videre Udvikling af de Indretninger, som enten omfatte alle Sammes Dele, eller ere grundlagte for enkelte af disse, skrides frem i den

Aand at opretholde og forbedre de retlig bestaaende Forhold». Denne Udtalelse har jo nemlig fundet Sted, efter at de enkelte Forfatningslove vare udkomne, og maa derfor, skjøndt optagen efter et tidligere Actstykke, ogsaa finde Anvendelse paa disse.

Skjøndt jeg derfor ikke tør benægte, at en saadan Bestemmelse som den her omhandlede, jo under visse Forhold kunde have sin politiske Nytte og Betydning, maa jeg dog allerunderdanigst fraraade, at der af denne Grund foretages et Skridt, hvis formelle Gyldighed formeentlig med Føie kan bestrides, og som er skikket til at fremkalde Mistillid til givne Løfter.

Da nu derhos Paragraphens 2den Passus ikkun har nogen Betydning i Forbindelsen med den første, og der altsaa ikke turde være nogen Grund til at lade hiin staae, naar denne udgaaer, skulde jeg allerunderdanigst tillade mig at foreslaae, at hele §en udgaaer af Udkastet.

ad § 16¹⁾: Ved denne § tør den allerunderdanigst undertegnede Minister for Hertugdømmet Slesvig ikke undlade at fremsætte nogle afvigende Bemærkninger. Paragraphen indeholder blandt Andet den Bestemmelse, at en Embedsmand, som afskediges har Ret til Pension, og at den Embedsmand, der forflyttes imod sin Villie, ligeledes skal have Ret til at forlange Afsked med Pension efter de almindelige Regler. Hermed corresponderende fastsætter § 43, at Embedsmænd, som vælges til Medlemmer af Rigsraadet, ikke behøve Regjeringens Tilladelse til at modtage Valget. Disse Bestemmelser ere optagne efter den danske Grundlov og ere for Kongerigets Vedkommende vistnok aldeles i deres Orden, da de svare til de øvrige derværende

---

¹⁾ § 16 saalydende: «Kongen besætter alle Embeder i samme Omfang som hidtil. Forandringer heri kunne skee ved Lov. Ingen kan beskikkes til Embedsmand, som ikke har Indfødsret.

Kongen kan afskedige de af ham ansatte Embedsmænd. Disses Pension bestemmes ved Monarchiets Pensionslov. Den Embedsmand, der forflyttes mod sin Villie, har ligeledes Ret til at forlange Afsked med Pension efter de almindelige Regler.

Undtagelser fra disse Bestemmelser kunne skee ved Lov».

Forhold, og man ikke kan ville fratage Embedsstanden i Kongeriget de Rettigheder, hvoraf den er i Besiddelse. Men i Hertugdømmerne, navnlig i Slesvig, forholder det sig anderledes. Naar man her vil forandre det hidtil bestaaende Forhold mellem Kongens Regjering og Embedsstanden, der fremstiller sig som et saadant, hvori Embedsmanden har Alt af Kongelig Naade, men ikke kan fordre Noget som en Ret, saa svækkes nødvendigviis det rene og strenge Begreb om den Kongelige Magtfuldkommenhed, som efter det der-værende Forhold endnu for Tiden maa ansees som saare rigtigt. Skal derhos Bestemmelsen ikkun finde Anvendelse paa de under Fællesministerierne sorterende Embedsmænd, saa indføres der en Adskillelse mellem de forskjellige Kategorier af Embedsmænd i samme Landsdeel, som ikkun tjener til at forvirre Begreberne.

Den ovenanførte Forskrift i § 43 — hvilken jeg har troet allerunderdanigst at turde omtale allerede her, fordi den staaer i en principmæssig Forbindelse med § 16 — er derhos i Strid med Forordningen angaaende Hertugdømmet Slesvigs Forfatning af 15de Februar 1854 dens § 21, hvori foreskrives, at Alle, hvem der er meddeelt Allerhøieste Bestalling eller Confirmation til Varetagelsen af offentlige Forretninger, med Undtagelse af de valgte Deputerede for Geistligheden, for at modtage et paa dem faldet Valg behøve Allerhøieste Tilladelse. Rigtignok er det kun en Strid i Principet, men som en synderlig Anomalie maa det dog betragtes, at Embedsmanden skal behøve Tilladelse til at indtræde i Ständerforsamlingen, medens han derimod ingen saadan behøver for at indtræde i Rigsraadet.

Til hvad jeg saaledes har tilladt mig i dybeste Underdanighed at henstille til Deres Majestæts Allerhøieste Opmærksomhed, tør endnu føies den Bemærkning, at medens de øvrige af Grundloven i nærværende Lovudkast optagne Bestemmelser maaskee kunne siges at være nødvendige for, at der ikke ved Grundlovens Indskrænkning skal opstaae Lacuner i vigtige Punkter, kan jeg ikke skjønne, at der foreligger nogensomhelst lignende Nødvendighed for de her omhandlede Forholds Vedkommende undtagen i alt Fald for Kongerigets Embedsstand. Tvertimod syntes Intet naturligere, end at Forholdet imellem Regjeringen og dens Embedsmænd paa ethvert Sted forbliver uforandret, og at det

forbeholdes en eventuel Revision af Landsdelenes Forfatningslove, samtidigt med en ny Lovgivning angaaende hele Monarchiets Pensionsvæsen, heri at foretage Forandring, dersom en saadan findes tilraadelig.

I Henhold til Ovenstaaende skal jeg derfor allerunderdanigst tilraade, at § 16 affattes saaledes:

«Kongen besætter alle Embeder i samme Omfang som hidtil. Ingen kan beskikkes til Embedsmand, som ikke har Indfødsret»; samt at den øvrige Deel af §en bortfalder, og at den midlertidige Bestemmelse under Nr. 3¹⁾ affattes saaledes: «Med Hensyn til Embedsmænds Afskedigelse, Forflyttelse og Adgang til Pension forbliver det, indtil en ny Ordning af disse Forhold paa forfatningsmæssig Maade kan finde Sted, ved de for hver Landsdeel især hidtil gjældende Regler. — Kongen forbeholder Sig at bestemme Ministrenes Pensioner, dog at det i Kongerigets Pensionslov fastsatte Maximum ei overskrides».

ad § 29²⁾. Den allerunderdanigst undertegnede Minister for Hertugdømmet Slesvig troer at burde henlede Deres Majestæt Allerhøieste Opmærksomhed paa, at den i nærværende § optagne Census som Betingelse for Valgretten er for bemeldte Hertugdømmes Vedkommende noget ganske Nyt og Uvant. Indtil nu har Grundbesiddelse været den eneste dér brugelige Maalestok for Udøvelsen af politiske Rettigheder, navnlig er det denne, der er lagt til Grund for Bestemmelserne om Census i Forordningen angaaende Pro-

¹⁾ Midlertidig Bestemmelse Nr. 3 saalydende: «Indtil den i § 16 omhandlede Pensionslov for de Embedsmænd, der ikke henhøre under Landsdelenes Ministerier, kan vedtages, bestemmes Pensionerne efter de nu gjældende Regler.

Kongen forbeholder sig at bestemme Ministrenes Pensioner, dog at det i Kongerigets Pensionslov fastsatte Maximum ei overskrides».

²⁾ § 29 saalydende: «Valgbar er enhver uberygtet Mand, som har Indfødsret og har fyldt sit 25de Aar, medmindre han er ude af Raadighed over sit Bo.

Valgret ved de umiddelbare Valg tilkommer Enhver, som er valgbar, og som i det sidste Aar har svaret i directe Skat til Staten eller Communen 200 Rd., eller godtgjør at have havt en reen aarlig Indtægt af 1200 Rd.»

vindsialstænderne af 15de Mai 1834 og Forordningen angaaende Hertugdømmet Slesvigs Forfatning af 15de Februar 1854. Med alle sine Mangler maa den dog ansees som den, der bedst svarer til de derværende Forhold, ligesom den er den ligeligste og lettest overskuelige. Af de tvende Arter af Census, som ere optagne i den foreliggende §, vil den rene aarlige Indtægt efter al Sandsynlighed komme til at spille en meget underordnet Rolle i Hertugdømmet Slesvig, fordi Beboerne sikkert ville være meget tilbageholdende med frivillig at opgive en saadan Indtægt, som de antage vil komme dem til Skade ved Paalægning af communale Skatter. Den i saa Henseende i Valglovens § 9 givne Adgang til at lade sig optage paa Listen som Vælger paa Grund af Indtægten vil derfor kun blive benyttet i meget ringe Omfang, og det vil især blive Præsterne paa Landet og Embedsmændene i Byerne, som ville komme i Betragtning. Men skjøndt der herved kan gjøres Regning paa endeel Stemmer til Fordeel for Regjeringen, maatte denne dog efter min allerunderdanigste Formening hellere renuncere herpaa, fordi det, eftersom Forholdene engang ere, maa synes misligt at gjøre de slesvigske Embedsmænd til politiske Redskaber og ved deres Hjælp at opnaae Resultater, som maaskee staae i Modstrid med Befolkningens Sympathier. Træde Embedsmændene derimod ved disse Leiligheder op imod Regjeringen eller dog dens System, sættes denne derved i en ikke ringe Forlegenhed, da Forholdet ikke vel tillader nogen Opposition fra den Side, uden at Regjeringens Autoritet derved sættes i Fare. Det vil altsaa være Skatthenormen, der bliver den afgjørende. Men i denne Henseende frembyder sig dels den almindelige Ulempe, at Skatterne, især de communale, variere meget betydeligt i Hertugdømmet Slesvig, ikke alene i de forskjellige Districter, men og i et og samme District og vistnok i en betydelig større Grad end i Kongeriget, saa at Maalestokken vil komme til at virke høist forskjelligt, — dels den særegne, at Anvendelsen af denne Norm, skjøndt jeg endnu i dette Øieblik paa Grund af Utilstrækkeligheden af den Tid, der har været mig levnet til at tilveiebringe de i saa Henseende fornødne Oplysninger, efterat Ministeriets Pluralitet definitivt havde forenet sig om de nu foreliggende Bestemmelser for Valgrets-Census, [ikke] er i Stand til at have

nogen afgjort Dom om dens Virkninger, dog med temmelig Sikkerhed tør antage [antages] at forstærke Vælger-Antallet i Sydslesvig og altsaa vilde skade den danske Sag.

Dersom der nu forelaae nogen virkelig tvingende Grund til at forlade den for Hertugdømmet Slesvig tilvante Valgrets-Census, nemlig Grundbesiddelse, for at antage en dér hidtil ukjendt og efter min Formening til Forholdene kun lidet svarende ny Census, vilde jeg dog uden Indvending bringe det Offer at gaae ind derpaa. Men dette har jeg aldeles ikke kunnet skjønne at være Tilfældet. Som den egentlig afgjørende Grund derfor anføres den, at der ikke for Kongeriget kan opstilles nogen anden Regel end den, der er bragt til Anvendelse ved Valgene til Landstinget, at det navnlig maa ansees ugjorligt dér at vende tilbage til Grundbesiddelses-Census, efter at man engang har forladt den, og at, da der ved Valgene til Rigsraadet maa gjælde een og samme Regel for hele Monarchiet, det, der gjælder i Kongeriget, maa udvides til de andre Landsdele. Man synes derved at glemme, at det kun nytter lidet at opstille en eensartet Regel, naar Forskjelligheden desuagtet er begrundet i Forholdene, og at der, hiin Foranstaltning uagtet, vedbliver at være andre væsentlige Forskjelligheder tilstede, forsaavidt navnlig Fællesforfatningens Virksomhed betinges og suppleres af Landsdelenes særlige Forfatninger, hvilke idetmindste endnu hidtil ere byggede paa ganske andre Principer. Naar de Deputerede til Hertugdømmernes Stænderforsamlinger vælges efter Grundbesiddelse som Census, og altsaa Valget af disse Forsamlinger og Deputerede til Rigsraadet ligeledes middelbart hviler paa den samme Grundvold, hvorfor skulde da ikke de Deputerede til Rigsraadet, som vælges directe, vælges efter samme Regel? Naar Udgifterne til det Fælleds tilveiebringnes af de enkelte Landsdeles Repræsentationer efter forskjellige paa de særegne Forhold grundede Normer, hvorfor skal det da ikke overlades Landsdelene at vælge deres Deputerede efter den Maalestok, hvortil de ere vante? Mig forekommer det aldeles naturligt, at Kongeriget i saa Henseende bliver ved Sit og Hertugdømmet Slesvig ved Sit.

Forsaavidt derimod den her foreslaaede Egalisering staaer i Forbindelse med en almindelig ledende Tanke, der gaer ud paa efterhaanden at overføre ogsaa Kongerigets

øvrige politiske Institutioner paa Hertugdømmet Slesvig i den i og for sig roesværdige Hensigt at knytte disse Landsdele nøiere sammen, da anseer jeg det for min Pligt at udtale for Deres Majestæt som min paa Kjendskab til Forholdene støttede bestemte Overbeviisning, at der ikke vil kunne beredes den danske Sag i Slesvig nogen større Fare, end ved en overilet Udvikling af den constitutionelle Frihed i denne Landsdeel, — at en kraftig og af Partierne saavidt muligt uafhængig Regjering endnu i længere Tid vil være den nødvendige Betingelse for at den danske Nationalitet i Slesvig kan komme til Kræfter, — at der derfor under ingen Omstændigheder tør gaaes videre i denne Retning, end den nye Ordning af Monarchiets Forhold absolut fordrer, — og at en modsat Fremgangsmaade, i samme Grad som den svækker den danske Regjerings Anseelse og Kraft, vil spille Indflydelsen paa Hertugdømmets Anliggender i Hænderne paa det statsjendtlige Parti og derved tildeels paa fremmede Magter. — Slesvig er og vil stedse blive det brændende Spørgsmaal i Deres Majestæts Monarchie; det kan kun ordnes efter saadanne Hensyn, som grunde sig paa de derværende Forhold, og af den Fremgangsmaade, som Deres Majestæts Regjering følger i samme, vil det, forsaavidt ikke overmægtige Begivenheder atter indtræde, komme til at afhænge, hvad enten det danske Rige skal i Hertugdømmet Slesvig i Tiden finde sin fasteste Støtte eller sin farligste Svaghed.

I Henhold til foranførte skulde jeg derfor i dybeste Underdanighed andrage paa, at det Allernaadigst maatte behage Deres Majestæt at bifalde, at Census for de nye Valg for Hertugdømmet Slesvigs Vedkommende alene reguleres efter Grundbesiddelse, saaledes at Valgretten paa Landet knyttes til en Taxationsværdie af Jorder og Bygninger til 8000 Rdlr. og i Kjøbstæderne til en Assuranceværdie af Bygninger til 4000 Rdlr., hvilken Beregning er støttet paa, hvad der comparativt udkommer ved at reducere Skatten til Hartkorn og dette igjen til Taxationsværdie efter den i Forordningen angaaende Provindsialstænderne af 15de Mai 1834 givne Maalestok, samt ved atter at stille Kjøbstæderne i samme Forhold til Landet som i hiin Forordning; in subsidium: at Grundbesiddelses-Census efter de angivne Regler maa for

Hertugdømmet Slesvig bibeholdes alternativt ved Siden af Skat og Indtægt efter Valglovens Forskrift.

Sluttelig skal jeg kun endnu her tillade mig den allerunderdanigste Bemærkning, at en noget lavere Census i det Hele taget maatte antages at ville for Hertugdømmet Slesvigs Vedkommende give et for Regjeringens Hensigter gunstigere Resultat, men at jeg ikke har troet at burde stille noget Forslag i saa Henseende for ikke at forøge de Vanskeligheder, som allerede nu frembyde sig, idet jeg maa erkjende, at den Census, der fastsættes for de her omhandlede Valg, om den end meget vel kan være af forskjellig Art, dog i Graden maa være saa nær som muligt tilsvarende for hele Monarchiet.

Kjøbenhavn, den 9de Juni 1855.

Allerunderdanigst

Raasløff¹⁾.

Hvorledes Kongen ved Behandlingen i Statsraadet af anførte «dissentierende Bemærkninger» sympathiserede med sin slesvigske Minister, særlig i Retning af «at have Hals og Haand over Embedsmænd», men godmodig lod sit Ønske falde overfor Andræs bestemte Fastholden af Bestemmelserne i Forfatningsudkastets §§ 16 og 43, er omstaaende berørt.

Side 29.

H. E. Schacks litterære Gjerning til Gunst for en sproglig-national Deling af Slesvig, saaledes at — kortelig udtrykt — «den tydske Deel af Slesvig kom til Tydskland, den danske til Danmark», foreligger særlig i et lille Skrift fra Mai 1849, «Om Slesvigs Deling».

Fra første Færd pointeres her Nationalitetens Berettigelse som det sande Grundlag for Statssamfundet: «Naar Folkene

---

¹⁾ Alle Udhævelser saaledes som de forefindes i Originalen, der af mig er afleveret til Rigsarkivet.

selv komme til Roret, synes det naturligt, at den nationale Politik maa afløse den ældre statsretlige; ethvert Folk maa da ansee sig — Folket, Nationen — som sin Stats eneste sande Indhold»¹⁾. Og ud fra dette nationale Standpunkt polemiserer Schack mod «uklare Illusioner og Traditioner», der tale om «det slesvigske Folk» og ville «behandle Slesvig som en Enhed for sig, en Heelhed, forskjellig fra dets nordlige og sydlige Naboer», — «En mere falsk Betragtningmaade, en urimeligere Illusion, end den, som Navnet: «det slesvigske Folk» involverer, vil man ikke let kunne udfinde. Hvad vil man dog paavise, der skulde være fælles og karakteristisk for dette slesvigske Folk? Kan der være mere stridende Elementer, end de, der omslutes af det Stykke Land, der fører Navn af «Slesvig» og Titel af «Hertugdømme»? Hvilken falsk Betragtningmaade har dette Navn og denne Titel dog ikke medført, og hvor vilde det ikke fremme den rette Erkjendelse, om man rev sig løs herfra, og erkjendte, at der Intet existerer, som kan constituere Begrebet «slesvigsk Folk» eller Staten «Slesvig», men at det Antal Kvadratkilometer, man kalder saa, kun indbefatter et Stykke af Danmark og et Stykke af Tydskland, hvis Grændser her støde sammen. Men istedetfor at gjøre dette, have baade Danske og Tydske erklæret Slesvig for en Eenhed, som man enten maatte have heelt eller slet ikke have. De have sammenlignet Forslaget om Slesvigs Deling med Salomons Dom om at dele Barnet. I sand Viisdom er det muligt, at disse Domme kunne sammenstilles; men iøvrigt er der den Grundforskjel imellem dem, at Gjenstanden for Salomons Dom var et Individ, hvis Væsen vilde ophøre ved Dommens Iværksættelse, hvorimod Slesvig, der falskelig er anseet for et Individ, just vilde komme til sit sande Væsen ved at adskilles i de to

---

¹⁾ H. E. Schack, «Om Slesvigs Deling, S. 1; med Hensyn til det omst. S. 179 hidsatte Citat henvises til S. 9 i nævnte Brochure.

Eenheder, hvoraf det bestaar, og som intet Andet have tilfælles end det **Navn**, der omslutter dem begge»¹⁾).

Dog jeg skal ikke nærmere dvæle ved Schacks Polemik mod Datidens Ønske om et Slesvig indtil Eideren, — en Grændse, der «fra et nationalt Standpunkt kun deri er forskjellig fra Elbgrændsen, at det er et mindre Stykke af Tydskheden, man vil have indenfor Danmarks Grændse»²⁾). Derimod kan jeg ikke noksom henvise interesserede Læsere til selve Brochuren, i hvis Forord Schack rettelig forudsiger, «at, hvis Delingen ikke finder Sted nu, saa vil Spørgsmaalet herom dog senere træde frem, om end under en anden Form», og hvis sidste Ord ville klinge vellydende eller skingre mislydende i Nutidens Øren, for saa vidt de spørge: «Hvad vi da skulle gjøre, naar vi vel kunne faae en Deling, men ikke en saadan, at Danmark i det Væsentlige erholder Alt, hvad dansk er? Da maa Svaret blive: At saa skulle vi føre Krig, saa længe vi have nogen Udsigt til at vinde; og siden skulle vi bryde Freden og føre Krig paany, saasart vi igjen have nogen Udsigt til at vinde; og saaledes skulle vi blive ved. Dette er Pligt mod vor Nationalitet i Almindelighed og mod de Danske, der vilde komme under fremmed Herredømme, i Særdeleshed. Forøvrigt behøve vi ikke at tage nogen Bestemmelse herom: det vil komme af sig selv. En Nationalkrig er evig, indtil enten den ene Nation er ødelagt, eller den rette nationale Grændse opnaaet»³⁾).

Hvorvidt Andræ — saaledes som forment af Bille i en biografisk Skitse⁴⁾ — har havt «en væsentlig Andeel» i Schacks omtalte Brochure, skal jeg lade usagt. Sikkert tør derimod

¹⁾ H. E. Schack, l. c., S. 3—4 (fraseet Ordet «Navn», alle Udhæv. af mig).

²⁾ l. c., S. 3 (Udhæv. af mig).

³⁾ l. c., S. 31—32.

⁴⁾ Illustr. Tidende, 14. Febr. 1875.

udtales, at ogsaa Andræ dengang delte Ønsket om en Deling af Slesvig paa Grundlag væsentlig af det sproglig-Nationale og i en saadan Deling fandt den eneste virkelig holdbare Afslutning paa det ældgamle Mellemværende mellem Dansk og Tydsk. Vistnok er Bogens Indhold ogsaa oftere blevet drøftet mellem Andræ og hans Svoger, og denne synes forsaavidt selv at henpege herpaa, som han overfor Paastanden om Eideren som rette «Militærgrændse» erklærer, at «kyndige Militære, som han har raadspurgt herom, ere enige i, at Eideren er saa godt som betydningsløs i denne Henseende»¹⁾.

Ogsaa i Ugebladet «1848» tog Schack kraftig til Orde for det «ene Rigtige: et Danmark til Danskhedens Grændse, forenet med de tydske Provindser ved en ren Personal-Union», — «Er Nationaliteten den sande Grundvold for Staten, saa maa den føres igjennem ligesom al Sandhed, og da intet Jordisk er vigtigere end Staten, saa kan den Bestræbelse, som gaar ud herpaa, ikke sættes tilside for nogen anden. — Alle de smaa Stene vil man nok lægge tilorden: skal da Grundstenen blive liggende saa skæv, som den ligger?» Og han retter advarende Ord til dem, der ivre saa stærkt for en Statsgrændse lige til Eideren: «De skulle bære Skylden, naar det om kort Tid viser sig, at denne saakaldte Eidergrændse dog egentlig ikke var andet end Kongeaaen»²⁾. Med andre Ord — saaledes som udtalt af Schack i den anførte Brochure —: «Tilsyneladende faae hele Slesvig, det er: i Virkeligheden at miste det hele; — tilsyneladende miste en Deel af Slesvig, det er: i Virkeligheden at faae Alt, hvad der af Slesvig kan gavne os, og blive frie for Alt, hvad der kun vil være os til Fordærvelse. Det er det gamle Valg mellem Skinnet og Virkeligheden, der idelig fremstiller sig for Nationerne, som for de enkelte Mennesker»³⁾.

¹⁾ Schack, l. c., S. 30.

²⁾ Artikler i Bladet «1848», S. 23 og S. 32 (Udhæv. af mig).

³⁾ H. E. Schack «Om Slesvigs Deling», S. 16 (Udhæv. af mig).

Blandt de mere Betydende, der dengang tog Ordet til Gunst for en Deling af Slesvig, maa særlig nævnes Madvig, der som Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet i Oktober 1850 «indgav en klar og overbevisende Fremstilling til Statsraadet af sit Standpunkt» med Hensyn til en Deling¹⁾. Aktstykket, der af Madvig selv benævnes «Andragende til Statsraadet», foreligger blandt Andræs efterladte Papirer i en af daværende Professor ved Universitetet, Peter Vedel tagen Afskrift. Fraset nogle smaa Anmærkninger i Fodnoter, skjønnes denne imidlertid ganske ligelydende med den Offentliggørelse, som Madvig i 1883 selv fandt Anledning til at hidsætte i en Afhandling til «Historisk Tidsskrift»²⁾, og det er saaledes ufornuødent at opholde sig ved Afskriften.

Offentliggørelsen i «Historisk Tidsskrift» er ledsaget af en fyldig Indledning, og forsaavidt Madvig i denne sammenstiller sig selv med Andræ og Schack i Ønsket om en Deling af Slesvig, er der Anledning til en lille Berigtigelse. Det hedder nemlig i Indledningen — til Forstaaelse maa Citatet hidsættes lidt fyldigt —: «Han [Clausen] klamrede sig fast til den Overbevisning, at tilstrækkelig dygtige Diplomater maatte kunne overtude de fremmede Stormagter om vor Ret til det Hele og bevæge dem til at understøtte os heri; jeg derimod ansaae ligefra Begyndelsen af og erkjendte efterhaanden stedse klarere en Afstaaelse af det sydlige Slesvig og dets Forbindelse med Holsten, medens det øvrige (i saa stor Udstrækning som retfærdigt og muligt) sluttedes til Kongeriget, som den Løsning, der i og for sig burde søges, og til hvilken man, naar Øieblikket var kommet, selv burde styre hen. Det er i denne Betydning [Udhæv. af mig], at jeg har sagt, at der i det første Folkething kun gaves tre Mænd, der ligefrem vedkjendte sig

¹⁾ Neergaard, l. c. I, S. 553.

²⁾ «Et Bidrag til historisk Belysning af Tanken om Slesvigs Deling som Løsning af den dansk-slesvigholstenske Strid, af I. N. Madvig». «Afskrift af Historisk Tidsskrift, 5. R. IV» (1883).

Tilbøielighed til Slesvigs Deling, nemlig foruden mig, Andræ (— jeg haaber, at han tilgiver mig, at jeg nævner ham her —) og H. E. Schack»¹⁾). Som det sees, er der ved dette Delingsønske ikke Tale om en Grændse af udelukkende sproglig-national Charakter, men andre Hensyn: Dansk i Sind, hvad «retfærdigt og muligt», kunne, uanset Sproget, blive medbestemmende. Og den samme vage, flydende Grændse kommer for saa vidt ogsaa til Orde i selve «Andragendet til Statsraadet», som dette slutter med det Ønske, at Statsraadet paa det Snarreste vil tage under uforbeholden Overveielse og komme til en Beslutning, «om det» . . . «vil tilraade Hans Majestæt at indrømme en legislativ og administrativ Forbindelse af den sydligste Deel af Slesvig, under Forbehold af det Heles vedblivende Enhøren under den danske Krones Høihed, med Holsten for derved at opnaae en mere tilfredsstillende Stilling for det øvrige Slesvig til Danmark og en endelig Fred»²⁾).

Hvorvidt Andræ kunde slutte sig til en saadan ikke sproglig-national, men ogsaa paa andre Hensyn grundet Delingstanke, skal jeg lade usagt, men saaledes som Schacks Standpunkt foreligger klart og utvetydigt i hans Brochure og i Bladet «1848», er der for hans Vedkommende ingen Tvivl. Med sin ideelle Natur vilde han ikke taale tydsktalende Elementer, uanset muligt dansk Sindelag, indenfor sin Grændse, men, om det havde staaet til ham, fra det nye Dannevirke have afvist enhver nok saa loyal Slesviger, der talte Tydsk; — «det vilde blive en Grændselinie, der kom til at skraane og gaae i utallige Bugter», indvender man. «Nu vel», svarer

¹⁾ Madvig, l. c., S. 6—7.

²⁾ Madvig, l. c., S. 60—61, jfr. nærmere S. 48: «Hvor Grændsen skal drages, vil jeg ikke her forsøge at afgjøre; at den maa falde sønden baade for Flensborg, det materielle Støttepunkt for Nordslesvig, den i den lavere Befolkning for en ikke ringe Deel danske og i en endnu større Udstrækning dansksindede By, og for Tønder, om muligt ikke lidet sydligere, nede ved Slien, og bringe det, hvad Landbefolkningens Nationalitet angaaer, blandede Mellemslesvig i Forbindelse med Danmark, anseer jeg for en Betingelse for Valget af denne Udvei».

Schack, «saa lad den skraane og gaae i utallige Bugter; det gjør jo næsten alle Grændser, hvorfor skulde denne da ikke ogsaa gjøre det?»¹⁾).

Side 33.

Ved daværende Ingeniørkaptains Schovelins Udnævnelse i Mai 1855 til Direktør for Finantsministeriets 4de Departement (Statsgjælden)²⁾, en Udnævnelse, der i Forbindelse med Til- delingen af den civile Titel som «virkelig Etatsraad» unægtelig vakte Undren, for ikke at sige Spot hos dem, der var De- cember-Ministeriet Ildesindede, lod Andræ sig væsentlig be- stemme af det «Indblik i den hele Finantsstyrelse, som Schovelin havde erhvervet sig ved sin Virksomhed som Statsrevisor og som Ordfører for Folkethingets Finantsudvalg»³⁾. Ved Siden af dette Kjendskab bestod ogsaa et mere personligt For- hold, hidhørende fra de Aar, da begge var Lærere ved den militære Høiskole, ligesom Schovelin ogsaa hørte til de yngre Militære, der under Trearskrigen jævnlig tilskrev Andræ om Forhold og Stemninger i Hæren⁴⁾ og i Meget delte hans politiske Anskuelser, — «ogsaa jeg hører til «Delingsmændene»

---

¹⁾ H. E. Schack, l. c., S. 26.

²⁾ Dep. Tid. 1855, S. 471.

³⁾ Dansk biogr. Lexikon XV, 289.

⁴⁾ Exempelvis skriver Schovelin i Brev fra Femern til Andræ af 22de Oktbr. 1850:

— — «Af Bladene erfarer jeg, at Rigsdagen har sendt en Tak til Armeen; men tro blot ikke, at Rigsdagen så let erhverver sig Hærens Anerkjendelse. Misfornøielse med Grund loven har jeg fundet overalt blandt Officererne, og det Samme hører jeg her hver Dag. Den ene ler af, at jeg endnu kan holde på en repræsentativ Forfatning; den anden nærer den dybeste Agtelse for Krigsministeren og erklærer sig parat til

[af Slesvig], bemærker han bl. Andet i et Brev fra Sundevad af Juli 1849. Dertil kom, at der var overgaaet Schovelin en lignende uretfærdig Medfart i Embedsstilling som Andræ, idet han ved sin Opposition som Medlem af Folkethinget mod det Bluhme-Ørsted'ske Ministerium først entledigedes (Febr. 1853) som Lærer ved Høiskolen og kort efter (Marts s. Aar) — unægtelig ifølge egen Begjæring, idet han ikke vilde efterkomme en Ordre om at afgaae som Officeer til Lauenborg — erholdt Afsked af Krigstjenesten¹⁾, og endda med en aarlig Pension af kun 50 Rd.²⁾.

Næppe behøver det at siges, at Andræ, der ikke manglede Blik for Personers Evne og Brugbarhed, kun havde Anledning til at være tilfreds med sit Valg af Schovelin til et saa ansvarsfuldt finantsielt Embede og i denne Stilling yder-

at opløse Rigsdagen med Bajonetten; Kommandør Paludan anser det for umuligt at få en antagelig Fred, før Statsforfatningen er forandret. Og den ny Amtmand Knudsen er disse Herrers tro Allierede: «Das Volk muss nur wissen, dass es gehorchen soll, ein mässig hungerndes Volk regiert man am leichtesten, o. s. v.»

¹⁾ Med Hensyn til de nærmere Omstændigheder ved denne dobbelte Afsked henvises til «Program ved Høiskolens 25-aarige Jubilæum», S. 65, og Dep. Tid. for 1853, S. 216 og S. 248.

²⁾ I Anledning af den skete Pensionsberegning anlagde Schovelin Sag mod Finantsministeriet, og ved Overrettsdom af 7. Mai 1855 tilkjendtes der ham 100 Rd. aarlig i Pension, idet Retten iøvrigt forkastede hans principale og subsidiære Paastand om en høiere Pension. Dommen findes aftrykt i «Fædrelandet» 8. Mai 1855, ledsaget af polemiske Bemærkninger: — «kort sagt, det hele Raisonnement synes ligesaa uholdbart som den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsrets Afgjørelse i andre Sager, der have havt en politisk Side. Vi ville derfor haabe, at den Paagjældende ikke vil give sig tilfreds med denne Dom, men gjøre et nyt Forsøg paa at komme til sin Ret ved at appellere Sagen».

ligere lærte at skatte Schovelins «ualmindelige Evner til let og hurtigt at sætte sig ind i nye Forretninger»¹⁾).

Til det Sidste hørte Schovelin ogsaa til den lille Kreds af militære Venner, der ugentlig aflagde Aftenbesøg hos Andræ.

Side 36.

I den ældste af to smaa Notitsbøger, der af litterært og politisk Indhold ene ere efterladt af Andræ, findes som første Stykke en længere Optegnelse, overskreven «Januar til Marts 1848 (nedskreven efter Gjennemlæsningen af Bangs Optegnelser)».

Vistnok hidrører denne Optegnelse fra et Brev, hvori P. G. Bang i Juni 1848 meddeler sin Svoger, Provst H. K. With paa Bornholm, «hvad der passerede fra Januar til Martsdagene 1848»; da dette Brev imidlertid nu foreligger offentliggjort i «Historisk Tidsskrift», medens Andræs Optegnelse fremtræder som kun en Extrakt deraf, er der ei Grund til Andet end at henvise til Fremstillingen i det nævnte Tidsskrift²⁾.

Derimod tør hidsættes en lille Optegnelse af egne ungdommelige Dagbøger, der falder ganske i Traad med en Bemærkning i det anførte Brev fra Bang, for saa vidt det nemlig dér kortelig hedder: «Endelig sagde Oxholm kort og bestemt: «Deres Majestæt! Det er nødvendigt, at De sender Bud efter Skandinaverne»³⁾. Med denne Udtalelse stemmer den lille Optegnelse, saalydende:

¹⁾ Dansk biogr. Lexikon XV, 289.

²⁾ Historisk Tidsskrift, 3die Række, VIte Bind (1867—1869), S. 105 ff.

³⁾ l. c., S. 132 (Udhæv. af mig), jfr. S. 127, hvorefter Udtrykket «Skandinaverne» maa forstaaes som «de 5 Ledere for det ultradanske Parti: Monrad, Hvidt, Clausen, Tscherning og Lehmann».

«En Dag under Faders Ministerperiode sagde Kongen i et Anfald af Fortrolighed til Fader: «Veed De, hvem der i 1848 bevirkede, at jeg fik Adam W. Moltke til at danne mit nye Cabinet?» «Nei!» — «Grevinden!» — Studsen.

Ved Taflet d. 6te Oktbr. 1860 kom Fader til at omtale dette til Oxholm, som var den, der skaffede Moltke. «Der er dog paa Bunden deraf en Smule Sandhed [svarede Oxholm], thi hun raadede ham til at kalde mig, og jeg overtalte da Moltke»¹⁾).

Side 36, 40 og 43.

Som bekjendt var Prinds Ferdinands økonomiske Forhold — væsentlig ved egen Skyld, hengiven bl. Andet til Spil — langt fra gode, og gjentagende blev der Anledning for Finantserne til at gribe hjælpende ind.

Saa vidt skjønnes af utydeligt skrevne Udkast, der ere efterladte af Andræ, erholdt Arveprindsen i 1852 til Afgjørelse af samtlige Kreditorers Fordringer et Laan af Statskassen paa 148,000 Rd., saaledes at Laanet «ved Indeholdelse i hans og høie Gemalindes i en samlet Sum paa Statsbudgettet opførte Apanager af 90,000 Rd.» skulde afbetales med 24,000 Rd. aarlig.

Ved Laanets Ydelse var derhos «af Prindsen givet Kongen Tilsikring om, at han ikke vilde kontrahere nye Gjældsforhold». Løftet synes imidlertid at have voldt Vanskelighed at efterkomme, og snart fremkom da ogsaa Anmodninger om Nedsættelse i Afdragene, saaledes ved den om-

---

¹⁾ Side 86 i en Række af Dagbøger, der, fra 9 Aars Alderen fortsatte gennem mere end 60 Aar, nærme sig Leveaarenes Antal og iøvrigt af saare forskelligartet, ofte romantisk Indhold, vedrørende bl. Andet Oplevelser herhjemme og paa Reiser i tvende Verdensdele, — *eripitur persona, manet res.*

staaende Leilighed i Forsommeren 1855, da Begjæringen lød paa at faae Afdraget nedsat til det halve. — «Den ulykkelige Prinds Ferdinand, som til Syvende og Sidst nok kommer til at betale», hedder det omstaaende, men saavidt skjønes af berørte Udkast opnaaede Prindsen virkelig, støttet af Andræ, ved Kongens Resolution i Sommeren 1855 at faae Afdraget mindsket efter Ønske. Kun kort hjalp imidlertid denne Imødekommen. At stifte Gjæld synes Prindsen vanskelig at have kunnet undlade, og i December 1855 indløb da en lille Billet til Andræ, der — med Bibeholdelse af den noget eiendommelige Retskrivning — lyder saaledes:

«Kiøbenhavn d. 21de Decbr. 1855.

«Da jeg har til Hensigt at gjøre et Laan i denne Tid paa hvisse Aars Afdrag saa anmoder jeg Dem herved i saadan Tilfælde at give den Obligation som skal udstædes den fornødne Paategning, at Avdraget kan hæves ved Finantskassen af min Apanage, naar det ei blev til ordentlig Tid betalt af mig selv. Jeg haaber De gjør mig den væsentlige Tjeneste, da skal jeg nærmere sende Dem Consepten til Obligationen om De vil finde den rigtig.

Deres hengivne

Frederik Ferdinand.

Til
Excellents Minister
Andræ».

Vistnok har Andræ svaret tilbage, at det «vilde være umuligt for Finantsministeren uden Kongens allerhøieste Resolution at kunne udstede nogen Erklæring om en eventuel yderligere Indeholdelse af et bestemt aarligt Beløb i den Prindsen og Gemalinde tillagte Apanage», og Prindsen er derhos blevet mindet om, at «ifølge Beskaffenheden og Indholdet af de Forhandlinger, som fandt Sted for at udvirke Kongens Resolution med Hensyn til Laanet af 1852, blev dette

Laan betragtet som en endelig Ordning af Prindsens pekuniære Anliggender».

Hvorledes Prindsen har stillet sig til dette Afslag, er mig ikke bekendt, men han synes at have fundet en Udvei til uden Statskassens Hjælp at rede sig ud af Vanskeligheden med sine Kreditorer, og den alvidende Krieger synes at være kommen efter den og underretter Andræ om den i følgende Linier:

«Kjære Andræ!

Da jeg ikke er vis paa, om De er kommet efter «*la vérité vraie*» med Hensyn til Arveprindsen, Scheel og Grevinden, vil jeg meddele Dem, at for mig er det klart, hvorlunde Grevinden med et forbausende Held har exploiteret Situationen. Underhandlingen mellem Sch[eel] og Arveprindsen «*zerschlug sich*» ikke. Men han tog Grevinden tilbords, inviterede Scheel og fik sine værste Creditorer klarret! *Voilà l'affaire!*»

Vistnok har denne Venlighed kostet Prindsen adskillig Overvindelse; ikke mindst den at invitere Scheele, som han faa Uger forinden ved et Taffel hos Kongen omtalte «i de sorteste Farver som en Person, der vilde styrte Konge og Land i Ulykke»¹⁾. Venligheden var saaledes nok en Belønning værd af en Konge, der satte særlig Pris paa begge nævnte Personligheder²⁾.

---

¹⁾ Bodenhoff, l. c., S. 162.

²⁾ Hverken i Fru Andræs Optegnelser eller i Bodenhoffs «Kongesorger» berøres Prindsens Pengeforlegenhed i Dechr. 1855; derimod omtales ogsaa af Bodenhoff (l. c., S. 123 ff.), væsentlig overensstemmende med nævnte Optegnelser, Prindsens Andragende i Foraaret s. Aar samt Kongens Optræden og Liebenbergs Smagløshed ved i den Anledning at benævne ham som «Supplikanten» idet det dog er mindre rigtigt, naar Prindsens Andragende af Bodenhoff fremstilles som gaende ud paa en «Henstand» med Afbetalingen af det ydede Laan istedetfor en Nedsættelse af Afdraget til det Halve.

Lad mig sluttelig oplyse, at under Pengekrisen i 1857, da der paany rettedes Anmodning til Andræ om at træde hjælpende til, var Prindsens Gjæld til Statskassen nedbragt til 68,319 Rd. 48 Sk.

Side 42.

Forinden Andræ ret havde faaet Øie for Scheeles uheldige Egenskaber, hans «bestandige Lirken for Grevinden», hans Egenraadighed, Tilbøielighed til at gaae bag sine Kollegers Ryg og ene afgjøre, hvad der hørte under Afgjørelse af det samlede Ministerium, kort: Mangelen paa politisk Paalidelighed¹⁾, synes Forholdet mellem ham og Andræ at have været saare venskabeligt. Næsten lidt for ærbødigt, noget obsequiøst skjønnes Scheele at affatte sine Smaabreve, henset til ikke blot 16 Aar ældre end Andræ og Ministeriets Stifter, men — hvad dengang tillagdes langt større Betydning end nuomstunder — Excellence i Egenskab af Ridder af Elefanten, medens Andræ kun Ridder af Dannebrog med den beskedne Rang som Oberstlieutenant. «Med den udmærkedste Høiagtelse» — Scheele jo mere kyndig i Tydsk end i Dansk — «Deres Excellences ærbødigste v. Scheel», lyder Underskriften paa en Tid, da denne Glandstitel slet ikke tilkom Andræ; og har Scheele en eller anden lille Tjeneste at bede Andræ om, skeer det altid under de skjønneste Former. Til Ex. er han, paa Grund af nødvendigt Besøg hos den efter Faldet med Hesten sengeliggende Konge, forhindret fra at indfinde sig ved Rigsraadets Møde d. 30. Juni og slutter — efter først at «have havt den Ære at modtage

---

¹⁾ I saa Henseende henvises bl. Andet til Biografien om Andræ vol. II, S. 14 ff. og «Tillæg», S. 142 ff. vedrørende Forstanderskabet for Herlufsholm Skole og Besættelsen af nogle Gesandtskabsposter, jfr. iøvrigt med Hensyn til Scheeles politiske Personlighed, Neergaard, l. c. II, S. 79—80 og Dansk biogr. Lexikon XV, S. 97.

Deres Excellences ærede Skrivelse af D. D.» — Meddelelsen herom: «Jeg haaber, at De ikke vil savne mig imorgen i Rigsraadet; i hvert Tilfælde er jeg sikker, at Ingen af Medlemmerne vil savne mig, medens De er dér»; endda føies til de skønne Ord en lille Kompliment vedrørende det af Andræ udarbejdede Udkast til Forfatningsloven, idet et Postscriptum lyder: «Alle fremmede Ministre beleirer mit Værelse for at faae Exemplarer af Forfatningsudkastet». Og ved anden Leilighed, da Scheele paa Grund af egen Sygdom er nødsaget til at holde sig hjemme, skriver han saalunde til Andræ:

«De vil maaske finde det ubeskident, høitærede Herr Finantsminister, at jeg tager saa lidt Hensyn paa de mange Forretninger, De har i og udenfor Rigsdagen; men jeg vil saare gjerne have talt med Dem inden vores næste Conference, og siden det er mig ikke tilladt at forlade mit Værelse, er jeg nødt til at bede Dem, hvis det kan opnaaes uden altfor stort Offer, saa at skjænke mig et Øieblik idag eller imorgen.

Deres hengivne

v. Scheel.

Amalienborg 12te Marts 55¹⁾).

Saaledes overvættes ærbødig-hensynsfuld som til en Overordnet, og ikke til en Kollega, lyder Tonen i Smaabreve fra Foraar og Sommeren 1855. Hvorledes denne Udtryksmaade efterhaanden blev mere forretningsmæssig, og Scheele fremfor «Deres hengivne» blev «Deres ærbødigste» eller blot «ærbødigst Scheel», ja stundom endog tilskrev Andræ paa Tydsk, bliver der først Anledning til at berøre ved en Omtale af Scheeles Indgriben under Sundtold-Forhandlingerne i følgende Aar.

---

¹⁾ Retskrivningen er ikke Scheeles.

Side 55.

Ved Reskript af 20. Decbr. 1854, altsaa en Uge efter Ministeriets Dannelselse, blev «Ledelsen af alle Rigsraadet vedkommende almindelige Anliggender» indtil videre overdraget Andræ¹⁾. Og selvfølgelig blev det da ogsaa Andræ, der i Anledning af Rigsraadets Sammenkaldelse til Møde d. 29. Juni 1855 blev ved allerhøieste Reskript af 24. s. Md. bemyndiget til «at foranledige, hvad der maatte være fornødent, for at Rigsraadet kan begynde sine Forretninger», og da navnlig at «forelægge Rigsraadet Udkast til Forfatningslov for det Danske Monarkies Fælledsanliggender med tilhørende midlertidige Valglov»²⁾.

Ved sit Sygeleie efter at være styrtet med Hesten var Kongen forhindret fra selv at aabne det betydningsfulde Møde, og det blev derfor yderligere paalagt Andræ at meddele For-

---

¹⁾ Reskriptet, der i Departementstidende for 1854, S. 977 uretellig er anført som udfærdiget den 28. Decbr., lyder ifølge Originalen saaledes:

«Frederik den Syvende,
af Guds Naade Konge til Danmark» osv.

«Vor Bevaagenhed! Vi give Dig herved tilkjende, at det er Vor allernaadigste Villie og Befaling, at Du indtil videre overtager Ledelsen af alle Vort Rigsraad vedkommende almindelige Anliggender.

Dermed skeer Vor Villie. Befalende Dig Gud!
Skrevet paa Vort Slot Christiansborg, den 20 December 1854.
Under Vor Kongelige Haand og Segl,
Frederik R.

---

v. Scheel.

Til
Hr. Finantsminister, Oberstlieutenant Carl Christopher Georg
v. Andræ, Ridder af Dannebrog».

²⁾ Reskriptet, der er paraferet af Andræ, findes ligelydende med Originalen aftrykt i Departementstidende 1855, S. 521.

samlingen det allernaadigste Budskab, hvorved Kongen, næst at sende Raadet sin kongelige Hilsen, opfordrer det til «at give sit Samtykke til formeldte nye Forfatningslov i dens Heelhed»¹⁾).

Som bekjendt holdtes Rigsraadets Møder for lukkede Døre, og da begge Exemplarer af Protokollen over Forhandlingerne ere gaaede tabt ved Christiansborg Slots Brand, foreligger der saaledes ingen officiel Beretning om, hvorledes Andræ har udtalt sig ved den foreliggende Leilighed.

Sikkert har Andræ ligesaa lidt ved denne Leilighed som ved andre indladt sig paa at skrive en Art Udkast til sine Taler, men er nøiedes med paa et lille Stykke Papir at optegne nogle faa Ord til Støtte for egen Hukommelse om hvad han vilde omhandle i sit Foredrag. Saaledes som disse foreligge i en lille Notits, gjengives de nedenstaaende:

«Ingen Enkeltheder — Hovedpunkter.

Hs. M. Villie — constitutionel 28. Januar. [1852].
Folkevalgtes For[samling?] Monarch. Princip.
Besluttende Mynd[ighed].

Repræsentationens Dannelse — dens Myndighed.

Forøgelsen med 30.

Ingen Delegation.

Valgretten — eens — Census.

Valgmaaden — Intet Majoritetstyranni.

Functionstiden — Opløseligheden.

¹⁾ Det kongelige Budskab, der er paraferet af Premierministeren Bang, findes hidsat i Departementstidende 1855, S. 606; med Hensyn til dets Indhold er det i «Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855», Tillæg, S. 389—90 nærmere paavist, hvorledes Bangs omstændelige Redaktion af Udkastet dertil af Andræ blev reduceret til den foreliggende korte, kategoriske Form om «Samtykke til den nye Forfatningslov i dens Heelhed».

Omraadet.

Fælledsanliggender — Særlige ved Forfatningslovene.

Holsteen—Lauenborg —

Competenceconflicter.

Myndigheden.

Lovbehandlingen — Intet Initiativ etc.

Finantslovene.

Regnskabsretten.

Offentlighed.

Ministeransvarlighed».

At den «forklarende og oplysende Tale» gjorde «et forskjelligt, men i det Hele ret godt Indtryk» paa den ligesaa kritiske som fornemme lille Forsamling, er omstaaende berørt.

Side 56.

Om den bekendte bondevenlige Politiker Balthasar Christensen siges det, at «han i Regelen levede i trange Kaar, alene af sine Rigsdagsdiæter og sin Lønning som Statsrevisor»¹⁾. Udsigten til det faste aarlige Vederlag af 500 Rd., der var hjemlet Rigsraadets Medlemmer, kunde da nok — ialtfald efter Scavenius' Mening — blive bestemmende for hans Ønske om at søge Valg til Forsamlingen.

Iøvrigt var Andræ for saa vidt ikke ukjendt med Balth. Christensens trange Kaar, som han i sin Tid havde modtaget Opfordring til at bøde paa dem. Det hedder i saa Henseende i en Skrivelse til ham af 6. Januar 1850 fra Lederne af Bondevennernes Selskab:

«Da vi tør antage, at De paa Rigsdagen vil slutte Dem til det Parti, for hvilket Procurator Balthazar Christensen staaer

---

¹⁾ Dansk biogr. Lexikon III, S. 460.

i Spidsen, og at De følgelig vil lade det være Dem magtpaaliggende at virke i Deres Valgdistrict til, at han ikke paa Grund af Pengeforlegenheder nødes til at opgive eller formindske sin politiske Virksomhed, tillade vi os herved at fremsende et Antal Indbydelser til Subscription for ham tilligemed tilhørende Lister, idet vi forvente, at De vil, navnlig ved Dem bekendte Mænd, udbrede disse i det Valgdistrict, som De repræsenterer, fremme Subscriptionen og paasee Listernes og Bidragenes Indsendelse til medundertegnede Alberti¹⁾.

Kjøbenhavn d. 6. Januar 1850.

A. F. Tscherning. C. Alberti. Frølund.

ST.

Hrr Major og Rigsdagsmand Andræ».

Paa denne Opfordring var Andræ dog uafhængig nok til — *fortiter in re, suaviter in modo* — at svare tilbage:

«Da jeg af flere Grunde maa beklage ikke at kunne overtage det Hverv, hvorom jeg ved Skrivelse af 6te Januar er bleven opfordret, tillader jeg mig herved at remittere de vedlagte Indbydelser og Lister.

Ærbødigst

Andræ.

Kbhavn d. 24. Jan. 50.

S. T.

Herr cand. jur. Alberti».

Lad mig til det korte Svar føie, at for saa vidt synes Andræ at kunne være fristet til at stille sig mindre afvisende overfor den ønskede Bistand, som han faa Dage forinden Afgivelsen af sit Svar havde modtaget et anerkjendende Brev fra Balth. Christensen, i hvilket denne paa Bondevenneforeningens Vegne tilskriver ham:

---

¹⁾ Udhæv. af mig.

«Kjøbenhavn, 13. Januar 1850.

Ved vort Møde iafte gjorde det os ret ondt at maatte savne Dem. Vi besluttede imidlertid at nedsætte en Committee til at overveie og foreslaae, hvorledes Rigsdagens og begge Thingenes Forretningsorden hensigtsmæssigst maatte være at indrette. De valgtes eenstemmigt og med Dem Directeur Borgen, Dispacheur Wessely, Oberst Tscherning og Etatsraad Spandet med respective 19, 18, 18, 16 og 12 Stemmer til dette Hverv. Idet jeg tillader mig paa vor Forenings Vegne at tilmelde Dem dette, maa jeg yttre det Haab, at De baade vil overtage Dem dette Arbeide og, som valgt med de fleste Stemmer, indlede det nærmere Fornødne med Deres Medcommitterede. Vi ønskede meget, allerede paa næste Løverdags at kunne modtage og discutere Deres Arbeide.

Med oprigtig Høiagtelse

Deres ærbødigst

Balthazar Christensen».

Mod Sædvane er Andræs Svar paa det venlige Brev ikke paategnet selve Brevet, men formentlig har han ikke stillet sig afvisende overfor et Hverv, som interesserede ham; om «Folkethingets Forretningsorden», hedder det, at den «fastsattes under hans overveieende Indflydelse»¹⁾.

Side 57.

Blandt Decemberministeriets Medlemmer var ogsaa den daværende Gesandt ved det svenske Hof, Grev Wulff Scheel-Plessen, der udnævntes til Udenrigsminister *ad interim* for hele Monarkiet, idet det dog under hans Fraværelse blev overdraget Scheele midlertidigen at overtage Bestyrelsen af dette Ministerium²⁾.

---

1) C. St. A. Bille i «Illustr. Tidende», 14. Febr. 1875.

2) Dep. Tid. 1854, S. 954—955.

Formentlig har Scheele erklæret for Kongen, at Scheel-Plessen var villig til at modtage denne Udnævnelse; «Tilbøieligheder og Evner mere i social end i politisk Retning» bragte ham imidlertid til at ønske ikke at indtræde i Ministeriet¹⁾, og dette Ønske blev imødekommet under 15. Jan. 1855, hvornæst Scheele blev beordret til «tillige at være Udenrigsminister *ad interim*»²⁾.

Hvad General Krogh angaaer, hed det sig om ham i «Fædrelandet» d. 7. Decbr. 1854, at «han ikke var kaldet hertil for eventuelt at overtage Krigsministeriet, men for i paa-kommende Tilfælde at afløse H. K. H. Arveprindsen i dennes Commando, efterdi Høistsamme har gjort sin fortsatte militaire Virksomhed afhængig af, om General Hansen bliver paa sin Post eller ei». Efter hvad nys sees meddelt i Bodenhoffs «Kongesorger» forholder det sig imidlertid ikke rigtig med denne Meddelelse, idet General Krogh virkelig var hidkaldt til Kjøbenhavn, «fordi man vilde formaae ham til at blive Krigsminister, og Scheele havde paastaaet, at han var villig dertil»³⁾.

Ved en tredie betydende Personlighed, der ved Ministeriets Dannelse var paatænkt at blive Medlem deraf, den høit ansete Jurist A. W. Scheel, maa jeg dvæle noget nærmere. I mere end 3 Aar havde han beklædt Justitsministeriet under A. W. Moltkes og under Bluhmes og Ørstedes Præsidium. Ved December-Ministeriets Dannelse var han imidlertid borte fra Danmark, idet han for paa Grund af Sygdom at kunne foretage en Reise til Udlandet i Mai 1854 indtil videre var fritaget for sine Forretninger som Justitsminister, og Bestyrelsen af dette Ministerium under hans Fraværelse overtaget af A. S. Ørsted⁴⁾.

¹⁾ Dansk biogr. Lexikon XIII, S. 168.

²⁾ Dep. Tid. 1855, S. 33.

³⁾ Bodenhoff, l. c., S. 105 og S. 107.

⁴⁾ Dep. Tid. 1854, S. 417.

Ved December-Ministeriets Dannelse nævnes han ei blandt de d. 12. Decbr. entledigede Medlemmer af det Ørstedske Ministerium¹⁾, men ei heller findes hans Navn blandt de under samme Dag udnævnte nye Ministre, hvorimod Forandringen for Justitsministeriets Vedkommende blot bestod i, at Ordren om Ørsteds midlertidige Overtagelse deraf blev sat ud af Kraft, og daværende Departementschef i Indenrigsministeriet, Simony, beordret til *ad interim* at overtage Bestyrelsen af nævnte Ministerium²⁾.

Stillingen som Justitsminister stod saaledes indtil videre aaben for A. W. Scheel, og i Betragtning af ikke blot hans juridiske og administrative Dygtighed, men humane og retsindige Charakter, synes det, uanset at han som Politiker hørte til det konservative Parti, at have været December-Ministeriets Ønske at formaa ham til efter sin Hjemkomst at indtræde i det nye Ministerium. I saa Henseende sees Premierministeren Bang at have tilskyndet ham ved i «Privatbrev» (saaledes benævnes det af A. W. Scheel, skulle vi se), dateret Juleaften, at berolige ham med Hensyn til hvad mulig kunde være kommet ham for Øre af ildesindet Tale blandt konservative Helstatsmænd om Indflydelse af Grevinden ved Ministeriets Dannelse og Formening om en fortsat Række politiske Indblandinger fra hendes og Berlings Side. Yderligere lod Bang i sit «Privatbrev» Scheel vide, at «ved det nye Ministeriums Dannelse var det tilkjendegivet af Kongen som dennes Villie, at han paa ingen Maade maatte betragtes som entlediget»³⁾.

---

¹⁾ Dep. Tid. 1854, S. 953—954.

²⁾ l. c. 1854, S. 954—955.

³⁾ Med Hensyn til Ovenstaaende henvises til Neergaard, l. c. II, S. 4—5, der citerer forskellige Ytringer af «utrykt Brev fra P. G. Bang til A. W. Scheel, dateret Juleaften 1854 (Rigsarkivet)», samt til hvad omst. anføres i A. W. Scheels hos mig beroende Svar af 29. Januar 1855 paa nævnte Brev fra Bang.

Hvorledes A. W. Scheel har stillet sig overfor Ønsket om hans Indtrædelse i Ministeriet, skal jeg lade usagt, men ubehagelig overrasket blev han unægtelig, da han i Brev af 18. Januar modtog Underretning fra Bang om, at Kongen — uden at han havde indgivet Ansøgning derom eller uden at man blot havde forhørt sig hos ham — under 15. s. Md. havde entlediget ham fra Posten som Justitsminister.

I Betragtning af A. W. Scheel som en af Danmarks betydeligste Jurister vil hans Svar formentlig læses med Interesse, ialtfald af Jurister, om end Mangelen af Kjendskab til de paa-beraabte Skrivelser fra Bang lader Et og Andet fremtræde mindre tydeligt:

«Deres Excellences Skrivelse af 18de d. M. [Januar] har overrasket mig. I Deres officielle Skrivelse af 25de f. M. [Decbr.] underrettedes jeg om, at Geheimeconferentsraad Ørsted havde frattraadt den af ham overtagne Constitution for mig som Justitsminister og at denne Constitution var overdragen Etatsraad Simony, og jeg opfordredes til at fremkomme med de Krav, som jeg maatte have paa Statskassen for Januar og følgende Maaneder, indtil jeg kunde komme tilbage fra min Reise og igjen overtage Justitsministeriets Forretninger. Herpaa svarede jeg, at jeg ansaae mig berettiget til den halve Gage i Constitutionstiden. Hermed var den officielle Skrivelse fuldstændigen besvaret. — I Deres private Brev af 24de f. M. siges, at «det (ved det nye Ministeriums Dannelse) var tilkjendegivet af Kongen som dennes Villie, at De (∴ jeg) paa ingen Maade maatte betragtes som entlediget», og efter at Indholdet er angivet af det officielle Brev, som jeg vilde faae, tilføies: «Jeg vilde nu ønske, at De vilde gaae ind paa Brevets Forudsætning». Dette Sidste har jeg netop gjort i mit Svar af 3die d. M.¹⁾ I ingen af Deres 2de sidstnævnte Skrivelser gjøres der nogensomhelst videre Begjæring eller

---

¹⁾ Formentlig saaledes at forstaae, at A. W. Scheel ved at betegne det ham i Constitutionstiden for Januar og følgende Maaneder tilkommende «Krav paa Statskassen» ikke som Deel af en Pension, men som «den halve Gage», er indgaaet paa «Brevets Forudsætning»: ikke at betragte sig som «entlediget» fra Stillingen som Justitsminister.

Opfordring til mig, og intet Spørgsmaal fremsættes. Hvorledes kunde jeg nu som Resultat paa denne Forhandling vente mig min Afsked tilstillet?

Imidlertid har Ministeriet havt sine Grunde til at gjøre Indstilling om min Afsked. Den væsentligste, der ene skal være gjort gjældende i Forestillingen til Kongen, er den, at jeg efter min Skrivelse af 3die d. M. «ikke kunde tiltræde Justitsministeriet førend den 1ste Juli», men «at Ministeriet ei kunde være tjent med, at den paagjældende Portefeuille skulde holdes i en aldeles svævende Tilstand i et saa langt Tidsrum», som kom til at omfatte «de vigtigste Afsnit af de forestaaende uundgaaelige politiske Forhandlinger». Derimod menes, at ingen Ulempe vilde opstaae, hvis jeg kunde have kommet hjem i April. I min Skrivelse af 3die d. M. har jeg ei nævnt 1ste Juli. Jeg har sagt, at min Helbred ikke tillod mig at reise hjem før Juni Maaned. Herved har jeg tænkt paa, at Foraars-Vallecuren, som jeg sandsynligvis skal bruge, her er forbi i Slutningen af Mai, og jeg har troet at kunne være hjemme i Begyndelsen af Juni. Hele Reisen gjøres om Sommeren paa 5 à 6 Dage. Nu, den Forskjel af nogle Uger er ikke stor; men hvorledes har jeg kunnet ahne, at man lagde Vægt paa den 1¹/₂ Maaned, som det nu formenes, at jeg bliver for længe borte? At jeg ikke kunde komme hjem under det nuværende Rigsdagsmøde, har Ministeriet vidst, da det gik ind paa den kongelige Villie, at jeg ei maatte betragtes som entlediget. Til hvilken Tid Ministeriets øvrige væsentlige Forhandlinger var berammede, har ikke været mig meddeelt. Intet indeholdes derom i Skrivelserne af 24de og 25de f. M. og disse antyde ikke paa nogensomhelst Maade noget Ønske om, at jeg skulde komme hjem til nogen Tid.

Dernæst «forelaa ei nogen egentlig Tiltræden af dette Ministeriums Anskuelser fra Deres (o: min) Side». I Skrivelse af 24de f. M. var udtalt det Ønske, at jeg vilde tilkjendegive, at jeg «kunde og vilde vedblive» at være Justitsminister, «hvilket De naturligvis endnu er, da Kongen ei har entlediget Dem», derved, at jeg gik ind paa det officielle Brevs «Forudsætning». Har jeg kunnet gjøre mere end endog i Formen at rette mig efter det udtalte Ønske?

Endvidere hedder det, har «De villet forbeholde Dem til 1ste Juli at kunne erklære Dem, om De dog ei da vilde

fratræde, ikke blot af Hensyn til Deres Helbred, men og af Hensyn til mellemkommende politiske Begivenheder», i hvilken Henseende «det blev gjort stærkt gjældende af nogle af Ministeriets Medlemmer, at man nedværdigede kun sig selv og gav Ministeriets Modstandere Vaaben i Hænderne ved at indrømme, at en af de ældre Ministre kunde holde sig tilbage fra nu ubetinget at erklære sin Tiltrædelse, og forbeholde sig, eftersom Ministeriets Bestræbelser fik et heldigt eller uheldigt Udfald, at tiltræde eller fratræde». Jeg antager, at ethvert af Ministeriets Medlemmer har udtrykkeligen eller stiltiende forbeholdt sig Ret til, naar Ministeriet skulde antage en Beslutning, som han ansaae saa skadelig eller iøvrigt urigtig, at han troede ei længere at burde forblive i Ministeriet, da at begjære sin Demission, og jeg forundrer mig derfor høiligen over, at man har anseet det for ubeføiet, at jeg har forbeholdt mig en lige Ret. Forsaavidt det angives, at jeg har villet holde mig tilbage fra nu ubetinget at erklære min Tiltrædelse, henviser jeg til det Foregaaende, og forsaavidt det antydes, at jeg kunde ville benytte Udfaldet af Ministeriets Bestræbelser, da, hvis ikke deri indeholdes nogen ubeføiet Insinuation, mod hvilken jeg i saa Fald blot vilde protestere, kan vel alene sigtes til den enhver Minister tilkommende Ret til, naar Ministeriets Mission mislykkes, da at erklære den, i det mindste for eget Vedkommende, for endt.

Hermed ere Ministeriets Grunde udtømte. Ingen af dem staaer i nogen Forbindelse med hvad jeg opfordres til eller der iøvrigt yttes i Skrivelserne af 24de og 25de f. M., og jeg veed derfor ikke, hvorledes jeg skal fjerne det Udseende, at man har villet have mig til Bedste.

Havde Ministeriet ved sin Dannelselse erklæret, at det ikke kunde gaae ind i en Combination med en Fraværende, hvis Erklæring det ikke itide kunde erholde, hvoraf Følgen vilde have været, at Kongen maatte have afskediget mig tilligemed de andre ældre Ministre, havde Ministeriet været i sin gode Ret. Og dersom Etatsraad Simony havde erklæret, at han ikke vilde paatage sig at bestyre Justitsministeriet ad interim i den hele Tid, som vilde hengaae inden min Hjemkomst, havde han vistnok dertil været beføiet, og min Afgang kunde derved være bleven nødvendig. Men

efter Deres Breve har Minister Simony været villig til at overtage det nævnte Hverv og kun ønsket deels at komme til Vished om, hvorlænge han skulde fungere, og deels at Domainedirecteurposten imidlertid maatte forblive ubesat, da han agtede at søge den. Naar derimod Ministeriet, efter at være gaaet ind i en Combination med mig, har bagefter gjort Forestilling om en Collegas Afsættelse, uden at forhandle noget med ham derom og uden paa nogen Maade at antyde for ham, at et Spørgsmaal derom forelaa til Afgjørelse, da har det efter min Mening handlet med Urette.

Over Resultatet — min Afgang fra Ministerposten — klager jeg ikke. Dette Resultat er vistnok, navnlig med Hensyn til min Helbred, det ønskeligste for mig. Men en Afsked uden Ansøgning derom og paa Colleagaers Indstilling havde jeg ikke ventet, og jeg troer ikke at have fortjent den. Hvorfor, kunde jeg spørge, har man ikke givet mig Anledning til at søge min Afsked? I min private Skrivelse af 3die d. M. har jeg dog angivet en Vei dertil. Men jeg vil snarere spørge, hvorfor har Deres Excellence tvertimod i Skrivelse af 24de f. M. ligefrem søgt at forhindre mig fra at indgive saadan Ansøgning?

I Skrivelse af 18de d. M. siges: «Vi have allerede lidt nok i de tvende Yderpartiers Omdømme derved, at der blev gjort saa store forgjæves Anstrengelser for at vinde nogle af de herværende ældre Ministre, og at man gjorde saa mange Complimenter med Scheel-Plessen i Stockholm». Med mig har man sandeligen ikke gjort Complimenter og derover skal Ministeriet altsaa ikke høre ilde.

Det tilføies: «Derimod vare alle (∴ Ministrene) eenstemmige i at ønske, at Kongen vilde tilkjendegive Dem sin Tilfredshed». Skal dette være skeet derved, at Hans Majestæt Kongen paa Ministeriets Forestilling har givet mig Afsked uden Ansøgning?

Disse Betragtninger ere hos mig opstaaede i Anledning af Skrivelserne af 18de og 19de d. M. Naar jeg her fremsætter dem, er det ikke fordi jeg hos noget af Ministeriets Medlemmer formoder ond Villie mod mig. Tvertimod troer jeg hos dem af disse, som nærmere kjende mig, at turde kunne gjøre Regning paa velvillige Følelser, og alle anseer jeg for meget hæderlige Mænd. Men det har smertet mig,

at jeg, efter at være bleven formaaet til at gaae ind paa en «Forudsætning» om at forblive i det nye Ministerium, har uventet fra den samme Haand, som havde gjort Opfordringen, modtaget Efterretning om, at jeg igjen var kastet ud af Ministeriet.

Meran i Tyrol den 29de Januar 1855.

Ærbødigst

A. W. Scheel.

Deres Excellence

Hr. Geheimeconferentsraad, Premier- og Indenrigs-Minister Bang, Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd.

Formentlig har Bang ei fundet Anledning til at svare paa A. W. Scheels Skrivelse, men er nøiedes med at sende den til Andræ til Afgjørelse for Pensionens Vedkommende, idet umiskjendelig dog fremgaaer af nedenstaaende Linier, at Bang tillige har ønsket, at Andræ i Ministerkonference vilde paa hans Vegne søge at klare den lidt skæve Situation, hvori Ministeriet var bragt ved hans Privatbrev til Scheel:

«Høistærede Hr. Collega.

Af vedlagte tvende¹⁾ Skrivelser vil De see, at Scheel er bleven smækvred, og det gaaer, som jeg ventede, ud over mig. Det faaer nu være. Jeg veed med mig selv, at jeg ei har villet fornærme ham, og gjerne havt ham til Collega. — Ulykken hidrører fra, at GhR. Scheel [Scheele] ei tilskrev ham i rette Tid, og vi derved kom i en skæv Stilling til ham.

De vil nu vel efter den officielle Skrivelse fra ham gjøre Indstilling om hans Pension, og vil De da, efter Conference med Krigsministeren, vel foranledige eller selv indstille, at Generalauditoriatet af Kongen bevilges at blive ubesat endnu et Aar. Min Upasselighed er saa alvorlig, at jeg ei kan komme til Byen i Morgen, og Gud

---

¹⁾ Kun det omst. hidsatte Brev af de tvende fra A. W. Scheel er i min Besiddelse.

veed, om jeg kan komme paa Onsdag. I saa Fald beder jeg Dem tage Sagen for i Conferencen paa mine Vegne.

Fberg d. 12te Febr. 1855.

Deres ærbødigst hengivne

Bang».

Ved Andræs Foranstaltning blev Pensionen for A. W. Scheel, beregnet fra 1ste Januar 1855, fastsat til 3000 Rd.¹⁾, og ligeledes blev hans Ønske imødekommet om, at «Generalauditariatet ved Landetaten forblev ubesat i et Aar, for at han kunde gjenindtræde i dette Embede, hvis hans Helbred inden denne Tids Udløb tillod det».

Som om Scheel kunde være underrettet — dog ikke af Bang — om den Ordning, der i Overensstemmelse med hans Ønske vilde blive truffet med Hensyn til hans Embedsforhold, er et følgende Brev fra ham til Bang da ogsaa alt Andet end uvenligt, ja næsten som om han beklager den lidt skarpe Tone, hvori hans Brev af 29de Januar var holdt:

— — «Dersom dette Brev aander nogen Fortrydelse over den uventede og for mig noget uforklarlige Maade, hvorpaa min Afgang er bevirket, da er i alt Fald saadan Fortrydelse nu ganske bortdunstet, hvilket er en Følge saavel af min Characters Beskaffenhed som af den virkelige Tilfredshed, jeg føler ved at være kommen ud af Ministerposten. Jeg haaber, at det venskabelige Forhold, som har bestaaet mellem os, ikke ved det Forefaldne skal blive forstyrret.

Deres Excellences

ærbødigst hengivne

A. W. Scheel.

Meran i Tyrol den 18de Marts 1855²⁾.

¹⁾ Forhandlinger paa Folkethinget 1854—55, Sp. 2921 ff.

²⁾ Den øvrige Del af Brevet vedrører nærmest Scheels pekuniære Situation i Meran og Anmodning om Anvisning af Pensionen til en ham Nærstaaende i Kjøbenhavn; iøvrigt ere begge Breve af mig afgivne til Rigsarkivet.

Først i August 1855 kom Scheel efter i mere end et Aar at have opholdt sig i Udlandet tilbage til Danmark¹⁾ og overtog den 1ste April 1856 paany Embedet som Generalauditor for Landetaten²⁾.

Side 59.

Som omst. Side 194 berørt, kjendes Forhandlingerne i det kongevalgte Rigsraad jo ikke, og jeg tør saaledes Intet udtale om, hvorvidt Fru Andræs stærke Udtryk om Tscherning som den, der i Forsamlingen «raser i høieste Grad mod Alt» og «især bekjæmper af alle Kræfter, at Embedsmænd skulle derind, da det er en fordærvet og usurperende Stand, etc. etc.», muligt kunne være noget overdrevne. Som Vidnesbyrd om Tschernings — Bondevennepartiets — Uvillie mod Embedsstanden kan imidlertid henvises til ikke mindre stærke Udtalelser i en lille Brochure, «Flyvende politiske Blade af Sincerus [A. L. C. de Coninck], Nr. 2 Bondevennerne», formentlig fra 1853, i hvilken det bl. A. hedder: «Embedsstanden er efter Partiets oftere udtalte Anskuelse en fra det øvrige Folk særskilt Kaste, en ligeoverfor og mod Menigmand fjendtlig staaende Klasse «Stormandariner», men Partiets meest yndede Udtryk for denne Stand er dog «Levebrødslauget». Opfindelsen af alle disse Benævnelser skyldes fortrinsviis Tscherning. Ligesom «Sire» i «Barselstuen» bliver som «hun var gall i Hovedet, naar hun hører enten Latin eller Grædsk», saaledes omtrent gaær det Tscherning (og altsaa ogsaa Partiet), naar han tænker paa hvilkensomhelst Embedsexamen. Synet af en Herredsfoged, Præst, examineret Læge, end sige en Professor, lader til paa ham og «Partiet» at gjøre samme Virkning, som det røde Klæde, holdt for Tyren. — Og det lægger aldeles intet

¹⁾ Barfod, «Dansk Rigsdagskalender» S. 167.

²⁾ «Tidsskrift for Krigsvæsen» 1856 under «Armee-Personalia».

Baad paa Hr. Oberst Tschernings (og altsaa heller ikke paa hans Parties) Tunge, at han¹⁾ — — —

Efter nogle overvættets skarpe, mod Tscherning mere personlig som «Levebrødsmand» rettede Bemærkninger, paaviser «Sincerus» nærmere, at «det ikke alene er i «Haansord», at «Partiets» Uvillie mod Embedsstanden aabenbarer sig», men at «næsten ethvert, af vedkommende Minister fremsat og paa det Omhyggeligste motiveret, Forslag til selv det ringeste Tillæg til enkelte Embedsmænds Gager er sikker paa at møde den heftigste Modstand hos «Partiet»», motiverende sin Paa-stand for Pensionslovens Vedkommende ved Henvi- sning til Forhandlinger i Folkethinget²⁾.

Iøvrigt stod «Sincerus» jo ingenlunde ene i sit Angreb paa Bondevennerne, men fandt — om ikke netop i Retning af deres Optræden overfor Embedsstanden — i H. E. Schack en samstemmende Kampfælle.

Side 60.

Til foreløbig Behandling af Udkastet til Forfatningslov for Monarkiets Fællesanliggender blev der af Rigsraadet ned- sat et Syvmandsudvalg, for hvilket Treschow var Formand, og i den afgivne Betænkning, der siges udarbejdet af David³⁾, udtales, at «det først og fremmest maatte være Udvalget magt- paaliggende at have en fast begrundet Mening om Betydningen af den Kongelige Opfordring», og at «Udvalget derfor maatte ansee det hensigtssvarende at indbyde Finantsministeren, der repræsenterer Regjeringen ved Rigsraadets Forhandlinger, til at deltage i et Møde, i hvilket vi i den ovennævnte Hen- seende søgte at komme til Klarhed og at erholde Vished om,

¹⁾ Omst. anførte Brochure, S. 8.

²⁾ l. c., S. 9.

³⁾ Neergaard, l. c., II, S. 33.

hvorledes Regjeringen betragter Rigsraadets Stilling ligeoverfor det forelagte Lovudkast»¹⁾).

Som omstaaende berørt, tilkjendegav Andræ i dette Møde, «hvad han allerede havde antydet, da han fremlagde Lovudkastet for Rigsraadet, at Hans Majestæt Kongen alene havde opfordret Rigsraadet til at give Samtykke til bemeldte Lov i dens Heelhed, netop saaledes som den var bleven forelagt, og at enhver deelviis eller betinget Antagelse, hvorved enkelte af Lovens Bestemmelser, under Forventning af Kongelig Sanction, enten skulde blive ombyttede med andre, eller bortfalde — vilde af Regjeringen ansees lige med en Vægning for at give det begjærte Samtykke»²⁾).

Denne bestemte Erklæring forblev ikke uden Virkning, idet Komiteen, om end den nærede adskillige Betæneligheder overfor Lovudkastet, dog henseet til en Ordning af Forholdene, der «i det Hele maa ansees skikket til at befæste Sammenholdet og udjævne Modsætningerne» . . . «ei kunde andet end efter Pligt og Samvittighed tilraade Rigsraadet» at give Samtykke til Udkastet med tilhørende foreløbige Valglov³⁾).

Side 63.

Visselig var Andræ som Politiker langtfra at være vellidt af Datidens toneangivende Blade, «Dagbladet» og «Fædrelandet», begge med langt større Indflydelse paa den dannede Opinion end Nutidens Presse. Maaske der bag den ilde Omtale laa nogen personlig Uvillie hos de paagældende Re-

---

¹⁾ Komitebetænkning af 17. Juli 1855, trykt som Manuskript for Rigsraadets Medlemmer, S. 1 og S. 2.

²⁾ I. c., S. 2 (Udhæv. af mig).

³⁾ I. c., S. 4—5 og S. 7, jfr. Neergaard, I. c., II, S. 31 og S. 33—34 og dertil knyttede Bemærkninger i «Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855», bl. Andet S. 44, S. 116 og S. 119 ff.

daktører. Omstaaende S. 71 er det berørt for Plougs Vedkommende, og med Hensyn til Bille har jeg andetsteds meddelt et lille Sammenstød ved en Torsdags-Middag mellem Andræ og Hall, der for saa vidt gik ud over Bille som Andræ til Halls store Misnøie nægtede at imødekomme en Anmodning om Understøttelse af Statskassen til Artikler i «Dagbladet», hvormed Bille vilde indvirke paa Opinionen i Udlandet om danske Forhold¹⁾. Ved sin Afgang som Minister faa Maaneder senere havde Andræ da ogsaa den Moro at se sig hilst af Bille med det Haab, «at Staten ikke atter faaer en saa slet og saa upraktisk Disponent», yderligere prist for «sine lidet elskværdige personlige Egenskaber, hovmodige og lidet humane Optræden, hensynsløse Fornægtelse af de Personligheder og Institutioner [forgjæves spørger jeg hvilke? —], der havde baaret ham frem til hans høie Stilling» . . ., «hans forstenede Bogstavtilbedelse, indtil det Latterlige drevne doktrinære Selvtillid» osv. osv., — Egenskaber, «nok for at forklare, hvorledes han i Løbet af halvfjerde Aar har skaffet sig en talrig Skare af Modstandere i vore politiske Forsamlinger, gjort sig ilde lidt af sine Undergivne og hjertelig forhadet af den offentlige Mening» . . . «kort sagt: har opnaaet at blive omtrent den mest upopulære Mand i det danske Monarki»²⁾, — man læse denne Dagblads-Artikel af 10. Juli 1858, foreviget af Bille i «Tyve Aars Journalistik» (II, S. 359 ff.), og beundre det skjønne Eftermæle netop samme Dag som Andræ erholdt sin Afskedsbegjæring som Minister bevilget.

Næppe opnaaede Andræ at se Bille i noget Væsentligt ændre sin Dom om hans politiske Færd. Derimod havde han den Tilfredsstillelse, at en Efterfølger som Redaktør af «Dagbladet», Topsøe, saae med væsentlig andre Øine paa hans politiske Gjering, særlig den foreliggende ved Forhandlingen med det konge-

---

1) Biografien om Andræ vol. III, Tillæg, S. 161—162.

2) Udhæv. af mig.

valgte Rigsraad lykkelig at have gennemført Udkastet til Oktoberforfatningen, — «det var virkelig en Triumf for en ung Minister», hedder det i en Dagblads-Artikel af 23. Oktbr. 1877, «ligeoverfor denne vistnok ligesaa vanskelige som fornemme lille Forsamling af Geheimeraadere og Kammerherrer, og havde han ikke været i Besiddelse af sand aandelig Overlegenhed, havde dette Resultat naturligvis aldrig ladet sig opnaa»¹⁾.

Og med lignende Velvillie seer Topsøe paa hvad der da af Andræ blev gennemført: Fællesforfatningen, lastet af Ploug som «den sletteste af de Forfatninger», vi have havt²⁾, og fremdeles af Bille, endnu efter Andræs Død, vurderet som havende «hele Karakteren af at være en Løsning af et matematisk Problem, dette endda tilsat med nogle unødvendige Vanskeligheder»³⁾. «Og dog turde det være», hedder det til Modsætning i den nævnte Dagblads-Artikel, «at af alle de Forfatninger, vi have faaet lavede, var den og dens Valglov det mest helstøbte Arbejde, baaret af selvstændige Tanker, ja præget af sand Originalitet og tillige uden Brud paa sin

¹⁾ Ovennævnte Dagbladsartikel, overskrevet «Fra Tilhørerpladsen. XV. Andræ», er senere optaget i «Politiske Portræstudier» af Topsøe (1878), S. 30—49, et Portræstudie, der imidlertid for Andræ Vedkommende mulig er mindre kendt, idet der — forstandigvis — ikke af Bille henvises til det i hans biografiske Skizze om Andræ i Dansk biogr. Lexikon I, S. 258 ff., hvorimod blandt «litterære Henvisninger» (l. c., Forord, S. XIV) selvfølgelig ikke savnes de skønne Mindeord i Dagbladsartiklen af 10. Juli 1858 (l. c., S. 263: «Bille, Tyve Aars Journalistik, II, 359»).

²⁾ «I ethvert Tilfælde er den sletteste af de Forfatninger, Danmark i vor Tid har været i Besiddelse af, netop den, som den ærede Taler fornemmelig har havt saamegen Andeel i, nemlig Forfatningen af 2. Oktbr. 1855» (Forhandl. paa Landsth., Rigsraadstid. 1864, overordentl. Sml., Sp. 581, jfr. sammesteds, 2den overordentl. Sml. 1864—65, Sp. 304: «Forfatningen af 2. Oktbr. 1855 — den sletteste Grundlov af de mange, som Danmark har havt — og som det ærede Medlem fremfor nogen Anden har bidraget til at skaffe os»).

³⁾ C. St. A. Bille «Andræ og Krieger» i Kalenderen «Danmark» 1894, S. 64.

Enhed, afpasset baade efter, hvad der var i og for sig ønskeligt, og hvad der var under de daværende Forhold gjen-nemførligt», til disse Ord dog føiende: «Det maa naturligvis ikke glemmes, naar man roser den organiske Ensartethed i Oktoberforfatningen, at den blev til paa en egen Vis: ikke nødt til at passere igjennem en omkalfatrende Forsamlings Hænder, ikke nogen Gjenstand for meningsløse Afprutninger og vilkaarlige Transaktioner, var den at tage eller ikke at tage, saaledes som den forelaa i sin uforstyrrelige og uantaste-lige Helhed, i fornem Fjernhed fra alle den direkte ved-rørende Afstemninger»¹⁾).

Derimod giver Topsøe til en vis Grad Ret i, at Andræ ved sin bestemte Optræden i vore politiske Forsamlinger kunde forekomme noget affærdigende — m. a. Ord, at hvad der gjælder alle betydelige Mænd, gjaldt ogsaa ham: han var som Politiker ingenlunde vellidt af Alle — men hedder det til Forklaring: «Andræ er en Matematiker, foret med en Mili-tær; han har Ret, det er Nummer Et, Nummer to: han vil lystres. Intet Under, at han baade paa det Parlamentariskes og det Administratives Omraade faldt Folk noget for umedgjørlig. Saa lidt som muligt er han anlagt til at transigere og akkor-dere, og det beder han sig fritagen for. Kan han faa det, som han vil, er det godt og bedst for Alverden, kan han ikke faa det, tager han sin Hat og gaar med et høfligt, men meget koldt Buk, der ikke opfordrer til at trække ham i Skjødernes». Og Topsøes Portrætstudie slutter med nogle Ord, hvis Rigtighed Andræ vistnok ganske har kunnet er-kjende: «Og udtaler han sig saa, stikker han ikke Noget under Stolen, thi han er ærlig, ærlig som kolde, klare Na-turer ere det», dertil føiende:

«Enhver har en Egenskab, som han sætter mest Pris paa

---

¹⁾ Ovenstaaende Citater ere gjengivne saaledes som Topsøes Artikel i «Dagbladet» foreligger i hans «Politiske Portrætstudier», S. 34—35.

hos sig selv. Maaske det, som denne i Sandhed overlegne, fine, originale, kundskabsrige Mand skatter højest hos sig, netop er sin Ærlighed»¹⁾).

Lad mig iøvrigt sluttelig bemærke, at hverken min Broder eller jeg mindes Andræ med fjerneste Ord at have udtalt sig hverken om Billes ildesindede eller om Topsøes vel-sindede Mindeord.

Side 63.

I «et Udkast til Statsbudget for Finantsaaret fra 1. April 1855 til 31. Marts 1856», der blev forelagt det kongevalgte Rigsraad til Betænkning, var som en sidste Udgiftspost opført 250,000 Rd. til «uforudsete Udgifter», og med Hensyn til denne Udgift udtales bl. Andet af den nedsatte Komité, at «der i Udkastet gives intet Udgifts-Bilag ved denne Post eller mindste Oplysning om, hvorfor man har optaget den, eller hvorledes man er kommen til den calculerede Sum», . . . hvorfor «Comiteen skulde tillade sig at formene, at Rigsraadet bør andrage paa, at de omtalte 250,000 Rd. udgaae af det foreliggende Budget»²⁾).

Som omstaaende berørt, «maatte Andræ kæmpe stærkt» for sit Forslag, men lykkedes ham dog at sætte det igjennem, idet Rigsraadet i sin Beslutning af 26. Juli udtaler, at det i Henhold til Finantsministerens Erklæring om, «at det med Hensyn til Forholdene i Hertugdømmerne er nødvendigt, at der calculeres paa en Sum af det omtalte Beløb» . . .

---

¹⁾ Topsøe, l. c., S. 36—37 og S. 49.

²⁾ Komité-Betænkning af 19. Juli 1855, trykt som Manuskript for Rigsraadets Medlemmer, S. 5 og 6.

«ikke har fundet sig foranlediget til at fraraade, at denne Post optages i Statsbudgettet for det omtalte Aar»¹⁾).

Side 70.

Til Begrundelse af de lidt stærke Udtryk om Plougs politiske Optræden overfor Udkastet til Fællesforfatningen kunde Fru Andræ have henvist til den omst. S. 83 omtalte Brochure af H. E. Schack, «Bondevenernes Parti og Forfatnings-Udkastet», i hvilken det i Anledning af «Fædrelandets» Angreb paa Forfatningsudkastet hedder (S. 38):

— — «Ja, bittere Udtryk er det let at tilgive; ogsaa Skjødsløshed og Overfladiskhed kan man tilgive, hvorvel det ved Behandlingen af Livsspørgsmaal for Land og Rige ere slemme Feil; sværere falder det at tilgive Forvanskninger og falske Exempler, der idelig komme igjen, uden andet synligt Formaal end at overraske og forvirre; men den Forglemmelse, som her har fundet Sted, Forglemmelsen af det Væsentlige, medens man husker det Uvæsentlige, Forglemmelsen af de constitutionelle Rettigheder, naar man vil beskrive de constitutionelle Rettigheder; Forglemmelsen af det Frieste og Bedste i Udkastet, netop hvor man upartisk vil gjøre Sagen klar og paakalde selv deres Opmærksomhed, som ellers vanskelig kunne følge slige Forhold, — denne Forglemmelse er af en saadan Art, at man maa troe, at «Fædrelandet» kun bryder sig lidet om hæderlige Folks Sympathie, men blot søger Bifald hos de «Bondevener», hvis polemiske Kunst det saa vel har vidst at tilegne sig».

---

¹⁾ Dep. Tid. 1855, S. 601—602. — Om den store Betydning, som Andræ tillagde en Udgiftsbevilling til «uforudsete Udgifter» i Mod-sætning til det «Overskridelsessystem», der havde udviklet sig under Juni-grundloven, henvises til «Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855», S. 142 ff.

Side 71.

Formentlig kan Andræ nok have fundet det, være sig lidt naivt eller pretentiøst, at Alfred Hage ilte med at tilskrive ham, at «dersom De til nogen Tid troer, at jeg i eet eller andet kan være Dem til Nytte, skal jeg med Fornøielse være til Tjeneste», som om Andræ ikke noksom vidste, at Hages finansielle Indsigt væsentlig var begrændset til et blot merkantilt Omraade; og endda tilskrev ham saaledes alt forinden Andræ havde erholdt Udnævnelse som Minister, som om Udsigten til denne Bistand maatte kunne bevæge Andræ til at opfylde Hages Haab om, at «Finantserne komme i Deres Hænder» Rent formelt kunde Andræ maaske ogsaa finde det lidt besynderligt, at Alfr. Hage i slig Henvendelse bogstaverer et Navn, som han dog ofte maatte have seet paa Prent fra Andræs Stilling som Formand i Folkethinget, Afskedigelsen fra Militæretaten etc., ikke paa rette dansk, men paa fransk Vis «André».

At Andræ i øvrigt ikke undlod at vise Hage skyldig Høflighed ved leilighedsvis mundtlig at takke ham for den tilbudte Bistand, er omstaaende berørt.

Derimod lader sig ikke benægte, at den affærdigende Maade, hvorpaa Andræ baade paa Rigsdag og i Rigsraad tilbageviser Indvendinger, nægter at imødekomme Henstillinger fra Alfr. Hage, noksom viser, at denne ikke hørte til de politiske Personligheder, hvis Indsigt i finansielle Forhold tillagdes synderlig Vægt af Andræ. Man bemærke eksempelvis det kategoriske, 4 Gange gjentagne «Nei!», hvormed Andræ under Forhandlingen om Ikrafttræden af Grundlovsbestemmelsen af 29. Aug. 1855 replicerer til Hages Henstillinger om at tage under Overveielse, give Oplysning om forskellige finansielle Punkter, — «Jeg henvender mig til Ministeriet, siden den ærede Finantsminister bestandig siger Nei», afslutter Hage sin

Tale, og Andræs første Ord i en paafølgende lyder: «Den ærede Rigsdagsmand, der nu talte, har paa sin sædvanlige Maade villet indblande i Diskussionen mangfoldige, Sagen aldeles uvedkommende Gjenstande, som jeg naturligviis slet ikke skal indlade mig paa»¹⁾. Paa lignende Maade i Rigsraadet, hvor Andræ under Behandlingen af «Udkast til Lov om Udprægning af 16-Skillinger etc.», indleder et finantsielt Foredrag med Bemærkning, at «han sædvanligviis ikke pleier at indlade sig paa en Gjendrivelse af Alfred Hages Kritik over Operationer fra Finantsernes Side», men «idag skal dog tilføie et Par Ord», motiverende denne Afvigelse fra det Sædvanlige ved at «nærværende Sag er jo af den Beskaffenhed, at den ærede Taler maa forudsættes at have nøie Kjendskab til den, saa man altsaa maa kunne vente, at der lægges Vægt paa den af ham udtalte Anskuelse», paavisende dernæst, «hvor ganske besynderligt den ærede Taler misforstaaer det Forhold, som han gjør til Gjenstand for sin Betragtning»²⁾.

Unægtelig kunde slig affærdigende Optræden, særlig overfor en Rigmand, der stod den toneangivende Presse personlig nær og bl. Andet prises for «i sit store Hus paa Christianshavn at have givet de eneste politiske Aftenselskaber, som vi have kjendt herhjemme»³⁾, nok virke til, at Andræ af denne Presse og dens Kreds fik Ord for «større Talent som Taler til at irritere end til at forsone» («Dagbladet» 23. Juli 1855).

Side 73 og S. 114.

Fremfor Nogen unægtelig Krieger en Ven, en næsten besværlig Ven, der overvældede Andræ med Brev paa Brev,

1) Forhandl. paa Folketh. extraord. Session 1855, Sp. 760—61.

2) Rigsraadstid. 1856, Sp. 1445.

3) Dansk biogr. Lexikon VI, S. 453.

indstændig anmodende ham om at paasee Dit, forhindre Dat, særlig i Retning af Forhold vedrørende Slesvigs Styrelse.

Alt forinden Andræ havde modtaget Udnævnelse søm Minister, indløb i saa Henseende hans Opfordring:

«Kjære Colonel!

Hvis det er sandt, hvad jeg haaber og ønsker, at De faaer Andeel i Styrelsen, tillad mig da at udtale den Forventning, at det ikke skeer samtidigt med Overgivelsen af Slesvig til nogen af de i vedlagte Linier omtalte Personer, 1) Warnstedt eller 2) Grev Arthur [Reventlow], hvortil jeg for mit eget Vedkommende føier

3) Geh. Raad Scheel,

4) eller en Person, der blot kan ansees som hans alter ego. Ogsaa de tvende sidste Ting vilde vi Alle komme til bittert at fortryde.

Jeg beder om Undskyldning for denne «intrusion».

Deres hengivne

F. Kr.»

Løverdag.

Til Oplysning om Warnstedt¹⁾ hedder det i de «vedlagte Linier» fra daværende Medlem af Appellationsretten i Flensborg, den senere Høiesterets-Assessor Werner Ussing²⁾, at han er «en Person, der — som det jo officielt er beviist — da det blev ham paalagt at lade anstille Undersøgelser om Folkesproget i Flensborg Amt, tilskrev Præsterne om, at de vilde tilveiebringe og indsende Beviser for, at det Sprog, der taltes, ikke var Dansk» (Udhæv. af mig).

---

¹⁾ Dengang Amtmand over Steinhorst Amt i Lauenborg (Dansk biogr. Lexikon XVIII, S. 276).

²⁾ l. c., XVIII, S. 126.

Efter at Andræ havde faaet den ønskede «Andeel i Styrelsen», indløb hine Anmodninger om at afværge eller virke for saa det Ene, saa det Andet, til Tider saa at sige dagligt — man havde jo ikke dengang Telefoner — og i hastige Billetter, der med deres utydelige Skrift maa have været en Plage at læse.

Til Oplysning hidsættes nogle af disse Smaabreve, vedrørende mere betydningsfulde Forhold, «Rigsmynnten og Pengeforandringen» bl. Andet, idet jeg dog maa overlade en nærmere Kommentar af deres stedse udaterede Indhold til de i slesvigske Forhold særlig Kyndige.

Med Forbigaaelse af Brevets Post I. og II., vedrørende Foranstaltninger med Hensyn til «Husum Havn» og «Ballum, hvor en stor Havn ved forskellige Kunstværker skulde tilveiebringes», fortsætter Krieger:

«De maa ikke tage mig det ilde op, naar jeg atter og atter vender tilbage til «Landeplagen». Jeg har aldrig kjendt en saadan Samstemighed af Vidnesbyrd, som med Hensyn til den nuværende Tilstands Utaalelighed. Paa Grund af den forunderlige Charakter, som det slesvig-holstenske Element giver enhver Sag, kan aldrig nogen Foranstaltning tages isoleret. Alting virker sammen. Der har for Tiden i Gottorp Amt circuleret en Petition, der gik ud paa Afskaffelsen af de tre «Landeplager»: Rigsmynnten, Sprogreskripterne og Gensdarmeriet. Det er Befolkningens Tro, at dens passive Widerstand (og ikke Regjeringens Mangel paa Omtanke og Energie) har standset og tilbagetrængt den første Plage, og derfor voxer Haabet med Hensyn til de to andre. Der har i lang Tid ikke været en saadan Trods, som siden Nytaar. Bønder! betale heller 50 Rdl.s Mulkt, end de underskrive officielle Attester, der paaligge dem som Jurater; først 200 Rdl.s Mulkt hjælper. Kirkerne staae den danske Søndag tomme i Sogne, der ere ravidanske, og hvor der derfor før 1848 prædikedes dansk hver tredie Søndag. Vil De have et Exempel paa, hvad Embedsmændene vove, vil jeg

blot fortælle Dem, at Grev Arthur Reventlow¹⁾ søger om 3 Maaneders Orlov, faaer den ved kgl. Res. men sender den tilbage, fordi der bliver et dygtigt Menneske constitueret, og ikke, som han vilde, et Null

Der er for Øieblikket for den slesvigske Styrelse kun eet Livsspørgsmaal, det er Autoritetens Seir i Myntsagen. Der tales om Seigpineri, om Skjærsild. Men hvilken Regjering kan ville, at de Gode skulle seigpines, og de Onde hovere; og dog er dette Forholdet i den nuværende slesvigske Myntskjærsild²⁾.

Videre hedder det i et Brev fra medio Juni om «Myntforbudet»:

— — «Men hvad jeg fremfor Alt vilde sige, samtidig med det nye Amnestipatent, som jo nu skal vise den undrende Verden Kongens uendelige Mildhed, trænge vi utrolig i Slesvig til en Alvorsforholdsregel. Kan De nu dog ikke *make up your mind* og lade os faae Myntforbudet? Nu har De jo faaet utrolig lang Forberedelsestid».

Deres

F. Kr.»

Fremdeles om «Myntvrøvlet», rimeligviis fra Juli s. Aar:

«Kjære Hr. Minister!

Prætere a censeo Carthaginem esse delendam, ∴ Myntvrøvlet. Tillad mig at meddele Dem følgende Udtog af et Brev fra Wolfhagen³⁾:

«Det er fortalt, at den constitutionelle Samvittighed netop i dette Punkt er saa øm . . . Der kan dog anføres

¹⁾ Dengang Amtmand over Tønder og Løgumkloster Amter (Dansk biogr. Lexikon XIV, S. 23).

²⁾ Brevet, der i tre yderligere Poster omhandler «Kieleruniversitetets Byggeplaner», «et storartet Deficit ved de nye Tugthuse» — «betænk dog, om De ikke kunde bevirke, at det ene Tugthuus kommer paa slesvigsk Grund» — samt «Plads til Jernbanegaard paa Altstadtsk Grund», er formentlig fra Foraaret 1855.

³⁾ Den senere Minister for Hertugd. Slesvig, dengang Amtmand over Flensborg Amt (Dansk biogr. Lexikon XIX, S. 169).

gode Grunde for, at Forbudet kan skee uden Lov. Slesvigholstenerne blive lige gale i Hovedet, enten det skeer paa den ene eller den anden Maade; alle Andre ønske en snarlig Ende paa dette Seigpinerie. Jeg har nu fundet det gamle Reskript*) . . . Kunde man ikke opfriske dette Reskript? Den langt overveiende Deel af Skillinger stammer fra Meklenborg, medens Hamburgerne og Lybeckerne ere betydeligt i Minoriteten. Indløsningen af disse vilde næppe foraarsage et Tab af 5000 Rdl.***)» —

Det er utroligt, hvad Regjeringens Anseelse slappes ved den siden Nytaar indtraadte Slaphed. — Dersom De ikke vil røre Dem i den meklenborgske Retning, hvor Sagen forekommer mig aldeles let og simpel, vil jeg gjøre en Indstilling til min høie Chef. Derfor har jeg for det Tilfælde, at jeg ikke træffer Dem, skrevet disse Linier. Tro mig, naar man tænker paa Stænder, maa man have den Sag noget fremmet forinden.

Deres hengivne

Krieger».

*) «Det er naturligviis de Bestemmelser, hvorom De sidst talte, nemlig Skrivelse fra Finantscollegiet 22. Mai 1790, som indskjærper Frdg. 29. Mai 1775 og Frdg. 10. Marts 1777 (Confiskation), med den Bemærkning, at Meklenborgerne ere 14 pc. for slette».

**) «Jeg maa tilføie, at gamle Kirstein igaar (før jeg fik dette Brev) ganske talte i samme Retning, og netop gjorde lignende Paastande».

Med Brevet fulgte Udkast til en Bekjendtgjørelse, hvorved «det fra 1ste Oktbr. d. A. forbydes Undersaatterne i Hertugdømmet Slesvig at betjene sig af fremmed Courantskillemynt i Handel og Vandel under Straf af Confiscation af det udgivne eller modtagne Beløb, hvis halve Værdie tilfalder Angiveren»¹⁾.

---

¹⁾ Udkastet væsentlig ligelydende med den af Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig under 8. August 1855 udfærdigede «Bekjendtgjørelse, hvorved de ældre Forbud imod Brugen af fremmed Courantskillemønt paany indskjærpes» (Dep. Tid. 1855, S. 663).

Endnu blot med Hensyn til Møntforbudet:

«Søndag [30/9 1855]

«Kjære Hr. Minister!

Altsaa imorgen mit [vort] Forbud! Ved alle gode Aander og Slesvigs Genius besværger jeg Dem: Stands ikke Sagen! Lad ikke Holstenerne kvæle den i en kjærlig Omfavnelse ved altfor stor Iver efter at ville være med! Husk paa, at Lovens og Regjeringens Autoritet i Slesvig er Hovedhjørnesteinen for al Regjering i hele Staten; men saalænge det Forbud ei sættes igjennem, er Loven og Regjeringen daglig til Spot».

Deres hengivne

Fr. Krieger».

Ved Patent af 28. Oktober 1855 blev Provindsialstænder-Forsamlingen for Hertugdømmet Slesvig indkaldt til en overordentlig Sammenkomst d. 15. Novbr. s. Aar (Dep. Tid. 1855, S. 886), og i urolig Forventning om denne Sammenkomst fandt Krieger Anledning til i nye Retninger at paakalde Andræs Bistand. Først og fremmest med Hensyn til Valgretten:

«Kjære Andræ!

Har De Medlidenhed med mig?

Nu kommer igjen det Spørgsmaal frem, som jeg troede for det Første var begravet, — den fatale Gjengivelse af Valgretten.

Jeg har udøst mit Hjerte for Hall igaar. Tillad mig at gjentage*), at efter de Oplysninger, jeg senest desværre har kunnet indhente i Haderslev Amt, svarer jeg ikke for et dansk Valg med den høie Census, naar man opgiver Strygningsretten. Alt dette skal nu opoffres af Forfængelighed og Coquetterie! Det hedder, at der ikke maa være Uoverensstemmelse mellem Monarkiets forskjellige Dele i Behandlingen af Spørgsmaalet om Vælgernes Uberygtethed. Men man glemmer reent, at Uoverensstemmelse vil vedblive, men kun flyttes. Lad en Insurgent komme i Konge-

riget og melde sig i en velorganiseret Commune, og lad os saa see, hvorledes det gaar ham; lad os see, hvad Domstolene ville sige!

Medens der nu altsaa er Lighed mellem Slesvig og Kongeriget i den Retning, vil man gjøre Forskjel mellem Slesvig og Kongeriget og faae den slesvigholstenske Lighed. Det behager vistnok den Minister [Raasløff?], der vil bruge Heinzelmann¹⁾ til Commissær, men kan det være sømmeligt? Er det anstændigt at betage Kongen hans Ret til ved «**særlig** Naadesakt,^{**}) at gjengive den Enkelte hans Valgret efter foregaaende Ansøgning, ved saaledes at udøse Naade, at Karret næsten ganske udtørres.

Ved «Beengjærds» Minde jeg besværges Dem, lad dog ikke den Prostitution komme til de andre, at den første sammentrædende besluttende Stænderforsamling ved sit blotte **Komme** vinder saadanne Seire. Hvad vil den da ikke fordre, hvad vil den da ikke vinde siden? Medens al slesvigsk Regjeringskunst maa bestaae i at udvikle og nære Fællesinstitutionerne, baade i administrativ^{***}) og i constitutionel Retning (i det Mindste ved aandelig Forsorg og Røgt), saa vil en slesvigsk Minister, der gjerne gik til Flensborg som Commissær i Tillid til sine egne Kræfter — saa blinde ere Menneskene —, begynde Stændernes Forherligelse ved en saadan Skjænk. Jeg kunde forstaae, skjøndt ikke billige en saadan Gjerning samtidig, ikke med den første Stænderforsamlings Sammentræden, men med det første udvidede Rigsraads Sammenkomst.

Men nu!

Deres

Fr. K.»

*) «Hvad jeg her skriver til Dem, har jeg ikke igaar i Hastværket fremhævet for Hall».

**) «Ordene i Frd. 15. Fbr. 1854».

***) «Hermed bestaaer det rigtignok forfærdeligt slet at skrive tydsk paa Obligationer til en pæredansk Deel af Landet. *O tempora!*»

---

¹⁾ Dengang Departementschef i Ministeriet for Holsten og Lauenborg (Dansk biogr. Lexikon VII, S. 279).

Yderligere paakaldes Andræs Bistand med Hensyn til Stænderforsamlingens Valg af en Præsident:

— — «Hall vil kunne fortælle Dem, hvorledes jeg er kommen efter en af de slesvigholstenske, endnu naturligviis ikke fuldtmodnede, Planer, nemlig at vælge en Præsident, der ikke kan Dansk. En anden, der overveies, er at vise L. Skau¹⁾ den samme Ære, der blev Tillisch til Deel»²⁾).

Og sluttelig med Hensyn til Stænderforsamlingens Kompetence i forskjellig Retning:

«Endnu en mindre vigtig Ting, men som dog har nogen Interesse. Da Bang ikke traf Rlf. [Raasløff] idag, kom han til mig med en Begjæring om at henlede min Chefs Opmærksomhed paa det Spørgsmaal, om de slesvigske Stænders Meningsyttring behøvedes med Hensyn til nogle Eiendommes Overførelse fra Kongeriget til Monarkiet. Hvis jeg har forstaaet Sagen ret, har jeg ingen Tvivl om at Sagen er Stænderne i Slesvig uvedkommende. Thi der er jo her aldeles ingen Tvivl. Der spørges (jfr. Fdg. 15. Fbr. 1854 § 2) ikke om Grændsen mellem slesvigske Provinds- eller Fællesudgifter, men om Grændsen mellem Kongeriget (og maaske Holsteen)*) og Fællesmonarkiet.

Tout à vous

F. K.»

*) «Han gav kun meget ufuldstændig Oplysning om Sagen».

Hvorledes Andræ har stillet sig overfor Kriegers forskjel- ligartede Anmodninger, skal jeg lade usagt. Sikkert dog, at

¹⁾ Laurids Skau, Politiker, Amtsforsvalter i Haderslev Vesteramt, Danskhedens ihærdige Forkæmper i Slesvig (Dansk biogr. Lexikon XVI, S. 2).

²⁾ Tillisch's Valg til Stænderforsamlingen i 1853 blev af Forsamlingen erklæret ugyldigt [Neergaard, l. c., II, S. 68] og «den samme Ære» blev for saa vidt viist L. Skau i 1855, som der ved Valgenes Prøvelse i Forsamlingens første Møde d. 15. Novbr. blev nedlagt Indsigelse mod Gyldigheden af hans Valg, — en Indsigelse, der dog ved Afstemning herom i samme Møde blev tilbagevist som ubeføiet, og Valget af L. Skau med stor Majoritet erklæret for gyldigt (Tidende for Provindsialstænderforsamlingen for Hertugd. Slesvig 1855, Sp. 5 ff.).

han ikke har indladt sig paa en Korrespondance herom, og at det langfra altid har været ham kjær at modtage dem. *Sit modus in rebus — Pas trop de zèle!* — deslige har han i stille Sind betænkt, maaske ogsaa foreholdt sin Ven ovenfor dennes overvættets Ihærdighed; af Tvangsforanstaltninger, være sig i Retning af Møntforbud eller paa sprogligt Omraade, var Andræ — langt mere liberal end i Reglen tiltroes ham — ingenlunde nogen Ven.

Side 73.

Maaske Andræs fordømmende Ord om «den hele slesvigske Bestyrelsesmaade» ere gjengivne vel stærkt af Fru Andræ, selv afseet fra, at Andræ misbilligende Et eller Andet jo nok en familie kunde udtale sig mere nedsættende om Forhold og Personer, end han vilde have gjort, om han skulde have givet sine Ord Udtryk paa Prent.

«In jedem Feuer ein Funke von Hölle» eller, som et andet Ord lyder: «*La vertu la plus rare dans les luttes d'idées, c'est la modération*», og det var netop Maadehold, som Andræ saa ofte savnede i Bestræbelsen for at ville knytte Slesvig til Kongeriget, mere skikket til at vække Strid og Splid end til at berolige Sindene. Omstaaende (S. 73) er berørt, hvorledes Møntforbudet «med dets Confiskationer og andre Ubehageligheder» forekom ham «en meget haard Forholdsregel», og med Hensyn til Foranstaltninger til imod Befolkningens Ønske at lade det danske Sprog træde i det Tydskes Sted i de saakaldte blandede Districter seer jeg, hvorledes han som Medlem af Notabelforsamlingen i Flensborg ironiserer over «de patriotiske Danske, som kun altfor ofte ere fanatiske», og i Hjertet sympathiserer med de i deres Optræden langt mere moderate Holstenere. Nogle Udtalelser i Smaa breve tør i saa Henseende hidsættes, og — henseet til, at Andræ saa lidet brevskrivende — lidt fyldigere, end ellers vilde have været Tilfældet.

— — «At jeg kjeder mig i Flensborg», skriver Andræ til sin Hustru i Mai 1851, «kan maaskee nok gaae an, men at jeg ikke er entusiastisk ved at træffe sammen med alle de overdanske, tro slesvigske og gammeldanske Patrioter, vil nok næppe klinge godt for vore kbhavnske Fædrelandsvenner — til Ex. Djørup¹⁾ — heller ikke den store Berømmelse, jeg tillægger Holstenerne».

Om de holstenske Notabler hedder det tidligere i Brevet:

«Naar jeg skal være fuldkommen oprigtig, saa maa jeg erklære de holsteenske Notabler for at være meget hæderlige og behagelige Folk. De befinde dem jo i en høist fortvivlet Stilling og kunne jo ikke Andet end forudsee den fuldstændigste Ruptur med os, men de bevæge dem i denne Stilling med en, som mig synes, udmærket Takt. Forholdet mellem dem og os — efterat Isen var brudt — er et meget ven-skabeligt» — —

«Med Undtagelse af et Par af de tyske Slesvigere, med hvem Enkelte af dem tidligere vare bekendte, have de ikke nogen Omgang med vore slesvigske Collegaer, som de betragte med mere skjæve Øine, eller rettere sagt, som de ansee for Fanatikere».

Og Andræ slutter sit Brev med at bede sin Hustru, «naar hun næste Gang, hvilket maa være øieblikkeligt efter at have modtaget mit Brev, sender ham en Skrivelse, da at skrive udenpaa «Store-Gaden» istedet for «Grosse Strasse». «Rigtignok taler Alle her kun Tydsk, men Patrioterne maa arbeide paa Sprogets Fremkomst, og da Postbudet en Gang veed, hvor jeg boer, saa behøver han ikke mere at have Adressen paa Tydsk».

I et følgende Brev, ligeledes fra Mai 1851, fortæller Andræ om en lille Søndagstur med Kolleger «til Graasteen (saaledes kalder Patrioterne «Gravenstein»)». Først Kl. I, i en lille Smule Opholdsveir, kom de afsted, dog ikke til Graasteen, men «midt ud i Angelen for at see med egne Øine, om Bøn-

¹⁾ Omst. S. 72.

derne vilde tage Hatten af, hvilket, som Du veed, efter dansk Politik og Mildhed, er blevet paalagt dem¹⁾. I Sørup, «hvor man nu gjør Forsøg paa atter at gjenindføre dansk Kirke- og Skolesprog», indtoges Middagen i «den store Krostue, som var behørig muggen, uhyggelig og kold», og «medens Krofolkene (der vare etwas provisorisch, som vor humoristiske Kudsk kaldte det, eller slesvig-holsteenske, for at tale forstaaeligere) lavede Maden til, maatte vi da nu, opfyldt af dansk Patriotisme, traske ud til Kirkegaarden, Kirken, Skolen etc. Dernæst bleve vi da endelig i Kroen trakterede med en frygtelig Sago-Rødgrød, hvorpaa fulgte Aal og Steg. *Rien que d'y penser m'effraie* —

Som Vidnesbyrd om, at Flensborg nærmest forekommer Andræ en tydsksindet By, hedder det i et lille Brev til hans Moder:

«Igaarftes var jeg til Afvexling paa Comoedie, eller rettere sagt i Theatret. Det er nemlig Hr. og Mad. Kellermann, som i Forbindelse med Dandseren Funck giver Aftenunderholdninger, hvilke efter min Mening ere særdeles vel arrangerede. Uagtet nu Hr. Kellermann som Violoncellist er en af de første Virtuoser i Europa, og uagtet Madam Kellermann, især i Charakteerdandse, er en meget god Dandserinde, saa har det dog ikke været muligt at faae det lille usle Theater mere end halvt fuldt nogen af de tvende Forestillingsaftener. Du vil heraf kunne danne Dig en Forestilling om, af hvad Slags Folk den gode Stad Flensborg er beboet, især naar det tilføies, at næsten alle de i Theatret tilstedeværende vare Danske, hvoraf der jo for Øieblikket ere mange i Byen. Om det er Indbyggernes Mangel paa Dannelse eller paa Danskhed, skal jeg lade være uafgjort, dog helder jeg meest til at antage det Sidste, omendskjøndt man ikke skulde troe, at Danskheden kunde genere betydeligt hos en Musiker og hos en Dandserinde».

---

¹⁾ Mulig Andræ sigter til en Ordre af «Oberstløjtnant Peter Henrik Glode du Plat, som havde indskærpet sine Officerer, at de af Befolkningen i Angel skulde kræve ydre Tegn paa Høflighed» (Thrige, «Danmarks Historie i vort Aarhundrede», I, S. 539).

Om nu Andræs, tildeels jo spøgefulde Bemærkninger, muligen skulde vække Anstød, lad mig da tilføje, at den Uvillie, han nærrede mod sproglig Propaganda i Slesvig, seer jeg forsaavidt ogsaa deelt af Monrad, som han i den nys udgivne Redegjørelse om sin Deltagelse i Begivenhederne 1864 udtaler: «Et andet stort Misgreb var det, at man mod Befolkningens Ønske lod det danske Sprog træde i det tydskes Sted i Kirke og Skole flere Steder i Slesvig» . . . «Det gjaldt om at berolige Stemningen, at tilfredsstille saa vidt muligt begge Nationaliteter, og saa kastede man saadant Tønder til Kiv og Strid ind i den politiske Udvikling. At Danmark, «der udmærkede sig i lige Grad ved sin Lidenhed og sit fjendtlige Sindelag mod Tydskland», vovede at trænge Tydskheden tilbage ved Tvangsforanstaltninger, dette kunde ei andet end vække den mest levende Forbittrelse i Tydskland. Alle Tidender strømmede over af Had til os; der blev foranstaltet Bønner for den lidende Tydskhed. Selv om Sprogordningen ei krænkede Retfærdigheden, selv om en stor Stat med almindeligt Bifald kunde have truffet en saadan Foranstaltning, saa gjorde vor afmægtige Lidenhed den høist betænkelig under vore vanskelige politiske Forhold»¹⁾.

Side 74 og S. 77.

Med Hensyn til Fengers Prøvelse af Forfatningsudkastets Bestemmelser i finantsiel Henseende nøies jeg med at henvise til hans Artikler i «Fædrelandet» af 6. og 7. August 1855, af hvilke det vil sees, at Fastsættelsen ved Lov af et Normalbudget, indeholdende et Overslag over de ordinære Fællesindtægter og Fællesudgifter, og som kun kan forandres ved Lov, er en Foranstaltning, med hvilken han samstemmer;

---

¹⁾ Ovenanførte Skrift, S. 33—34.

at fremdeles Regjeringens Ret til under visse Betingelser og under Iagttagelse af visse Former at afholde Udgifter, der ikke ere bevilligede, forekommer ham fortræffelig begrændset — «jeg veed ingen bedre at foreslaae end de, som indeholdes i Udkastets § 54»¹⁾, og at han endelig i Løftet om «en Regnskabsret, hvorved der grundlægges en af Regjeringen uafhængig Revision af alle Forvaltningsgrenes Regnskaber», seer «Spiren til et stort og ubestrideligt Fremskridt».

Under Angreb og Miskjendelse, som Forfatningsudkastets finansielle Bestemmelser var Gjenstand for, kunde Andræ ei Andet end glæde sig ved den fordomsfri Prøvelse, som Fenger havde underkastet dem, og gjentagende har han udtalt sin Erkjendtlighed over, at Fenger «paa en Tid, da det var høist upopulært at udtale sig til Fordeel for Forfatningsbestemmelserne angaaende de finansielle Forholds Ordning, ikke tog i Betænkning at møde denne Upopularitet for at hævde Sandheden dens Ret»²⁾; saaledes særlig i en betydningsfuld Tale under Behandlingen i Folkethinget angaaende Ikrafttræden af Grundlovsbestemmelsen af 29. Aug. 1855, som Andræ slutter med at bede om at maatte fremføre et Citat af en Mand, «som ikke nærmest har hørt til dem, som han kunde kalde sine politiske Venner», men, «om man skulde anvende paa ham nogen almindelig politisk Betegnelse, vel sna-

---

¹⁾ Ovennævnte § 54 saalydende: «Ingen Udgift maa afholdes, som ikke har Hjemmel i de ovennævnte finansielle Love. Dog kan Kongen under særdeles paatrængende Omstændigheder, naar Rigsraadet ikke er samlet, beslutte Afholdelsen af Udgifter, der ikke ere bevilligede; men en saadan Beslutning skal stedse være forhandlet i en Ministerconference paa den i § 20 foreskrevne Maade, forinden den endelig vedtages af Kongen i Geheimstatsraadet. De Ministre, der ere enige i Beslutningen, contrasignere denne og overtage saaledes Ansvaret for samme, forsaavidt den ikke billiges af det først sammentrædende Rigsraad, for hvilket den stedse bliver at forelægge».

²⁾ Rigsraadstid. 1859, Sp. 1374.

rest vilde henregne til en venstre Side af en Forsamling», — — «denne Mand», udtaler Andræ, «overveier og gennemgaaer da omhyggeligt de forskjellige Fordele og Mangler ved de givne Bestemmelser og slutter saaledes: «Mit Hovedresultat er altsaa, at den i Udkastet bebudede Ordning af Bevillingsmyndigheden og i det Hele af de finansielle Forhold, er meget antagelig. I sine Hovedtræk stemmer den ganske med Grundloven. I visse Henseender er Folkerepresentationens Bevillingsmyndighed indskrænket, men disse ere faa, tildels mindre væsentlige; tildels saadanne, som kun under ganske særegne Omstændigheder kunne faae praktisk Betydning. I andre er den udvidet, bedre befæstet og bedre ordnet, og disse ere flere og i det Hele taget vigtigere. Den yder flere fortrinlige Bidrag til en bedre Ordning af Finantsbestyrelsen; den giver en ønskelig Forklaring af adskillige vigtige Punkter, som vare forbigaaede i Grundloven, men om hvilke Erfaringen har lært, at de trængte til Forklaring, og den yder et ret godt Værn imod Forsøg paa at omgaae visse af Grundlovens Hovedbestemmelser, som vi have seet mangle tilstrækkelig Beskyttelse»¹⁾).

Næppe behøver det at siges, at Fengers finansielle Artikler ikke fandt Medhold hos «Fædrelandets» Redaktion, som derimod i en «Efterskrift» tog til Gjenmæle mod dem²⁾.

Side 83.

«Fædrelandet og Bondevennerne», hedder det om Schacks Brochure «Bondevennernes Parti og Forfatnings-Udkastet», «kunne ikke glæde sig over den Omtale, de faae».

---

¹⁾ Forhandl. i Folketh., extraord. Session 1855, Sp. 778—779.

²⁾ »Fædrelandet«, 8. Aug. 1855.

For «Fædrelandets» Vedkommende har jeg paavist det ved Hidsættelse af Schacks skarpe Bemærkninger mod Bladet for dets Mangel paa Loyalitet i Bedømmelsen af Forfatningsudkastet, og ikke mindre skarpt drager Schack til Felts mod Bondevenerne for deres Mangel paa «Indsigt og gode Villie», deres egoistiske «Hovedformaal at belønne sig selv og deres Venner»:

— — «Eller skulde der være nogen Anden [end «Fædrelandet»], som endnu ikke har bemærket den Gridskhed, med hvilken dette Partie jager efter alle Poster, som give enten Fordeel eller «Ære», og overalt, hvor det paa nogen Maade er dem muligt, besætte de første især med Førerne og de sidste ogsaa med «Fuldtrøe»? — Paa Rigsdagen og i Brandkasser, ved Valg af Statsrevisorer og af Comiteer, af Domaine-Taxatorer og Bibliothekarere, — overalt, hvor de have havt Noget at sige, har intet Hensyn kunnet opveie Hovedformaalet: at belønne sig selv og deres Venner». Eller om man vil «betragte Valgene til Rigsdagen: ogsaa til denne har man jo, og det med fuld Føie, ment, at der burde sendes «de bedste Kræfter»; men have Bondevenerne indset Nødvendigheden heraf ligesaa godt som alle Andre? og hvis saa er, have de da fulgt denne Indsigt? — Gjennemgaa deres Virksomhed Aar for Aar, og man vil finde, at medens de have forkastet og fortrængt de i Sandhed bedste Kræfter, have de efter yderste Evne fremmet Valget af vankundige, ja endog foragtelige Personer, hvem ingen ærlig Mand kunde ønske at omgaaes, endsiges skaffe Plads paa Rigsdagen»¹⁾.

For Andræ kom disse stærke Udtalelser næppe overraskende. Om end Schack ved sin Indtræden 1848 i det politiske Liv nærmest sluttede sig til et yderligt gaaende Ven-

¹⁾ [H. E. Schack] «Bondevenernes Parti og Forfatnings-Udkastet», S. 25—26 (Udhæv. af mig).

stre¹⁾, førte hans ideale Liberalisme ham til snart at faae Øie for Bondevennernes blot praktisk-egoistiske Standspolitik. En Udtalelse i et Brev til Andræ viser det stærke Omslag. Schack er paa en Sommerreise 1853 i Sverig-Norge særlig begejstret over Norge; «i næsten alle Henseender», skriver han til Andræ, «har det overgaaet mine Forventninger; det forekommer mig fortrinligt vel administreret, og skjøndt Bondebæsterne jo ogsaa her have Majoritet paa Rigsdagen, saa har Intelligensen dog, under Schweigaards Styrelse, paa en ganske anden Maade forstaaet at kue dem og deres hemmeligt øvede Lyster — aktive og passive — end det er lykkedes hos os»²⁾.

Iøvrigt er det jo ingenlunde Bondevennerne, der nærmest er Gjenstand for Omtale i den anførte Brochure, men meget mere Forfatningsudkastet med tilhørende Valglov, der tages i Forsvar mod de mange Angreb imod det³⁾.

Side 85.

Til Instruktioner, der af de respektive Regjeringer var givet Gesandterne ved det danske Hof, hørte bl. Andet den, «ganske at ignorere Grevindens Existens»⁴⁾. Efter at hendes Stilling var bleven af mere officiel Natur ved det morgantiske Ægteskabs Indførelse i Statskalenderen⁵⁾, henstillede imid-

¹⁾ Dansk biogr. Lexikon XV, S. 31.

²⁾ Brev fra H. E. Schack af 23. Juli 1853.

³⁾ «Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden, Anden forøgede Udgave», S. 229—231, jfr. Biografien om Andræ vol. III, Tillæg, S. 255—256.

⁴⁾ Neergaard, l. c. II, S. 117.

⁵⁾ Reskript af 1. Jan. 1856, paraferet af Scheele og udfærdiget til Konseilspræsidenten Bang, saalydende:

lertid Scheele til Gesandterne, at Instruktionerne i den anførte Retning blev modificerede. Ønsket synes ikke at have havt synderlig Virkning, og navnlig medførte det ikke, at Gesandterne lod deres Damer blive præsenterede for Grevinden. Denne fortsatte Ignoreren af Grevinden kunde ikke Andet end vække Misnøie baade hos Kongen og Scheele¹⁾, og denne Misnøie fik Gesandterne stundom at føle, idet man ved deres Afgang undlod at give dem de ydre Tegn paa Gunst, som efter diplomatisk Skik og Brug tilkom dem, om de ikke skulde føle sig fornærmede. I saa Henseende skriver Krieger til Andræ, formentlig i Foraaret 1856:

«Kjære Andræ!

Da Hall Intet vidste om Hartigs²⁾ uforstandige Tilside-sættelse, vil jeg dog spørge, om De kjender den, og i mod-sat Fald, om Feilen ikke skulde kunne rettes.

«Det er jo Skik og Brug, at en Diplomat ikke forlader det Sted, hvor han har været i nogen Tid i gode Forhold, uden en Prydelse. Hartig kunde efter almindelig Coutume vente Storkorset. Han er meget vred, fordi han ikke har faaet det, og vil nu altsaa efter Evne rakke os til i Wien, altsaa i det Land, hvis Bistand i Frankfurt har været os nød-vendig, og til hvis Bistand vi atter i høi Grad kunne trænge. Og hvorfor? Fordi det antages, at han har bi-

«Frederik den Syvende», — — —

Vor Synderlige Gunst!

«Da Vi ikke finde det passende, at Vort den 7de August 1850 med Louise Christine Lehnsgrevinde Danner indgaaede, for Nutid og for Fremtid morganatiske, Ægteskab forbigaaes med Taushed i Statshaandbogen for Vort Monarkie, saa paalægge Vi Dig hermed at foranstalte, at der til den første om Os handlende Passus i Statshaandbogen føies de Ord: «morganatisk formælet den 7de August 1850 med Louise Christine Lehnsgrevinde Danner».

— — — (Dep. Tid. 1856, S. 1).

¹⁾ Bodenhoff, l. c., S. 121.

²⁾ Grev Edmond v. Hartig, dengang Østerrigs Gesandt i Kjøbenhavn.

draget væsentligt til, at de fremmede Diplomater ei fik Ordre til at gaae til Grevinden!»

Hvorvidt Andræ er skredet ind for at bøde paa den «uforstandige Tilsidesættelse», skal jeg lade usagt. Efter hvad godhedsfuldt meddelt mig, er der hverken ved Grev Hartigs Afgang herfra i Marts 1856 eller senere skeet Indstilling om den ham efter Skik og Brug tilkommende Ordensdekoration.

Side 92.

Naar Bangs omst. berørte Tale forekommer Fru Andræ saa «ganske fortræffelig», skyldes dette vistnok væsentligt, at der i den rettes et stærkt Angreb paa den almindelige og lige Valgret, — «der kan meget godt», pointerer Bang, «være politisk Lighed, fordi ikke Enhver i Staten har akkurat den samme Indflydelse paa Lovgivningsmagten; deri ligger ikke den politiske Lighed»¹⁾). Med lignende Ord havde Andræ alt i den grundlovgivende Rigsforsamling taget til Orde mod den ubegrændsede Lighed i Valgretten, der tillægger den mest Uvidendes Stemme samme Vægt som den klogeste, mest indsigtsfulde Mands, — «det er mig ubegribeligt, hvorledes man af den Indrømmelse, at Valgretten bør være almindelig, saaledes ligefrem og uden nogen Vanskelighed kan udlede den Sætning, at Valgretten skal være lige for Alle. Fordi Staten erkjender, at Alle bør kunne tage Deel i Lovgivningsværket, fordi Staten indrømmer Enhver en Andeel i dette Værk, derfor er det dog ingenlunde sagt, at den skal indrømme Enhver en lige Andeel; det forekommer mig omtrent at være det Samme, som om Staten, der nødvendigviis maa fordre de materielle Bidrag af Borgerne, som dens Opretholdelse gjør

---

¹⁾ Forhandl. paa Folketh., extraord. Session 1855, Sp. 397 (Udhæv. af mig).

Krav paa, vilde fordre af Alle en lige Andeel»¹⁾). Ogsaa Forfatteren af «Under Junigrundloven» giver Ret i, at hin Tale af Bang for saa vidt var fortræffelig, «som den oratorisk set, var den bedste, han nogensinde har holdt»; derimod samstemmer nævnte Forfatter ikke i, at Talen var af «udmærket god Virkning», men formener — og vistnok med Føie, henset til Stedet, Folkethinget, i hvilket den blev holdt — at, om end den gjorde et betydeligt Indtryk paa Forsamlingen, var dette Indtryk ingenlunde gunstigt til Fremme af den foreliggende Sag (Ikrafttræden af Grundlovsbestemmelsen af 29de Aug. 1855)²⁾).

Side 96—97.

Med omstaaende Optegnelse, at Prinds Ferdinand i Statsraadet den 2den Oktbr. «ei gav Grunde» for sin Vægning ved at underskrive Fællesforfatningen, men «tydeligt at mærke, at han var bunden ved et Løfte», stemmer for saa vidt Omtalen af Statsraadsmødet i Bodenhoffs «Kongesorger», som Prindsen forinden Mødet siges at have ytret: «Jeg vil helst være fri for at komme i Statsraadet» . . . «jeg kan ikke tale for mig» . . . «og jeg kan jo ikke nu være bekendt at underskrive, da jeg har sagt til saa mange, at jeg ikke vilde»³⁾).

Som Vidnesbyrd om en Art Løfte til Grund for Prindsens Vægning foreligger ogsaa en lille Optegnelse af egne ugdommelige Skriblerier, saalydende:

«Prinds Ferdinand havde i Begyndelsen, da Fællesforfat-

¹⁾ Forhandl. paa Rigsdagen 1848—49, II, Sp. 2913 (Udhæv. af mig og med Rettelse af en Trykfeil: «Kan udelade», istedetfor: Kan udlede).

²⁾ Neergaard, l. c. II, S. 48.

³⁾ Bodenhoff l. c., S. 141.

ningen blev forelagt Rigsdagen, rost den som saa udmærket god, at han lovede en stor Diner, hvis den gik igjennem.

Imidlertid, Fællesforfatningen kommer for i Statsraadet paa Eremitagen, men Ferdinand nægter at skrive den under. Grunden hertil skal have været følgende: En Dag, da en personlig god Ven kom op til Ferdinand, traf han ham siddende, talende med Caroline. Blandt Andet blev der talt meget om Fællesforfatningen. Manden mente, at den var den største Ulykke for Danmark, og at, hvis han skrev under, kunde det blive ham til mange Ubehageligheder.

Manden: «Deres Kongelige Høihed burde virkelig først raadføre dem med fornuftige Mennesker!»

Caroline: «Min Mand har ogsaa raadført sig med mange Mennesker! — Regner De maaske ikke General Hansen for en god Raadgiver?»

Hvad derpaa fulgte, veed jeg ikke, men at han ikke skrev under, er vist. Da Fader var paa Eremitagen, sagde Ferdinand til Fader: «Lad vort Venskab blive ved, vi ere jo desværre af forskjellige Meninger!», og derpaa tog han en Flaske og drak af den med Fader».

Side 118.

Med den store Godhed, som Andræ nærrede for den militære Høiskole, maatte han føle sig opfordret til at være tilstede ved Festen den 1ste November i Anledning af 25-Aars Dagen for Skolens Oprettelse. Festens alvorlige Del afholdtes om Formiddagen paa selve Skolen — en langstrakt, lav Bygning, liggende paa Kongens Nytorv, hvor det Kongelige Theater nu har sin Plads — og efter at en Kantate var afsunget holdt Kaptain Ankjær den egentlige Festtale, i hvilken han «gav en Udsigt over de Formaal, som Høiskolen skulde opnaae, samt over de Midler, hvorved dette skulde skee», knyttende dertil paa samtlige Elevers Vegne en «Tak til Skolens Stifere og

Enhver, der paa forskjellig Maade havde viist den Interesse». Dernæst besteg Chefen for Artilleribrigaden, Generalmajor de Meza, Talerstolen og «udtalte sin Glæde over at have været meddeelagtig i Stiftelsen af en Institution, om hvis hellige Resultater han baade i sin nærværende og i sine tidligere Stillinger havde havt saa god Leilighed til at kunne fælde en Dom»¹).

Efter den alvorlige Del af Festen fulgte paa den Kgl. Skydebane en mere munter Sammenkomst af daværende og tidligere Lærere og Elever. Ogsaa ved denne Middagsfest var Andræ tilstede. Reich udbragte her hans Skaal, og vistnok har han, som i høi Grad var en Beundrer af Andræ, mindet om hans fremragende Egenskaber som Lærer med lignende Ord, som skeet i Skolens Jubilæumsprogram, — «en af de Eminenteste, som Høiskolen nogensinde har havt», fremhævende hans «Fortjeneste at have udbredet Kjendskab til en vigtig matematisk Disciplin, Sandsynlighedsberegningen og de mindste Quadraters Methode, Afsnit af Mathematiken, der tidligere næppe blev berørte, men som Andræ foredrog saaledes som det sikkert endnu ikke hertillands, og maaskee næppe andetsteds, er skeet»²).

Om Festens mere muntre Samvær foreligger mig iøvrigt ingen Oplysning, men næppe kan der tvivles om, at de Ældre, samlede her med Skolens unge Elever, i løftet Stemning efter Maaltidet har mindedes de unge Dage, da de selv — saaledes som det hedder i en Høikolevise fra 30-erne — var

— — «en lystig, vild Krabat,
Jeg synger høit i Vennelag
Og tænker ei paa næste Dag.

¹) «Tidsskrift for Krigsvæsen», Første Aargang (1856), S. 402.

²) «Program ved Høiskolens 25-aarige Jubilæum den 1ste November 1855», S. 67—68.

Jeg hopper over Sorgen hen
Og leer med hver en lystig Ven».

Og da man i muntert Lag, ganske som Nutidens akademiske Ungdom, sang ogsaa Viser med kaade Vers om Skolens Lærere, til Ex. hint om de Meza:

«Naar vor Frisureaudiablemand
Udbryder alt hvad Fyren kan:
O dieu, o ciel! Monsieur, que non!
Quelle fausse prononciation! —
Jeg tænker paa Paris og Rom
Og reiser glad i Verden om.
Reise muntert om
Til Paris og Rom!
Gid vi om fire Trældomsaar
Reelle Reiseglæder faaer».

Om muligen ogsaa de Meza har været tilstede ved Middagsfesten, har man vel nok turdet synge det kaade Vers i hans Paahør; længst var han jo Seirherren fra Isted, afgaaet som Lærer ved Skolen.

Side 120.

Om Kriegers Uvillie mod Raasløff som Minister for Slesvig henvises til det i det Flg. S. 245 hidsatte Brev fra ham til Andræ under Behandlingen af Sprogdragendet i den slesvigske Stænderforsamling i Nvbr. 1855.

Side 124.

Om nogen i Toldfaget Kyndig skulde interessere sig for den omstaaende berørte Brochure — eller rettere Bog, thi den

omfatter ca. 200 Sider — af daværende Kasserer ved Øresunds Toldkammer C. F. Holm, bemærkes, at overensstemmende med Andræs Formening om det Ubetimelige ved dens Offentliggørelse udkom den for saa vidt ikke, som den ikke foreligger i Handelen men kun forefindes i nogle faa Exemplarer paa vore offentlige Bibliotheker, — «Forhold og Omstændigheder, der maatte respecteres», lyder en Paategning i et Bibliotheks-exemplar, «forhindrede i sin Tid Offentliggjørelsen af nærværende lille Skrift samt dets videre paatænkte Fortsættelse gennem Pressen. Imedens selve Oplagets Masse tilintetgjordes som Maculatur, udtoges deraf nogle faa Exemplarer til Omdeling paa faste Hænder, betragtet som Manuscript».

Bogens Titel lyder noget omstændelig: «Prospectus — Sex og tredive Aar under Øresunds Toldkammer, eller Bidrag til Sundtoldens Historie, navnligens dens indre Udviklings Historie, ved C. F. Holm» osv., og Forfatteren synes for saa vidt selv at have følt det Mislige i dens Fremkomst paa det daværende Tidspunkt, som det i et Forord (S. IV) hedder, at «der turde være Tvivl om Øieblikket er heldig valgt til en saadan Fremstilling af disse indre Kampe og Stemninger i Toldk., nu da en truende Crisis for Tolden er for Haanden».

Iøvrigt byder Bogen ikke meget af Interesse for en læg Læser, idet den, under Form af Dagbogsoptegnelser fra Trediverne, væsentlig kun indeholder Klage over Mangler i forskjellig Retning ved Toldbehandlingen i Helsingør med dertil knyttede Forslag om bl. Andet en bedre Benyttelse af Personalet til Fremme af en hurtigere og mere ensartet Forretningsgang. Mere indbydende er en fyldig Indledning: «Bidrag til Historien om Øresunds Told ved Dr. G. L. Baden»¹⁾. «Som jeg troer», hedder det i denne (S. 4), «maa Øresunds Tolds første Oprindelse søges i Hedenoldens Sæder og Tænkemaade, samt

---

¹⁾ Historiker og Jurist, fyldig omtalt i Dansk biogr. Lexikon I, S. 394—400.

den Olds Handelsindretninger. Thi ifølge Oldtidens barbariske Folkeret var en Fremmed og en Fjende Eet. Den Fremmede nød vel Gjæsterettens hellige Sikkerhed og Skyts, men ikke længer end til han yttrede sig, med de i Landet Indfødte at ville dele Fordele, som disse troede sig, efter deres Fødelands Beliggenhed, ene og udelukkende berettigede til. Den danske barbariske Oldnordboe, med sin Beliggenhed ved Strømmene, som forene Nord- og Østersøen, troede sig og derfor ene berettiget til at trække Nytten af denne Beliggenhed».

Side 126.

Saafernt Prinds Ferdinand selv har næret Betæneligheder ved at underskrive Fællesforfatningen, skyldtes disse nærmest tvende Bestemmelser, der angik ham i Egenskab af nærmeste Thronfølger mere personligt, nemlig Lovens § 5, der gjorde Thronfølgerens Tiltrædelse af Regjeringen afhængig af en Eed paa Monarkiets Forfatningslove, og Bestemmelsen i § 15, der ikke gav Thronfølgeren Adgang til de i nævnte Paragraf omhandlede Ministerkonferencer.

Væsentligt ved Andræs Bestræbelser lykkedes det at bringe denne, Kongen og Ministeriet i lige Grad pinlige Demonstration mod den nye Forfatningslov, ud af Verden ved et Kompromis, ifølge hvilket Prindsen gik ind paa at afgive den nævnte edelige Forsikring, mod at der foretoges nogle Ændringer i begge anførte Bestemmelser.

Saaledes som Forslaget til dette Kompromis blev forelagt Prindsen til Underskrift i et af Bang omstændelig redigeret, men af Andræ stærkt forkortet Udkast, lyder det saaledes:

«Deres Kgl. Høihed har gennem Hs. Excellence Finantsminister Andræ meddelt Ministeriet, at visse Forandringer i Forfatningsloven af 2. October d. A. vare en ufravigelig Betingelse for at de af Deres Kgl. Høihed ved bemeldte Forfatningslovs Emanation nærrede Betæneligheder kunne ijernes,

idet der navnlig hertil fordredes, at Lovens § 5 erholdt det Tillæg: «Dog bortfalder denne Forpligtelse og Thronfølgeren tiltræder umiddelbart Regjeringen, forsaavidt han alt tidligere i Geheimestatsraadet har meddelt sin Forsikkring om ubrødelig at holde Monarchiets og Landsdelenes Forfatningslove»,

og «at der gives Thronfølgeren og de andre Kongl. Prindsers, som maatte være Medlemmer af Geheimestatsraadet, Adgang til at deltage i Møderne, hvor disse under Kongens Fraværelse efter Forfatningslovens § 15 afholdes under Conseilspræsidentens Ledelse».

Eftet at have foranlediget Sagen nøie overveiet af samtlige Hs. Majestæts Ministre, have disse anset det som Pligt til Opnaaelsen af de angivne Betingelser at andrage allerund. for Hs. Maj. Kongen:

a) at der afgives en Allerh. Resol., som fastsætter «at de ovennævnte af Conseilspræsidenten ledede Ministerconferencer skulle afholdes i den almindelige Geheimestatsraadssal, at de Kongl. Prindsers Pladser i samme ved Thronens Side skulle staae dem aabne, og at det derhos skal være Conseilspræsidentens Pligt forud at underrette Prindserne om Conferencers Afholdelse».

b) at ligeledes ved Allerh. Resol. befales, at der skal forelægges det først sammentrædende Rigsraad et Lovforslag, ved hvilket Forfatningslovens § 5 erholder det Tillæg: «Forpligtelsen til at afgive ovennævnte edelige Forsikkring bortfalder, og Thronfølgeren tiltræder umiddelbart Regjeringen, forsaavidt han allerede tidligere i Geheimestatsraadet har meddelt den omhandlede Forsikkringsact».

Naar Deres Kgl. Høihed nu naadigst vilde behage at give et Duplicat af denne Skrivelse den Paategning, at naar de tvende ovenmeldte Betingelser ere opfyldte, og navnlig Forfatningsloven af 2. Octbr. § 5 har gyldigen erholdt det foranmeldte Tillæg, ville de af Deres Kgl. Høihed hidtil ved Forfatningsloven nærede Betæneligheder være fjernede, skal jeg uopholdeligen foranledige, at Ministeriet indgiver Allerund. Forestilling til Hans Majestæt Kongen om fornævnte Allerhøieste Resolutioner, og ligesaa uopholdeligen melde Deres Kgl. Høihed, naar disse maatte være afgivne, idet jeg da vover at hengive mig til det Haab, at den opstaaede beklagelige Forvikling vil være fjernet, og Deres Kgl. Høihed paany

finde Dem bevæget til at indtage det Dem forfatningsmæssigt tilkommende Sæde i Geheime-Statsraadet.

Ünderdanigst

Bang».

«Paategningen:

«Naar der er erhvervet de foreslaaede Kgl. Resolutioner om Prindsernes Adgang til de i Forfatningsloven af 2. Octbr. d. A. § 15 omhandlede Ministerconferencer og om Forelæggelse for det først sammentrædende Rigsraad af det ommeldte Lovforslag ang. et Tillæg til § 5, og naar det sidstnævnte Lovforslag med Rigsraadets forfatningsmæssige Samtykke er bleven Lov, da, men og først da, vil Jeg, der iøvrigt ikke finder nogen Betænkelighed ved Forfatningens Indhold, til Geheimestatsraadets Protocol afgive den ovenfor nævnte Forsikringsact om ubrødeligt at holde Forfatningslovene».

Efter mundtlig Forhandling med Andræ gav Prindsen en Erklæring af anførte Indhold den ønskede Paategning, og efter at Kongen havde udstedt den bebudede Resolution om de kongelige Prindseres Adgang til de ommeldte Ministerconferencer¹⁾, og Rigsraadet derhos den 15. Marts 1856 havde vedtaget og Kongen stadfæstet det forelagte Lovforslag angaaende Tillæg til § 5 i Forfatningsloven²⁾, afgav Prindsen i Statsraadet den omtalte Forsikringsact om ubrødelig at holde Forfatningslovene.

Side 132.

Den 15. Novbr. 1855 traadte den slesvigske Stænderforsamling sammen for at vedtage Fordelingen af det overordentlige Bidrag, som Hertugdømmet Slesvig skulde udrede

¹⁾ Dep. Tid. 1856, S. 252—53.

²⁾ Rigsraadstid. 1856, Sp. 579—80, jfr. Lov af 1. April s. A. (Dep. Tid. 1856, S. 385).

til Monarkiets Fællesudgifter¹⁾, og bekymret imødesaae Krieger, om ikke Sammenkomsten vilde blive benyttet til Demonstrationer i dansk-fjendtlig Retning. Frygten viste sig hurtig begrundet. Allerede den 2ode kom den ulmende Misfornøielse hos de tydsksindede Stænderdeputerede til Orde, idet fem af disse indbragte Forslag til Andragende om, at Regjeringen vilde forelægge den næste ordentlige Stænderforsamling Udkast til en Lov, ved hvilken Bestemmelserne om Brugen af Kirke- og Skolesproget i flere Sogne maatte blive forandrede paa en Maade, der svarede til Ret og Billighed og til Beboernes Ønske²⁾. Efter et længere Foredrag paa Plattydsk til Støtte for Andragendet af den Deputerede Cordsen overgaves Sagen til et Udvalg, der anbefalede det og opfordrede Regjeringen til at foretage en Undersøgelse ved upartiske Mænd af Sprogforholdene i de berørte Sogne³⁾.

Som om Andræ var Minister for Slesvig, holdes han af Krieger à jour med Gangen i dette første Skridt til sproglige Demonstrationer af Forsamlingen:

«Kjære Andræ!

Det groer allerede.

D. 2ode var Sprogsagen for. Naturligviis blev en Comité af 5 Tydskere valgt. En, der ikke kjender Noget til de

¹⁾ Dep. Tid. 1855, S. 886, jfr. S. 1050.

²⁾ Ifølge «Tidende for Provindsialstænderforsamlingen for Hertugdømmet Slesvig» 1855, Sp. 16 lød Forslaget saaledes: «At det maatte behage Hans Majestæt Kongen at lade den næste ordentlige Provindsialstænderforsamling forelægge et Lovforslag, hvorved de i Tillæg Litra A. til Forfatningen trufne Bestemmelser om Brugen af Kirke- og Skolesproget i adskillige Sogne i Hertugdømmet Slesvig maatte blive forandrede paa en til Rets- og Billighedshensyn som og til Beboernes Ønske svarende Maade».

³⁾ Komitébetænkningen findes i nævnte Stændertidende, «Tillæg, 2den Afdeling», Sp. 8 ff., og «Petitioner» om Sprogforandring fra Beboere i forskellige Sogne i «Tillæg, 1ste Afdeling», Sp. 23.

hemmelige Traade i denne Sag, skriver «det gjorde et meget uheldigt Indtryk, at Commissarius [Kranold]¹⁾ ikke mælede et Ord».

Jeg beder Dem vel overveie, om der er andre Alternativer:

Enten det haardeste og bedste

eller et af Regjeringen dicteret Svar, som det fra Conseilspræsidenten og den slesvigske Minister i Forening paa lægges Kranold at meddele, naar Sagen atter kommer til Forhandling, eller, hvis dette ikke skulde skee, til Comiteen, med Notits til Forsamlingen.

Betänk vel, at det ikke er nok, at Folk vide, at den nærmeste Minister [Raasløff] ikke er den afgjørende. Det Folk ikke vide, men hvad de trænge til at erfare, er, at den, der er den afgjørende, ikke er Scheel, men Andræ.

Deres

F. Kr.»

Vanskelig kunde en Opfordring rettes kraftigere til Andræ om ikke at forholde sig passiv, men at skride ind til Afværgelse af det «meget uheldige Indtryk», som Kommissarius' Taushed under Behandlingen af Sprogandragendet havde vakt.

I et Brev faa Dage senere meddeler Krieger, hvorledes han selv har søgt at indvirke paa Medlemmer af Ministeriet i den ommeldte Retning, og paakalder yderligere Andræs Bistand:

«Kjære Andræ!

Har De bemærket, at en Minoritet af 14 modsatte sig Majoritetens (26 Medlemmer) Beslutning at nedsætte en Comité i Sprogsagen. Af «Dannevirke»s Beretning fremgaaer det ret interessante Factum, at Adelby Repræsentanten (De husker lige ved Flensborg) var en Hovedtaler for Forandringen paa Plattydsks. Se, hvor sandt det er, hvad C. Moltke ifjor

---

¹⁾ Dengang Departementschef i Ministeriet for Hertugd. Slesvig (Dansk biogr. Lexikon IX, S. 454).

svarede de klagende gamle Angelboer: «Gaa hjem og bland Eder ikke i det, I ikke forstaaer; I kan jo hverken Tydsk (∴: Høitydsk) eller Dansk (Kjøbenhavnsk, Sjællandsk)*). At Befolkningen endog i Holsteen adskiller det Platte og Tydsken, fremgaaer af det bekjendte Ord hos Almuen «Er hat Deutsch gelernt», ∴: han har været i Tugthuset. I Slesvig er jo det Platte (i Mellemslesvig lige til Slien, ja maaskee videre) langt mere Dansk, end Tydsk.

Dette og meget Mere har jeg idag forklaret Simony, der nu er fuldstændigt orienteret, og om hvem jeg troer, at han (med lidt velvillig Opmærksomhed fra Deres Side) ikke blot vil være sikker selv ved Afgjørelsen af Spørgsmaalet om en udtrykkelig afvisende Udtalelse, men og vil kunne virke noget paa Lüttichau og Bang. Med den Sidste har jeg aftalt en Samtale imorgen tidlig Kl. 9. Men han trænger utvivlsomt til Behandling fra Collegers og navnlig fra Deres Haand. Jeg skal, haaber jeg, lette Dem det; men medens jeg har været fuldkomment oprigtig ligeoverfor Simony, tør jeg ikke gaae saa vidt med Bang. Sagen er mig for Bangs Vedkommende saa meget gaadefuldere, som han jo ved flere Leiligheder har yttret, at Talen kun var om et Par Sogne. Kan man tænke sig en større Absurditet end at ville sætte sig i Bevægelse for et Par Sogne? Og dog maa Bang her tages med megen Alvor og Bestemthed, da han jo altid vil slippe bort under Skjul af et Retsspørgsmaal, og han snakker jo af Uvidenhed om skeet «Uret»; ogsaa han talte igaar om Ministeriets Opløsning og andet sliq Nonsens paa Gangene i Bygningen, hvor jeg da ikke vilde høre paa ham. Er det ikke Martensen og Tscherning, der tude Bang Ørene fulde? Martensen har været hos Raasløff i den Sag!»

Deres hengivne

Fr. Krieger¹⁾.

*) «Men nok baade angeldansk og plattydsk».

Som omstaaende S. 131 bemærket, fandt ogsaa Andræ denne Taushed fra Regjeringens Side overfor det indbragte Sprog-

---

¹⁾ Den i Brevet nævnte «Dannevirkes Beretning» findes i Bladet af 23. Novbr., saa at Brevet rimeligvis er af 26.—27. s. Md.

andragende «for talende», og Følgen blev da, at Kranold fik Ordre til, næste Gang Andragendet kom til Behandling i Forsamlingen, at afgive Een rklæring om den Stilling, Regjeringen agtede at indtage overfor det.

Den 30. Novbr. kom Komitébetænkningen til Behandling i Forsamlingen, og umiddelbart efter at den var bleven oplæst afgav Kranold paa Regjeringens Vegne en Erklæring, der efter Gjengivelsen i Tidende for Provindsialstænderforsamlingen (15. Decbr. 1855, Sp. 71) lød saaledes:

«Hvad den foreliggende Sag angik, da var han beordret til at afgive den Erklæring, at det saameget mindre kunde ventes, at der paa høiere Sted vilde blive taget noget Hensyn til det stillede Andragende, som det angik et ved Hertugdømmet Slesvigs Forfatning ordnet Forhold, og det ved den Allerhøieste Kundgjørelse af 10. d. Md. var tilkjendegivet, at Regjeringen selv agtede at forelægge den næste ordentlige Provindsialstænderforsamling for Hertugdømmet Forslag til de Forandringer i bemeldte Forfatning, som Regjeringen maatte finde hensigtsmæssige¹⁾. Denne Erklæring var at ansee som afgiven paa det samlede Ministeriums Vegne, og kunde Regjeringen i det Hele ikke indlade sig paa Andragender, vedrørende Forfatningen, fra nærværende Stænderforsamling, der var sammenkaldt i specielle Øiemed til et overordentligt Møde».

Om nu Kranold havde ladet det bero ved denne Meddelelse paa Regjeringens Vegne, var Sprogandragendet indtil videre bragt ud af Verden, og navnlig var det ikke kommet til Vredesudbrud imod ham af Raasløff og til Beklagelse af Krieger over at skulle fungere som Departementschef under slig tydsksindet Minister. Men til den officielle Erklæring føiede Kranold som sin personlige Mening en Udtalelse, der ifølge Gjengivelse, ligeledes i Provindsialstændertidenden, lød saaledes:

---

¹⁾ Herom henvises til Dep. Tid. 1855, S. 923.

«Hertil maatte han [Kranold] knytte den Bemærkning, at det var saa usandsynligt, at Regjeringen skulde finde det hensigtsmæssigt at udvide de bebudede Forslag til Forandringer i Forfatningen til de, efter den nøiagtigste og meest samvittighedsfulde Undersøgelse af de paagjældende Forhold, vedtagne Bestemmelser angaaende Kirke-, Skole- og Retssproget, at ethvert Forsøg paa at paavirke Regjeringen ved lignende Andragender, som det nu foreliggende, vistnok maatte ansees for aldeles frugtesløst».

Selvfølgelig kunde en saadan Udtalelse paa egen Haand af Kranold ikke Andet end bringe Vreden til at blusse op hos Raasløff, saa at han, som det omst. S. 131 udtrykkes af Fru Andræ, «gjerne vilde have Kranold brændt», medens den omvendt maatte forekomme Krieger patriotisk velgrundet.

Ikke saasart har da Krieger faaet Nys om, hvad Kranold har udtalt som sin personlige Mening, før han iler med at tilskrive Andræ herom og bede ham bistaa i Bestræbelsen for at beskytte «den skikkelige Holstener» mod Raasløffs Vrede:

«Kjære Andræ!

— — «Kort efter at jeg havde varet Dem ad i Løverdags, blev det mig sagt, at Kranolds Overskridelse var i tysk Revisionsretning (Saaledes havde Bang*) expliceret sig). Skjøn paa, at jeg ikke har overfaldet Dem i disse Dage. Først idag fortæller min høie Chef mig, halvt ufrivilligt, at Kranold havde udtalt det som sin personlige Anskuelse, at der ingen Forandring vilde finde Sted. Jeg haaber, at dette er sandt, og at De holder Deres beskyttende Haand over den skikkelige Holstener. Men jeg vil ikke dølge for Dem, at Raasløffs Forbittrelse, baade mod Kranold og mod Dem¹⁾, idag naaede en Høide, som ikke engang jeg ven-

*) «Er det med Deres Minde, at Bang vil overtage den sjællandske Rentegarantie for Jernbanen, saasart den aabnes for Gods?»

---

¹⁾ Formentlig fordi Andræ væsentlig havde medvirket til, at Raasløffs Ordre til Kranold om at forholde sig taus under Behandlingen af Sprog-

tede. Jeg tilstaaer, at havde jeg forudseet, at jeg skulde tvinges ind i et saadant Forstillelsens Helvede, havde jeg aldrig modtaget min nuværende Stilling. Men det maa siges, at man fornuftigviis ikke kunde forudsee Sligt. Tungt er det, at De har bedet det Menneske om at blive Minister, dengang han vaklede».

Deres

F. K.»

Yderligere underrettes Andræ faa Dage senere om, hvad Kranold har udtalt som sin personlige Mening, og anmodes paany om at tage ham under Beskyttelse:

«Kjære Andræ!

Da jeg har Grund til at troe, at De endnu ikke veed, hvad Kranold i Virkeligheden har sagt, sender jeg Dem en authentisk Gjenpart, bedende Dem lade Hall faae den, naar De har benyttet den.

Tør jeg ikke nok tilføie den Forventning, at De nu vil forebygge, at Ministeriet giver ham flere Ubehageligheder*), naar den ham afæskede Erklæring**) forelægges Ministerconferentsen, og at De selv, naar De seer ham, vil sige ham nogle Behageligheder, dem han ærlig har fortjent. Betænk, at han er en Holstener, og hvad der saa hører til at taale Grovheder, fordi man er redelig nok til at fastholde det i 5 Aar fulgte System. Betænk de mange halvomvendte Slesvigholstenerne, som kun holdes til Stangen i Slesvig ved Frygt og Haab, men som strax slaae bag ud, dersom dansk Virksomhed forhaanes i Stedet for at paaskjønnes.

Deres

Fr. Kr.»

*) «Det ikke-parapherede Brev, som Ministeren tilskrev ham, var verdt ubehageligt».

**) «Ovenikjøbet en saakaldet «ansvarlig» Erklæring».

---

andragendet, m. a. Ord «tilsyneladende samtykkende paa Regjeringens Vegne», blev tilbagekaldt, og Kranold beordret til at afgive den ovenanførte officielle Erklæring.

Den 5. Decbr. 1855 sluttedes Stænderforsamlingens Møder og for saa vidt uden yderligere Bryderi af Sprogandragendet, som dette efter Kranolds afvisende Erklæring blev taget tilbage.

Under Asken ulmede imidlertid Ilden i vor hjemlige Presse, og Kriegers overfor tydskvenlige Sympathier vagtsomme Øie opdagede selvfølgelig strax ethvert Udslag deraf:

«Hvad synes De om »R.» i Berlingske? *O tempora! O mores!*», lyder et Postscriptum i hans sidst anførte Brev.

Saafernt Andræ har læst denne Artikel, underskrevet «R.», i «Berlingske Tidende» for 8de Decbr., har han vistnok haft vanskeligt ved at forstaa, at Krieger kunde føle sig saa afficeret af den. I Formen fremtræder den meget moderat, nærmest som en Art Tilsvær til nogle Artikler i «Fædrelandet», der «med Vehements» udtalte sig for Afvisning af «enhver, endog den mindste Forandring af det bekjendte Sprogrescript, i det mindste for en Menneskealder», men for saa vidt sympathiserede den unægtelig med Sprogandragendet, som den gjør opmærksom paa, at «ved en Feiltagelse af den daværende Regjeringscommissair kom Sprogrescriptet til at omfatte nogle smaa, vel 5 à 6 Sogne, i hvilke i det mindste i over en Menneskealder Tydsk var Befolkningens eneste Sprog», . . . «en virkelig Uret, der tilføies en om end lidet talrig Befolkning indenfor Hertugdømmets Grændser, maaske 4 à 5000 Mennesker», men «med Held benyttet af Slesvigholstenerne til at fremkalde Had mod det danske Sprog hos en vigtig Deel af Befolkningen, især i Mellemslesvig». Hvor en Uret er begaaet, staar man sig bedst ved at redressere den, hævder Artiklen, og slutter: «Man kan tvinge Børnene til i Skolen at lære Dansk, man kan ansætte blot danske Lærere i tydske Byer og Sogne, men jo bitterere et saadant Tryk er følt af en virkeligen tydsk Befolkning, desto sikkrere ville Forældrene i Reglen vide at bevæge det af Skolen udgaaede Barn til at kaste det forhadte, paatvungne Sprog fra sig, og blive ved det tydske Sprog, som Moderen og Faderen hjemme have lært

det. I den Kamp staaer ingen udvortes Magt sig imod Befolkningens faste Villie».

Hvem Andre end Raasløff, spurgte Krieger sig selv, kunde vel have skrevet eller dog inspireret slig tydskvenlig Artikel? Det gjaldt om snarest at faae den kraftig desavoueret, og derved maatte Andræ bistaa ham:

«Kjære Andræ!

Uagtet det burde være «glædelig Juul» kan jeg dog ikke slippe Dem med mine lidet glædelige Betragtninger.

Hver Post fra Slesvig bringer nye Beviser paa Omfanget af det Nederlag, den danske Sag har lidt ved Scheels og Raasløffs Bestræbelser, besynderlig ved R.-Artiklen og Commentaren til denne ikke desavouerede Artikel¹⁾. Som et Beviis paa, hvor planmæssigt Sagen drives af eller med høie Vedkommende, skal jeg nævne, at der nu forestaaer en ny og forbedret Udgave af den fameuse Martensenske Reise i Angeln²⁾, idet Rigsraad Warnstedt³⁾, der blev sat igjennem

¹⁾ Formentlig sigtes til en Artikel i «Berlingske Tidende» af 11. Decbr. 1855, i hvilken en Premierlieutenant Otto Westengaard paa Grundlag af egen Erfaring benægter for flere, nærmere angivne sydlige Angelske Sognes Vedkommende, Rigtigheden af Paastanden om Tydsk som Befolkningens eneste Sprog og spørger, hvor de af «R.» udpegede 5 à 6 smaa Sogne ere beliggende. Paa Spørgsmaalet sees ei at være givet Svar.

²⁾ Om Martensens Reise 1853 i Angeln og særlig hans Opfattelse af Sprogforanstaltninger i Slesvig henvises til hans «Af mit Levnet, Anden Afdeling», S. 153—167, hvoraf fremgaaer, at han dømmer meget ilde om Sprogreskripterne af 1851 (Neergaard, l. c. I, S. 530 ff.), bemærkende bl. A. (S. 165):

«Der er næppe Noget, der i den Grad har skadet den danske Sag som dette Sprogrescript. I Tydskland kom Alt i Flamme. Selv de roligste og besindigste Mænd, som stode ganske udenfor Politiken, deriblandt flere christelige Theologer, bleve grebne deraf som af en Krænkelse, der ikke blot var tilføiet Tydskheden, men selve det christelige Menighedsliv, var tilføiet Menigheder i det, som for dem hørte til det Hellige. Allevegne i Tydskland blev der klaget over det christelige og kirkelige Livs Forstyrrelse i Slesvig, og at Alt burde opbydes for at udfrie Menighederne fra det danske Tyranni».

³⁾ Dengang Amtmand over Steinhorst Amt (Dansk biogr. Lexikon)

ved de saakaldte loyale Flensborgeres Bestræbelser, nu agter at gjæste Cancelliraad Schmidt¹⁾ i Flensborg for paany at overbevise sig og Bønderne i Mellemslesvig om, at de ikke forstaae Dansk.

Min uforgribelige Mening er, at De bittert vil komme til at fortryde det, dersom De ikke tvinger Hall og Bang til «Noget» i denne Sag; lader De det Hele ligge til Midsummer, bliver alle Støtter undergravne. (Om de uforskyldte Lidelser, der tilføies de Danske, navnlig Præsterne i Angeln, vil jeg ikke tale her, da det næppe rører Deres Hjerte, skjøndt disse Lidelser, naar de gjentage sig fjerde Gang, «hardtad» kunne blive utaalelige).

De har Valget mellem det Mildeste — en officiel Desavouering af R.-Artiklen, ved hvilken Desavouering der naturligviis ikke maatte være Rum for nogen lumsk Fortolkning fra Trediemands Side.

Det Bedste — enten (det i den enkelte Sag Bedste) en kongelig Kundgørelse, at Alt i Sprogsagen staar urokkeligt*) eller (det i Almindelighed Bedste og maaskee Lettere) Udsøndring af Raasløff og Udnævnelse af Kranold eller Wolfhagen. (Om Andre troer jeg ikke let det kan nytte at tale — det skulde da være Heltzen, men det kunde strande i sidste Øieblik, hvis det ei var forberedt).

De vil næppe sige, at der mangler Leilighed til netop nu at bevirke denne Operation. Jeg svarer i alt Fald, at netop denne R.-Artikel (hvis Indhold han har vedkjendt sig som svarende til hans Overbevisning [NB. af seneste Datum] ligeoverfor en brav dansk-slesvigske Veiembedsmand

*) «Regenburg [den senere Stiftamtmand, dengang Departementschef i det slesvigske Ministerium] arbejder paa en udførlig Exposé i Sprogsagen».

XVIII, S. 276) og i Novbr. 1855 af den slesvigske Stænderforsamling valgt til Medlem af Rigsraadet, — et Valg, som han imidlertid ikke modtog (Barfod, «Dansk Rigsdagskalender», S. 313).

¹⁾ Formentlig den i Dansk biogr. Lexikon XV, S. 221 omtalte slesvigske Stænderdeputerede, Kancelliraad Schmidt.

Fiedler¹⁾ og den Kranoldske formentlige Overskridelse af Instruxen indeholde et ubetaleligt Angrebsmiddel. Det kan aldrig stemme med hvad man skylder sine Colleger, at kaste en saadan Brand ud, som Art. i Berl., hvorved hele Situationen forrykkes. Og i det andet Stykke har nu netop iforgaars Kranold afgivet den ham afæskede «ansvarlige» Erklæring. I al sin Simpelhed et knusende Svar, der navnlig og oplyste det hele Maskepie, hvori Rlf. [Raasløff] ved Expeditionen af Ministerconferentsens Beslutninger har indsølet sig. Kranold, der i sin Naivitet kan gjøre, hvad Andre maaskee vilde ømme sig ved, har stilet sit Svar ikke til Ministeren, men til Ministeriet, saa jeg aabnede det til min ikke ringe Overtaskelse.

Tro mig, De maa overvinde den Hall-Bangske Inertie.

Deres hengivne

Fr. Krieger».

Næppe har Andræ fundet Anledning til at skride ind i nogen af de ønskede Retninger, og navnlig ikke til «en Undsondring af Raasløff», saa meget mindre som det viste sig, at om end Raasløff sympathiserede med «R.» Artiklen, stammede den ingenlunde fra ham²⁾. Hvorvidt Krieger har følt sig stærkt skuffet ved, at Andræ for saa vidt delte «den Hall-Bangske Inertie», skal jeg lade usagt, men Smerten herved har ialtfald ikke varet længe, idet, som omstaaende (S. 153 ff.) berørt, Raasløff selv nogle Uger senere fandt Anledning til at ønske sin Afgang som Minister, grundet paa, at han ikke kunde billige den stærkt afvisende Maade, hvorpaa Kongen besvarede de holstenske Stænders Klage over Scheele.

---

¹⁾ Den som Konsulent i Fiskerisager senere kjendte Harald Valdemar Fiedler, dengang Underinspektør ved Veivæsenet i Hertugd. Slesvig (Dansk biogr. Lexikon V, S. 147).

²⁾ Dansk biogr. Lexikon XIII, S. 334.

Kort efter at den slesvigske Stænderforsamling var sluttet, samlede de holstenske Stænder d. 27. Decbr. 1855 i Itzehoe, og yderligere Bekymringer optog Kriegers Sind. Hvor nær laa nemlig ikke at befrygte Smitteoverførelse til Slesvig af hvad der blev foranstaltet med Hensyn til den holstenske Forsamling eller taalt af Regjeringen under dens Forhandlinger? Saaledes til en Begyndelse i Retning af den, af hvem Regjeringen havde paatænkt at lade sig repræsentere overfor Forsamlingen:

— — «Jeg Enfoldige», klager Krieger til Andræ, «som troede, at Scheel havde opgivet den glade Tanke at præsentere de holstenske Stænder en Oprører som Regjeringens Sendebud. Agter De (som dog ikke kan undgaae det solidariske Ansvar) at give Deres Minde til, at den kgl. Commissær, Amtmand Levetzau¹⁾ faaer til Medhjælp — Springer?²⁾ Hvorfor ligger der Scheel saa megen Magt paa at fremdrage Insurgenter? Naturligviis ifølge den gamle Plan, at kun Schlesvigholstenere skulle have Indfødsret i den provindsielle Administration i «Schleswigholstein». Jeg behøver ikke at sige Dem, at denne Plan er opgivet som constitutionel Plan. Men lykkes det at angribe de danske Sprogforanstaltninger, saa kommer Raden til de danske Embedsmænd i Slesvig. Ifølge det Princip, som udtales i den Comitébetænkning, jeg sendte Dem igaar, vil man naturligviis sige: I Holsteen komme alle Schlesvigholstenere til Ære og Værdighed — hvi skulle Kongens Børn i Slesvig ikke have det ligesaa godt? Lad os blive af med disse Fremmede, saa skulle vi være saa roligel! Jeg veed ikke, om De finder dette overdrevent — tro mig, det er den dybe Erfaringsoverbevisning, som Studiet af de slesvigske Bestyrelsesforhold giver. Den gamle Slesvigholstenismes Virkninger ere

---

¹⁾ Dengang Amtmand over Neumünster Amt; i 1855, 1857 og 1859 kgl. Kommissarius i den holstenske Stænderforsamling (Dansk biogr. Lexikon X, S. 247.

²⁾ Dengang Departementschef i det holstenske Ministerium; senere Amtmand over Segeberg og Traventhal Amter (l. c. XVI, S. 246).

endnu for stærke til, at den holstenske Regjeringspraxis ikke skulde indvirke paa de slesvigske Tilstande.

Tro ikke, at Springer er en omvendt Synder. Carl Moltke, berømmelig Ihukommelse, erklærede, at man endnu aldrig havde seet en omvendt Schlesvigholstener. Og han kendte dem. Jeg tilføier, at dersom Springer var omvendt, kunde han ikke nære sig i Itzehoe. *C'est clair ça*.

Til anførte Bekymring føier Krieger den Frygt, han nærede overfor Thronfølgeren, «Prindsen af Danmark», som forment Støtte for slesvigholstenske Bestræbelser:

«Apropos. Jeg nævnte før Prindsen af Danmark. Skulde det ikke være Dem og Hall muligt at øve nogen Indflydelse paa ham? Det berettes mig fra flere Sider, naturligviis som en stor Hemmelighed, at de ægte, kloge Schlesvigholstener af den gamle Stok sætte deres Lid til — Prindsen af Danmark, som Konge. Og der er desværre megen Sandhed i denne Beregning. Medens vi synes at skulle blive Augustenborgerne og augustenborgske Fideicommisser quit, voxer der Glücksborgere og glb. Fideicommissgodser op som Paddehatte.

Deres

F. K.»

Ogsaa i Retning af, hvad der skulde bringes under Forhandling i Stænderforsamlingen, befrygtede Krieger skadelig Indvirkning paa slesvigske Forhold, saaledes særlig med Hensyn til Dækningen for Holstens Vedkommende af det Beløb, hvorved Monarkiets Fællesudgifter oversteg dets Fællesindtægter¹⁾:

---

¹⁾ I saa Henseende bød Oktoberforfatningens § 53: «Det Beløb, hvorved Monarkiets Fællesudgifter maatte overstige dets Fællesindtægter, dækkes af de enkelte Landsdeles særlige Indtægter, saaledes at der af Kongeriget Danmark bidrages 60 pCt., af Hertugdømmet Slesvig 17 pCt., og af Hertugdømmet Holsten 23 pCt., hvorimod det i Henseende til Hertugdømmet Lauenborgs finansielle Stilling forbliver ved det hidtil Gjældende indtil anderledes ved Lov bestemmes».

«Kjære Andræ!

Skjøndt jeg er forvisset om, at jeg nu ikke kan sige Andet end, hvad De selv forud er paa det Rene med, vil jeg dog lægge Dem paa Sinde, at Nødvendigheden af at gjøre et ordentligt Slag tilhøre og tilvenstre er større end De maaskee troer, dersom det ellers skal gaae os og Ministeriet vel.

1) Efter Samtale med mange Slesvigere vil jeg sige Dem, at det heelt vel sees, hvorledes Holstenernes Modstand mod Ligningen af Fællesdeficitet er det Hovedpunkt i Fællesforfatningens Liv, hvorom Alting for Øieblikket forsaavidt dreier sig. Dersom den ikke knækkes, blive baade de holstenske og de slesvigske Stænder aldeles ustyrlige. Dersom Holstenerne ikke straffes paa Pungen, saa kan Regjeringen pakke ind.

At jeg ved Siden heraf anseer det for høist magtpaaliggende, at Fællesindtægterne udvikles ved en ny Ølskat (idet Ligningen i Længden bliver yderst mislig), veed De jo heelt vel; men vi have ikke den nye Skat, og faae den hverken idag eller imorgen».

— — —

Hvorledes Andræ har stillet sig overfor Kriegers holstenske Betæneligheder, er mig ganske ubekjendt. Kun saa meget tør udtales, at uanset Springer ikke var «en omvendt Synder», blev han baade da og senere i 1859 tilforordnet den Kongl. Kommissarius i den holstenske Stænderforsamling¹⁾, og at, skjøndt Andræ, som omst. S. 76 berørt, ikke var nogen Ven af nye Skatter, men foretrak at holde sig til de gamle og prøvede, sympathiserede han med Ønsket om en Skat paa Malt.

Side 133.

Ogsaa paa Matematikens Omraade kunde Frederik VII udfolde sin muntre Stemning ved Taflerne, og til Overraskelse

---

¹⁾ Dansk biogr. Lexikon XVI, S. 246.

— for ikke at sige til Beskæmmelse for en Mathematiker ex professo som Andræ — ved en Leilighed saaledes, at han viste sig som en dygtigere Regnemester end denne. Og skulde nogen af Andræs matematiske Beundrere betvivle Rigtigheden af sliq Mærkelighed, er jeg saa heldig omstaaende at kunne dokumentere min ungdommelige Optegnelse med baade Kongens og Andræs egenhændige Løsning af Problemet:

«Den 13. og 14. Mai», lyder den lille Optegnelse — skrevet paa selve det Stykke Papir, hvorpaa Kongen havde optegnet sin Løsning, — «var der Statsraad paa Frederiksborg. Den 13de sagde Kongen til Fader: «Jeg er i denne Tid ivrig beskjæftiget med et stort Regnestykke, som jeg dog nu har tilendebragt!», og nu fortalte han, hvad der staar paa den anden Side¹⁾. Dertil svarede Fader: «Ja, Deres Majestæt, det er da ikke større, end at man kan gjøre det i 2 Minutter og saa omtrent i Hovedet». Kongen greb Fader paa Ordet, tog et Blyant frem, gav ham Papir, og nu maatte han da regne det. Han gjorde det og gav Opskriften til Unsgaard. Den næste Dag, da der var Statsraad, sagde Kongen: «Finantsministeren har nok siddet oppe hele Natten!» «Nei jeg har saamænd ikke, thi jeg har leveret mit Facit til Unsgaard». Nu sammen-

---

¹⁾ Scilicet af Papiret. Paa denne «anden Side» staar dog — næst den omst. hidsatte fotograferede Gjengivelse af Kongens Talrække og Andræs Rettelse i denne — kun de faa Ord: «Hans Majestæt Kong Frederik den 7des Beregning angaaende hvormange Korn Viismanden forlangte af Kongen.

Den 14. Mai 1858.

P. Andræ»,

og til Forstaaelse bør da tilføies, at hvad «Kongen fortalte» var den kjendte Legende om den indiske Brahmin, der skulde have opfundet Skakspillet og til Løn herfor af sin taknemmelige Fyrste skulde have forlangt den uopnaelige Gave af 1 Hvedekorn for det første Felt, 2 for det andet, 4, 8, 16 o. s. v. dobbelt op for hvert af de 64 Felter.

lignede man, og Ziffrene stemmede med Undtagelse af 3 (se den anden Side)

18,446,744,073,409,551,615
549

Nu sagde Kongen: «Troer De Deres rigtigere end Mit!» «Ja, hvorfor ikke det?» Fader regnede efter og saae, at Kongen havde Ret, og Kongen sagde: «Nu kommer det an paa, hvad der er Bedst, at regne hurtigt og uakkurat, eller langsomt og rigtigt».

Hvad Andræ svarede dertil, skal jeg lade usagt, men, som man seer, har han ved at give sin Søn Papiret ikke skyet at forevige sit Nederlag overfor Frederik VII som Regnemester.

Side 143.

Under saa meget Alvorsfuldt i disse Tillæg tør til Mod-sætning optages nedenstaaende lille Meddelelse om Kongens Godhed for Kabinetssekretæren Liebenberg, ganske saaledes som den, Interpunktionen fraegnet, foreligger i egne Optegnelser fra 12-Aars Alderen:

«Denne Dag [5. Jan. 1856] skulde Fader til Geheimestatsraad hos Kongen paa Christiansborg Kl. 9, og Moder og vi maatte derfor temmelig tidligt op. Da Fader kom hjem derfra, fortalte han os et Træk paa Kongens Godhed. Kongen havde nemlig forrige Gang i Geheime Statsraadet sagt: «De Herrer kommer vel til mig idag til Middag»; men Cabinets-

sekretairen, som sidder i et Hjørne af Salen, vidste ikke, om han var iberegnet dermed, og derfor blev han borte. Under Taffelet spurgte Kongen, hvor Etatsraad Liebenberg var, men der var Ingen, som vidste det. Da om Løverdagen, den 5. Januar 1856, Fader var i Statsraadet, gik Kongen, efter at det var endt, hen til Liebenberg og sagde til ham ganske allene: «Denne Gang haaber jeg, at De vil komme til mig til Middag». Liebenberg undskyldte sig med, at han ikke vidste, om han var iberegnet med, men Kongen svarte, at det var han naturligviis altid».

Og lad mig som Vidnesbyrd om det saa Forskjelligartede i disse Skriblerier fra unge Aar ikke sky at hidsætte Fortsættelsen samme Dag af Optegnelsen, illustrerende hvad man vel kunde kalde «Mit Hjem». Med Bibehold af Alderens Sprog og Retskrivning saalydende:

«Om Formiddagen gik jeg ud til Bedstemoder for at besøge hende. Paa Hjemvejen derfra købte jeg adskillige Ting, saasom en Bog med hvide Blade, $\frac{1}{2}$ Octav til 4 β hos Boghandler Zuschlag i Pilestræde. Bedstemoder & Fru Tidemand vare uheldigviis ikke hjemme, saa at jeg maatte vende tilbage. Da jeg kom til Pilestræde, eller rettere sagt til Kjøbmagergades Begyndelse, købte jeg hos Kukkenbager Kuhn en $\frac{1}{2}$ Pot Pebernødder til 5 β eller til 10 β Potten. Tilfældigviis mødte jeg Victor, og jeg spurgte ham, om han vilde købe Halvdelen, og han sagde ja, og jeg gav ham da Halvdelen. Da vi kom hjem, hørte vi, at Fader, som havde været i Statsraad, nu skulde til Taffel hos Kongen, og vi besluttede at sælge Moder Halvdelen af vore Pebernødder, for at vi om Aftenen kunne spille om dem. Moder gjorde det, og vi spillede ogsaa lidt om Aftenen, men det var rigtignok ogsaa ganske lidt, thi Victor havde spiiist næsten alle Sine. Om Eftermiddagen fik vi svensk Ret, som smagte fortræffeligt. Da Fader kom hjem, fik vi nogle Brystsukkere og Schokoladefigurer».

Side 158.

I Februar 1856 saae Krieger omsider sit Ønske opfyldt, at hans i Retning af Slesvigs Styrelse lidet sympathiske Foresatte Raasløff traadte ud af Ministeriet, og gjaldt det da nu om at faae en Afløser, med hvem han bedre kunde samstemme. Hvilke onde Planer kunde imidlertid ikke befrygtes af Scheele, og hvem andre end Andræ skulde vel bistaa med at afværge dem:

«Kjære Andræ!

Skjøndt jeg haaber, at De med god Grund vil lee af, hvad jeg nu skriver Dem, kan jeg dog ikke undlade at meddele, at Scheeles Drabanter med Haardnakkethed vedblive at paastaae, at Bargum¹⁾ skal være slesvigsk Minister, eller, hvis Sch[eele] afgiver det holst. M[inisterium], at Bargum faaer det holstenske-, og Geheimeraad Sch. det slesvigske! Vel at mærke det siges aldeles ikke (tilsyneladende) for at spøge eller drille, men som Noget, der troes.

Deres

F. Kr.»

Lykkelig undgik Krieger Faren af Scheeles Protegé, paa hvis Omvendelse som «loyal og angergiven Tilhænger» af Regeringen (omst. S. 84), han selvfølgelig ikke stolede, og istedet havde han den Glæde d. 18. Februar at se Hall «beskikket til *ad interim* at overtage Bestyrelsen af Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig»²⁾.

Visselig var Hall med sin Mangel paa Energi ingenlunde Idealet af en slesvigsk Minister for Krieger, men i alt Væsentligt synes han dog at have følt sig tilfreds med den nye Foresatte, — ja saa tilfreds, at da der faa Maaneder senere, nærmest paa Grund af Scheeles Bestræbelser, blev Tale om

¹⁾ Omst. S. 84.

²⁾ Dep. Tid. 1856, S. 169.

Halls Afgang fra Stillingen, foretrak han at beholde ham fremfor enhver Anden:

— — «Kan Wolfhagen sættes igjennem», skriver han i Mai 1856 til Andræ, «saa lad gaae, skjøndt det er bedre at beholde Hall. Men han er og den Eneste, der fra vor Side med Nytte kan opstilles. Tillisch-Bardenfleth-Bluhme sig alle Nei, og Scheels virkelige Candidater ere Bargum eller Reventlow-Tønder¹⁾. Altsaa lad det ikke blive erkjendt, at Hall skal gaae af,

saa at Kampen om Eftermanden halvt er paralyseret, men lad det i det Høieste blive indrømmet, at dersom Alle kunne enes om en ny Mand, saa er Hall ingenlunde klæbrig.

Skjøndt Simony jo er saa svag, at han vel ei kan hjælpe, har jeg dog efter Evne opmuntret ham.

Deres

F. Kr.»

Og paa lignende Maade faa Dage senere:

— — «Det var jo en god Dag igaar. Desto mere fristes jeg til (af Frygt for at Hall skulde lade sig lokke ved Udsigten til fremtidige Kampe til at desertere fra Slesvig) indstændigt at bede Dem see Dem vel for, inden De giver Deres Minde til, at Nogen kommer ind i Halls Sted, før de slesvigske Stænders Møde er omme. I det bedste Tilfælde — hvis Wolfh[agen] kom ind — ville vi savne baade en indflydelsesrig Minister under Forfatningsrevisionsarbeidet og en kongelig Commissær i Flensborg. I andet Fald kan jeg slet ikke øine, hvilken anstændig slesvigsk Minister De vil opstille. Ræve og Cujoner er der nok af, men dem kan De dog ikke ville tage til Takke med. Tillisch — ja vi kjende ham jo alle; jeg siger, saalænge Forfatningsrevisionen ei er omme (gjennemført eller forkastet), duer han nu under ingen Omstændigheder.

Deres

F. Kr.»

---

¹⁾ Grev Arthur Reventlow, dengang Amtmand over Tønder og Løgumkloster Amter (Dansk biogr. Lexikon XIV, S. 23).

Sit principale Ønske at bevare Hall i Stillingen opnaaede Krieger vel ikke, men lykkelig undgik han at faae en af «Scheeles Drabanter» som Afløser, idet den daværende Amtmand over Flensborg Amt, Wolfhagen, ved Halls Fratrædelse i Juni 1856 blev udnævnt til Minister for Slesvig¹⁾.

Side 163.

Med Andræ var Krieger ganske enig om, at efterat Medlemmerne af det Ørsted-Bluhmeske Ministerium, takket være de 8 Høiesteretsassessorers Votum, havde opnaaet Frifindelse i den mod dem reiste Rigsretssag, var Høiesteret moden til en «Reorganisation», og, som om det ogsaa i saa Henseende paahvilede Andræ at varetage det Fornødne, underrettes han af Krieger om, hvilke Afløsere denne har til Erstatning for de Medlemmer af Høiesteret, der først og fremmest ere «modne til at pilles ud».

— — «Efter Samtale med mange Kbhvnere maa jeg nu til Retsbevidsthedens Betyggelse ansee det for aldeles nødvendigt, at Larsen snarest muligt bliver Justitiarius (da [A. W.] Scheel og Sponneck, Bluhme og Bille, Tillisch og Hansen have opnaaet een og samme Frifindelsesdom, er Scheel fortiden umulig), og at dernæst den Ene efter den Anden af de modne pilles ud, alene med Undtagelse af den «brune» Koefoed²⁾, Frifindelsens Hovedmand, for hvem det vil være en større Straf at see Larsen, som Justitiarius, en Pinsel, der maaskee endog vilde bevæge ham til at søge sin Afsked, uanset den mindre Pension.

Paa den Maade gik Lowzow, Lassen, Stellwagen, Nielsen, og meget snart vilde da og Jacob Koefoed (Dumas'sk Ihukommelse)³⁾ og Thomsen (maaskee den allersvageste) være

¹⁾ Dep. Tid. 1856, S. 641 og S. 673.

²⁾ Hans Jacob Koefoed, siden 1820 Assessor i Høiesteret (Dansk biogr. Lexikon IX, S. 332); benævnt som oven anført paa Grund af sin mørke Hudfarve.

³⁾ Hvad hermed menes, har jeg forgæves søgt Oplysning om.

afleverede. Af Candidater til de nye Pladser er der i det Mindste Blechingberg i Viborg, Flensborg i Hof- og Stadsretten, Meyer i Politi- og Criminalretten, maaskee og Justitiarius Drewsen. Der blev da og Mulighed for at skaffe anstændige Kræfter ind i Overretterne, hvor de senere Besættelser have været skandaløse. Jeg anseer en saadan Reorganisation for nødvendig, dersom man vil forebygge Retspleiens Demoralisation og en overilet Fremskyndelse af Jury-sagen.

Deres

Fr. Kr.»

I hvilket Omfang en «Reorganisation» af Høiesteret fandt Sted, skal jeg ikke opholde mig ved; kun saa meget, at da ved den daværende Justitiarius, Geheimekonferentsraad Lowzow's Entledigelse i Mai 1856 Embedet paany skulde besættes, blev det ikke den «brune» Koefoed, skjøndt Rettens ældste Medlem, og prist som dens «ledende Tanke» og «levende Lexikon»¹⁾, men overensstemmende med Kriegers Ønske den bekjendte Jurist J. E. Larsen, der beskikkedes til Justitiarius i Høiesteret²⁾.

---

¹⁾ Dansk biogr. Lexikon IX, S. 333,

²⁾ Dep. Tid. 1856, S. 672 og S. 719—720.

PERSON-REGISTER.

Efter Ønske af cand. phil. Schleisner, hvis omhyggelige Udarbeidelse det foreliggende Person-Register væsentlig skyldes, er den af ham benyttede ældre Retskrivning bibeholdt.

- A**agaard, G., Procurator, 71, 93.
Abrahamson, F., Oberst, 132.
Abrahamson, J., Oberst, 121, 122.
Adler, Cabinetssecretair, 30, 31.
Alberti, C., Overretsprocurator, 196.
Andræ, Poul, 17, 18, 20, 118, 187
—188, 233, 254—256.
Andræ, Victor, 18, 19, 118, 256.
Ankjær, Generallieutenant, 121,
132, 135, 139, 234.
- B**aden, G. L., Historiker, 237.
Baggesen, Generalmajor, 32, 33.
Bajer, Fr., Forfatter, 16.
Bang, O. L., Geheimeconferents-
raad, Læge, 139.
Bang, P. G., Conseilspræsident, 23
ff., 42, 46, 69, 76, 77, 87—89,
92, 94, 101—171 passim, 187,
194, 199, 200, 204, 205, 222,
232, 233, 238—250 passim.
Bardenfleth, Justitsminister, 111,
143, 150, 154, 157, 158, 258.
Barfod, Fr., Forfatter, 72.
- Bargum, holstensk Advocat, 84,
257, 258.
Berckemeyer, Landraad i Lauen-
borg, 59.
Berling, Kammerherre, 53, 199.
Berlingske Tidende, 114, 247.
Bille, Redacteur, 124, 125, 181,
209, 210.
Bille, Viceadmiral, 41, 130.
Bjerring, Vilh., Professor, 90, 133.
Bluhme, Conseilspræsident, 41, 61,
83, 124, 140, 143, 162, 165,
186, 258, 259.
Brandes, Georg, Forfatter, 10, 17.
Bregendahl, L., Politiker, 78.
Bretton, Høiesteretsassessor, 149,
163.
Brix, Chr., Skoleinspecteur, Poli-
tiker, 38, 115.
Brock, G., Høiesteretsadvocat, 136,
137.
Bruun, P. D., Høiesteretsassessor,
33, 86, 89, 90, 123.
Bülow, Frantz, General, 30, 31.
Bylandt, nederlandsk Diplomat, 149.

- Canrobert**, fransk Marechal, 126.
Carlsen, Indenrigsminister, 59, 70, 152.
Caroline, Prindsesse af Danmark, 97, 189, 234.
Caroline Amalie, Dronning, 31, 54, 77, 109, 126, 131.
Casse, Severine, Fru, 5 ff.
Cetti, G. B., Operasanger, 123.
Christensen, Balthasar, Politiker, 42, 47, 56, 63—65, 84, 85, 88, 195—197.
Christian VIII, 30—36.
Christian IX, 147, 161, 252.
Christian August, Hertug af Augustenborg, 34.
Clausen, H. N., Theolog, 183.
de Coninck, Justitssecretair, 43, 69, 77, 79, 130, 206, 207.
Cordsen, L., Stænderdeputeret, 241, 242.
Criminil, Reventlow-, Minister, 53.

Dagbladet, 50, 59, 63, 119, 143, 208—212, 215.
Dahl, Stiftamtmand, 143.
Dahlstrøm, Stiftamtmand, 150.
Danner, Grevinde, 46—54 passim, 61—63, 75, 76, 81, 85, 101, 102, 116, 122—144 passim, 188, 190, 191, 199, 230—232.
David, N., Finantsminister, 38, 39, 55, 58—60, 62, 63, 73, 83, 138, 161, 207.
Dirckinck-Holmfeld, Baron, politisk Forfatter, 40.
Djørup Stabsløge, 72, 224.
Dotézac, fransk Diplomat, 126.
Driefer, Justitsraad, Landstingsmand, 90.
Dundas, engelsk Admiral, 47.

Fenger, Finantsminister, 71, 74, 77, 226—228.
Ferdinand, Prinds af Danmark, 34—43 passim, 51, 52, 61, 86—88, 96, 97, 101, 109—129 passim, 188—191, 198, 233, 234, 238—240.
Fibiger, J. S., Generalmajor, 121.
Fiedler, H. V., Fiskericonsulent, 250.
Frederik VI, 30, 31.
Frederik VII, 28, 33—37, 43—53 passim, 61, 62, 64, 75—77, 82—102 passim, 108—110, 115, 121—143 passim, 151—204 passim, 231, 238, 239, 250, 253—256.
Frederik, Landgreve af Hessen, 164, 165.
Frederik, Prinds af Nederlandene, 78, 81.
Frølund, Folkethingsmand, 70.
Fædrelandet, 77, 83, 85, 213, 226, 247.

Garlieb, Departementschef, 112.
Grundtvig, N. F. S., Theolog, 79, 81, 82.
Gyllembourg, Fru, 82.

Haagen, Nationalbankdirecteur, 139.
Hage, Alfred, Folkethingsmand, 70, 79, 95, 141, 152, 214, 215.
Hage, Hother, Jurist, Politiker, 79.
Hall, Conseilspräsident, 15, 16, 23—25, 37—71 passim, 81—95 passim, 101, 104—109, 115—165 passim, 209, 231, 246, 249, 250, 252, 257—259.
Hall, Marie, Geheimeraadinde, 44, 76, 85, 109, 130.

- Hammerich, Martin, Skolebestyrer, 115.
 Hansen, General, Krigsminister, 41, 53, 93, 116, 121, 136, 161, 164, 198, 234.
 Hansen, I. A., Politiker, 87, 92—94, 135, 136, 142.
 Hartig, Edmund, østerrigsk Diplomat, 231.
 Hauch, Carsten, Digter, 102.
 Hauch, C. J., Departementsdirecteur, 81.
 Heiberg, Johan Ludvig, 43, 44, 114, 144, 145, 148, 155.
 Heiberg, Johanne Luise, 43, 44, 82, 144, 145, 148, 155.
 Heinzelmann, Overpræsident, 221.
 Heltzen, Justitsminister, 249.
 Holm, C. F., Toldkasserer, 123, 124, 237.
 Høedt, kgl. Skuespiller, 43, 44, 140, 145.

 Irminger, Viceadmiral, 36.

J
 Jane, Sygepleierske, 19, 20.
 Jensen, Søren, af Rude, Folkethingsmand, 48.

K
 Kampmann, Etatsraad, Politiker, 78, 79.
 Kauffmann, H., Generallieutenant, 84.
 Kierkegaard, Søren, 111, 125.
 Kirstein, Generaldecisor, 153, 219.
 Kjøbenhavnsposten, 26, 37, 111, 164.
 Knudsen, Broder, Amtmand, 186.
 Knudsen, I. F. C., Herredsfoged, 72.
 Knuth, Udenrigsminister, 71, 140, 141.

K
 Koefoed, H. J., Høiesteretsassessor, 110, 149, 259, 260.
 Kranold, Departementschef, 119, 131, 132, 242, 244—247, 249, 250.
 Krieger, Indenrigsminister, 16, 41, 42, 49, 51, 56, 72, 85, 119, 120, 123, 132, 135, 140—154 passim, 162, 190, 215—222, 231, 236, 241—260 passim.
 Krogh, Generallieutenant, 57, 198.

L
 Lange, H. V., Theaterdirecteur, 155.
 Larsen, A. C., Bibliothekar, 5, 7, 13, 17.
 Larsen, J. E., Jurist, Politiker, 71, 86, 109, 110, 259, 260.
 Lassen, C. F., Høiesteretsassessor, 109, 110, 130.
 Lehmann, Orla, Minister, 36, 90, 129, 134.
 Leuning, Justitsminister, 117.
 Levetzau, Overhofmarskal, 59, 102.
 Levetzau, V., Amtmand, 153, 251.
 Levin, J. S., Litterat, 40.
 Levy, Martin, Statsgjældsdirecteur, 56.
 Levy, Moritz, Nationalbankdirecteur, 139.
 Liebenberg, Cabinetssecretair, 37, 43, 143, 255, 256.
 Louise, Dronning (form. med Christian IX), 54, 161.
 Lowzow, Justitiarius i Høiesteret, 260.
 Lüttichau, Krigsminister, 25, 101—107, 119—137 passim, 150, 151, 156, 159, 204, 243.
 Læssøe, Fr., Oberst, 32.

- Macaulay**, engelsk Historieskriver, 3, 149.
Madvig, Philolog, 49, 88, 90, 114, 153, 157, 158, 162, 183, 184.
Manteuffel, preussisk Udenrigsminister, 87.
Martensen, Biskop, 55, 115, 125, 134, 144, 243, 248.
Meyer, Eduard, Redacteur, 29.
de Meza, General, 121, 122, 235, 236.
Michelsen, Marineminister, 25, 42, 61, 101, 102, 105, 122.
Mill, Stuart, engelsk Philosoph, 10.
Moltke, Carl, Minister, 27, 28, 53, 72, 242, 252.
Moltke-Bregentved, A. W., Premierminister, 48—50, 58, 59, 188.
Moltke-Bregentved, Fr., Udenrigsminister, 48.
Monrad, Conseilspræsident, 28, 29, 47, 73, 74, 79, 82, 86, 94, 109, 115, 123, 132, 137—154 passim, 160, 162, 226.
Morgenposten, 26, 47, 73, 75, 112.
Mourier, Justitiarius i Høiesteret, 59.
Müllen, Major, Politiker, 93.
Mynster, J. P., Biskop, 5, 10, 30, 125.
Møller, P. L., Forfatter, 40, 41.
Napoleon III, 51, 53.
Neergaard, N., Conseilspræsident, 233.
Nielsen, I. C. W., Høiesteretsassessor, 110.
Nielsen, N. P., kgl. Skuespiller, 43, 144.
Nielsen, Nielsine, Læge, 15.
Oxholm, V. T., Overhofmarskal, 75, 85, 152, 187, 188.
Paludan, F. A., Commandeur, 186.
du Plat, Generalmajor, 225.
Plessen, Wulff, Scheel-, Gesandt, 57, 151, 197, 198, 203.
Ploug, Redacteur, 70, 71, 79, 85, 94, 209, 210, 213.
«R», 114, 247, 248.
Raasløff, Minister for Slesvig, 25—27, 41—51 passim, 57, 58, 72, 73, 119—165 passim, 171 ff., 221, 222, 236, 242—250 passim, 257.
Raasløff, Thora, Fru, 48, 72, 102.
Ramus, Generaldirecteur for Skattevæsenet, 56.
Ravn, Marineminister, 50, 113, 135, 162.
v. d. Recke, Oberst, 52.
Regenburg, Stiftamtmand, 249.
Reich, Krigsminister, 72, 118, 121, 135, 159, 160, 163, 164, 235.
Reventlow, Arthur, Amtmand, 216, 218, 258.
Reventlow-Farve, Rigsraadsmedlem, 49, 59, 60, 62, 146.
Rimestad, C. V., Politiker, 87.
Rist, Meta, Frøken, 20.
Rothschild, Banquier, 80, 81.
Rotwitt, Conseilspræsident, 93, 123, 128, 135.
Rovsing, Marie, Fru (Fru Andræs Søster), 17.
Rugaard, D. E., Redacteur, 61, 63, 74, 75.
Rømeling, Kammerherre, Adjutant, 118.
Rørdam, Peter, Præst, 109.

- Scavenius, P. B.**, Kammerherre, Politiker, 55, 59, 62, 77, 196.
- Schack, Fanny**, født Hebbe (gift med Hans Egede Schack), 44, 111.
- Schack, Hans Egede** (Fru Andræs Broder), Forfatter, Politiker, 15, 24, 29, 39—64 passim, 77, 82—86, 89, 90, 111, 117—125 passim, 135—163 passim, 179—185, 207, 213, 228—230.
- Scheel, A. W.**, Justitsminister, 116, 130, 150, 198—206, 259.
- Scheele, Udenrigsminister**, 23, 25—28, 41—73 passim, 81—123 passim, 129—169 passim, 190—204 passim, 216, 231, 242, 248, 250, 251, 257—259.
- Scheele, S. M.**, Geheimeraadinde, 48.
- Schiern, E.**, Departementschef, 89.
- Schiern, Fr.**, Historiker, 138.
- Schovelin, Statsgjældsdirecteur**, 33, 37, 50, 52, 79, 82, 89, 90, 132, 185—187.
- Schweigaard, A. M.**, norsk Statsmand, 230.
- Sehestedt-Juel, C.**, Kammerherre, Politiker, 59.
- Simony, Justitsminister**, 25, 42, 43, 61, 63—65, 89, 105, 113, 122—142 passim, 149, 150, 157, 199, 200, 202, 203, 243, 258.
- Simony, Fru**, 139.
- Skau, Laurids**, slesvigsk Politiker, 222.
- Smidt & le Maire, Banquierhuus**, 80.
- Sponneck, Finantsminister**, 41, 56, 61, 76, 79, 83, 88, 93, 116, 130, 140, 161—163.
- Springer, Departementschef**, 251—253.
- Steinmann, Krigsminister**, 48.
- Stemann, Cancellipræsident**, 34, 35.
- Stjernholm, General**, 164.
- Suhr, J. T.**, Etatsraad, Grosserer, 37, 41, 113.
- Tillisch, Indenrigsminister**, 52—54, 61, 62, 101, 114, 131, 141, 147, 150, 152, 154, 155, 165, 222, 258.
- Topsøe, Vilh.**, Redacteur, 209—212.
- Trepka, M.**, Oberst, 32, 33.
- Treschow, Geheimeconferentsraad**, 57—60, 90, 93, 127, 143, 152, 156—159, 165.
- Tryde, Stiftsprovst**, 39.
- Tscherning, Krigsminister**, 28, 55, 59, 62, 63, 78, 86, 92, 93, 133, 147, 206, 207, 243.
- Tutein, P. A.**, Godseier, 142, 147.
- Ungern-Sternberg, russisk Diplomat**, 46.
- Unsgaard, Indenrigsminister**, 159, 254.
- Ussing, Tage, Algreen**, Nationalbankdirecteur, 38, 39, 55, 57—60, 62, 63, 138, 161.
- Ussing, Werner, Høiesteretsassessor**, 216.
- Vedel, Annette, Fabrikinspecteur**, 15.
- Vedel, P.**, Directeur i Udenrigsministeriet, 149, 162.
- Visby, C. H.**, Præst, 52, 53.

- Warnstedt**, Amtmand, 216, 248, 249.
- Wedel**, Generaldecisor, 130.
- Westengaard**, Otto, Oberst, 248.
- Wiehe**, Michael, kgl. Skuespiller, 43, 145, 148.
- Wilhelm**, Landgreve af Hessen, 34.
- Wilster**, Generallieutenant, 32, 33.
- Winther**, Gert, Politiker, 70, 95.
- Wolfhagen**, Minister for Slesvig, 218, 249, 258, 259.
- Zahle**, Præst, Folkethingsmand, 93.
- Zeuthen**, K. A., Institutbestyrerinde, 3, 16.
- Ørsted**, A. S., Statsminister, 39, 40, 80, 186, 198—200, 259.
-

RETTELSER.

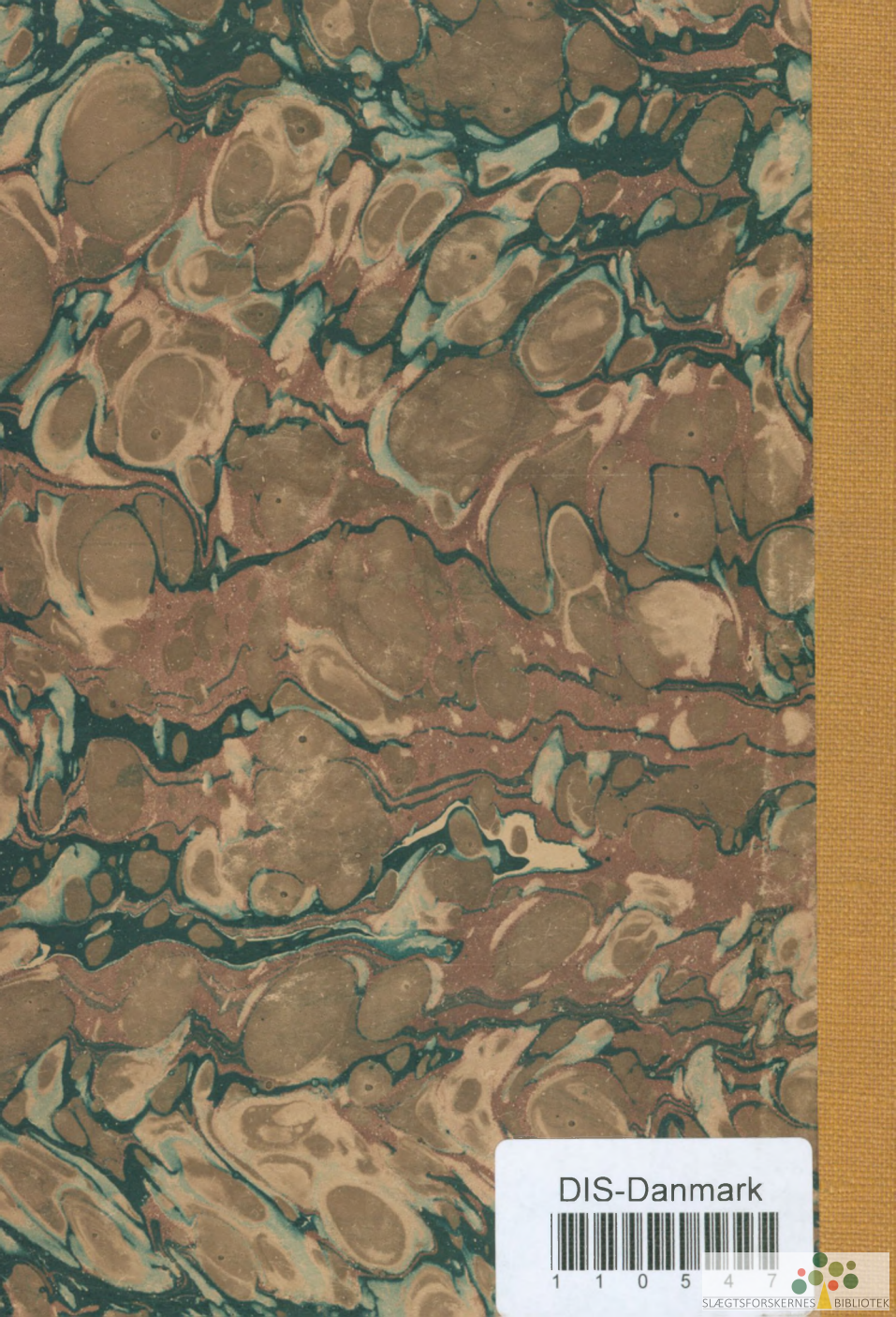

S. 18, Lin. 1 f. n. Det nævnte Legat er i Efteraaret 1914 af Sønnene yderligere forøget med 20,000 Kr., saaledes at det udgjør 50,000 Kr.

S. 34, Lin. 1 f. n. «Dansk biogr. Lexikon XV, S. 288», læs: «Dansk biogr. Lexikon III, S. 522».

S. 64, Lin. 10 f. o. «Ordfører for Rigsraadet», saaledes hedder det unægtelig om Andræ i det paagjældende Hefte af Fru Andræs Dagbøger, men for at undgaae Misforstaaelse burde i kritiske Klammer være forklaret: «Ordførende overfor Rigsraadet».

DIS-Danmark

1 1 0 5 4 7

SVÆGTFORSKERENS BIBLIOTEK